

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АЙРАПЕТОВ МАНУЕЛ АНУШАВАНОВИЧ

УДК 341.1/8

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ
РЕЖИМУ ОКУПАЦІЇ**

Спеціальність: №293 – Міжнародне публічне право; 12.00.11 – міжнародне
право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.А. Айрапетов

Науковий керівник: Ольга Володимірівна Буткевич,
Доктор юридичних наук, Професор

Київ – 2026

Анотація.

М.А. Айрапетов. Сучасні проблеми захисту прав і свобод людини на окупованих територіях. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «міжнародне право»; 12.00.11 – міжнародне право.

Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2026.

Міжнародні збройні конфлікти викликають масу порушень та протиправних діянь *per se* факту своєї наявності. Вбивства комбатантів та цивільних осіб, інших захищених категорій людей, нанесення шкоди інфраструктурі, воєнні злочини та інші міжнародні злочини, застосування забороненої зброї тощо. Дана наукова робота розкриває проблемні аспекти захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації як особливого міжнародно-правового режиму, що існує в рамках міжнародних збройних конфліктів. Цивільне населення, що опинилось на окупованих територіях, є вразливим, тимчасово втрачає повноцінний захист держави, що страждає від окупації, а права та свободи, що складають собою континуум прав і свобод людини, зазнають суттєвого звуження до рівня критично важливих. Дефекти та/або застарілість міжнародно-правового регулювання режиму окупації є першопричиною (після самого факту окупації) такої вразливості цивільного населення під час дії режиму окупації.

У межах даного дисертаційного дослідження режим окупації розглядається як складне правове явище, що поєднує у собі елементи міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та норм міжнародної відповідальності держав. Попри наявність фундаментальних міжнародно-правових актів, які регламентують поведінку держав-окупантів, сучасні реалії демонструють їхню обмеженість у частині комплексного захисту прав і свобод людини під час тривалої окупації. Існуюча нормативна база переважно зосереджена на забезпеченні базових гарантій фізичного виживання цивільного населення, тоді як сучасне розуміння прав людини охоплює значно ширший спектр — економічні, соціальні, культурні,

інформаційні та цифрові права, які також зазнають суттєвих обмежень під час окупації.

Дослідження спрямоване на формування системного підходу до аналізу прав і свобод людини в умовах окупації, виходячи з їхньої взаємозалежності, ієрархічності та динамічності. Обґрунтовується теза, що окупація не призводить до припинення дії прав людини, а створює особливий правовий простір, у якому вони трансформуються, звужуються або набувають нових форм реалізації. У цьому контексті важливим є визначення мінімального незнижуваного стандарту прав і свобод, що повинні гарантуватися цивільному населенню незалежно від військово-політичних обставин.

Центральне місце в дисертації займає розробка та обґрунтування концепції матриці прав і свобод людини, яка пропонується як аналітичний і методологічний інструмент систематизації прав людини в умовах дії режиму окупації. Матриця прав і свобод людини розглядається як багатовимірна модель, що дозволяє структурувати права за кількома критеріями одночасно: за їх природою (цивільні, політичні, економічні, соціальні, культурні, цифрові), за ступенем критичності для існування людини, за можливістю їх обмеження, а також за рівнем обов'язків держави-окупанта щодо їх забезпечення. Такий підхід дозволяє відійти від традиційного фрагментарного аналізу прав людини та перейти до їх комплексного розуміння як єдиної взаємопов'язаної системи.

Матриця також відображає трансформаційний характер прав і свобод людини в умовах окупації. У мирний час права функціонують у повному обсязі як складова цілісної правової системи, однак під час окупації їхній зміст, обсяг та механізми реалізації зазнають змін. Частина прав переходить у категорію критично важливих і набуває абсолютного значення, інші — звужуються до мінімального рівня реалізації, а деякі — фактично блокуються або істотно деформуються. Матриця дозволяє виявити ці процеси, визначити, які саме права мають залишатися недоторканими за будь-яких умов, а також окреслити межі допустимого втручання з боку держави-окупанта.

Крім того, запропонована модель матриці виконує функцію правового індикатора, який дозволяє оцінити реальний стан дотримання прав і свобод людини

на окупованих територіях. Вона створює можливість визначати зони підвищеного ризику, виявляти системні порушення та прогнозувати довгострокові наслідки для цивільного населення. У межах дослідження матриця розглядається не лише як теоретична конструкція, але і як практичний інструмент, що може бути використаний для вдосконалення міжнародно-правових механізмів моніторингу, документування порушень та формування нових стандартів захисту прав людини під час окупації.

Окрему увагу в роботі приділено співвідношенню міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в умовах окупації. Обґрунтовується їх паралельна та взаємодоповнююча дія, що формує комплексну правову рамку захисту цивільного населення. Окупація створює ситуацію ефективного контролю над територією з боку держави-окупанта, що, у свою чергу, зумовлює виникнення обов'язків щодо забезпечення базових прав і свобод населення, яке перебуває під її владою.

У дисертації також досліджується питання міжнародно-правової відповідальності за порушення прав і свобод людини в умовах окупації. Аналізуються як класичні механізми державної відповідальності, так і сучасні підходи до індивідуальної кримінальної відповідальності посадових осіб. Підкреслюється, що ефективність захисту прав людини значною мірою залежить від наявності дієвих механізмів притягнення до відповідальності та міжнародного примусу до виконання зобов'язань.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення міжнародно-правового регулювання режиму окупації. Запропоновані положення можуть бути використані для розвитку міжнародних стандартів захисту прав людини, удосконалення діяльності міжнародних організацій, а також для формування нових концептуальних підходів до оцінки стану прав і свобод людини в умовах збройних конфліктів.

У підсумку дисертаційна робота спрямована на формування цілісної доктринальної моделі захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, в центрі якої перебуває людина як носій невід'ємних прав. Запропонована концепція континууму прав і свобод у поєднанні з матричним підходом до їх систематизації

дозволяє по-новому осмислити природу прав людини в екстремальних умовах, визначити їх критичні межі та закласти підґрунтя для формування більш ефективної міжнародно-правової системи їх захисту.

Ключові слова: міжнародне публічне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право, права і свободи людини, матриця прав і свобод людини, континуум прав і свобод людини, режим окупації, міжнародні суди, міжнародні кримінальні суди, міжнародна юрисдикція, міжнародні організації, захист прав і свобод людини, цивільне населення, міжнародні злочини.

Abstract

M.A. Airapetov. Contemporary challenges in the protection of human rights and freedoms in occupied territories. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 293 “International Law”; 12.00.11 International Law – Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2026.

International armed conflicts inherently generate numerous violations and unlawful acts. These include the killing of combatants and civilians, as well as other protected persons, destruction of infrastructure, war crimes and other international crimes, the use of prohibited weapons, and other serious breaches of international law. This research examines the problematic aspects of the protection of human rights and freedoms during the regime of occupation as a specific international legal regime that exists within the framework of international armed conflicts. The civilian population residing in occupied territories is particularly vulnerable, as it temporarily loses the full protection of the state suffering occupation, while the rights and freedoms that constitute the continuum of human rights and freedoms are significantly restricted to a set of critically essential guarantees. Deficiencies and/or the outdated nature of the international legal regulation of the occupation regime constitute one of the principal causes (after the very fact of occupation itself) of such vulnerability of the civilian population under conditions of occupation.

Within the framework of this dissertation research, the regime of occupation is examined as a complex legal phenomenon combining elements of international humanitarian law, international human rights law, and the rules governing the international responsibility of states. Despite the existence of fundamental international legal instruments regulating the conduct of occupying powers, contemporary realities demonstrate their limitations in ensuring comprehensive protection of human rights and freedoms during prolonged occupation. The existing normative framework is primarily focused on securing basic guarantees of the physical survival of the civilian population, whereas the modern understanding of human rights encompasses a significantly broader range of rights, including economic, social, cultural, informational, and digital rights, all of which may also be substantially restricted under conditions of occupation.

The research aims to develop a systematic approach to the analysis of human rights and freedoms under occupation, taking into account their interdependence, hierarchical structure, and dynamic nature. The dissertation substantiates the thesis that occupation does not terminate the applicability of human rights; rather, it creates a particular legal environment in which these rights are transformed, restricted, or assume new forms of implementation. In this context, particular importance is attached to determining the minimum non-derogable standard of rights and freedoms that must be guaranteed to the civilian population regardless of military or political circumstances.

A central element of the dissertation is the development and substantiation of the concept of a matrix of human rights and freedoms, proposed as an analytical and methodological instrument for the systematization of human rights under conditions of occupation. The matrix of human rights and freedoms is conceptualized as a multidimensional model that enables rights to be structured simultaneously according to several criteria: their nature (civil, political, economic, social, cultural, and digital rights), their degree of critical importance for human existence, the extent to which they may be subject to restriction, and the level of obligations incumbent upon the occupying state to ensure their protection. Such an approach allows a departure from the traditional fragmented analysis of human rights and facilitates their comprehensive understanding as a unified and interconnected system.

The matrix also reflects the transformative nature of human rights and freedoms under conditions of occupation. In peacetime, rights function in their full scope as an integral part of a coherent legal system; however, under occupation their content, scope, and mechanisms of implementation undergo significant changes. Certain rights move into the category of critically essential rights and acquire an absolute character, others are reduced to a minimum level of realization, while some are effectively blocked or substantially distorted. The matrix makes it possible to identify these processes, determine which rights must remain inviolable under any circumstances, and delineate the permissible limits of interference by the occupying state.

Furthermore, the proposed matrix model performs the function of a legal indicator enabling an assessment of the actual state of observance of human rights and freedoms in occupied territories. It provides a framework for identifying areas of heightened risk, detecting systemic violations, and forecasting long-term consequences for the civilian population. Within the scope of this research, the matrix is considered not only as a theoretical construct but also as a practical instrument that may be used to improve international legal mechanisms for monitoring, documenting violations, and developing new standards for the protection of human rights during occupation.

Special attention is devoted to the relationship between international humanitarian law and international human rights law in situations of occupation. The dissertation substantiates their parallel and complementary application, which together form a comprehensive legal framework for the protection of the civilian population. Occupation creates a situation of effective control over territory by the occupying state, which in turn gives rise to obligations to ensure the fundamental rights and freedoms of the population under its authority.

The dissertation also examines issues of international legal responsibility for violations of human rights and freedoms under conditions of occupation. Both classical mechanisms of state responsibility and contemporary approaches to the individual criminal responsibility of officials are analyzed. It is emphasized that the effectiveness of human rights protection largely depends on the availability of effective mechanisms for accountability and international enforcement of legal obligations.

The practical significance of the research lies in the development of scientifically grounded approaches to improving the international legal regulation of the regime of occupation. The proposed provisions may be used for the further development of international standards for the protection of human rights, for improving the activities of international organizations, and for shaping new conceptual approaches to assessing the state of human rights and freedoms in situations of armed conflict.

In conclusion, the dissertation aims to develop a coherent doctrinal model for the protection of human rights and freedoms under conditions of occupation, with the individual as the holder of inalienable rights placed at its center. The proposed concept of the continuum of human rights and freedoms, combined with a matrix-based approach to their systematization, makes it possible to reconsider the nature of human rights in extreme circumstances, to determine their critical boundaries, and to lay the foundations for the development of a more effective international legal system for their protection.

Keywords: international public law; international humanitarian law; international human rights law; international criminal law; human rights and fundamental freedoms; matrix of human rights and fundamental freedoms; continuum of human rights and fundamental freedoms; regime of belligerent occupation; international courts; international criminal tribunals; international jurisdiction; international organizations; protection of human rights and fundamental freedoms; civilians; international crimes.

Список опублікованих наукових праць

1. Айрапетов М. А. Міжнародно-правовий режим окупації: девіантна поведінка держав і проблеми захисту прав людини. *Український часопис міжнародного права*. 2023, №3. С. 40-45. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2023.3.40-45>

2. Айрапетов М.А. Lex specialis derogat lex generali? Синергія галузей міжнародного права, що орієнтуються на захист прав людини при дії надзвичайного режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, № 1. С. 44-50. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.44-50>

3. Айрапетов М.А. Зробити неможливе можливим! Проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, №2. С. 20-26. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.2.20-26>
4. Айрапетов М.А. Грань між необхідністю та узурпацією: дерогація держави від своїх зобов'язань в частині захисту прав та свобод людини в період окупації. *Наукові інновації та передові технології*. 2024, №3(31). С. 608-621. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-608-621](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-608-621)
5. Айрапетов М.А. Цифрові права і свободи людини. Реальність без належного унормування. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. Випуск 1(65). С. 130-137. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1\(65\).332569](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1(65).332569)
6. Айрапетов М.А. Захист цифрових прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2025, №2. С. 19-25. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2025.2.19-25>
7. Айрапетов М.А. Континуум критично значущих прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №2(43). С. 20-31. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2\(43\)-20-31](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2(43)-20-31)
8. Айрапетов М.А. «Суб'єктивний» та «універсальний» підходи до класифікації сучасних проблем захисту прав людини під час дії режиму окупації. *Наукові перспективи*. 2025, № 2(56). С. 1194-1204. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20785/20761>
9. Айрапетов М.А. Континуум прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Проблеми захисту. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, № 3(43). С. 412-424. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-412-424](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-412-424)
10. Айрапетов М.А. Захист континууму прав і свобод людини в умовах окупації. Позитивна відповідальність держав. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №11(52). С. 73-84. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-73-84](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-73-84)
11. Айрапетов М.А. Матриця прав і свобод людини. Регуляторні пріоритети під час режиму окупації. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025, №11(21). С. 31-43. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11\(21\)-31-43](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11(21)-31-43)

12. Айрапетов М.А. Інституційне оновлення міжнародного правопорядку як умова ефективного захисту континууму прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025, №12(42). С. 1165-1174. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-1165-1174](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1165-1174)

13. Айрапетов М.А. Санкції та контрзаходи в сучасному міжнародному праві як інструмент захисту континууму прав і свобод людини. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, №12(52). С. 2585-2595. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-2585-2595](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2585-2595)

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	12
Розділ 1. Міжнародно-правовий режим окупації. Проблеми захисту прав і свобод людини	15
1.1. Девіантна поведінка держав як причина та наслідок воєнної окупації....	15
1.2. Комплекс правового регулювання прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту людини.....	26
1.3. Дерогація як особливий міжнародно-правовий механізм реагування на надзвичайну ситуацію під час дії режиму окупації	37
Розділ 2. «Універсальний» та «суб'єктивний» підходи до проблем захисту прав і свобод людини під час режиму окупації	48
2.1. Матриця класифікації та кваліфікації прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	48
2.2. Континуїтет прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	60
2.3. Вектори змін міжнародно-правової регуляції захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	68
Розділ 3. Структуризація міжнародного правопорядку з захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації	87
3.1. Аспекти позитивної відповідальності держав в частині захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	87
3.2. Сучасні механізми санкційного забезпечення захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	113
3.3. Оптимізація міжнародних інституційних основ захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації.....	144
<i>Висновки</i>	167
<i>Список використаних джерел та літератури</i>	182
<i>Список опублікованих праць та відомості про апробацію дослідження</i>	201
<i>Додаток 1. Матриця прав і свобод людини під час дії режиму окупації</i>	
<i>Додаток 2. Проект Конвенції про захист прав і свобод людини під час дії режиму окупації</i>	

ВСТУП

Сучасні війни дедалі частіше супроводжуються окупацією територій, що триває роками, створюючи умови для системного порушення прав і свобод людини та виникнення так званих «сірих зон» міжнародної відповідальності. Міжнародне право після Другої світової війни було сформоване як система стримувань і гарантій, покликана запобігати повторенню агресій і масових порушень прав людини. Проте на початку XXI століття виявилася його структурна вразливість: Ялтинсько-Потсдамська модель світового правопорядку, яка забезпечувала баланс сил через систему колективної безпеки, перестала ефективно реагувати на нові типи конфліктів і окупацій.

Проблематика захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації належить до числа найбільш складних і недостатньо врегульованих у сучасному міжнародному праві. Вона поєднує гуманітарний, правозахисний, кримінальний, безпековий та цифровий виміри, водночас перебуваючи в зоні постійного конфлікту між державним суверенітетом, фактичним контролем і універсальними стандартами захисту прав і свобод людини.

Саме тому формування цілісного предмета захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації є не лише теоретичною, а й гостро практичною необхідністю.

Попри значний розвиток міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ), механізм їх взаємодії в умовах окупації залишається фрагментарним. Система, створена після 1945 року, виявилася надмірно залежною від політичної волі держав і не має дієвих інструментів забезпечення. Інституційна конструкція, що базується на привілеях постійних членів Ради Безпеки ООН, втратила здатність виконувати свої основні функції — гарантувати мир, безпеку та правопорядок, належне виконання рішень міжнародних судових органів.

Водночас у центрі цієї кризи перебуває людина — як суб'єкт і як об'єкт міжнародно-правового захисту. Саме права і свободи людини стають тією матерією, на якій випробовується ефективність міжнародного права. Однак у період збройних конфліктів і окупації права і свободи людини втрачають свою дієвість у зв'язку з відсутністю реально діючих механізмів, перетворюючись на декларації. Умови

окупації створюють правовий парадокс: людина формально залишається під юрисдикцією своєї держави, але фактично підпорядкована іншій владі держави, що здійснює окупацію. Це зумовлює потребу у визначенні предмету захисту прав і свобод людини під час дії окупації — з урахуванням їх класифікації, кваліфікації, значущості та здатності до реалізації в умовах правового дуалізму.

У сучасних умовах цифровізації особливого значення набуває питання цифрових прав і свобод людини, які стали невід'ємною частиною континуїтету прав. Окупація XXI століття — це не лише військовий чи адміністративний контроль, але й цифровий контроль: знищення ідентичності, насадження інформаційного впливу, контроль над персональними даними, мережевою активністю, кіберпростором і комунікаційними платформами.

Відсутність міжнародно-правової регламентації таких явищ створює «юридичний вакуум», у якому цифрові права і свободи людини залишаються без ефективного механізму захисту не тільки у зв'язку з відсутністю реального діючого механізму, але й у зв'язку з відсутністю самого факту міжнародно-правової кодифікації. Це не лише порушує баланс між свободою вираження поглядів, правом на приватність і інформаційну безпеку, а й сприяє формуванню нових форм несвободи — від інформаційного поневолення до масових кіберзлочинів проти населення окупованих територій, що можуть мати характер злочинів проти людяності чи воєнних злочинів. Отже, розроблення нормативних орієнтирів у сфері цифрових прав і свобод людини під час окупації є невідкладним завданням сучасного міжнародного права.

Загалом криза інституційної системи міжнародного права має комплексний характер. Вона проявляється у трьох вимірах:

1. **інституційному** — в неефективності існуючих механізмів колективної безпеки та відповідальності держав;
2. **нормативному** — у відсутності сучасних юридичних міжнародних норм, здатних інтегрувати гуманітарні, правозахисні та цифрові стандарти;
3. **ціннісному** — у відриві міжнародного права від людиноцентричної парадигми, яка мала б стояти в його основі.

Об'єктивна необхідність сучасності полягає у пошуку цілісної правової моделі, здатної забезпечити ефективний захист людини в умовах окупації, коли традиційні інструменти міжнародного права не діють або діють вибірково. Така модель повинна враховувати:

- природу правового статусу людини як носія (правосуб'єкта) невідчужуваних прав;
- наявність одночасного впливу трьох правових систем (міжнародної, національної та окупаційної);
- необхідність уніфікації підходів до déroгації прав, санкцій, контрзаходів і цифрової безпеки;
- потребу реформування інституційної архітектури ООН і міжнародного судового механізму.

Відповідь на ці виклики лежить у площині синергії міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини з урахуванням розвитку цифрових відносин, об'єднаних спільною метою — збереження людської гідності, прав і свобод людини навіть у найекстремальніших обставинах воєнної окупації.

Розділ 1. Міжнародно-правовий режим окупації. Проблеми захисту прав і свобод людини

1.1. Девіантна поведінка держав як причина та наслідок воєнної окупації

Міжнародно-правовий режим окупації є спеціальним юридичним режимом, що визначає статус цивільного населення, комбатантів та третіх осіб, їх права та обов'язки під час воєнного зайняття та контролю однією державою (групи держав) території іншої держави (групи держав) під час міжнародного збройного конфлікту.

Системний аналіз чинного міжнародного конвенційного права та міжнародного звичаєвого гуманітарного права демонструє, що режим міжнародно-правової окупації виникає з моменту фактичного займання воєнними формуваннями держави окупанта території держави, що постраждала від окупації. Дана теза знаходить своє нормативне закріплення у *статті 42 Гаазької конвенції 1907 року*¹.

Правовий режим окупації можливий *лише* за умови наявності міжнародного збройного конфлікту. Сама по собі окупація є підтвердженням наявності міжнародного збройного конфлікту з огляду на спільну *статтю 2 всіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, а саме Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі, Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни*. Аналогічного підходу сповідує велика кількість науковців, зокрема *Ерік Давід*².

Тобто формулою окупації у міжнародному праві є комбінація наявності міжнародного збройного конфлікту та обов'язкове зайняття однією державою або державами території іншої держави або держав своїми воєнними силами (повністю

---

¹ Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text; Про ратифікацію Гаазької конвенції з питань закону та звичаїв сухопутної війни (Гаага, 18 жовтня 1907 р.) : Закон України від 08.02.1998 № 192/98-ВР [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 15.06.2023).

² David E. Principles of the Law of Armed Conflict. Brussels : Bruylant, 1994. [Електронний ресурс]. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400078554a.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

або частково) з безпосереднім контролем цієї території та здійсненням на такій території влади. Окупація не є підставою зміни титулу території в сучасному міжнародному праві³⁴.

Правовий режим окупації регулюється нормами *Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення, Додатковим протоколом №1* до неї, а також правилами звичаєвого міжнародного гуманітарного права⁵ та додатково масивом норм міжнародного права прав людини. Серед яких, найбільш значимими є *Загальна декларація прав людини 1948, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966, Конвенція ООН про права дитини 1989, Європейська соціальна хартія 1996 та ін.*

Звертаючись до цієї інформації, слід обов'язково посилатись на виданий Консультативний висновок Міжнародного суду ООН 2004 року «Про правові наслідки побудови стіни на окупованій Палестинській території»⁶.

Консультативним висновком Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй даючи відповідь Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на питання: «Які правові наслідки випливають із будівництва стіни, що будується Ізраїлем, державою-окупантом, на окупованій палестинській території, включно зі Східним Єрусалимом і навколо нього, як описано в Доповіді Генерального секретаря, враховуючи правила та принципи міжнародного права, включаючи Четверту Женевську конвенцію 1949 року та відповідні резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї», у пункті 106 цього Консультативного висновку, зазначив, що міжнародне право прав людини не припиняє свою дію на період збройного конфлікту. Виникають три ситуації правозастосування:

---

³ Théo B., Sassòli M. Expert Opinion on the Occupier's Legislative Power over an Occupied Territory Under IHL in Light of Israel's On-going Occupation. *Norwegian Refugee Council*, 2017. P. 1-44. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/legal-opinions/sassoli.pdf> (дата звернення: 07.08.2025).

⁴ International Committee of the Red Cross. Commentary of 2025: Article 54 of the Fourth Geneva Convention (Protection of Civilian Persons) – Judges and public officials. *IHL Database*. 30.05.2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-54/commentary/2025?activeTab=> (дата звернення: 06.06.2025).

⁵ Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Vol. I: Rules. Geneva : International Committee of the Red Cross, 2005. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

⁶ International Court of Justice. Advisory Opinion of 9 July 2004: Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. The Hague : ICJ, 09.07.2004. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/131/advisory-opinions> (дата звернення: 12.11.2023).

i) деякі права можуть бути виключно питаннями міжнародного гуманітарного права;

ii) інші можуть бути виключно питаннями права прав людини;

iii) інші можуть бути питаннями обох цих галузей міжнародного права.

Таким чином, за висновком Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй, при аналізі режиму окупації, необхідно аналізувати діючі норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, як *lex specialis*.

Додатково, обов'язковим є аналіз національного законодавства при визначенні норм захисту прав та свобод людини в режимі окупації.

Тобто, режим окупації, як одна з можливих обставин міжнародних збройних конфліктів, є особливим юридичним станом, який врегульовано міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини.

Особливої уваги заслуговує звернення Генеральної Асамблеї ООН до Міжнародного Суду ООН Резолюцією A/RES/77/247 від 30.12.2022 року (пункт 18)⁷ за консультативним висновком на тему:

1) Які правові наслідки настають за продовження Ізраїлем порушення права Палестинського народу на самовизначення, за продовження окупації, побудовою поселень та анексією Палестинських територій, що окуповані з 1967 року, включаючи заходи направлені на зміну демографічного стану, складу та статусу Святого Міста Єрусалиму та за прийняття відповідних дискримінаційних регуляторних актів?

2) Як політики та практики Ізраїлю негативно впливають на статус окупації і які правові наслідки настають для всіх Держав та Об'єднаних націй від такого статусу?

Прослідковується еволюція запитів Генеральної Асамблеї ООН з цього питання. Для порівняння, у 2003 році, ГА ООН питало МС ООН про правові наслідки побудови стіни у Палестині. У 2022 році ГА ООН питає МС ООН враховуючи

---

⁷ Організація Об'єднаних Націй. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/77/247 від 30 грудня 2022 р. [Електронний ресурс]. URL: https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2023/01/A.RES._77.247_301222.pdf (дата звернення: 15.06.2023).

правову позицію МС ООН у його консультативному висновку з цього питання 2004 року.

Як ми можемо спостерігати, Об'єднані Нації продовжують опікуватись цим питанням. Нажаль ці юридичні процеси відбуваються на фоні трагічних подій в Державі Ізраїль та Секторі Газа, що почались у жовтні 2023 року.

Важливо відзначити, що у своїй роботі «*Стаття 43 Гаазької конвенції 1907 року та операції зі встановлення миру у 21му столітті*»⁸ Марко Сассоллі зазначає, що норми міжнародного гуманітарного права про правовий режим окупації застосовується до законних способів застосування сили у міжнародному праві *jus ad bellum* так і незаконних. Чи то рішення Ради Безпеки ООН, чи то самозахист, чи то неправомірне застосування сили.

На прикладі України, необхідно зазначити наступне. Починаючи з 2014 року, з моменту окупації Автономної республіки Крим Російською Федерацією, Україна та Російська Федерація знаходяться в умовах міжнародного збройного конфлікту, що означає застосування певного масиву міжнародного гуманітарного права^{9,10}. З 24.02.2022 року, після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, розміри окупованої території сягають 18-20% від загальної території України

Відповідно до норм сучасного міжнародного права – окупація не є інструментом переходу (цесії) території від однієї держави до іншої. Тобто, окупація території України ніяким чином не знаменує цесію української території до РФ. Ці правила походять зі статті 42 Гаазької конвенції 1907 року та статті 47 Женевської конвенції про захист цивільного населення 1949 року.

Міжнародно-правовий режим окупації будучі спеціальним правовим режимом несе за собою об'єм прав та обов'язків для акторів цього режиму, в першу чергу для цивільного населення та комбатантів. Під час дії цього правового режиму застосовується різний нормативний масив міжнародного гуманітарного права та

---

⁸ Sassòli M. Article 43 of the Hague Regulations and Peace Operations in the Twenty-First Century. 2004. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hpcrresearch.org/sites/default/files/publications/sassoli.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

⁹ Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / за ред. О. В. Задорожнього. Київ : К.І.С., 2014. 1016 с. ISBN 978-617-684-088-6..

¹⁰ International Criminal Court. Report on Preliminary Examination Activities (2016). 14.11.2016. [Електронний ресурс]. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf (дата звернення: 05.03.2023)

міжнародного права прав людини. Гарантування прав та свобод цивільного населення на окупованих територіях є беззаперечним постулатом для сторін міжнародного збройного конфлікту та їх безпосередніх учасників.

Вже у 1948 році, світ побачив затвердження Загальної декларації прав людини, яка є беззаперечним міжнародно-правовим документом, що суттєво вплинув на подальшу архітектуру розвитку міжнародного права, національних конституцій різних держав та міжнародних відносин.

Права і свободи людини, що перераховані постатейно у Загальній декларації прав людини є обов'язковими до впровадження державами на національному та міжнародно-правовому рівнях, а також, у обов'язкові до поваги та захисту при різних обставинах, в тому числі в ситуації міжнародних збройних конфліктів та режиму окупації.

Додатковим важливим аспектом є той факт, що окупація може стати підставою для дерогації від стандартів захисту прав людини. Дерогація в міжнародному праві відноситься до тимчасового відхилення від деяких зобов'язань, встановлених міжнародними договорами або конвенціями, у відповідь на надзвичайні обставини, такі як військові конфлікти, терористичні атаки або інші кризи. Незважаючи на можливість дерогації, існує ряд основних прав, які не можна обмежувати навіть у надзвичайних обставинах. Наприклад, заборона піддавати людей тортурам або іншим формам жорстокого, нелюдського або зневажливого поводження залишається абсолютною. Такий захист основних прав у надзвичайних обставинах підкреслює важливість дотримання міжнародних гуманітарних норм незалежно від ситуації, забезпечуючи основний стандарт прав людини та гідності у всіх обставинах.

Проблема захисту прав людини в умовах девіантної поведінки суб'єктів міжнародного права виявляється особливо гострою. Випадки такої поведінки, на жаль, не є рідкісними і супроводжуються масовими порушеннями прав людини, що підкреслює дисонанс між реальністю та діючим міжнародно-правовим режимом.

Девіантна поведінка держав в рамках режиму окупації порушує чинне міжнародне право. На фоні цього, їх комбатанти та політичного керівництва зникає до свідомості порушника та з більшою легкістю порушують права і свободи людей

на окупованих територіях. Порушення цілісності територій, посягання на суверенітет держав і незаконна окупація призводять не тільки до політичної і соціальної нестабільності в світі, але й до суттєвої деградації стандартів захисту прав людини.

Особливо гостро ці проблеми відчуваються на окупованих територіях, де базові економічні, соціальні, культурні та цифрові права часто ігноруються або свідомо придушуються.

На прикладі трагічних обставин окупації території України агресором, ми можемо спостерігати жахливі та кричущі випадки порушення правового режиму комбатантами та політичними діячами Росії. Затьмарені своєю безкарністю, базуючись на викривлених історичних фактах та обґрунтуванні права на самозахист, окупаційні сили вдаються до порушення **всього масиву п'яти** прав і свобод людини: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні права. Насильницька депортація населення, викрадення дітей, акти, що несуть характер геноциду, екоцид, сексуальне насильство, незаконна мобілізація на окупованих територіях, змушення присягати проти України, незаконні референдуми та анексія територій, привласнення культурної спадщини. Економічні права, включаючи право на працю, соціальні гарантії та власність, систематично порушуються через економічну блокаду, конфіскацію майна і обмеження професійної діяльності. Соціальні та культурні права також зазнають удару, про що свідчить обмеження доступу до освіти, здоров'я, а також до культурної спадщини, що часто стає об'єктом культурного вандалізму.

Під час збройної агресії Російської Федерації проти України було зафіксовано низку системних і задокументованих порушень міжнародного гуманітарного та міжнародного права прав людини, які свідчать про умисне підривання суверенітету України через насильницькі дії проти цивільного населення. Одним із наймасштабніших злочинів стала насильницька депортація та викрадення українських дітей із тимчасово окупованих територій. За даними ОБСЄ, ООН, а також українських правозахисних організацій, понад 20 тисяч дітей були вивезені до Російської Федерації або на тимчасово окуповані території, де їм змінюють громадянство, обмежують зв'язок із родинами, нав'язують російську ідентичність і проводять систематичне "перевиховання". Парламентська асамблея Ради Європи у

своїй резолюції від 2023 року визнала ці дії такими, що мають ознаки геноциду згідно зі статтею II(е) Конвенції про запобігання злочину геноциду 1948 р., оскільки вони спрямовані на примусову асиміляцію та руйнування української національної ідентичності у дітей¹¹¹²¹³.

Іншим грубим порушенням є незаконна мобілізація цивільного населення на окупованих територіях, заборонена статтями 51 IV Женевської конвенції 1949 р. та 44 Додаткового протоколу I. На території окупованого Криму, за даними Кримської правозахисної групи, станом на 2025 рік зафіксовано понад 570 кримінальних справ проти громадян України, які відмовилися служити у збройних силах РФ. Такі дії порушують не лише гуманітарне право, але й право людини не бути примушеним до служби у збройних силах держави-окупанта. Примусова мобілізація часто супроводжується переслідуванням, позбавленням свободи та дискримінацією українських громадян за етнічною чи політичною ознакою¹⁴.

Суттєвою складовою окупаційної політики є також обмеження культурних і соціальних прав, що проявляється у системному нищенні української культурної спадщини, зміні історичної топоніміки, забороні української мови в освіті та медіа, а також вилученні культурних артефактів. Зафіксовані численні випадки переміщення музейних колекцій з Маріуполя, Бердянська, Мелітополя та Херсонщини до РФ, що підпадає під визначення привласнення культурної спадщини (стаття 4 Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту). На додачу, окупаційна влада обмежує доступ до освіти та медичної допомоги, спричиняючи порушення соціально-економічних прав, гарантованих Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Таким чином,

---

11 Організація з безпеки й співробітництва в Європі. The forcible transfer and deportation of Ukrainian children to the temporarily occupied territories and the Russian Federation. Київ : OSCE, травень 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf> (дата звернення: 03.03.2024).

12 Motion for a resolution on Return of Ukrainian children forcibly transferred and deported by Russia (2025/2691(RSP)). Brussels : European Parliament, 06.05.2025. [Електронний ресурс]. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-10-2025-0249_EN.html (дата звернення: 04.03.2024).

13 The PACE recognised the forcible transfer of Ukrainian children to the territory of Russia as genocide. [Електронний ресурс]. URL: <https://voices.org.ua/news/the-pace-recognized-the-forcible-transfer-of-ukrainian-children-to-the-territory-of-russia-as-genocide-what-does-it-mean> (дата звернення: 05.13.2024).

14 ZMINA Human Rights Center. International community should react to illegal mobilization in Crimea – human rights defenders. 28.10.2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://zmina.ua/en/statements-en/international-community-should-react-to-illegal-mobilization-in-crimea-human-rights-defenders/> (дата звернення: 24.10.2025).

документовані факти депортації дітей, примусової мобілізації та культурного нищення свідчать про цілеспрямовану політику системного порушення прав людини і є частиною ширшої стратегії підриву українського суверенітету через де-факто створення “зони безправ’я” на окупованих територіях¹⁵¹⁶.

До цього сумного списку додається безпрецедентне порушення цифрових прав і свобод людини (шосте покоління прав людини). Важливо згадати, що Україна розповсюджує свій суверенітет і на власний інформаційний простір (інформаційний суверенітет), забезпечення якого покладено на Кабінет Міністрів України, згідно з абзацом 2 Розділу «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» Стратегії інформаційної безпеки України введеного в дію Указом Президента України від 15 жовтня 2021 року.

Окупація України Російськими військами відбувається не тільки у фізичному просторі, але й в цифровому. Вже можливо говорити про *цифрову окупацію*¹⁷.

Цифрова окупація – це здійснення насильницьких заходів окупаційними силами з метою узурпування цифрового простору цивільного населення окупованої частини країни, придушення свободи слова та повалення в цілому інформаційного суверенітету, як складової публічно-правової інфраструктури держави, що страждає від окупації.

Незаконні уряди або окупаційні сили часто вдаються до цензури інтернету, блокуючи доступ до об’єктивної інформації, соціальних мереж та інших засобів комунікації. Це не тільки ізолює громадян від зовнішнього світу, але й робить неможливим обмін важливою інформацією, що може мати життєво важливе значення під час конфліктів. Право на приватність регулярно порушується шляхом масового нагляду, перехоплення комунікацій та інших вторгнень до приватності. Відбувається

---

¹⁵ Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE). While in the temporarily occupied territories or in the Russian Federation Ukrainian children are placed in institutions or in Russian families ... Київ : OSCE, 27.10.2025. [Електронний ресурс] URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).

¹⁶ «Правозахисна Група «Січ». HC Report on Ukraine. Львів : Група «Січ», лютий 2025. [Електронний ресурс] – URL: <https://gchragd.org/wp-content/uploads/2025/02/HC-Report-on-Ukraine.pdf> (дата звернення: 26.10.2025).

¹⁷ Клименко О. «Путін почав новий вид окупації українців». *Comments.ua*. 06.08.2025. URL: <https://society.comments.ua/news/warrussia/putin-nachal-novyy-vid-okkupacii-ukraincev-na-zapade-raskryli-kovarnye-plany-diktatora-777341.html> (дата звернення: 06.08.2025).

цифрове розділення сімей, цифрове втручання у таємницю особистого листування, тощо.

Це базовий та неповний список порушень режиму окупації агресором, що потребує належної міжнародно-правової оцінки Україною та світовим співтовариством на рівні міжнародного права та міжнародно-правової кримінальної відповідальності.

Ці порушення мають далекосяжні наслідки, оскільки вони не тільки руйнують життя людей на окупованих територіях, але й сприяють створенню небезпечного прецеденту, який підриває загальновізанані норми міжнародного правопорядку. Така девіантна поведінка держав створює атмосферу безкарності та знецінює зусилля міжнародної спільноти у стандартизації та захисті прав людини.

Аналіз акторів девіантної поведінки при порушенні норм чинного міжнародного права вимагає балансування між необхідністю збереження міжнародного правопорядку та сталістю його адаптації до змінних реалій. Для ефективного вирішення цих складних питань потрібен глибокий аналіз та розуміння не тільки історичних, але і сучасних контекстів дій різних реальних суб'єктів міжнародного права

Необхідно зміцнювати міжнародно-правові механізми реагування на такі порушення, забезпечувати їх дотримання та покарання за будь-які акти, що підривають міжнародний правопорядок і захист прав людини. Тільки спрямувавши зусилля на запобігання деградації цих стандартів, можна буде підтримувати стабільність та справедливість в глобальному масштабі.

З метою протидії цим негативним тенденціям міжнародне співтовариство повинно консолідувати зусилля для підтримки міжнародного правопорядку та законності. **Це передбачає посилення механізмів моніторингу та відповідальності за порушення міжнародного права, а також забезпечення необхідного санкційного тиску на держави-порушниці. Водночас, важливе значення має і розробка нових нормативних відповідей на сучасні виклики, такі як модернізація сучасної структури ООН та системи міжнародно-правової**

відповідальності та правозастосування, юрисдикційних проблем міжнародних судових органів.

Важливе місце у боротьбі з девіантною поведінкою держав належить міжнародним судовим інституціям, зокрема Міжнародному суду ООН. Цей Суд відіграє ключову роль у розв'язанні міжнародних спорів через міжнародно-правові процедури, надаючи обґрунтування та рішення, які базуються на міжнародному праві. Одним із прикладів може служити рішення у справі про військові та парамілітарні дії проти Нікарагуа (Нікарагуа проти США, 1984), де Міжнародний Суд ООН підтвердив заборону використання сили та підтримку повстанських рухів у інших державах.

Таким чином, міжнародне судочинство відіграє життєво важливу роль у забезпеченні дотримання міжнародного права та протидії девіантній поведінці держав.

Нагальною потребою є вибудовування ефективної системи, яка б здатна адаптуватися до змінюваних умов сучасного світу та ефективно реагувати на девіантну поведінку держав, її сили, причини та наслідки, таким чином забезпечуючи стабільність, безпеку та добробут для всіх членів світового співтовариства, при цьому зберегти функціонування основних принципів міжнародного права – *jus cogens*.

Нездатність або небажання держав захищати основні права громадян на окупованих територіях або навіть у межах власних кордонів веде до поступової деградації стандартів прав людини. Це може мати далекосяжні наслідки, зокрема зростання числа біженців та внутрішньо переміщених осіб, що ускладнює гуманітарну ситуацію у світі.

Особливою проблемою є деградація прав і свобод людини і стандарти їх захисту. Постулати та фундаменти закладені принципом міжнародного права «захист та повага до прав і свобод людини» та *Загальною декларацією прав людини 1948 року* у 21-му столітті є загрозливо вразливими. Такий стан речей є недопустимим та потребує належної реакції міжнародної спільності направленої на вироблення нових підходів у міжнародно-правовій нормотворчості, реформуванні нашого спільного

«форму» під назвою ООН, вирішення проблемних питань правозастосування та відповідальності у міжнародному праві, в тому числі недопущенні використання дерогації, як способу узурпації влади або встановленню диктатури.

Систематичні порушення міжнародного права окремими державами можуть призвести до ерозії довіри до міжнародних органів. Це, у свою чергу, ослаблює їхню здатність ефективно реагувати на майбутні кризи.

У підсумку, девіантна поведінка держав не лише підриває основи міжнародного правопорядку, але й веде до ескалації конфліктів, поширення беззаконня та поступового зниження стандартів прав людини. Відповідно, міжнародне співтовариство має вжити дієвих заходів для протидії цим тенденціям, включаючи міжнародно-правові нормотворчі ініціативи та належна дипломатична реакція світового співтовариства¹⁸.

Постулати та фундаменти, закладені основним принципом міжнародного права «захист та повага до прав і свобод людини» та Загальною декларацією прав людини у 21-му столітті стали загрозливо вразливими.

Девіація в поведінці держав в міжнародно-правовому режимі окупації, має надзвичайно серйозні наслідки для глобальної стабільності та довіри до міжнародних правових інституцій¹⁹.

Такий розпорядок речей є недопустимим та потребує належної реакції міжнародної спільноти направленої на вироблення нових підходів у міжнародно-правовій нормотворчості, реформуванні нашого спільного «форуму» під назвою ООН, вирішення проблемних питань міжнародного правозастосування і відповідальності держав у міжнародному праві, індивідуальної відповідальності людей за скоєні міжнародні злочини **та недопущенні використання дерогації, як способу узурпації влади або встановленню диктатури.**

---

¹⁸ Coicaud, J.-M. Criticism and Reconstruction of the Legitimacy of International Law. In: *The Law and Politics of International Legitimacy: Part VI*. Cambridge: Cambridge University Press, 2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/9781139026420.026> (дата звернення: 01.11.2024).

¹⁹ Han, E. Erosion of international organisations' legitimacy under superpower rivalry: Evidence on the International Court of Justice. *Canadian Journal of Political Science*, 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revue-canadienne-de-science-politique/article/erosion-of-international-organizations-legitimacy-under-superpower-rivalry-evidence-on-the-international-court-of-justice/AEBB3A94EE877D183D195BBADD4F5EA7> (дата звернення: 01.11.2024).

1.2. Комплекс правового регулювання прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту людини

Міжнародне право захисту прав людини є галуззю міжнародного права, метою якої є установлення стандартів прав та свобод людини в міждержавних (публічних) відносинах, фіксування свободи особистості від публічних режимів. Після *Статуту ООН, Загальна декларація прав людини 1948 року* була наступним важливим документом на шляху становлення галузі міжнародного захисту прав людини. В результаті генезису галузі міжнародного права захисту прав людини – сформувались стандарти захисту прав людини. Права та свободи, їх розгалуженість за категоріями (політичні, громадянські, економічні, соціальні, культурні права).

Предмет регулювання – захист прав і свобод людини є наскрізним для міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту людини при надзвичайному режимі окупації. При цьому, не лише ці галузі міжнародного права є застосовними під час окупації. Інші галузі міжнародного права є застосовними під час дії надзвичайного режиму окупації, якщо предметом їх регулювання прямо або опосередковано є захист прав і свобод людини. **Синергія норм галузей міжнародного права, що орієнтуються на захист прав людини при дії надзвичайного режиму окупації – це абсолют, до якого необхідно наближатись.**

Міжнародне гуманітарне право є тією галуззю міжнародного права, що встановлює правовий режим міжнародного збройного конфлікту та регулює його. Предметом міжнародного гуманітарного права під час режиму окупації є захист прав цивільного населення, що опинилось під тимчасовим управлінням іноземних окупаційних військ²⁰.

---

²⁰ В Гаазьких конвенціях, зокрема в статтях 42-56, визначаються основні правила, які керують воєнною окупацією. Ці норми є фундаментальною частиною міжнародного гуманітарного права і встановлюють обов'язки та обмеження для окупаційної влади. Четверта Женевська конвенція: Статті 27-34 та 47-78 Четвертої Женевської конвенції явно стосуються захисту цивільного населення в окупованих територіях. Ця конвенція, яка є важливою частиною міжнародного гуманітарного права, надає детальні правила щодо захисту цивільних осіб, заборони колективних покарань і визначає обов'язки окупаційної влади по відношенню до цивільного населення. Звичайне міжнародне гуманітарне право: Поза цими договорами, звичаєве міжнародне гуманітарне право, яке виникає з загальної і послідовної практики держав, також регулює військову окупацію. Воно включає такі принципи, як заборона

МЗК не припиняє дію інших норм міжнародного публічного права. Особливо тих норм, предметом міжнародно-правового регулювання котрих є захист прав і свобод людини. Повага до прав і свобод людини є основоположним позитивним зобов'язанням держав в рамках Ялтинсько-Потсдамського міжнародного права та закріплений у частині 3 статті 1 Статуту ООН²¹.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право захисту людини є тими галузями міжнародного права, що визначає базову канву захисту прав людини. Окупація напряму зачіпає права та інтереси людей, що опиняються на під владою окупованої держави. Кожна людина має невід'ємні права та свободи від народження й в залежності від свого віку та розвитку має унікальну, властивий цій людині рівень соціальної інтегрованості та розгалуженості. Приватна власність, освіта, бізнес, культурні уподобання та релігійні права, трудові права, інтелектуальна власність, а сьогодні і **цифрова похідна буття людини**. Життя людини та її юридична правосуб'єктність не припиняється з настанням надзвичайного стану воєнної окупації та в період цифрової окупації.

Міжнародні договори на час МЗК *a priori* не припиняють своєї дії для сторін МЗК. Сторони можуть припинити їх дію або денонсувати двосторонні угоди. Статут ООН не втратив своєї юридичної сили для України та РФ у зв'язку з агресією РФ проти України, як і низка інших універсальних міжнародних договорів.

При цьому денонсація міжнародного договору, як інструмент припинення міжнародного договору фіксує припинення дії міжнародного договору для держави. РФ денонсувала *Європейську конвенцію з прав людини* та покинула Раду Європи. Постає логічне питання, чи припиняються зобов'язання РФ по ЄКПЛ під час окупації території України, оскільки ЄКПЛ Україною ратифікована у 1997 році?

Якщо звернутись до *статті 56 ЄКПЛ*, її територіальне застосування розповсюджується на всі території держави, що її ратифікували з особливостями її дії

примусового переміщення населення, захист культурної спадщини та забезпечення громадського порядку і безпеки. лумачення та коментарі МКЧХ: Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), ключовий хранитель і інтерпретатор МГП, надав обширні коментарі та тлумачення законів окупації. Погляди МКЧХ мають великий вплив на розуміння і застосування правил військової окупації в рамках МГП.

²¹ Організація Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 15.06.2024).

на «заморські» території таких держав, відповідно до *пункту 4 статті 56 ЄКПЛ*. Україна, як держава, що ратифікувала *ЄКПЛ*, визнає застосування *ЄКПЛ* на всій території держави. Оскільки, надзвичайна ситуація воєнної окупації є тимчасовим правовим режимом та не змінює суверенітету над територією, **Росія зобов'язана поважати та виконувати ЄКПЛ на окупованих територіях України під час воєнної окупації. Такий обов'язок випливає з того, що факт денонсації Росією ЄКПЛ означає завершення дії ЄКПЛ на території Росії, проте денонсація конвенції Росією не призводить до юридичного наслідку припинення дії ЄКПЛ на тимчасово окупованих Росією територіях України.**

Відповідно до *статті 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права*²², людини завжди має свою правосуб'єктність. Це означає, що людина вправі користуватись правами, що описані у міжнародних договорах, що ратифіковані її державою напряду. Будь-який міжнародний договір, що діє між сторонами міжнародного конфлікту та направлений прямо або опосередковано на захист прав і свобод людини є застосовним під час надзвичайного режиму окупації, якщо не денонсований однією зі сторін\сторонами.

Така позиція підтверджується, *статтею 3 проекту Статей про вплив збройних конфліктів на міжнародні договори*²³, що розроблений Комісією ООН з міжнародного права, що говорить, що збройний конфлікт не припиняє дію договорів або не призупиняє їх застосування автоматично. Замість цього, сторони мають право повідомити про намір припинити, відкликати або призупинити дію договору, відповідно до *статті 9 проекту Статей* згаданого вище. Таке повідомлення набуває чинності після його отримання іншою стороною договору, якщо не передбачено іншої дати. Це також означає, що інша сторона має право висловити заперечення проти такого повідомлення протягом "розумного часу" і відповідно до положень договору або інших застосовних правил міжнародного права.

---

²² Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Україною 12.11.1973 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.09.2024).

²³ Комісія міжнародного права ООН. Проект статей про наслідки збройних конфліктів для договорів (Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties), 2011. Доповідь Комісії міжнародного права про роботу її шістдесят третьої сесії. Док. ООН А/66/10. [Електронний ресурс]. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_10_2011.pdf (дата звернення: 20.06.2024).

Введення міжнародно-правового режиму воєнної окупації передбачає у основі своїй забезпечення та впорядкування життя цивільного населення на окупованих територіях, забезпечення базових гуманітарних потреб людей та механізми їх захисту зі сторони держави-окупанта.

Саме захист прав і основоположних свобод людини під час режиму окупації і є однією з найбільш значимих цілей на яку спрямоване регулювання міжнародного гуманітарного права. Відповідно питанням захисту прав людини під час окупації визнаний у світі вчений Марко Сассолі.²⁴

Синергія та міжнародно-правове регулювання є різними за своєю семантикою словами, але абсолютно співставні, коли мова заходить про захист прав і свобод людини під час надзвичайної ситуації воєнної окупації. В даному контексті, **режим окупації, є одним з міжнародно-правових режимів існування захисту прав і свобод людини у міжнародному праві, як об'єктивної сторони Ялтинсько-Потсдамського міжнародного права. Особливості захисту прав і свобод людини під час режиму окупації диктуються міжнародним гуманітарним правом, але синергічно доповнюється іншими галузями міжнародного права у яких прямо або опосередковано захист прав людини є предметом регулювання.**

Під час режиму окупації, людина продовжує користуватись конвенційним масивом ратифікованою державою. Наприклад, Конвенція про уникнення подвійного оподаткування між Україною та Республікою Кіпр не припиняє свою дію на період тимчасової окупації Росією території України. Ця Конвенція визначає порядок визначення статусу резидента при сплаті податків, визначає максимальні ставки податків, дозволяє (передбачає право) платнику податків законного процедурного уникнення подвійного оподаткування. Сплата податків є обов'язком людини, проте уникнення подвійного оподаткування є правом людини, що здійснюється у відповідності до визначеної Конвенцією про уникнення подвійного оподаткування

---

²⁴Sassòli, M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. 720 p. [Електронний ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/348780216_Marco_Sassoli_International_Humanitarian_Law_Rules_Controversies_and_Solutions_to_Problems_Arising_in_Warfare_Edward_Elgar_Publishing_Cheltenham_2019_pp_720 (дата звернення: 21.09.2024).

між Україною та Республікою Кіпр. Тобто, людина не втрачає своє право під час режиму окупації територій користуватись бенефіціями Конвенції.

В аспекті надзвичайного стану режиму окупації, завдяки сучасним механізмам дерогації, держави правомочні застосовувати дерогаційні механізми для найшвидшого та ефективного врегулювання (поборення наслідків) такої надзвичайної ситуації. Разом з тим, важливим аспектом є недоторканність базових прав і свобод людини, а саме: її життя, гідність, сім'я, права на справедливий суд, харчове та санітарне забезпечення, освіту, медичний захист, тощо.

Проте, сучасний **міжнародно-правовий режим окупації ще не враховує захист цифрових прав людини**. При цьому, розвиток сучасних суспільних відносин, рівень технологічного розгалуження публічних послуг та рівня цифровізації кожної людини є вже дуже розвинений. **Оскільки майже кожна людина має свої цифрові права, які вже фактично існують, їх врегулювання та впорядкування є обов'язковим для захисту під час дії надзвичайного стану окупації.**

Згадуючи правосуб'єктність людини у міжнародному праві, як здатність атрибутувати міжнародно-правові механізми співвідношення національного законодавства та міжнародного права, людина під час надзвичайної ситуації окупації користується повним масивом (застосовного) міжнародного права, предметом регулювання якого є захист прав і свобод людини прямо або опосередковано. Синергійна дія різних галузей, що прямо чи опосередковано захищають права і свободи людей є такими, що діють під час надзвичайного режиму окупації: міжнародне гуманітарне право; міжнародне право захисту прав людини; міжнародне право захисту навколишнього середовища; міжнародне економічне право; міжнародне кримінальне право; міжнародне право міжнародної безпеки; міжнародне право міжнародної правової допомоги.

Цей список у найближчі роки розшириться міжнародним цифровим правом, яке за своїм предметом регулювання стане повноцінним заміном деяких існуючих сьогодні галузей міжнародного права або кожна галузь міжнародного права розшириться повноцінним цифровим інститутом такої галузі.

Важливим є той факт, що у випадку скоєння міжнародних злочинів фізичні особи мають нести юридичну відповідальність за порушення норм міжнародного права. З цього випливає, що захист прав людини та матеріальне міжнародне право несе у собі об'єктивну сторону (*lat. obiectivam partem delicti*) правопорушень. Чи то міжнародних протиправних діянь держави, чи то міжнародних злочинів, що скоєні людьми.

Необхідно пам'ятати, що міжнародне право, як і будь-яке інше право, впроваджується людьми для людей та по відношенню до людей. Держави, її посадові особи, офіцери та солдати держави-окупанта мають *керуватись тим*, що недоторканість життя людини є невід'ємним правом людини. Це право неможливо зменшити в юридичному об'ємі або піддати сумніву. Це стосується інших категорій прав і свобод людини. ***Mens rea* міжнародного злочину або воєнного злочину походить не тільки від злого умислу при скоєнні протиправного діяння, а й усвідомлення\знання про те, що конкретна дія призведе до міжнародного злочину або воєнного злочину.**

Серед вчених, які критикують концепцію захисту прав людини як центральної частини міжнародного правопорядку, виділяється професор *Ерік А. Познер*, який стверджує, що міжнародні права людини часто не досягають своїх цілей. Він припускає, що, хоча країни можуть публічно зобов'язуватися до захисту прав людини, закони часто є невизначеними та невиконуваними, що призводить до неефективного впровадження. Він також стверджує, що міжнародне право захисту прав людини відображає "невігластво щодо правил", припускаючи, що добро в кожній країні можна звести до набору виконуваних правил. Це, на думку *Ерік А. Познера*, призвело до розширення прав людини, ускладнюючи ефективне впровадження²⁵.

Інша точка зору надходить із сфери правової теорії, яка визнає зростаючу серйозність, з якою міжнародний правопорядок ставиться до прав людини, але також підкреслює "дефіцит обґрунтування". Це відноситься до відсутності надійних

---

²⁵ Posner, E. A. *The Twilight of Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 185 p. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199313440.001.0001> (дата звернення: 12.05.2024).

обґрунтувань щодо прав людини, незважаючи на їх зростаючу важливість у міжнародному праві.

Професор *В.А Василенко* визначав міжнародно-правовий порядок як порядок суспільних відносин, який встановлений між взаємодіючими державами або між ними і створеними ними міжнародними міжурядовими організаціями за допомогою міжнародно-правових норм, вироблених згаданими суб'єктами.²⁶ Відштовхуючись від сутності цього терміну, предмет міжнародно-правового регулювання захисту прав і свобод людини, є повноцінним елементом реального міжнародно-правового порядку. Численні універсальні, регіональні, локальні конвенції при цьому формують весь масив міжнародного права, як такий, що огортає права людини та їх захист.

Розкриваючи питання співвідношення міжнародного прав захисту людини та міжнародного гуманітарного права в частині прав і свобод людини під час дії режиму окупації, взірцевим є Рішення Великої Палати Європейського Суду з прав людини у об'єднаній міждержавній справі Україна та Нідерланди проти РФ, що проголошене 09.07.2025 року²⁷.

У пункті 428 Рішення, ЄСПЛ згадує про те, що концепція *lex specialis*, що сформульована МС ООН, у справі ДР Конго проти Уганди 2005 року вже не згадується Судом, та сам Міжнародний Суд ООН формулює підхід, що міжнародне право захисту людини та міжнародне гуманітарне діють одночасно під час збройних конфліктів.

Тому даючи відповідь на питання співвідношення міжнародного права та міжнародного прав захисту прав людини, ЄСПЛ зазначив у пункті 428 рішення, що норми міжнародного гуманітарного не скасовують гарантії, що передбачені ЄКПЛ під час дії збройного конфлікту. Навпаки, такі норми міжнародного гуманітарного права слугують засобами тлумачення для визначення прав і свобод людини, а гарантії прав і свобод людини, що встановлені у ЄКПЛ продовжують свою дію під час міжнародного збройного конфлікту.

---

²⁶ Василенко, В. А. Міжнародно-правовий порядок. Київ : Наукова думка, 1974. 256 с.

²⁷ Європейський суд з прав людини. Україна та Нідерланди проти РФ : рішення (№ 001-244292). [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#/%22itemid%22:%22001-244292%22> (дата звернення: 10.10.2024).

Тобто, режим окупації, як одна з можливих обставин міжнародних збройних конфліктів, є особливим юридичним станом, який врегульовано міжнародним правом.

У міжнародній судовій практиці під час надзвичайного режиму окупації часто виникають випадки, де міжнародне гуманітарне право та міжнародне право захисту прав людини перетинаються та взаємодіють, одночасно створюючи *потенційні протиріччя*. Ця взаємодія та конфліктність виражаються в питаннях, пов'язаних з обмеженнями, що накладаються на дії окупаційної влади та гарантіями, наданими цивільному населенню.

Приклади такої взаємодії можна спостерігати у судовій практиці міжнародних судів, де аналізується застосування норм міжнародного гуманітарного права поряд із міжнародними нормами прав людини. Такі ситуації вимагають глибокого розуміння обох правових режимів, їх взаємодії та можливостей застосування в конкретних обставинах.

Так, справа *Hassan проти Сполученого Королівства перед Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ)* стала значущим моментом у розвитку міжнародного гуманітарного права та його взаємодії з *Європейською конвенцією з прав людини*. У цій справі розглядалося питання про законність затримання громадянина Іраку Хассана британськими військовими під час міжнародного збройного конфлікту в Іраку у 2003 році без формального звинувачення чи судового розгляду, що порушує *статті 5 (право на свободу і безпеку) та 3 (заборона катувань) ЄКПЛ*. ЄСПЛ у своєму рішенні знайшов баланс між необхідністю дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту та захистом основних прав людини згідно з *ЄКПЛ*. Суд визнав, що затримання Хассана було виправданим з точки зору міжнародного гуманітарного права і не становило порушення Європейської конвенції, враховуючи виключні обставини збройного конфлікту. Це рішення підкреслило важливість адаптації застосування прав людини до контексту збройних конфліктів, а також встановило судовий прецедент для подальшого розгляду справ, що стосуються взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту людини.²⁸

²⁸ Європейський суд з прав людини. Справа «Hassan v. the United Kingdom» (№ 29750/09) : рішення від 16 вересня 2014

Сучасні тенденції та виклики у взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини в умовах воєнної окупації відкривають нові перспективи для розуміння та застосування цих правових режимів. В цьому контексті, ключовим викликом є забезпечення ефективного захисту прав людини при одночасному дотриманні норм МГП, яке регулює ведення війни та захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту, та норм МПЗП.

Наукова спільнота повинна також акцентувати увагу на потребі адаптації існуючих правових норм до сучасних воєнних та політичних реалій, що включає питання про використання новітніх технологій у збройних конфліктах та їх вплив на гуманітарну ситуацію. Ефективний діалог та синергічна взаємодія між різними галузями міжнародного права є ключовими для забезпечення комплексного захисту прав людини та підтримання міжнародного порядку і справедливості в умовах воєнної окупації.

Воєнна окупація створює унікальні виклики, де потрібно забезпечити баланс між військовою необхідністю і захистом прав і свобод людини.

Зрозуміло, що під час воєнної окупації можуть бути введені певні обмеження на права людини з метою забезпечення безпеки і порядку. Однак ці обмеження повинні бути пропорційними, необхідними та не дискримінаційними, що вимагає ретельного аналізу та балансування між різними правами та інтересами.

Для ефективної взаємодії та усунення протиріч між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом захисту прав людини в умовах окупації, **особливо важливо враховувати вплив цифрових технологій та необхідність захисту цифрових прав**. Сьогодні, на фоні активного розвитку цифрових технологій, формується наступна категорія прав і свобод людини – цифрові права і свободи. Це означає розвиток правових норм та механізмів, які регулюють використання цифрових даних та забезпечують цифрову безпеку, особливо в умовах воєнного конфлікту і окупації, де існує високий ризик зловживань у сфері цифрових технологій. Підкреслюється необхідність гармонізації міжнародного гуманітарного

права та міжнародного права захисту прав людини з урахуванням цифрового виміру, а також необхідність розробки міжнародних стандартів захисту особистих даних і цифрових прав громадян в умовах міжнародного збройного конфлікту, воєнної окупації, цифрової окупації.

Такі юристи-міжнародники, як *Дана Бурхдат*²⁹, *Ніколас Тсагоріас*³⁰, *Лукас Вілмер*³¹, які підтримують необхідність адаптації міжнародного гуманітарного права та прав людини до цифрового віку, акцентують на важливості врахування впливу цифрових технологій у цих галузях права. Наприклад, в дослідженнях, опублікованих у журналі "*German Law Journal*"³², аналізуються зміни у міжнародному праві, які пов'язані з цифровізацією, включно з аспектами, які стосуються правових акторів, основних характеристик правових норм і основних цінностей, що лежать в їх основі. Це включає також вплив на право конфіденційності та безпеку персональних даних.

Зокрема, зазначається, що адаптація міжнародних прав людини до цифрового середовища може вимагати розвитку нових теоретичних обґрунтувань для конкретних прав. Наприклад, теорії, що стосуються права на конфіденційність в Інтернеті, відображають перехід від захисту особистих даних до захисту від неправомірного впливу на бажання, думки та переконання людей.

У свою чергу, в дослідженні, опублікованому в "*London Review of International Law*", розглядається концепція "інформованих громадськостей", яка акцентує на ролі міжнародного права у регулюванні ЗМІ, включаючи нові форми цифрових медіа. Зокрема, *Даніель Джойс*³³ стверджує, що міжнародне право залежить від інформованих глобальних громадськостей для своєї функціональності та вирішення складних глобальних проблем.

---

²⁹ Burchardt D. Authority by Design? The Digital Transformation of Public Authority and the International Legal Order. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 438–460. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.30> (дата звернення: 18.11.2024).

³⁰ Tsaourias N. Digitalization, Cyber Operations and the International Legal Order. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 494–507. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.33> (дата звернення: 17.11.2024).

³¹ Wilmer L. Human Rights in the Digital Age: Reassessing Accountability and Control. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 508–521. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.34> (дата звернення: 17.11.2024). [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.34> (дата звернення: 17.11.2024).

³² *German Law Journal*. Volume 24, Special Issue 3: International Law and Digitalization. Cambridge University Press, April 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/issue/international-law-and-digitalization/6A3EAB506A6D4CFF8E0C6CBE9719C8C6> (дата звернення: 18.11.2024).

³³ Joyce D. *Informed Publics, Media and International Law*. Oxford : Hart Publishing, 2020. 240 p. [Електронний ресурс]. URL: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0008/4625891/Kotecha-unpaginated.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

Ці дослідження підкреслюють важливість розгляду впливу цифровізації на міжнародне право і необхідність адаптації цих правових систем до нових цифрових реалій, особливо у контексті воєнних конфліктів, воєнної окупації, цифрової окупації. Вони вказують на необхідність розвитку нових прав людини, таких як право не бути об'єктом алгоритмічних рішень або право на забуття, що може бути важливим у сучасному цифровому віку.

Міжнародно-правовий режим (конвенційний та звичаєвий), несе у собі відкриту прогалину (регуляторно не впорядкованих на міжнародно-правовому рівні) цифрових прав цивільного населення під час надзвичайного стану окупації. Люди залишаються незахищеними від неправомірного втручання у їх цифрову конфіденційність, персональні та чутливі дані, що зберігаються у цифровому вираженні, а також свободи цифрового самовираження (цифрова свобода слова). Попри той факт, що ці цифрові права не впорядковані, відсутня систематизація відповідальності за протиправні діяння окупаційних сил по відношенню до цифрових прав людини. Без належної відповіді залишається питання цифрової окупації. Відсутні чіткі механізми захисту та потребує унормуванню міжнародно-кримінальна відповідальність за такі протиправні діяння військових з окупаційних сил, що чинять такі порушення.

Синергійна взаємодія галузей міжнародного права під час надзвичайного стану воєнної окупації, а також унормування прогалин є макроціллю міжнародно-правового регулювання під час дії режиму воєнної окупації.

1.3. Дерогація як особливий міжнародно-правовий механізм реагування на надзвичайну ситуацію під час дії режиму окупації

Виклики з якими зіштовхнулась Україна ще у 2014 році є надзвичайно небезпечними. Збройна агресія Росії, насильницька смерть цивільних та військових людей, окупація територій, анексія територій, викрадення дітей та громадян, економічні та енергетичні збитки, ядерний шантаж. Це неповний список лих, з якими бореться Україна сьогодні. Окремим пунктом є неповноцінне міжнародно-правове реагування для спротиву агресору. Виконання приписів міжнародного права, навіть в тяжких умовах відсічі агресії Росії, демонструє Україну, як цивілізовану державу, що готова захищати себе та верховенство права. Одним з таких проявів використання міжнародно-правових інструментів є дерогація держав від своїх зобов'язань у міжнародному праві.

О.В. Трояновський звертав увагу на можливість одночасного існування та застосування норм угод та звичаєвого міжнародного права . Це означає, що масив регулювання галузі міжнародного права прав людини не припиняє свою дію на період міжнародного збройного конфлікту³⁴. Важливим є згадка про Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН №A/RES/66/99 прийнятої під час робот 66-ої сесії 09.12.2011 року, якою затверджено проєкт розроблений Комісією ООН з міжнародного права «Проект статей про наслідки збройних конфліктів для договорів» (далі по тексту – Проект).

Статтею 7 Проекту пропонується, що на час збройних конфліктів (як міжнародних збройних конфліктів так і неміжнародних збройних конфліктів) є певний перелік договорів, що повністю або частково продовжують свою дію під час цих обставин. Мається на увазі дія міжнародного договору між державами, що є сторонами міжнародного збройного конфлікту, а також є сторонами такого договору, що пропонується у пункті «а» статті 3 Проекту. Сам пропонуванний перелік міжнародних договорів міститься у додатку до Проекту. Зокрема, у цьому переліку містяться: конвенції з міжнародного гуманітарного права; конвенції з міжнародного

---

³⁴ Трояновський О. В. Сучасні погляди на систему джерел міжнародного права. *Марку Ефимовичу Черкесу – 80: статті учнів та колег*. Одеса : Фенікс, 2010. С. 110–116.

захисту прав людини; конвенції з міжнародного кримінального правосуддя. Системний аналіз *статей 3 та 7 Проекту* демонструє, що розробники заклали фундамент дерогації від міжнародних зобов'язань на період дії збройних конфліктів, у формі часткового виконання міжнародних договорів.

Перш за все необхідно розглянути визначення дерогації держави від певних зобов'язань, які вона взяла на себе в рамках міжнародних договорів. Це може відбуватися у випадках надзвичайних обставин або криз, таких як війни чи серйозні внутрішні заворушення. Саме так визначає *Dominic McGoldrick*³⁵: "дерогація може бути розглянута як повна або часткова відмова від міжнародного обов'язку у відповідь на публічні надзвичайні ситуації".

Дерогація державою від своїх зобов'язань допускається у ряді галузей міжнародного права, але особливо це важливо у міжнародному праві захисту прав людини. Дерогація від своїх міжнародно-правових зобов'язань у сучасному міжнародному праві є ключовим інструментом, який дозволяє державам адаптуватися до надзвичайних ситуацій, зберігаючи при цьому баланс між національною безпекою та захистом прав і свобод людини.

В контексті міжнародного правопорядку **правомірна дерогація держави** від своїх зобов'язань є частиною юридично обґрунтованого надзвичайного правового режиму, що обов'язково має відповідати конвенційним та звичаєвим стандартам впровадження на певний строк такого режиму із особливим врахуванням недопущення обмеження основних прав і свобод людини.

В повному обсязі поняття правомірної дерогації держави від своїх зобов'язань у сфері захисту прав людини формується на основі 7 (семи) постулатів, що підлягають обов'язковій систематизації та синергічному врахуванню. Така систематизація дозволяє ретельно проаналізувати та відобразити аспекти такого міжнародно-правового інструменту, як дерогація держав від своїх міжнародних зобов'язань.

---

³⁵ McGoldrick D. The Interface Between Public Emergency Powers and International Law. *International Journal of Constitutional Law*. 2004. Vol. 2. P. 380–403. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/2.2.380> (дата звернення: 14.05.2024).

Дерогація є міжнародно-правовим інструментом відступлення державою від своїх зобов'язань, який походить з конвенційних джерел. Серед яких основні:

Універсальний міжнародний договір.

- *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 (МПГПП)*. Стаття 4 МПГПП дозволяє державам-учасникам у випадках надзвичайного стану, що загрожує життю нації, вживати заходів, які відступають від їх зобов'язань за Пактом, за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням за міжнародним правом.

Регіональні міжнародні договори.

- *Європейська конвенція з прав людини (1950)*. Стаття 15 ЄКПЛ дозволяє державам-учасникам вжити заходів, які відступають від їх зобов'язань за Конвенцією у випадку надзвичайного стану, що становить загрозу життю нації.

- *Американська конвенція з прав людини (1969)*. Стаття 27 цієї Конвенції дозволяє державам-учасникам вживати заходів, які відступають від їх зобов'язань за Конвенцією у випадку війни, загрози війни, внутрішніх заворушень або інших надзвичайних обставин, які загрожують незалежності або безпеці держави-учасниці.

- *Африканська Хартія прав людини та народів (1981)*. Хоча ця Хартія не містить специфічної статті про дерогацію, вона передбачає (стаття 11) можливість обмеження деяких прав та свобод у випадку, коли це необхідно для блага громадськості чи національної безпеки.

Дерогація державою від своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини, як міжнародно-правовий інструмент, містить часові та юридичні ліміти. Дерогація не є безмежною. Вона повинна бути обмежена необхідністю, пропорційною обставинам, які її викликали та строком введення [спеціального / особливого / надзвичайного] режиму і не може суперечити іншим зобов'язанням міжнародного права, таким як заборона тортур чи геноциду, расової дискримінації, статевої дискримінації, економічні та цифрові права людини, тощо.

Обов'язковою передумовою для початку дерогації державою від міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини є наявність надзвичайного стану. Визначення та декларування надзвичайного стану – є суверенним правом

держави. Сама держава визначає, що їй несе екзистенційну загрозу. Проте, сам по собі надзвичайний стан не є автоматичним виправданням для порушення міжнародних зобов'язань, і його застосування має бути юридично виправданим. **Саме юридичне обґрунтування і є тією межею між необхідністю та узурпацією. Узурпація, в даному контексті, є надмірним обмеженням прав і свобод людини, їх заміна на обов'язки та насилля над людськими правами, свободами, гідністю.**

Дерогація існує не для утвердження диктаторських режимів, а для полегшення боротьби з надзвичайними ситуаціями.

Порушення часових та юридичних лімітів, передумов настання правомірної дерогації держав від своїх міжнародних зобов'язань є протиправним діянням держави та призводить до міжнародної відповідальності. Механізм притягнення держави до відповідальності є частиною міжнародного правопорядку. Якщо держава використовує дерогацію як виправдання для порушення міжнародних зобов'язань, вона може підлягати міжнародно-правовій відповідальності – такі дії кваліфікуються, як **неправомірна дерогація, що в свою чергу є міжнародним протиправним діянням.**

Межа (грань) між необхідністю та узурпацією є тим аспектом, що відокремлює правомірну дерогацію від зловживання правом на введення режиму дерогації. Правомірна дерогація це вимушений крок необхідний для належної реакції на надзвичайний стан. В свою чергу, зловживання правом на введення режиму дерогації призводить до обмеження прав і свобод людини з боку публічного державного режиму під прикриттям дії надзвичайного стану. Недопустимість зловживання правом на введення режиму дерогації прав і свобод людини зі сторони публічних державних режимів є самоціллю стандарту захисту прав людини в сучасному міжнародному праві. Запровадивши зловживання правом на введення режиму дерогації, держава переходить межу (грань) узурпації прав і свобод людини. Надзвичайний стан є ситуацією, що потребує особливих юридичних заходів³⁶³⁷.

---

³⁶ Маценко, С. О. Міжнародно-правова регламентація надзвичайного стану. [Електронний ресурс]. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1901/1/2008_09_30.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

³⁷ Wessels, L. Derogation of Human Rights: International Law Standards. A Comparative Study. 4 Parts. [Електронний ресурс]. URL: <https://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/1827> (дата звернення: 22.11.2023).

Держава, що впроваджує дерогацію від своїх зобов'язань у міжнародному праві з порушеннями передбачених конвенціями механізмами, може стати ціллю застосування таких механізмів відповідальності. Беззаперечним фактом є суб'єктний склад міжнародного протиправного діяння. Держава, порушуючи правила та принципи введення дерогації від своїх зобов'язань у сфері захисту прав людини несе відповідальність перед іншими державами за протиправне діяння та перед людьми, котрі живуть на території цієї держави.

Важливо відзначити, що захист прав і свобод людини є зобов'язанням *erga omnes* для суб'єктів міжнародного права, що надає питанню універсальний характер. До цього необхідно згадати, що порушення режиму правомірної дерогації під час міжнародного збройного конфлікту може відбуватись у формі міжнародних злочинів. У такому випадку, з урахуванням *erga omnes*, умовно будь-яка держава має юрисдикцію проводити кримінальні переслідування порушників режиму дерогації (міжнародно-правова кримінальна індивідуальна відповідальність).

Функціональні суб'єкти міжнародного права виконують моніторингову місію, що в свою чергу, йде паралельно правосудній, правозастовчій та правовпровадуючій місіям. Міжнародні організації, такі як ООН, Рада Європи, Африканська Рада, Африканський Суд, Міжамериканська комісія з прав людини, відіграють важливу роль у моніторингу та оцінці випадків дерогації, а також у забезпеченні того, щоб держави не зловживали цим правом та виконували юридичний стандарт необхідності застосування дерогації. Правомірна дерогація неможлива без належного визначення та нотифікації надзвичайної ситуації та дерогації, як інструменту врегулювання такого стану. Саме юридичний стандарт необхідності застосування дерогації служить тією важливою межею між узурпацією державою прав і свобод людини та станом потреби впровадити дерогацію.

Міжнародно-правовий моніторинг з боку міжнародних організацій та можливі судові рішення органів міжнародної ад'юдикації за дерогацією держав є другим важливим елементом недопущення узурпації прав і свобод людини через механізм дерогації. Це в свою чергу відіграє важливу роль у зміцненні міжнародного правопорядку. Наприклад, Європейський суд з прав людини є міжнародним судовим

органом, що має юрисдикцію щодо *ЄКПЛ* та повноважний виносити рішення стосовно законності дерогації.

Застосування правомірної дерогації сприяє зміцненню міжнародного правопорядку. Сучасне міжнародне право має на меті забезпечити баланс між суверенітетом держав і захистом основоположних прав та свобод. Ефективний механізм дерогації є важливим елементом цього балансу. Основою міжнародного правопорядку є система міжнародних норм і принципів, що регулюють відносини. Це включає як писані конвенційні норми, так і неписане звичаєве міжнародне право. Фундаментальна теза визначення міжнародного правопорядку беззаперечно та чітко описує межі, функціональну необхідність цього поняття, міжнародно-правову природу та сферу застосування. Необхідно зазначити, що міжнародний правопорядок може змінюватись у відповідь на фактичну зміну паттернів та магістралей поведінкової моделі акторів міжнародних відносин.

Правомірна дерогація, за своєю міжнародно-правовою природою, невід'ємно включає в свій юридичний об'єм критерії необхідності та пропорційності. Юридично надзвичайно чутлива межа між необхідністю та пропорційністю, які є ключовими критеріями при оцінці правомірності дерогації. Критерій необхідності, означає, що держави мають застосовувати дерогаційні відповідності, якщо цього потребують реальні обставини на місцях. Наприклад, обмеження свободи зібрань може бути виправданим під час запровадження надзвичайного стану у період окупації частини території суверенної держави або пандемії для запобігання поширенню хвороби, але повне та тривале обмеження або закриття всіх засобів масової інформації без судового розгляду може вже вважатися непропорційним. Те саме стосується критерію пропорційності. Це означає, що неможливо застосувати дерогаційні механізми для всієї держави, якщо запровадження надзвичайного стану викликано природною чи техногенною катастрофами.

Дерогація держав від зобов'язань у сфері захисту прав людини є складним але, в контексті сучасності, і необхідним міжнародно-правовим інструментом підтвердження суверенітету держави. Вона вимагає ретельного зважування між необхідністю реагувати на надзвичайні обставини та зобов'язанням захищати основні

права і свободи. **Дерогація може впроваджуватись шляхом прийняття на національному рівні конституційних або законодавчих актів меншої юридичної сили, що приймаються парламентами або іншими представницькими органами держави, рішень виконавчої влади, рішень місцевої влади. Дерогація може мати свій прояв на рівні приватно-правових заходів. Тобто, компанії, на час надзвичайного стану, мають право приймати документи дерогаційного характеру.**

При застосуванні дерогаційних методів та інструментів, держава-дерогатор зобов'язана виконувати стандарти захисту прав людини, що передбачені відповідними конвенціями, а також зважати, що у відповідності до *статті 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року*, держава не може посилатись на внутрішнє право, як виправдання для невиконання міжнародно-правових зобов'язань. Схожий підхід застосовано у тексті згаданих вище у *статті 32 Статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння*. У цій статті зафіксовано важливий принцип інституту відповідальності держав у міжнародному праві – «неможливо посилатись на внутрішнє право, як підставу для виправдання своїх протиправних дій».

Дерогаційні механізми мають нести у собі фундамент майбутніх відновлювальних заходів. Державні програми, такі як дотації та субсидії, можуть бути використані для пом'якшення економічних наслідків дерогацій, особливо для вразливих груп населення. Особливі регуляторні режими можуть бути введені для підтримки бізнесу та забезпечення соціального захисту в період відновлення після надзвичайних ситуацій.

Міжнародно-правові механізми та національні ініціативи грають критичну роль у відновленні прав та свобод людини після періодів дерогацій. Важливо, щоб ці механізми були доступними, ефективними та зорієнтованими на відновлення основних прав і свобод, забезпечуючи стійке відновлення суспільства. При цьому, в міжнародно-правовому просторі використання методів дерогації вимагає детального розуміння умов, за яких держава може відступати від своїх зобов'язань щодо прав людини.

Коли держави використовують надзвичайні обставини як засіб для надмірного або тривалого обмеження основних прав і свобод, що перевищує рамки необхідного для вирішення кризи слід визнати, що відбувається ситуація “узурпації прав і свобод людини”. Прикладом подібної узурпації є випадки, коли уряд використовує надзвичайний стан для придушення політичної опозиції або обмеження свободи слова, захоплення іноземної держави або частини її території.

Стан міжнародного збройного конфлікту в розумінні *статтей 2 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року чи неміжнародного збройного конфлікту в розумінні статтей 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року* є надзвичайним станом для держави, якщо ця держава так вважає.

Ведучи аналіз міжнародних збройних конфліктів, як причин виникнення надзвичайного стану, слід перелічити базові виклики з котрими стикається держава, а саме – можлива окупація чи анексія територій, ведення бойових дій, мобілізація населення до збройних сил, тощо. Період окупації території держави ставить перед урядами та міжнародним співтовариством унікальні виклики щодо захисту прав і свобод людини. У таких умовах дерогація від певних зобов'язань може вважатися необхідною, але важливо розуміти межі та умови, за яких такі дерогації є прийнятними.

Згідно з Женевськими конвенціями та іншими нормами міжнародного гуманітарного права, окупація не позбавляє окуповану державу її суверенітету. Також ці норми встановлюють відповідальність окупаційної влади за захист прав місцевого населення. У цьому контексті, дерогації від зобов'язань з прав людини повинні бути обґрунтованими та відповідати міжнародним стандартам. У ситуаціях, коли державна безпека або громадський порядок знаходяться під загрозою внаслідок окупації, держави можуть вдаватися до дерогації від деяких прав людини. Однак, такі дерогації повинні бути обмежені мінімумом, що є необхідним, і не можуть стосуватися прав, які не допускають дерогації (наприклад, права на життя, заборона катувань).

Якщо захист цивільного населення при воєнній окупації – це завдання держави-окупанта за приписами міжнародного гуманітарного права, це не означає, що держава-постраждала від окупації втрачає обов'язок захищати

своїх людей, котрі опинились під окупацією, з точки зору міжнародного права прав людини. Заходи дерогації мають обов'язково враховувати інтереси людей, що опинились під окупацією. Забезпечувати їх соціальні, економічні, культурні у тому числі й цифрові права. Знаходити для цього механізми та інструменти.

Саме на ці питання має відповідати міжнародне право сьогоднішнього, завтрашнього дня.

В своїй сучасній історії, Україна впроваджувала дерогаційні режими у 2015 та 2022 роках визначаючи, як надзвичайний стан, що загрожує існуванню держави саме міжнародний збройний конфлікт. На жаль, повномасштабна збройна агресія Росії проти України продовжується, та набирає ще більших темпів. Захищаючи себе на полі бою, Український народ відстоює своє право на суверенне існування. Українська публічна влада реагує на збройну агресію Росії через механізми правового режиму надзвичайного та воєнного стану, що були введені в Україні 23.02.2022 та 24.02.2022 відповідно. Витримавши юридичні стандарти введення дерогації, Україна як держава, зможе захистити себе та не перейти грань між необхідністю та узурпацією.

При цьому, досвід Литви під час пандемії Covid-19 дерогація прав людини фактично не застосовувалася: хоча уряд запровадив суворі карантинні заходи та обмеження свободи пересування, країна не оголосила конституційний стан надзвичайного стану за статтею 144 Конституції Литви і не скористалась механізмом формальної дерогації з положень Європейська конвенція з прав людини (стаття 15), що підтверджено аналітиками як свідомий вибір, спрямований на підтримку верховенства права й довіри до міжнародних інститутів³⁸. Така практика розцінюється негативно, оскільки обмеження прав і свобод людини без належного юридичного обґрунтування та ігнорування міжнародно-правового механізму може трактуватись, як міжнародно-правове протиправне діяння.

---

³⁸ Valutyte, R. Legality of human rights restrictions during the COVID-19 pandemic in Lithuania. 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/96359> (дата звернення: 01.10.2025).

Отже, сформульовано 7 (сім) постулатів правомірної дерогації державами від зобов'язань у сфері прав людини та свобод під час надзвичайного стану. Вони наступні:

1. Дерогація є міжнародно-правовим інструментом відступлення державою від своїх зобов'язань, який походить з конвенційних джерел;
2. Дерогація державою від своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини, як міжнародно-правовий інструмент, містить часові та юридичні ліміти;
3. Обов'язковою передумовою для початку дерогації державою від міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини є наявність надзвичайних обставин (надзвичайної ситуації);
4. Порухення часових та юридичних лімітів, передумов настання правомірної дерогації держав від своїх міжнародних зобов'язань є протиправним діянням держави та призводить до міжнародної відповідальності;
5. Функціональні суб'єкти міжнародного права виконують моніторингову місію, що в свою чергу, йде паралельно правосудній, правозастовчій та правопроваджуючій місіям;
6. Застосування правомірної дерогації сприяє зміцненню міжнародного правопорядку;
7. Правомірна дерогація, за своєю міжнародно-правовою природою, невід'ємно включає в свій юридичний об'єм критерії необхідності та пропорційності.

Таким чином, девіантна поведінка держав в міжнародних відносинах є причиною та джерелом масових порушень під час дії режиму окупації, а також численними міжнародними злочинами на окупованих територіях.

Аналізуючи юридичний статус цивільного населення під час дії режиму окупації, а також масив прав і свобод людини, приходимо до висновку, що в силу міжнародної правосуб'єктності людини та співвідношення міжнародного гуманітарного права і міжнародного права захисту людини, цивільне населення знаходиться в рамках комплексу правового регулювання. Людина, в під час дії надвичайного режиму окупації, має захист від національного права країни, що

страждає від окупації, застосовного міжнародного права, тимчасових норм, що можуть вводиться державою, що здійснює окупацію на окупованих територіях. При цьому, держава, що здійснює окупацію зобов'язана застосовувати те міжнародне право, що ратифіковано державою, що страждає від окупації, навіть, якщо держава, що здійснила окупацію не визнає обов'язковість таких міжнародно-правових інструментів.

СтOVOHO дерогації, баланс пропорційності дерогаційних заходів має зберігатися на грані між необхідністю та узурпацією. Це не лише юридичне питання, але й моральний обов'язок кожної держави, який зобов'язує її до міжнародної співпраці та закликає до діалогу для забезпечення правильного підходу до дерогації державою від її зобов'язань у складних умовах надзвичайного стану, зберігаючи при цьому основні права та свободи людини.

Ставлячи перед собою закономірне питання: «а що саме ми захищаємо?», необхідно детально проаналізувати існуючі міжнародно правові джерела, визначити методолігчний підхід до роботи та проаналізувати регуляторний вплив відносно прав і свобод людини під час дії режиму окупації.

Розділ 2. «Універсальний» та «суб'єктивний» підходи до проблем захисту прав і свобод людини під час режиму окупації

2.1. Матриця класифікації та кваліфікації прав і свобод людини. «Універсальний підхід».

Режим воєнної окупації, як надзвичайний стан, підпадає під міжнародно-правове регулювання *jus in bello*. Масив міжнародного гуманітарного права, що отримав свою найширшу до сьогоднішнього часу писану кодифікацію у 20-му столітті, має на меті, в тому числі, впорядкувати та унормувати режим окупації. Завданням сучасності, з огляду на розгалуження міжнародних відносин та суспільних відносин є визначення міжнародно-правових зобов'язань держави-окупанта, права цивільного населення та визначати юрисдикційне співвідношення на окупованих територіях.

Джерелами міжнародного гуманітарного права, що визначають та регулюють тимчасовий надзвичайний режим воєнної окупації є *Гаазька конвенція 1907 року (IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, Частина III)*³⁹, *Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення (Розділ III, далі по тексту – 4-тя ЖК)*⁴⁰ та *Додатковий протокол №1 1977 року*⁴¹ до неї, масив міжнародного звичаєвого права, що кодифіковано у письмовій формі *Міжнародним Комітетом Червоного Хреста*.

Окрім джерел міжнародного гуманітарного права в комплекс правового регулювання під час дії надзвичайного режиму окупації входять і прямо застосовуються норми міжнародного права захисту прав людини. Зокрема, *Загальна декларація прав людини 1948 року (далі по тексту – Декларація)*⁴² становить собою

---

³⁹ Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 21.07.2024).

⁴⁰ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.07.2024).

⁴¹ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 03.10.2023).

⁴² Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. URL:

«міжнародний біль про права». Це перша писана кодифікація прав, що відображає собою перші найширший підхід до визначення стандарту прав людини у сучасному міжнародному праві.

Досить чітко сформована *матриця класифікації та кваліфікації прав і свобод людини* – представляє собою структурно визначену таблично оформлену робочу візуальну модель, яка дає можливість удосконалювати нормотворчу діяльність як на стадії міжнародно-правової творчості, так і на стадії застосування норм міжнародного права, цілеспрямовано орієнтованих на захист прав і свобод людини в особливій сфері його буття, - при дії режиму окупації.

Така модель дає можливість класифікувати права та свободи людини під час режиму окупації за їх видами (громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні) та кваліфікувати ці права та свободи за шкалою значущості. Матриця класифікація та кваліфікації прав і свобод людини під час режиму окупації, створить фактичні підстави для формування загального вектора та мети регуляторних реформ на основі сучасного міжнародного права, що стоять перед світовим співтовариством та лежить в площині підсистеми міжнародно-правового регулювання конституційної сфери буття Людства.

Незважаючи, що Загальна декларація прав людини 1948 року є результатом так званого *soft law*, вона затверджена на виконання основного принципу поваги до прав людини, її новели кодифіковані у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966⁴³, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966⁴⁴, а також імплементовані у національних конституціях держав світу, що є підтвердженням згоди на положення Загальної декларації прав людини 1948 року, як міжнародного звичаю. Обов'язково, необхідно згадати видатного юриста-міжнародника, Герша Лаутерпахта⁴⁵. Він не тільки автор ідеї Декларації та подав

---

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.11.2023).

⁴³ Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Україною 12.11.1973 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 19.07.2023).

⁴⁴ Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Україною 12.11.1973 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.07.2023).

⁴⁵ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. New York : Frederick A. Praeger, 1950. 470 p. [Електронний ресурс].

проект на переговори в ООН, але й критично оцінив Декларацію, зазначивши, що, на його думку, міжнародний захист прав людини вимагає належної правової інституалізації. З 1948 року минуло вже трохи більше 75 років. За ці роки, відповідно до *пункту 2 частини 1 статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН*⁴⁶, міжнародний звичай, як доказ загальної практики, визнається, як правова норма.

Окупація закономірно асоціюється з порушенням прав і свобод цивільного населення. Це продиктовано політичними та психологічними обставинами такого режиму. У практичному своєму вираженні, міжнародні відносини є відносинами між людьми⁴⁷. Враховуючи цей перший постулат Теорії міжнародних відносин, режим окупації є безпосереднім співіснуванням озброєного сильного поруч з цивільним слабим. Хочемо ми цього, чи ні, але є паттерни людської природи є такі, що коли на фоні фізичної сили, людина, не маючи достатніх юридичних (міжнародних чи національних), освітніх та етичних запобіжників, починає здійснювати воєнні злочини на окупованих територіях. Візьмемо, для прикладу, *статтю 33 Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення*. У частині 1 цієї статті встановлено, що забороняються колективні покарання, залякування або терор по відношенню до цивільного населення на окупованих територіях. Сучасне міжнародне гуманітарне (конвенційне та звичаєве) проголошує диспозицію та гіпотезу поведінки суб'єктів міжнародних права та акторів міжнародних збройних конфліктів

Задля вибудовування належної системи захисту прав і свобод людини, варто взяти до уваги **матрицю класифікації та кваліфікації цих прав і свобод**. Пропонований підхід до проблем захисту прав і свобод людини під час режиму окупації є достатньо умовним та суб'єктивним. Проте, це один зі шляхів, що дозволить побачити всю картину проблем їх захисту.

Класифікація прав і свобод людини беруть свій початок із Загальної декларації прав людини 1948 року, що стала основою для подальшого відкриття для підписання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про

URL: <https://archive.org/details/internationallawandhumanrights> (дата звернення: 05.11.2023).

⁴⁶ Організація Об'єднаних Націй. Статут Міжнародного Суду ООН від 26 червня 1945 р.

[Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#n15 (дата звернення: 18.08.2024).

⁴⁷ Хонін, В. М. Теорія міжнародних відносин. Одеса : Фенікс, 2018. 368 с. ISBN 978-966-928-308-5

економічні, соціальні та культурні права. **За суб'єктивним підрахунком, Загальна декларація прав людини 1948 року містить 236 прав і свобод (включаючи 22 загальних принципа права).** Варто зазначити, що права людини – це можливості, що люди мають у своєму розпорядженні та їх імплементація забезпечується державою. У свою чергу свободи людини – це можливості, що люди мають у своєму розпорядженні та держава або інші публічні структури не можуть та не мають втручатись в реалізацію людиною своїх прав. Одним з завдань правового регулювання є захист прав та гарантування свобод людини.

Розділення та категоризація прав і свобод людини в міжнародному праві не є випадковістю. **На сьогоднішній чітко вираженими та сформованими є наступні види прав і свобод людини що впливають з Загальної декларації людини 1948: громадянські (85 прав і свобод), політичні (1 прав і свобод), економічні (4 прав і свобод), соціальні (28 прав і свобод), культурні права (58 прав і свобод), 38 змішаних⁴⁸ та 22 загальних принципа права.**

Але ще активно розвивається масив цифрових прав і свобод людини, що в міжнародному праві знайшов своє відображення у *acquis communautaire Європейського Союзу (European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade⁴⁹ та European Union Artificial Intelligence Act⁵⁰)*. У практичному своєму вираженні, будь-яке право та\або свобода людини може мати цифровий аватар у кіберпросторі. Ігнорувати та залишати такий розвиток суспільних відносин є одним з проявів нігілізму та шкодить становленню та укріпленню міжнародного правопорядку.

Справедливим є формування та обґрунтування «гуманітарного мінімуму» саме через задоволення прав і свобод, що передбачені Декларацією. Це означає, що спеціальні норми міжнародного гуманітарного права мають враховувати забезпечення та задоволення прав і свобод, що передбачені Декларацією.

---

⁴⁸ Коли право або свобода відносяться до декількох видів прав і свобод людини

⁴⁹ European Commission. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade. Brussels, 2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles> (дата звернення: 14.10.2024).

⁵⁰ European Union. Regulation (EU) of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels, 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 05.11.2024).

На Женевській конференції 1949, автори та держави-учасниці врахували досвід Першої та Другої світових війн, а також Гаазькі конвенції 1907 року, проте не врахували обов'язкову необхідність перенесення юридичного об'єму прав і свобод людини з Загальної декларації прав людини 1948 року до Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни, зокрема 4-ої ЖК.

Найважливішим є питанням захисту прав цивільного населення під час режиму окупації. Фактично, цивільне населення на окупованих територіях опиняється під управлінням іноземної армії або іноземного збройного контингенту. Відбувається кардинальна зміна публічного порядку на окупованих територіях. Така міжнародна девіантна поведінка держав йде всупереч з положеннями міжнародному праву, згідно з яким, окупації території держави не призводить до цесії таких територій.

Це означає, що суверенітет держави, що страждає від окупації не припиняється, а лише тимчасово зменшується тільки у випадку, якщо держава-окупант змінює або зміщує органи влади або місцевого самоврядування.

Під час окупації, у зв'язку з нанесенням шкоди правовому та публічному порядку, як елементу державного суверенітету, відбувається колізія юрисдикцій. Розглянемо це на прикладі України. Україна страждає від воєнної окупації її територій зі сторони Російської Федерації та її збройних сил з лютого 2014 року.

Така категоризація прав і свобод людини, що зафіксовані у Декларації має бути наочним посібником для дій (action plan) для держави-окупанта, держави, що страждає від окупації та інших акторів у міжнародних відносинах, що мають безпосереднє відношення до встановленого режиму окупації.

Відбувається кардинальна зміна публічного порядку на окупованих територіях. Це означає, що суверенітет держави, що страждає від окупації не припиняється, а лише тимчасово зменшується тільки у випадку, якщо держава-окупант змінює або зміщує органи влади або місцевого самоврядування

Під час окупації, у зв'язку з нанесенням шкоди правовому та публічному порядку, як елементу державного суверенітету, відбувається колізія юрисдикцій. Розглянемо це на прикладі України. Україна страждає від воєнної окупації її територій зі сторони Російської Федерації та її збройних сил з лютого 2014 року.

Воєнна окупація територій України зі сторони РФ з точки зору міжнародного права не припиняє юрисдикцію України на окупованих територіях, але обмежує її. При цьому, держава-окупант має обов'язки на тимчасово окупованих територіях України. Ці обов'язки стоять захисту цивільного населення, недопущення терору, забезпечення гуманітарних потреб населення, тощо.

Тобто під час режиму окупації на тимчасово окупованих територіях діють наступні юрисдикції:

1. Юрисдикція держави, що постраждала від окупації, перш за все спираючись на міжнародно-правовий масив норм, що ратифікований державою, яка страждає від окупації.

2. Юрисдикція держави-окупанта, що виражається у її міжнародно-правових обов'язках та міжнародно-правовому масиві, що ратифікований державою-окупантом в частині режиму окупації.

3. Юрисдикція міжнародного співтовариства через інструменти міжнародних організацій, що діють на підставі загально визнаних норм міжнародного права.

Особливу увагу займають громадянські та економічні права людини. Недоторканість права приватної власності має визнаватись та захищатись державою-окупантом без додаткових умов. На трагічному прикладі окупації в Україні, окупаційна влада росіян змушує цивільне українське населення отримувати паспорти РФ⁵¹⁵², а у випадку невиконання або непідкорення відбирають рухоме та нерухоме майно людей в дохід держави окупанта або на користь третіх осіб, що є грубим порушенням загально визнаного права – права приватної власності⁵³. У свою чергу

---

⁵¹ Human Rights Watch. Russia: Threats Against Ukrainians Who Refuse Russian Citizenship (News release, 16 May 2023). Нью-Йорк : HRW, 16.05.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/05/16/russia-threatens-ukrainians-who-refuse-russian-citizenship> (дата звернення: 01.11.2025)

⁵² Humanitarian Research Lab, Yale School of Public Health (K. Khoshnood; N. A. Raymond; C. N. Howarth та ін.). Forced Passportization in Russia-Occupied Areas of Ukraine (Conflict Observatory Report). New Haven: Yale HRL, 02.08.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://files-profile.medicine.yale.edu/documents/891469c2-690f-4229-8ffc-35b1c3743744> (дата звернення: 01.11.2025)

⁵³ ZMINA Human Rights Centre. Human rights defenders expressed their position on the seizure of immovable property of Ukrainian citizens by the occupation authorities of the Russian Federation (Statement, 09 May 2024). Київ : ZMINA, 09.05.2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://zmina.ua/en/statements-en/human-rights-defenders-expressed-their-position-on-the-seizure-of-property-of-ukrainian-citizens-by-the-occupation-authorities-of-the-russian-federation/> (дата звернення: 01.11.2025).

стаття 53 4-ої ЖК встановлює заборону на знищення приватної та колективної власності. Разом з тим, заборона знищення не є заборонаю примусової реквізиції або націоналізації чи інших засобів відібрання приватного майна, що є юридичною прогалиною⁵⁴.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право захисту прав людини, регулюють та захищають безпосередньо права конкретної людини, адже людина має свою правосуб'єктність у відповідності до *статті 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року*, без прив'язки до територіального розташування людини. **Це означає, із настанням надзвичайного режиму окупації (воєнної окупації), людина опиняється у «між юрисдикційному просторі».** Ніби захищати мають всі, а механізми захисту прав людини є неочевидними та розмитими, а часто відсутніми.⁵⁵

Окрім цього, доступ міжнародних неурядових або міжнародних урядових нейтральних організацій в зону окупації має перейти зі дозвільного порядку в обов'язковий порядок. Доступ гуманітарних організацій, таких як МКЧХ або структур та підрозділів ООН має стати обов'язковим. Більше цього, функції держави-покровительки, необхідно розширити. ООН, в особі Управління Верховного Комісара ООН з прав людини може виконувати функції покровительки. Міжнародна організація покровителька, як новація міжнародного гуманітарного права, суттєво зменшить політичні або демагогічні тези навколо «гуманітарного доступу». У своїй статті *Фелікс Швендіман*, піднімає питання гуманітарного доступу у сучасному міжнародному праві, описує правові проблеми з якими можуть зткнутись гуманітарні актори. Як наголошує Фелікс Швендіман⁵⁶, «гуманітарний доступ» не має свого юридичного визначення у сучасному міжнародному праві, при цьому це є об'єктивною перепорою на шляху гуманітарних

⁵⁴ Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Спеціальний звіт про масові порушення прав людини росією на тимчасово окупованих територіях. Київ : Офіс Омбудсмена, 2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/SpecialReport2025-eng.pdf> (дата звернення: 01.11.2025)

⁵⁵ Аналізуючи трагічний досвід окупації українським земель російськими військами, розуміємо, що влада РФ робить все для анексії територій. При таких суворих порушеннях міжнародного права, людина, яка опинилась в окупації продовжує жити. Життя в окупації сповнене різноманітних небезпек та викликів. Перший з них – матеріальне забезпечення своєї сім'ї та себе харчовими продуктами, водою та медичними препаратами.

⁵⁶ Schwendimann F. The legal framework of humanitarian access in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 2011. Vol. 93, No. 884. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29536.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

акторів при веденні гуманітарної діяльності для людей, що потребуються захисту. Важливо відзначити, що Генеральний Секретар ООН Кофі Аннан в 1998 році визначив, що «гуманітарний доступ є правом біженців, переміщених осіб та інших цивільних, які знаходяться у зоні збройного конфлікту, а не якась уступка гуманітарним організаціям».

Чинне міжнародно-правове регулювання режиму окупації стикається з серйозною проблемою юридичного вакууму захисту прав і свобод людини на фоні зміщення та колізій юрисдикцій.

Частина 3 Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення, Додатковий протокол №1 1977 року до неї, Частина 3 Гаазької конвенції 1907 року формує конвенційний масив захисту цивільного у спосіб, що не містить достатніх механізмів захисту. Тобто, обмеження присутні, але способи їх забезпечення не визначенні. Більше того, під час режиму окупації застосовуються джерела міжнародного права у сфері захисту прав людини. Зокрема, *Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція з основоположних прав і свобод людини (ЄКПЛ)* та інші конвенційні джерела.

Конституційні механізми держави, що страждає від окупації припиняють свою дію *de facto* на окупованих з моменту початку окупації або з моменту призупинення дії конституційних органів держави, що страждає від окупації зі сторони окупаційних сил⁵⁷.

На фоні міжнародно-правового режиму окупації, кожна держава приймає свої норми та правила, що покликані реагувати на цей надзвичайний режим. Це можуть бути дерогаційні, обмежувальні та\або інші нормативні заходи, що спрямовані на створення умов для прийняття людей, які тікають з окупованих територій. Паралельно можуть вводиться економічні обмеження для недопущення фінансування

---

⁵⁷ На практиці окупації АР Крим, ОРДЛО, частин Херсонської та Запорізької областей, окупаційні сили часто ігнорують вимоги міжнародного гуманітарного права, заміщаючи місцеві органи влади та створюючи власні структури управління. Це створює серйозні проблеми для захисту прав та свобод місцевого населення. Як людині подати заяву до органу соціального захисту місцевої ради, якщо ця рада не функціонує? У людини вкрали майно, до кого звертатись із заявою про злочин? Як людині скласти та подати позовну заяву до суду, якщо двері цього суду зачинені (в кращому випадку), а в гіршому випадку на дверях цього суду висить табличка окупаційного нелегітимного суду, звернення до якого може розцінюватись як кримінальне правопорушення в державі, що постраждала від агресії.

діяльності окупаційних сил на окупованих територіях. Разом з тим, на рівні національного права мають передбачатись способи забезпечення прав людей на окупованих територіях, фіксуватись особливий юрисдикційний режим стосовно правочинів на окупованих територіях, тощо. На конвенційному рівні необхідно розширювати та деталізувати імунітети та непорушність органів державної влади та місцевого самоврядування держави, що постраждала від агресії. Це диктується обов'язковою необхідністю збереження інституційної спроможності захисту прав і свобод людини державою, територія, якої є окупованою⁵⁸.

Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ)⁵⁹, відіграють життєво важливу роль у моніторингу стану прав людини та наданні захисту цивільному населенню на окупованих територіях. Ці організації діють на основі міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, маючи мандат сприяти дотриманню правил ведення війни, забезпечувати захист цивільних осіб та сприяти гуманітарному доступу. Їхні спостереження та звіти часто слугують доказовою базою для міжнародного співтовариства щодо порушень прав людини та можуть спонукати до вжиття заходів на рівні міжнародних інституцій або окремих держав.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) послідовно відіграють визначальну роль у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права та захисті цивільного населення на окупованих територіях України. За даними Офісу Верховного комісара ООН з прав людини, лише у 2023–2024 роках було зафіксовано понад 1 200 випадків порушення майнових прав цивільних, зокрема насильницьке виселення, примусове «перереєстрування» власності та вилучення житла й земельних ділянок на користь державних структур РФ або наближених до них осіб. У тематичному звіті ООН “Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath” (Женева, 2024)

---

⁵⁸ Витрати енергії та часу для вибудовування паралельної системи окупаційних сил є неспівставно більшими, ніж збереження існуючої системи та її елементів захисту прав людини на окупованих територіях.

⁵⁹ Коли мова заходить про Міжнародний комітет червоного Хреста (Швейцарська неурядова організація) та інші організації мають мандат на ведення діяльності з підтримки цивільного населення згідно статті 10 Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення. Ця стаття передбачає, що МКЧХ або інші схожі організації, функціонуючи у відповідності до принципів нейтральності та безсторонності, забезпечує гуманітарну підтримку для цивільного населення в окупованих територіях.

зазначається, що більше 80 % постраждалих осіб втратили нерухомість без будь-якої компенсації, а «націоналізація» приватного майна у Криму набрала системного характеру⁶⁰.

Особливої уваги заслуговує діяльність МКЧХ, який ще у липні 2022 року вказував, що в умовах збройної окупації держава-окупант зобов'язана забезпечувати охорону приватної власності, а не створювати механізми її «легалізованого» привласнення. У публікації “Armed conflict in Ukraine and the application of international humanitarian law to occupied territory” експерти МКЧХ наголошують, що будь-яке вилучення майна цивільних без військової необхідності є порушенням статті 46 Гаазького положення 1907 року і може тягнути за собою міжнародну кримінальну відповідальність⁶¹.

Моніторингові місії ООН також підтверджують, що примусова «паспортизація» населення стала інструментом позбавлення прав власності. Згідно з даними звіту “Ten years of occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine” (ООН, 2024), понад 68 % респондентів повідомили, що без російського паспорта вони не могли здійснити нотаріальну реєстрацію майна чи зберегти право користування земельною ділянкою. У звіті наголошується, що такі дії створюють дискримінаційні умови, коли відмова від громадянства окупанта фактично позбавляє людину її власності⁶².

Для оцінки ефективності існуючих механізмів захисту прав людини необхідно створити та впровадити систему збору стандартизованої статистики, що охоплюватиме всі аспекти прав людини, зокрема стан цивільного населення на окупованих територіях. Це вимагає розробки чітких категорій прав людини на основі *Загальної декларації прав людини 1948 року* та аналізу стану прав цивільного

---

⁶⁰ Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath. Женева : ООН, 20.03.2024. [Електронний ресурс]. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf (дата звернення: 01.11.2025).

⁶¹ International Committee of the Red Cross. Armed conflict in Ukraine and the application of international humanitarian law to occupied territory. 26 July 2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2022/07/26/armed-conflict-ukraine-ihl-occupied-territory/> (дата звернення: 01.11.2025).

⁶² Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ten years of occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Женева : ООН, 28.02.2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024-02-28-OHCHR-Ten-Years-Occupation-Crimea.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

населення, зафіксованого у *Женевській конвенції 1949 року про захист цивільного населення та Додатковому протоколі №1*. Такий підхід дозволить здійснювати моніторинг і аналіз стану прав людини на основі об'єктивних і незаперечних даних, відокремлюючи фактичний стан речей від політичних інтерпретацій, що забезпечить ефективне реагування на порушення прав людини. Створення такої системи вимагає міжнародної співпраці та залучення як міжнародних організацій, так і національних урядів, незалежних експертів, громадських організацій, та інших стейкхолдерів.

Моніторингові місії ООН також підтверджують, що **примусова «паспортизація»** населення стала інструментом позбавлення прав власності. Згідно з даними звіту “*Ten years of occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine*” (ООН, 2024), **понад 68 % респондентів** повідомили, що без російського паспорта вони не могли здійснити нотаріальну реєстрацію майна чи зберегти право користування земельною ділянкою. У звіті наголошується, що такі дії створюють **дискримінаційні умови**, коли відмова від громадянства окупанта фактично позбавляє людину її власності⁶³.

Механізми збору та аналізу статистики для оцінки стану цивільного населення на окупованих територіях відкриває шлях для підвищення прозорості та об'єктивності оцінки міжнародної спільноти. Є доречним довірити ведення статистики нейтральним державам або міжнародним організаціям. Статистику необхідно формувати у відповідності до рівня задоволення нового стандарту «гуманітарного мінімуму».

Слід констатувати, що юридичний режим окупації повинен спиратися на заснований на нормах двох правових систем та тимчасової юрисдикція держави, що здійснює окупацію цілісний та синхронізований комплекс правового регулювання, що перш за все направлений на захист прав і свобод людини.

Обґрунтовано новий підхід для оцінки «гуманітарного мінімуму», саме через задоволення прав і свобод людини. Це означає, що спеціальні норми міжнародного

---

⁶³ Управління Верховного комісара ООН з прав людини. *Ten years of occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine*. Женева : ООН, 28.02.2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024-02-28-OHCHR-Ten-Years-Occupation-Crimea.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

гуманітарного права мають враховувати забезпечення та задоволення прав і свобод, що передбачені Декларацією.

Встановлена по умовно універсальній матриці класифікація та кваліфікація прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини 1948 р., у кількості 236 (включаючи 22 принципи). На сьогоднішній день чітко вираженими та сформованими є види прав і свобод людини, що випливають з Загальної декларації людини 1948. Потрібно ще зробити класифікацію та кваліфікацію ще й за рештою з семи параметрів існуючої матриці прав і свобод людини.

Для подолання зазначених вище прогалин та колізій необхідно активне співробітництво між державами, міжнародними організаціями, представниками громадянського суспільства та експертами у галузі прав людини. **Це включає в себе не лише перегляд та оновлення існуючих міжнародних договорів, а й розробку нових стандартів, що відповідають сучасним викликам, а також створення ефективних механізмів збору та аналізу даних для забезпечення об'єктивної оцінки стану прав людини на окупованих територіях. Перед співтовариством стоїть неминучий виклик прийняття оновлення 4-ої ЖК або прийняття п'ятої Женевської конвенції.**

2.2. Континуїтет-прав і свобод людини під час дії режиму окупації

Реалізація прав і свобод людини є дворівневим процесом і обов'язково складається як з першого рівня – можливості реально впроваджувати свої права та свободи у житті; так і з другого рівня – людина має законні можливості поновлювати порушені права і свободи/ефективні механізми захисту. Це фундаментальне усвідомлення концептуальної парадигми прав і свобод людини дає одночасно спрощене та найповніше уявлення про місце процесу реалізації прав і свобод людини в системі суспільних відносин. Самі права та свободи людини виникають в момент її народження (в деяких державах з моменту формування ембріону).

Тобто, права і свободи темпорально існують в періоді, що має точку початку та точку завершення – смерть людини. Особливість дворівневого реалізаційного механізму прав і свобод людини в рамках темпорально встановленого періоду формує континуїтет прав і свобод людини.

Континуїтет прав і свобод людини є структурно значима модель створення, існування, зміни, припинення, обмеження, комбінації, співставлення, захисту, поновлення прав і свобод людини, що є невід'ємно-властивим для кожної конкретної людини.

Ширина, глибина та об'єм множинності такого континуїтету є напряду залежним від застосовного регуляторного режиму, що діє в межах комплексу правового регулювання прав і свобод людини. Оскільки кожна людина є носієм континуїтету прав і свобод людини, соціальна взаємодія людей між собою в рамках, будь-яких за класифікацією та типологією соціальними групами, є нічим іншим як метафізичне зіткнення прав і континуїтету режимів прав і свобод людини між собою. Ключ до мирного співіснування, терпимості та здоровій конкуренції між людьми лежить у розгалуженому регуляторному режимі, що замість установлення рівності всіх перед всіма, проголошує та закріплює рівність можливостей всіх перед всіма. Квінтесенцією правового регулювання суспільних відносин є оформлення такого регуляторного режиму, що охоплює права і свободи

людини і створює рівні можливості для співіснування континуїтетів прав і свобод людини та демонструє здатність для його модифікацій в залежності від обставин, що формуються навколо.

У своїй книзі «Чорний лебідь»⁶⁴, Нассім Ніколас Талеб детально описує, що як би люди не старались, неможливо передбачити все. Нещастя, катаклізми або просто негативні обставини регулярного порядку можуть статись з кожним з нас у будь-який момент. В житті людини завжди має бути непорушний орієнтир, на що завжди можливо спертись. Одним з таких орієнтирів має беззаперечно відігравати роль регуляторний режим, що враховує та гарантує континуїтет прав і свобод людини.

Міжнародний збройний конфлікт та режим окупації, як його прояв, є тими самими «чорними лебедями», що можуть статись в житті людини. Застосування сили (збройних атак або кібератак) погрожує людині летальною небезпекою життя людини. Континуїтет прав і свобод людини зазначає значного, а подекуди, катастрофічного скорочення у своєму об'ємі множинності. Зменшуються об'єктивні можливості людини на імплементації своїх прав і свобод на обох рівнях. Під час режиму окупації, у випадку припинення активних бойових дій на територіях, розпочинає свою дію особливе регуляторне поле, що доповнює континуїтет прав і свобод людини, а також вносить суттєві корективи у комплекс правового регулювання прав і свобод людини.

Матричний метод класифікації та кваліфікації прав і свобод людини дає можливість їх аналізувати належним чином та виявляти ті аспекти, що потребують належної реакції з точки зору модифікації комплексу правового регулювання режиму окупації.

Ранжування прав і свобод за значущістю й частотою використання є важливим механізмом для забезпечення ефективного захисту.

Пропонується виділяти:

---

⁶⁴ Талеб Н. Чорний лебідь. Україна : Наш формат, 2021. 392 с. ISBN 978-617-7973-02-6.

- Найважливіші права і свободи – ті, порушення яких вважається воєнним злочином або злочином проти миру.

- Важливі права і свободи – ті, що не повинні бути обмежені, а у випадку порушення вимагають негайної компенсації.

- Особливі права і свободи – ті, що можуть бути частково обмежені під час конфлікту, з обов'язковим поновленням після завершення окупації або надзвичайних ситуацій під час окупації.

Найважливіші

До найважливіших прав належать ті, які є фундаментальними і не підлягають обмеженню за будь-яких обставин. Порушення цих прав вважається злочином проти миру або воєнним злочином. До них належать: право на життя, свободу і особисту недоторканність (ст. 3), право на незалежний та безсторонній суд (справедливий суд) (ст. 9), презумпція невинуватості (ст. 10), право на власність (ст. 17), право на вільне утворення сім'ї (ст. 16), право на захист сім'ї, як фундаменту суспільства (ст. 16), право на притулок від переслідувань (ст. 14), право на соціальне забезпечення та захист (ст. 23), право на гідний рівень життя (ст. 25), право на захист материнства та дитинства (ст. 25), право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18), право на захист культурного, наукового і соціального розвитку (ст. 27), свобода розуму та совісті від народження, рівність між людьми, недоторканність гідності (ст. 1), свобода від рабства або інших форм поневолення (ст. 4), свобода від тортур або нелюдського ставлення (ст. 5), визнання правосуб'єктності (ст. 6), свобода від дискримінації (ст. 7), свобода від свавільного арешту, затримання або вигнання (ст. 8), свобода від засудження за неіснуючі закони (ст. 11), свобода від втручання в особисте життя (ст. 12), свобода від примусового членства в асоціаціях (ст. 20).

Важливіші

Важливіші права та свободи людини є тими, що мають бути захищеними та не можуть бути порушені без необхідного поновлення у випадку порушення. До них належать: Право на вибір місця проживання (ст. 13), право на вільний вибір оплачуваної праці та захист від безробіття (ст. 23), право на утворення професійних спілок (ст. 23), право на відпочинок та оплачувану відпустку (ст. 24), право на освіту

(ст. 26), право на участь у культурному житті та науковому прогресі (ст. 27), право на соціальний і міжнародний порядок (ст. 28).

Особливі

Особливі права та свободи можуть бути частково обмежені під час окупації, але підлягають негайному поновленню після завершення конфлікту. До них належать: право на громадянство (ст. 15), право на свободу слова (ст. 19), право на управління своєю країною (ст. 21), право рівного доступу до державної служби (ст. 22), право на свободу мирних зібрань (ст. 20), право на інтелектуальну власність (ст. 27), та право на соціальний та міжнародний порядок (ст. 28), свобода голосування (ст. 22).

Ранжування прав і свобод людини за значущістю є критично важливим, особливо в умовах збройного конфлікту та окупації. В умовах, коли звичайний правовий порядок порушується, необхідно визначити права, які мають залишатися захищеними за будь-яких обставин, а також ті, що можуть бути частково обмежені з метою захисту населення або стратегічної необхідності. Такий підхід дозволяє створити чіткі принципи для міжнародного співтовариства та окупаційної влади, які в умовах кризи повинні знати, які права є фундаментальними й непорушними, а які – тимчасово підлягають реституції після завершення конфлікту.

Крім того, така кваліфікаційна категоризація корисна і для післявоєнної відбудови та перехідного правосуддя. Після завершення конфлікту або режиму окупації міжнародні організації можуть здійснювати компенсацію порушених прав, застосовуючи принципи реституції. Наприклад, особам, чиє право на власність було тимчасово обмежене, може бути повернута власність або надана компенсація. Це допомагає відновити соціальну справедливість та довіру до правового порядку.

Ранжування прав і свобод може стати важливим інструментом під час судових розглядів воєнних злочинів, оскільки воно дозволяє судовим органам ідентифікувати пріоритетні порушення, які мають особливо тяжкий характер. Під час розгляду таких справ у міжнародних судах, як Міжнародний кримінальний суд (МКС) чи в національних судах кримінальної юрисдикції, цей підхід допоможе суддям і прокурорам класифікувати порушення на основі

їх значущості, а також зрозуміти, які права не можуть бути обмежені за жодних обставин:

- Стандарти для кваліфікації злочинів: Під час кваліфікації дій як воєнних злочинів суди використовують чіткі критерії, закріплені в міжнародних конвенціях. Найважливіші права, що не підлягають обмеженню за жодних обставин, стають базою для встановлення воєнних злочинів, оскільки їх порушення має найбільшу юридичну значущість.

- Сприяння стандартизації підходів до воєнних злочинів: Запровадження ранжування прав і свобод може стати основою для стандартизації підходів до розгляду воєнних злочинів у міжнародному праві. Це дозволить судам і трибуналам застосовувати єдині стандарти для кваліфікації злочинів і покарань, що підвищує ефективність міжнародної системи правосуддя та сприяє посиленню правового порядку.

- Обґрунтування масштабів відповідальності: Ранжування також може допомогти встановити ступінь відповідальності кожного учасника конфлікту. Наприклад, порушення найважливіших прав може призвести до обвинувачень у злочинах проти людяності, тоді як обмеження особливих прав, таких як право на власність, може бути враховане з меншою суворістю, якщо буде доведено, що такі заходи були тимчасовими та необхідними.

- Пріоритизація порушень: Виділення найважливіших прав, таких як право на життя, свобода від катувань та право на справедливий судовий розгляд, дозволяє судовим органам зосередитися на найбільш тяжких порушеннях, які є основою для обвинувачень у воєнних злочинах. Це дозволяє міжнародним судовим органам більш чітко розуміти, які злочини мають невід'ємний характер і потребують обов'язкової відповідальності винних осіб.

- Міжнародна легітимність вироків: Використання чіткої категоризації прав і свобод у судових вироків допомагає підвищити легітимність судових рішень на міжнародній арені. Коли вирок базується на чіткому правовому обґрунтуванні значущості кожного порушеного права, це сприяє визнанню цих рішень світовим співтовариством.

- Реституція та компенсація: У випадку, коли порушення стосується важливих чи особливих прав, ранжування допомагає суду визначити відповідні заходи для поновлення порушених прав, наприклад, шляхом надання компенсацій або проведення реституційних заходів. Це дозволяє забезпечити справедливість у випадках, де права були порушені, але не мали критичного значення для кваліфікації злочину.

Окрім значущості використання, Матриця класифікації та кваліфікації прав і свобод людини містить окремий параметр під назвою «**коефіцієнт частоти порушення під час режиму окупації**». Цей параметр визначає наскільки часто порушуються права та свободи людини та/або людей, які опинились під час режиму окупації на окупованих територіях використовують права і свободи, що записані у *Загальній декларації прав людини 1948 року*.

Частота порушення — 5: Право на життя, свободу і особисту недоторканність (ст. 3), право на гідність (ст. 6), право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18), право на свободу слова (ст. 19), право на соціальне забезпечення, економічний, соціальний та культурний розвиток (ст. 23), право на гідний рівень життя (ст. 25), право на захист материнства та дитинства (ст. 25), свобода користування національним та міжнародний правопорядок (ст. 28), свобода від рабства або інших форм поневолення (ст. 4), свобода розуму та совісті від народження, рівність між людьми, недоторканність гідності (ст. 1), свобода від тортур або нелюдського ставлення (ст. 5).

Частота порушення — 4: Право на захист сім'ї, як фундаменту суспільства (ст. 16), право на освіту (ст. 26), визнання правосуб'єктності (ст. 6), свобода від дискримінації та дискримінаційного ставлення (ст. 7), свобода від свавільного арешту, затримання або вигнання (ст. 8), свобода від примусового членства в асоціаціях (ст. 20).

Частота порушення — 3: Право на справедливий судовий розгляд (ст. 9), презумпція невинуватості (ст. 10), право на вибір місця проживання (ст. 13), право на вільне утворення сім'ї (ст. 16), право на вільний вибір місця оплачуваної праці та на захист від безробіття (ст. 23), право на відпочинок та оплачувану відпустку (ст. 24),

право на вільну участь у культурному житті суспільства, науковому прогресі та на користування результатами такого прогресу (ст. 27), свобода від втручання в особисте життя (ст. 12).

Частота порушення — 2: Право на притулок від переслідувань (ст. 14), право на громадянство (ст. 15), право власності (ст. 17), право на свободу мирних зібрань (ст. 20), право на управління своєю країною (ст. 21), право рівного доступу до органів державної служби своєї країни (ст. 22), право на утворення професійних спілок (ст. 23), право на захист інтелектуальної власності (ст. 27), свобода від засудження за неіснуючі закони (ст. 11).

Частота порушення — 1:, свобода голосування (ст. 22).

Окремої уваги заслуговує свобода на проживання в умовах національного правопорядку та міжнародним правопорядку, що прописана у *статті 28 Декларації*. На перший погляд може здаватись, що дана свобода не містить жодних юридичного змісту та більше схожа на політичний лозунг. Натомість, є всі підстави вважати, що дана норма Декларації є унікальним прикладом писаної звичаєвої норми *erga omnes*. Держави взяли на себе відповідальність перед гарантувати кожній людині свободу на проживання в умовах національного правопорядку, що обов'язково має формуватися у відповідності до *jus cogens* - поваги та захисту прав і свобод людини, а також міжнародного правопорядку, що базується на інших *jus cogens*, як незастосування сили в міжнародних відносинах, обов'язкове вирішення спірних питань мирним шляхом.

Застосовуючи матричний метод аналізу на трагічному прикладі окупації українських територій російськими збройними формуваннями, викристалізуються основні проблеми захисту прав і свобод людини на окупованих територіях. Кожного дня люди, які проживають на окупованих територіях потерпають та страждають від протиправного звуження їхнього континуїтету прав і свобод в супереч діючому міжнародно-правовому режиму на окупованих територіях. Беручи до уваги діючий правовий режим, російськи окупанти не тільки не виконують приписи норм права, але й зі злим умислом змушують українців відмовлятися від правового зв'язку з Україною шляхом насильницького примусу прийняти нове громадянство, шляхом

протиправної реквізиції майна, через постійні напади на цивільне населення, через формування нової шкільної програми, коли дітям привчається відраза до української ідентичності, напади на цивільне населення та викрадення дітей. Немає такого права або свободи, що прописані в *Загальній декларації прав людини 1948 року* і не були б порушені в Україні за останні 10 років окупантами.

Логічною крайньою точкою використання матричного методу під час аналізу порушень прав і свобод людини на окупованих територіях є об'єктивна та неупереджена можливість зробити висновок про наявність прояву актів геноциду проти нації, визначити *mens rea* та *actus reus* злочину геноциду.

2.3. Вектори змін міжнародно-правової регуляції захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації.

Сучасна система міжнародного права потребує значних реформ для підвищення своєї ефективності та відповідності реаліям сучасного світу. Реалізація цих ініціатив потребує зусиль та співпраці з боку міжнародного співтовариства, але їх переваги значно перевищують потенційні витрати, забезпечуючи стабільний та справедливий міжнародний порядок, заснований на верховенстві права.

Коли мова заходить до захисту прав людини під час режиму окупації сучасна теорія міжнародного права та чинний масив власне діючих норм міжнародного права є багато в чому відірваним від реальності. Але окрім цього, видається що існуюча система «різночитання та різнотлумачення» норм Женевським конвенцій про захист жертв війни та інших норм міжнародного права викликана тим, що науково не випрацьовано підходів до класифікації проблем захисту прав людини під час режиму окупації.

Ця ідея повноцінно підтверджується на прикладі Марії Львової-Белової. Міжнародний Кримінальний Суд видав ордер на її арешт 17.03.2023 року⁶⁵. Мова йде про кримінальну відповідальність Марії Львової-Белової за депортацію українських дітей, в тому числі тих, хто позбавлений батьківського піклування та сиріт. МКС посилається на порушення *статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii)* Римського Статуту⁶⁶. Аналогічний ордер на арешт видано на президента РФ Володимира Путіна.

Як слушно відзначила українська юристка-міжнародник Катерина Рашевська⁶⁷, 20.06.2024 року, Марія Львова-Белова давала прес-конференцію на якій виправдовувала свої діяння наступними тезами:

- відсутність мети перевозити дітей назавжди;

---

⁶⁵ International Criminal Court. ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova for the war crime of unlawful deportation and transfer of Ukrainian children : прес-реліз від 17 березня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants> (дата звернення: 22.09.2024).

⁶⁶ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 14.10.2024).

⁶⁷ Рашевська К. Публічні аналітичні матеріали та коментарі з питань міжнародного кримінального права та документування депортації українських дітей : офіційна сторінка у соціальній мережі Facebook. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/caterine.rachevska> (дата звернення: 10.11.2024).

- відсутність точної статистики по кількості вивезених дітей;
- «евакуйовані» діти передані під опіку, так як це є «найпоширенішою формою альтернативного виховання»;
- Ордер МКС «налякав» батьків звертатись до омбудсмана РФ з прав дітей, оскільки не хочуть з нею контактувати;
- насильницького «перевиховання» дітей не проводиться.

Тобто є очевидним, що РФ сформувала вже юридичну позицію з цього питання. Але з точки зору захисту прав і свобод людей під час режиму окупації, це все фікція та політичні лозунги.

З метою уникнення таких «різночитань», пропонується брати за основу повний об'єм прав і свобод людини, що кодифіковані в *Загальній декларації прав людини 1948 року*, та застосовувати **матрицю кваліфікації та класифікації прав і свобод людини в якій базово передбачити 7 (сім) параметрів.**

А саме:

- Права або свободи
- Їх вид (громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, цифрові)
- Можливості, що впливають із права
- Обов'язки, що впливають із права
- Обмеження, що впливають із права)
- Гарантії держави\держави-окупанта свобод
- Значущість захисту під час режиму окупації (найважливіші, важливі, особливі).

Такий «універсальний підхід» класифікації сучасних проблем захисту прав і свобод людини під час режиму окупації - це спосіб визначення проблем, що базується на матриці класифікації та кваліфікації прав і свобод людини. Це означає, що ситуації порушення прав і свобод людини аналізуватимуться на підставі юридично визначеного та стандартизованого механізму, з чітко визначеними параметрами. Це значно посилить механізми захисту прав і свобод людини та сприятиме посиленню міжнародного правопорядку.

Оскільки суверенітет держави, чії території опинились під окупацією обмежується, держава, що здійснює окупацію зобов'язана виконувати норми *Женевської конвенції про захист цивільного населення 1949 року*. Темпорально, відповідно до *частини 3 статті 6 Женевської конвенції IV*, Конвенція застосовується 1 (один) рік після завершення бойових дій на окупованих територіях, але виконання *статей 1 - 12, 27, 29 - 34, 47, 49, 51 - 53, 59, 61 - 77 та 143* не обмежується та підлягає виконанню весь час воєнної окупації.

Це означає, що весь масив обов'язків, держава, що здійснює окупацію по відношенню до прав і свобод людей підлягає виконанню на весь час окупації.

Розглянемо приклад аналізу прав і свобод людини на теоретичному прикладі. Відповідно до *статті 1 Загальної декларації прав людини 1948 року*, всі люди народжуються вільними. У диспозиції цієї статті інкорпоровано *право на волю (свободу)*, це право є громадянським. *Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1951 (ЄКПЛ)*, право на свободу передбачено *статтею 5*. *Міжнародним пактом про громадянські та політичні права право на свободу передбачено статтею 9*. *Конституцією України зафіксоване право на свободу у статті 29*.

Це право включає в свій об'єм наступний спектр складових:

- **Можливість бути вільним (свободним) від самого народження;**
- **Обов'язок поважати право на волю (свободу) інших людей;**
- **Обмеження волі можуть настати у випадку застосування санкцій за кримінальні або інші застосовні правопорушення, запобіжні заходи в рамках кримінального провадження, а також інших застосовних юридичних процедур.**

Держава, що здійснює окупацію, зайнявши територію та маючи зобов'язання за *4ою Женевською конвенцією* зобов'язана забезпечити правові стандарти, що передбачені юрисдикційним масивом законодавства держави, що страждає від окупації. Адже, юрисдикція постраждалої від окупації держави обмежується, проте суверенітет не обмежується. Держава-окупант зобов'язана забезпечити виконання цього права, з урахуванням *статей 64 та 65 Женевської конвенції IV (вимоги про кримінальне законодавство)*.

На прикладі свобод, держава-окупант зобов'язана взяти на себе роль гаранта здійснення людьми, котрі проживають на окупованих територіях їхніх свобод. Зокрема, свобода від тортур. Держава-окупант зобов'язана забезпечити механізми недопущення тортур над людьми, які живуть на окупованих територіях. Це включає в себе належне розслідування та притягнення до відповідальності людей, які скоїли таке кримінальне правопорушення, як тортури. Формально, держава-окупант має всі повноваження здійснювати розслідування та інші дії в рамках кримінального процесу відповідно до *статті 64 Женевської конвенції IV*.

Застосувавши матрицю кваліфікації та класифікації захисту прав і свобод людини з'являється реальна можливість точного та визначеного бачення проблематики по кожному конкретному кейсу або по всіх кейсах одночасно. Будь-яка система норм, незалежно від ідеалу їх написання, залишається лише декларацією без реальних механізмів впровадження таких норм, а також системи відповідальності за порушення таких норм, а також поновлення порушених прав.

Проте, останні події на міжнародно-правовій арені свідчать про серйозні дефекти в сучасній системі міжнародного права в таких сферах, як міжнародне право міжнародної безпеки, міжнародне право захисту прав людини, міжнародне право мирного вирішення спорів, інститут відповідальності⁶⁸⁶⁹.

Не піднімаючи питання протиріччя *частини 1 статті 23 Статуту ООН* та принцип *jus cogens* "суверенної рівності держав", контроверсійним є положення *частини 2 статті 94 Статуту ООН*. Це положення визначає, що сторона спору, що зацікавлена до виконання рішення Міжнародного Суду ООН може передати це питання на розгляд Ради Безпеки ООН з клопотанням про примус виконання рішення Міжнародного Суду ООН. Самою гіпотезою *частини 2 статті 94 Статуту ООН* встановлено дискрецію поведінки Ради Безпеки ООН, як статутного органу ООН. В

---

⁶⁸ Прикладом цього є Резолюція Ради Безпеки ООН від 24.02.2025 року № S/RES/2774 по Україні, лише на третій рік повномасштабного вторгнення РФ на територію України, РБ ООН, як профільний та компетентний орган з питань безпеки та миру видала документ в 2 абзаци преамбули та 1 пункт тексту. Орган, який має повноваження видавати обов'язкові до виконання рішення використовує словарний апарат закликів та декларацій: "EMPLORES", "FURTHER URGES". Слово "конфлікт" сприймаю зі особливим скептицизмом, як недописаний термін зі спільної статті 2 Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни та практики МКТЮ.

⁶⁹ Прикладом накладання вето в Раді Безпеки стосовно невиконання рішення МС ООН, в порядку статті 94 Статуту ООН є накладання вето США на резолюцію S/18428, яким США ветоувало намагання Нікарагуа добитись резолюції РБ ООН стосовно невиконання рішення МС ООН зі сторони США.

такому випадку, Рада Безпеки уповноважена на власний розсуд надати рекомендацій з виконання рішення Міжнародного Суду ООН або вжити заходів для приведення рішення у виконання.

Сама така постановка питання стоїть у контраверсії зі *статтею 60 Статуту Міжнародного Суду ООН*, за яким **рішення є остаточними та оскарженню не підлягають**. Проблема полягає в тому, що на засіданні Ради Безпеки ООН, держави *permanent-five* та непостійні члени починають висловлювати свою **суб'єктивну** думку навколо рішення Міжнародного Суду ООН, що є неприпустимим. По-перше, у зв'язку з остаточністю рішення, а по-друге у зв'язку з тим, що рішення Міжнародного Суду ООН обов'язкове лише для тих держав, які передали спір до Суду, як прописано у *статті 59 Статуту Міжнародного Суду ООН*. *Аттіла Танзі* піднамав це питання у своїх наукових працях з міжнародного права у свої статті опублікованій у Європейському журналі міжнародного права у 1995 році⁷⁰.

Отже, основний орган ООН, покликаний захищати міжнародний правопорядок, мир і безпеку, за рахунок **суб'єктивного політичного втручання** стає недієздатним через участь у міжнародно-правових порушеннях постійного члена Ради Безпеки ООН. Такий стан речей є неприйнятним, і необхідно терміново шукати альтернативи існуючій системи прийняття рішень в РБ ООН.

З цього випливає, що такий **«суб'єктивний підхід»** до класифікації сучасних проблем захисту прав людини під час режиму окупації - це спосіб визначення проблем, що заснований лише на автономії волі суб'єкта, відповідальної за прийняття рішення. **З регуляторної точки зору відсутність чітко визначеної процедури означає абсолютну дискрецію на прийняття таких рішень. Права і свободи людини завжди перетворюватимуться на декларації та лозунги, якщо такий підхід продовжуватиметься застосовуватись.**

---

⁷⁰ Problems of Enforcement of Decisions of the International Court of Justice and the Law of the United Nations. *European Journal of International Law*. 1995. Vol. 6, No. 4. P. 539–572. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035935> (дата звернення: 12.11.2024).

Міжнародні збройні конфлікти між державами призводять до того, що люди залишаються без захисту через порушення правопорядку, яке зупиняє функціонування юридичних механізмів.

Одним із головних **недоліків універсальної системи міжнародного правопорядку** є неефективність інфраструктури ООН, що обумовлена певними правовими проблемами. А саме:

- i) функціонування Ради Безпеки ООН;
- ii) виконання рішень Міжнародного Суду ООН;
- iii) інститут санкцій та контрзаходів в міжнародному праві.

Відповідно до *Розділу V Статуту ООН*⁷¹, визначено порядок функціонування Ради Безпеки ООН, формування її складу, порядок прийняття рішень.

Право вето постійних членів Ради Безпеки закріплено у *статті 27 Статуту ООН*. Відповідно до пункту 3 цієї статті, для прийняття рішень щодо всіх питань, окрім процедурних, необхідно отримати дев'ять голосів з п'ятнадцяти, включаючи згоди всіх п'яти постійних членів. Це означає, що будь-який з постійних членів може блокувати резолюцію, навіть якщо всі інші члени підтримують її.

Однією з найбільших проблем, пов'язаних з правом вето, є можливість блокування важливих рішень, що перешкоджає РБ ООН виконувати свої функції. Наприклад, під час конфлікту в Сирії право вето постійних членів багаторазово використовувалося для блокування резолюцій, спрямованих на вирішення конфлікту, що призвело до затягування війни та загострення гуманітарної кризи.

Право вето часто використовується з **суб'єктивних** політичних мотивів, а не з метою забезпечення міжнародного миру та безпеки. Це призводить до ситуацій, коли Рада Безпеки не може прийняти необхідні заходи для вирішення конфліктів або запобігання порушенням міжнародного права.

Реформування права вето є складним завданням, що вимагає згоди всіх постійних членів Ради Безпеки, у зв'язку з необхідності внесення змін до Статуту

---

⁷¹ Наприклад, під час міжнародного збройного конфлікту між РФ і Україною, Росія використовувала вето для блокування резолюцій, що засуджували її дії та вимагали виведення військ з окупованих територій.

ООН. Проте, зважаючи на сучасні виклики та загрози, з якими стикається міжнародне співтовариство, це питання набуває все більшої актуальності. Впровадження обмежень на використання вето у випадках масових порушень прав людини та розширення складу Ради Безпеки може стати першим кроком на шляху до підвищення ефективності та легітимності цієї важливої міжнародної інституції.

Із загальної теорії права, виконання рішень судових органів є запорукою настання відповідальності за порушення норм права. Важливим є той аспект, що міжнародний правопорядок *має базуватись нормам міжнародного права, що мають універсальний характер, а не спорадичних суб'єктивних політичних інтересах держав на міжнародній арені.*

Окрім цього, можна розглянути можливість залучення регіональних організацій та інтеграційних об'єднань держав для сприяння виконанню рішень Міжнародного Суду ООН⁷².

Європейський Союз має високий рівень інтеграції між державами-членами та ефективні механізми для забезпечення дотримання міжнародних угод. Інституції ЄС, такі як Європейська Комісія та Європейський Суд, можуть активно сприяти виконанню рішень Міжнародного Суду ООН. Європейський Суд може виступати посередником між державами-членами та Міжнародним Судом, забезпечуючи імплементацію рішень на національному рівні. Окрім ЄС та АС, існує багато інших регіональних організацій, які повинні сприяти виконанню рішень Міжнародного Суду ООН. Наприклад, Організація американських держав, Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка, незважаючи на відсутність єдиного судового органу, може відігравати важливу роль у сприянні дотриманню міжнародних норм у регіоні. АСЕАН може створити спеціальні комісії або робочі групи для моніторингу виконання рішень Міжнародного Суду ООН.

Залучення регіональних організацій до процесу виконання рішень Міжнародного Суду ООН має кілька особливостей. По-перше, регіональні організації

---

⁷² Наприклад, Європейський Союз або Африканський Союз могли б відігравати активнішу роль у забезпеченні дотримання рішень Суду на своїх територіях. Це б не тільки поліпшило ефективність виконання рішень, але й підвищило б довіру до міжнародного правосуддя.

мають кращі знання про місцеві умови та можуть ефективніше адаптувати рішення до конкретних ситуацій. По-друге, регіональні організації мають більше авторитету та впливу на держави-члени, що підвищує ймовірність виконання рішень. По-третє, регіональним інституціям необхідно створювати додаткові механізми контролю та моніторингу, що підвищує прозорість та відповідальність у виконанні рішень.

Залучення регіональних організацій до процесу виконання рішень Міжнародного Суду ООН на засадах універсальності є перспективною альтернативою реформування процесу забезпечення виконання рішень, перш за все, якщо це стосується захисту прав і свобод. Це сприятиме не лише підвищенню ефективності виконання конкретних рішень міжнародного правосуддя, но і в цілому зміцненню міжнародного права. Європейський Союз, Африканський Союз та інші регіональні організації мають потенціал стати важливими партнерами у цьому процесі, і їх активна участь може значно зміцнити міжнародний правопорядок.

Піднімаючи питання інституту відповідальності держав, що станом на сьогодні ще досі не отримав своєї універсальної конвенційної кодифікації, що набрала чинності для держав, необхідно приділити особливу увагу механізму контрзаходів. *Санкції та контрзаходи в міжнародному праві* - це заходи, які вживаються державою або групою держав у відповідь на протиправні дії іншої держави. Вони спрямовані на те, щоб спонукати порушника виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Сучасна практика застосування санкцій часто свідчить про їх використання як політичного інструменту. Це проявляється у вибіркового застосуванні санкцій, коли рішення про їх впровадження залежить від політичних інтересів держав, а не від об'єктивної оцінки порушення міжнародного права. Таке використання санкцій підриває довіру до міжнародного правопорядку і створює нерівність у його застосуванні.

Звертаючи увагу на перегляді ролі Міжнародного Суду ООН та Ради Безпеки ООН, доцільно змінити наголоси у повноваженнях. Залишити Раду Безпеки ООН органом, що слідкує за підтримкою миру та безпеки, проте *функції застосування універсальних сакнцій та контрзаходів передати перш за все Міжнародному Суду ООН*, що спроможний виносити остаточні юридично обґрунтовані рішення в рамках

міжнародного права, відштовхуючись від універсального підходу до класифікації та кваліфікації проблем захисту прав людини під час режиму окупації, а також переслідуючи цілі міжнародного миру, безпеки та зміцненню міжнародного правопорядку. А зовсім не як в теперішній конфігурації РБ ООН, коли permanent-five голосує через призму суб'єктивних інтересів, в той час, як мають голосувати в інтересах цілей Об'єднаних Націй.

Суб'єктивний підхід під час класифікації проблем захисту прав людини призводить до політизації питання, відриває та віддаляє постраждалих від ефективних механізмів захисту, а осіб, що відповідальні за винесення компетентних рішень вводить в непорозуміння. Натомість універсальний підхід дає можливість дійти до кореня проблеми, належним чином класифікувати та кваліфікувати проблеми захисту прав людей, а також забезпечити належне поновлення порушених прав юридичними механізмами.

Запропонована матриця кваліфікації та класифікації прав і свобод людини дозволяє досягти більш точного та визначеного розуміння проблем захисту прав людини під час режиму окупації.

Для забезпечення ефективного захисту прав людини під час режиму окупації та поліпшення функціонування міжнародного права в цілому, необхідно:

- Реформувати Раду Безпеки ООН, зокрема обмежити право вето у випадках масових порушень прав людини.
- Використовувати матрицю кваліфікації та класифікації прав людини для об'єктивного аналізу кожного випадку порушення прав людини.
- Залучати регіональні організації до процесу виконання рішень Міжнародного Суду ООН для підвищення ефективності та прозорості цього процесу.
- Забезпечити належне фінансування та підтримку з боку міжнародного співтовариства для реалізації зазначених реформ.

Квінтесенцією регуляторного режиму є його здатність до повернення у порядок на випадок його порушення. Порушення прав і свобод людини під час режиму окупації є одним з проявів порушення міжнародно-правового режиму в результаті девіантної поведінки держав. Ідентифікувати проблему (проблеми) є у сфері захисту

прав і свобод людини одним з завдань міжнародної спільноти у підтриманні міжнародного миру і безпеки.

У ході ведення бойових дій в рамках міжнародних збройних конфліктів як правило ведеться (сторонами МЗК, іншими акторами) статистика поранених та вбитих комбатантів, постраждалих від бойових дій некомбатантів - цивільних осіб, об'єктів інфраструктури, тощо. Ця статистика має лягати в основу цілої низки публічно правових рішень, як на національному так і на міжнародному рівні.

Досягнувши цього розуміння, стає очевидним, що **міжнародне право, що виконує масу функцій, квінтесенцією якої є збереження загальносвітового миру та людської цивілізації**, потребує інноваційних підходів з реформування, розбудови і впровадження нових механізмів, а також формуванню завершеного справедливого міжнародного правопорядку.

***Континуїтет прав і свобод людини* піддається адаптації за об'ємом прав і свобод в залежності від суверенного рішення людини стосовно пріоритетів в конкретному періоді свого життя та під впливом обставин, що не залежать від неї особисто. Стан міжнародного збройного конфлікту та воєнна окупація беззаперечно відносяться до таких обставин.**

Континуїтет прав і свобод людини може змінюватись під впливом окупації шляхом пріоритезації, ставлячі на перше місце кваліфікаційно **найбільш** значущі права і свободи, такі як право на життя та особисту недоторканність, поваги до честі та гідності людини, право приватної власності та праці, свободи віросповідання, права на доступ до право на гідне життя через доступ до продуктів харчування, питної води, медичних послуг та товарів. При цьому, решта прав та свобод людини, які за школою значущості шкалою значущості за пріоритетністю відходять на інший план, не відчужуються від людини за жодних обставин окрім законно обґрунтованих судових чи адміністративних рішень.

Міжнародно-правова регуляторна діяльність (напрацювання змін) має базуватись на доведеній статистиці, що забезпечить обґрунтованість векторів регуляторних змін, а також належне конвенційне планування (напрацювання конкретних конвенційних пропозицій).

Дана діяльність має вирізнятися стратегічним плануванням, поетапністю та обґрунтованістю. Систематичність порушень прав і свобод людини на окупованих територіях фіксується профільними міжнародними організаціями, неурядовими структурами, тощо.

У випадку порушення прав і свобод людини під час режиму окупації, особливо в таких ситуаціях як окупація частини території України, окупація Нагірно-Карабаської Республіки, окупація Сирії, ситуація в Палестині, коли порушення прав і свобод людини мають характер масових, а не спорадичних дій.

Детальний аналіз міжнародних подій на межі 2026 року привів дослідників до невтішного висновку - перелік найбільш порушуваних прав людини під час режиму окупації починається з:

- *Свавільні затримання та викрадення* є одними з найбільш поширених порушень прав людини на окупованих територіях. За період 2022–2023 років було зафіксовано 687 випадків свавільних затримань громадян на окупованих територіях України⁷³. Більшість затримань стосувалися осіб, які відкрито критикували окупаційну владу. У Сирії фракції Сирійської національної армії (СНА), підтримувані Туреччиною, також здійснювали численні свавільні затримання та викрадення цивільних осіб, включаючи жінок і дітей. У Нагірному Карабаху задокументовано численні випадки свавільних затримань етнічних вірмен азербайджанськими силами, що підтверджує систематичний характер цих порушень. Заслугове належної оцінки атака 7го жовтня озброєних воєнізованих угруповань з організації ХАМАС (Сектор Газа) на територію Держави Ізраїль. Згідно з даними United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)⁷⁴, в результаті цієї операції станом на 07.10.2023 року повідомлялось про 150-200 вбитих ізраїльтян, взято в заручники близько 800 цивільних осіб. За даними Amnesty International, ізраїльські сили безпеки також продовжували практику свавільних арештів палестинців,

---

⁷³ Організація Об'єднаних Націй. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/78/221 «Погіршення ситуації з правами людини на окупованих територіях» від 19 грудня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N23/437/12/PDF/N2343712.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

⁷⁴ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). Situation Report № 1 on the Situation in the Gaza Strip. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.un.org/unispa/document/unrwa-situation-report-1-on-the-situation-in-the-gaza-strip/> (дата звернення: 14.12.2024).

включаючи дітей, із застосуванням надмірної сили. Затримані часто піддавалися жорстокому поводженню та тортурам під час допитів. У 2020 році було зафіксовано численні випадки таких порушень, що суперечать міжнародним стандартам прав людини⁷⁵.

Примусове переміщення населення згідно з проведеним аналізом є ще одним серйозним порушенням. Російська Федерація активно переселяє місцеве населення з окупованих територій України до глибини своєї країни, заохочуючи при цьому переселення російських громадян на ці території. У Нагірному Карабаху понад 100 тисяч етнічних вірмен змушені були залишити свої домівки після військової операції Азербайджану у 2023 році. У Сирії подібні практики пов'язані з мародерством і грабежами, що створюють умови, які змушують цивільних залишати свої домівки. Ізраїльська влада продовжувала політику примусового виселення палестинців та знесення їхніх будинків на Західному березі, включаючи Східний Єрусалим. У 2020 році було зруйновано понад 848 палестинських будівель, що призвело до переміщення 996 осіб. Ці дії порушують міжнародне гуманітарне право, яке забороняє примусове переміщення населення окупованих територій. Ці дії порушують міжнародне гуманітарне право, яке забороняє примусове переміщення населення окупованих територій. Міжнародний Суд ООН 19.07.2024 року видав advisory opinion\консультативний висновок по справі 186 – Юридичні наслідки, що виникають з політик та практик Ізраїлю на окупованих територіях Палестини, в тому числі Східного Єрусалиму⁷⁶. Це є самий «свіжий» документ з практики Міжнародного Суду ООН на проблематичні питання окупації в міжнародному праві. МС ООН у цьому висновку визначає наступні протиправні діяння Держави Ізраїль до окупованих територій Палестини: зміна демографічної конфігурації окупованих територій (transfer of civilian population); примусове переміщення палестинців (forced displacement of the Palestinian population); насилля проти палестинців (violence against

---

⁷⁵ Amnesty International. Річна доповідь про стан прав і свобод людини у світі протягом 2020 року. Київ : Amnesty International in Ukraine, 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.amnesty.org.ua/richna-dopovid-amnesty-international-prava-lyudyny-u-sviti-protyagom-2020-roku/> (дата звернення: 21.11.2023).

⁷⁶ International Court of Justice. Advisory Opinion on the Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem and with regard to its Inhabitants. The Hague : ICJ, 19.07.2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/186/advisory-opinions> (дата звернення: 18.12.2024).

Palestinians). Міжнародний Суд ООН дуже детально мотивує недопустимість такої поведінки по відношенню до населення на окупованих територіях з посиланням на звичаєве міжнародне гуманітарне право, що походить, в тому числі, з Гаазької Конвенції 1907 року, та конвенційне МГП, що зафіксоване у Женевській Конвенції про захист цивільного населення 1949 року⁷⁷.

Знищення культурної спадщини є ще одним проявом систематичного порушення прав людини. У Криму Росія здійснює незаконні археологічні розкопки та руйнує історичні пам'ятки, такі як Ханський палац у Бахчисараї. У Нагірному Карабаху задокументовано численні випадки руйнування церков, історичних пам'яток та інших культурних об'єктів, що належали етнічним вірменам. Подібні дії суперечать Гаазькій конвенції 1954 року⁷⁸.

Тортури та жорстоке поводження також поширені в умовах окупації. В Україні зафіксовано 300 випадків тортур, включаючи розстріли комбатантів і не комбатантів, побиття, електрошок, удушення і сексуальне насильство. У Сирії затримані повідомляли про побиття, електрошок. У Нагірному Карабаху також задокументовані випадки тортур етнічних вірмен, що є грубим порушенням Женевських конвенцій.

Етнічні чистки та дискримінація ще одно з най значущих системних порушень. У Нагірному Карабаху у 2023 році відбулися етнічні чистки, які супроводжувалися примусовим переміщенням понад 100 тисяч етнічних вірмен. У Криму Росія систематично переслідує кримських татар та релігійні меншини, застосовуючи свавільні арешти, конфіскацію майна та примусові реєстрації.

Обмеження свободи пересування створюють додаткові труднощі для місцевого населення. У Нагірному Карабаху блокада Лачинського коридору у 2022–2023 роках ускладнила доступ до гуманітарної допомоги. В Україні подібні обмеження посилюють гуманітарні проблеми. На прикладі Сектора Газа, блокада, з якою

---

⁷⁷ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.10.2024).

⁷⁸ Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаага, 14 травня 1954 р.). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 17.10.2024).

зіштовхнувся цей субрегіон з 2023 року, наряду з активними авіа бомбардуваннями, нарікає людей, що проживають на цих територіях на трагічну гуманітарну кризу.

Особливо кричущим є злочинне використання дітей. Росія депортує українських дітей до РФ для усиновлення та залучає їх до програм “патріотичного виховання”, включаючи військові тренування. У Сирії діти також зазнають насильства та примусового залучення до збройних формувань.

Військові злочини та екологічні наслідки включають *використання цивільної інфраструктури для військових цілей*. Росія використовує Запорізьку АЕС як військову базу, а руйнування Каховської ГЕС спричинило масштабну гуманітарну катастрофу. У Сирії окупаційні сили завдають ударів по цивільних об’єктах, включаючи лікарні та школи.

Порушення прав і свобод людини в умовах окупації мають систематичний і масштабний характер. Вони охоплюють свавільні затримання, тортури, примусове переміщення, знищення культурної спадщини, етнічні чистки, використання дітей у збройних конфліктах, обмеження свободи пересування та військові злочини. Міжнародна спільнота має активізувати зусилля для розслідування цих порушень, притягнення винних до відповідальності та запровадження ефективних санкцій.

З огляду на описане вище, стає очевидним, що систематичність та статистична обґрунтованість порушень прав і свобод на окупованих територіях з метою терору, анексії території чи інших причин свідчить про наявність елементів *mens rea* та ознак найтяжчого злочину в міжнародному праві – злочину геноциду.

На основі проведеного дослідження встановлено, що сучасна система міжнародного права потребує вдосконалення для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини в умовах окупації. Аналіз резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, звітів міжнародних організацій та прикладів з окупованих територій Нагірного Карабаху, України, Сирії, Палестини свідчить про систематичність порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини. Найбільш поширеними порушеннями є порушення права на життя, демографічні трансформації, свавільні затримання, тортури, примусове переміщення цивільного населення (особливо дітей)

та знищення культурної спадщини, що примушує дослідників підняти ці проблеми на найвищий рівень значущості в Матриці класифікації і кваліфікації прав і свобод людини, що вимагають особливої уваги стосовно їх захисту в період дії режиму окупації.

У тому числі сьогодні вже неможливо ігнорувати і об'єктивно існуючі цифрові права та свободи, що стрімко розвиваються та потребують унормування під час режиму окупації в тому числі. Це є очевидним, що цифрові права та свободи людини входять до континуїтету прав і свобод людини, а значить потребують належної реалізації та належної імплементації (забезпечення процесу реалізації). Розширення об'єму прав і свобод людини під час режиму окупації позитивно вплине на правосуб'єктний статус людини в міжнародному праві, закріпить суверенітет особистості не тільки в фізичному просторі, але й в кіберпросторі.

Особливо важливими для поновлення міжнародного правопорядку є видача ордерів на арешт Путіна, Львової-Белової, Беніаміна Нетаньяху та інших високопосадовців Міжнародним Кримінальним Судом.

Проектування пропозиції міжнародно-правового рішення (конвенційного механізму), що дозволить, на базі аналізу статистичних даних, впровадити системи, що здатна забезпечити належний захист континуїтету прав і свобод людини під час режиму окупації зокрема та при будь-яких інших обставинах взагалі. Регуляторні зміни та реформи стосуються в першу чергу модифікації норм міжнародного права.

Чинний сьогодні міжнародно-правовий режим захисту прав і свобод людини під час режиму окупації містить у собі очевидні недоліки із настанням відповідальності для порушників цього режиму. Особливістю структури норми МП полягає в тому, що санкції, як частина норми, притаманна до міжнародно-правових конвенцій у сфері міжнародного кримінального права. Наприклад, *частиною 1 статті 77 Римського Статуту*⁷⁹ визначено, що за злочини визначені в *статті 5 Римського Статуту МКС* має право виносити вирок до 30 років ув'язнення із застосуванням штрафів та конфіскацій, що передбачено *частиною 2 статті 77 МКС*.

---

⁷⁹ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.11.2024).

Тобто, коли мова заходить про індивідуальну відповідальність фізичних осіб, стає структурою норми міжнародного права витримано. У кожного міжнародного злочину є описана гіпотеза, диспозиція та для всіх них передбачена спільна санкція. Коли мова заходить про міжнародно-правову відповідальність держав, стає очевидним, що із санкціями (як частиною норми міжнародного права) все складніше. Якщо проаналізувати схожі приклади, за конфігурацією норми міжнародного права, то слід звернути увагу на приклад *Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1973 року*⁸⁰. Ця Конвенція по своїй правовій природі, уособлює набір гіпотез, диспозицій та санкцій. Окрім стандартних гіпотез та диспозицій, Конвенція містить у собі детальну процедуру визначення завданої шкоди, передбачає утворення комісії *ad hoc*, що проводить всі належні калькуляції, визначає міру відповідальності держави, що запустила об'єкт у космос – як абсолютну (пункт «а» статті IV), солідарною (частина 2 статті IV), визначає процесуальний строк для подачі претензії, а також вводить поняття **вини держави** (стаття III), як суб'єкта міжнародного права.

Рішення про обрання конкретного регуляторного вектору ще потребує належної підготовки, але станом на зараз, є очевидним, що в сфері захисту прав населення на окупованих територіях відсутній будь-який міжнародно-правовий механізм, що міг би визначати розмір та ступінь міжнародно-правової відповідальності держави, як суб'єкта міжнародного права.

Для уникнення декларативності прав і свобод людини під час режиму окупації, конче необхідним є модифікація інституційних механізмів Організації Об'єднаних Націй, зокрема – Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, кодифікації інституту відповідальності держав та міжнародних організацій в міжнародному праві, питання контрзаходів (санкцій) має обов'язково посісти своє належне місце інструменту примусу для поновлення міжнародного правопорядку, транспарентність прийняття універсальних санкційних рішень потребує збільшення та стати матерією юридичної роботи міжнародно-правового механізму, а не політичної волі держав.

---

⁸⁰ Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 березня 1972 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 05.11.2024).

Окрему увагу вимагає проблема примусового переміщення цивільного населення під час окупації, що є актуальною у контексті сучасних міжнародних конфліктів. Запропоновані нові норми з детальним визначенням умов тимчасового переміщення та заборони на колонізацію окупованих територій є надзвичайно важливими для міжнародного гуманітарного права. Особливістю запропонованих норм є акцент на міжнародному моніторингу з боку нейтральних гуманітарних організацій, таких як Управління Верховного Комісара ООН з прав людини чи Міжнародний комітет Червоного Хреста, що дозволить ефективніше запобігати зловживанням з боку окупаційних сил.

«Метод регуляторного перехрестя» виявляється ефективним методологічним інструментом для аналізу прогалин міжнародного гуманітарного права, оскільки дозволяє системно оцінювати перетини норм права міжнародних прав людини, гуманітарного права та сучасних цифрових викликів. Цей підхід демонструє необхідність кодифікації таких нових понять, як право на цифровий аватар, право на цифрову нейтральність, право на доступ до штучного інтелекту, а також свобода людини від цифрових тортур.⁸¹ Зауважимо, що вживаним нормативним терміном в Україні є «катування». Проте для наукових цілей цього дисертаційного дослідження використовується прямий переклад терміну з англійського «torture» на слово «тортури».

Усі ці категорії вимагають створення чітких, деталізованих та практично застосовуваних міжнародних норм, які могли б забезпечити ефективний правовий захист цивільного населення навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

Проблемою захисту континуїтету прав і свобод людини є відсутність конкретного та постійно діючого механізму визначення відповідальності держави, як суб'єкта міжнародного права, за допущенні порушення прав і свобод людини на окупованих територіях. Це виклик для всієї системи міжнародного права та міжнародного правопорядку. Диктатори та узурпатори «ховаються» за цими

---

⁸¹ Pérez-Sales P. Internet and communications as elements for CIDT and Torture: Initial reflections in an unexplored field. *Torture: Quarterly Journal on Rehabilitation of Torture Victims and Prevention of Torture*. 2020. Vol. 30, No. 1. [Електронний ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/342129534_Internet_and_communications_as_elements_for_CIDT_and_Torture_Initial_reflections_in_an_unexplored_field (дата звернення: 13.02.2024)

прогалинами, розраховуючи на те, що міжнародна справедливість до них не дійде саме через відсутність таких механізмів. Саме це й є проблемою захисту континуїтету прав і свобод людини. Тобто, держави, як суб'єкти міжнародного права, втрачають свою *accountability* перед людиною, як носія правосуб'єктності в міжнародному праві.

Як наслідок, відсутність чітких міжнародно-правових норм щодо цифрових свобод створює ризики для цивільного населення, дозволяючи державам-окупантам маніпулювати інформаційним простором, обмежувати свободу слова і доступ до інформації, порушуючи таким чином фундаментальні права і свободи людини. Ідея цифрового аватара як цифрового вираження континуїтету прав і свобод людини є інноваційною та відкриває нові можливості для захисту прав особистості у цифровому середовищі. Така концепція здатна сформувати основу для більш комплексного та інтегрованого міжнародно-правового захисту людини, забезпечуючи водночас прозорість, контрольованість і гарантії від цифрових репресій. Цифровий аватар, таким чином, може виступати не лише як засіб ідентифікації, а й як дієвий механізм забезпечення прав та свобод людини в умовах, коли традиційні способи юридичного захисту ускладнені або неможливі.

Своєчасна і послідовна нормотворча робота по вдосконаленню норм міжнародного права і особливо із напрацювання санкцій (як частини цих норм права) у сфері захисту прав і свобод людини під час режиму окупації є одним із шляхів до подолання цих юридичних прогалин, наслідком яких є смерті та каліцтва людей, їхніх сімей та всього їхнього життя.

Розділ 3. Структуризація міжнародного правопорядку з захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації

3.1. Аспекти позитивної відповідальності держав в частині захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації

Міжнародний правопорядок зазнає тяжких ударів внаслідок незаконного застосування сили в Афганістані зі сторони СРСР, агресією Турецької Республіки проти Республіки Кіпр, окупації Кувейту Іраком, Коаліції держав та США проти Іраку та Афганістану, агресією та анексією азербайджаном Нагірно-Карабаської Республіки, агресією Росії проти України та численними іншими такими проявами девіантної поведінки держав. Першою спільною рисою у всіх вищезазначених актів є беззаперечне та невідворотнє порушення *jus cogens* та жертви серед цивільного населення, комбатантів, порушення життєво важливих ланцюгів постачання питної води, продовольства та лікарських засобів. При чому, порушення прав людини під час дії режиму окупації присутнє у всіх вищеназваних міжнародних збройних конфліктах. Другою спільною рисою є відсутність ефективних та дієвих механізмів захисту прав і свободи людини під час дії режиму окупації. Міжнародна ад'юдикація є достатньо складною та неповоротною, Рада Безпеки ООН від самого початку своєї роботи і до теперішнього часу є заручником політичної волі її держав-членів, особливо постійних членів Ради Безпеки ООН. Отже, проблемою є відсутність реального та дієвого механізму виконання рішень міжнародних органів ад'юдикації. І це все на фоні тяжких та систематичних порушень прав і свобод людини в рамках дії режиму окупації. По суті, озвучені вище елементи впровадження негативної відповідальності держав у Ялтинсько-Потсдамському міжнародному праві є або неефективними з огляду на саму неможливість притягнути до негативної відповідальності державу або індивіда, який скоїв (скоїла) міжнародний злочин у зв'язку з численними юридичними проблемами імунітетів держав та їх високопосадовців, питаннями неточної юрисдикції, або неможливістю виконати винесене рішення міжнародними судовими (або квазісудовими) органами. В

результаті, ми маємо правосуб'єктну людину згідно зі *статтею 6 Загальної декларації прав людини* та *статтею 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права*, яка є цілком застосування відносно безмежного набору інструментів, що є наявними в окупантів, що використовується з метою порушення континуїтету прав і свобод людини під час дії режиму окупації, а дієвих механізмів захисту та поновлення своїх порушених прав, по кількості пропорційних потенційним порушенням, не має. Таким чином, світове співтовариство стикається з реальною та брутальною проблемою: по суті, права та свободи людини під час дії режиму окупації перетворюються на голі декларації та лозунги за відсутності реально існуючих механізмів їхнього захисту. Цю проблему необхідно вирішувати у два способи:

- посилити позитивну відповідальність держав, що ґрунтується на засадах саморозуміння суб'єкта міжнародного права, про недопустимість такого порушення через призму добровільної та усвідомленої правомірної поведінки держави відносно чітко сформованої гіпотези міжнародного права та обов'язкового розширення механізмів моніторингу такої позитивної відповідальності та запровадження заохочувальних заходів для суб'єктів міжнародного права за континуїтет позитивної відповідальності за нормами міжнародного права, як звичаєвими, так і конвенційними.

Позитивна відповідальність держав має розглядатися не лише як наслідок порушення міжнародно-правових зобов'язань, а як активний обов'язок правомірної поведінки, що відображає саморозуміння держави як суб'єкта міжнародного права. Йдеться не про реактивний характер відповідальності (санкції чи відшкодування), а про добровільну реалізацію обов'язку діяти відповідно до міжнародно-правових принципів, насамперед добросовісності, верховенства права та поваги до прав людини. Такий підхід передбачає формування сталої поведінкової моделі держави, яка не просто уникає порушень, а й сприяє зміцненню міжнародного правопорядку. Для цього необхідне розширення міжнародних моніторингових механізмів, у тому числі шляхом створення системи періодичного позитивного оцінювання діяльності держав у сфері дотримання прав людини, гуманітарного права та сталого розвитку. Водночас доцільним є впровадження заохочувальних механізмів — політичних,

фінансових чи інституційних — для держав, які демонструють сталий континуїтет правомірної поведінки. Такий підхід відповідає загальній тенденції розвитку звичаєвих і конвенційних норм, спрямованих на переорієнтацію міжнародного права від каральної до превентивно-стимулюючої парадигми, що підсилює легітимність міжнародної системи.

- кардинально змінити фундаментальні підходи до притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності та індивідів до міжнародно-правової кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів.

Сучасна практика показує, що традиційні механізми притягнення до міжнародно-правової відповідальності залишаються недостатньо ефективними — як на рівні держав, так і індивідів. Рада Безпеки ООН часто паралізована політичними інтересами постійних членів, а Міжнародний кримінальний суд стикається з вибірковістю юрисдикції. У цих умовах потрібна кардинальна ревізія підходів до визначення та реалізації міжнародної відповідальності. На рівні держав — це означає формування обов'язкових механізмів автоматичної правової реакції на грубі порушення імперативних норм (*jus cogens*), включно з можливістю застосування санкцій не лише політичних, а й правових, під егідою Генеральної Асамблеї ООН чи спеціалізованих трибуналів. На рівні індивідів — необхідно розвинути концепцію універсальної юрисдикції й створити ефективні процедури співпраці між національними судовими системами та МКС. Це сприятиме подоланню безкарності за злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. Така реформа має базуватись на визнанні спільного принципу: відповідальність у міжнародному праві — це не лише наслідок злочину, а й невід'ємний елемент суверенної правосуб'єктності держави та правосвідомості індивіда.

Ці дві фундаментальні віхи розвитку сучасного міжнародного права є визначними на шляху до захисту людини, як носія суверенного розуму та совісті в світі, серед постійних загроз, що походять від узурпаторів, диктаторів, корпорацій, штучного інтелекту та будь-яких інших акторів що мають здатність до узурпації континуїтету прав і свобод.

Еволюція поняття позитивної відповідальності пов'язана з розширенням кола обов'язків належної ретельності (*due diligence*) та виникненням концепцій *erga omnes* і *obligations erga omnes partes*. Ще після Другої світової війни з'явилися прецеденти, які поклали на держави позитивні обов'язки: наприклад, в справі *Corfu Channel* (1949) Міжнародний Суд ООН наголосив, що держава зобов'язана не допускати використання своєї території на шкоду правам інших держав⁸². З часом, з розвитком міжнародного права захисту людини та міжнародного гуманітарного права, доктрина напрацювала концепцію позитивних зобов'язань держави – тобто обов'язку активно захищати права людини і забезпечувати дотримання норм навіть без прямої вказівки санкцій. Зокрема, у міжнародному праві захисту людини закріпилося, що держава повинна не лише поважати права (негативний обов'язок не втручатися), але й захищати і забезпечувати їх реалізацію (позитивний обов'язок), вживати необхідних превентивних та організаційних заходів⁸³. Аналогічні підходи проникли і в загальне міжнародне право: поняття “суверенітету як відповідальності”, втілене у концепції «Responsibility to Protect» (R2P), розглядає суверенну державу не як привілей, а як обов'язок держави захищати своє населення⁸⁴. Це відображає зсув від традиційної парадигми, за якою відповідальність держави настала лише *ex post facto* (після порушення), до нової, де від держав очікується *ex ante* дія на запобігання масовим порушенням міжнародного права.

Варто зазначити, що в науці міжнародного права розрізняють первинні зобов'язання (дотримуватися норм) і вторинні норми відповідальності (наступають у разі порушення)⁸⁵. «Позитивна відповідальність» фактично розмиває цей розрив, покладаючи на держави первинний обов'язок діяти задля запобігання порушенням імперативних норм і захисту основних цінностей міжнародної спільноти. Такий розвиток простежується в роботах юристів-міжнародників кінця ХХ – початку ХХІ

⁸² International Court of Justice. *Corfu Channel (United Kingdom v. Albania): Judgment of 9 April 1949*. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/1> (дата звернення: 14.10.2024).

⁸³ Zwanenburg, M. *Common Article 1 and the Conflict in Ukraine*. *Articles of War, Lieber Institute at West Point*, 2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://lieber.westpoint.edu/common-article-1-conflict-ukraine> (дата звернення: 21.12.2024).

⁸⁴ United Nations News. *Timely and decisive response vital to uphold 'responsibility to protect' – UN officials*. 05.08.2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://news.un.org/en/story/2012/09/418822> (дата звернення: 10.09.2023).

⁸⁵ International Committee of the Red Cross. *Commentary on the First Geneva Convention of 12 August 1949*. 2016 Commentary Update. Geneva: ICRC, 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp> (дата звернення: 18.10.2024).

ст., які пропонували концепції «позитивної відповідальності» чи «позитивних зобов'язань» держав у різних сферах – від прав людини і гуманітарного права до екологічного права та боротьби з тероризмом. Зокрема, МКЧХ у коментарі до Женевських конвенцій 1949 трактує обов'язок «забезпечити повагу» (ensure respect) як такий, що містить як негативний, так і позитивний елементи: держави не повинні сприяти порушенням і повинні робити все можливе, щоб запобігати та зупиняти порушення з боку інших. Таким чином, сучасна доктрина поступово прийшла до розуміння, що відповідальність держави в міжнародному праві – це не лише питання покарання за правопорушення, а й проактивна відповідальність за підтримання міжнародного правопорядку.

Порушення норм *jus cogens* (імперативних норм) і фундаментальних норм міжнародного гуманітарного права у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. продемонстрували брак ефективних захисних механізмів у міжнародній системі. Розглянемо низку резонансних випадків, які висвітлюють необхідність позитивних зобов'язань держав для запобігання і реагування на такі порушення:

- **Афганістан (1979–1989)** – вторгнення радянських військ до Афганістану стало грубим порушенням заборони агресії та спричинило масові порушення прав людини й міжнародного гуманітарного права. Однак Рада Безпеки ООН не змогла вжити заходів через право вето СРСР. Натомість Генеральна Асамблея скликала Надзвичайну спеціальну сесію і в резолюції 1980 року засудила **радянське вторгнення та зажадала негайного виведення військ** (104 держави «за»)⁸⁶. Це була значна політична поразка СРСР, але резолюція ГА ООН не містила дієвого механізму примусу і фактично не могла примусити агресора виконати вимоги⁸⁷. Дипломати визнали, що резолюція не має прямого механізму виконання і навряд чи призведе до виведення радянських військ⁸⁸. Відсутність колективного примусу в цьому випадку засвідчила обмеженість міжнародних інституцій: навіть явне порушення *jus cogens* (заборона агресії) не було зупинене спільнотою дією через політичні перепони.

⁸⁶ DeYoung K. Overwhelming U.N. Vote Condemns Soviets. *The Washington Post*. 15 January 1980. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1980/01/15/overwhelming-un-vote-condemns-soviets/346d9a75-e904-48c5-9b58-c1b007926501/> (дата звернення: 22.11.2024).

⁸⁷ Там само

⁸⁸ Там само

Лише через десять років війни і значні втрати сторін, СРСР самостійно вивів війська. Випадок Афганістану показав потребу у більш зобов'язальному підході: аби держави мали **позитивний обов'язок** діяти спільно проти акта агресії, навіть коли Рада Безпеки паралізована.

- **Кіпр (1974 – ...)** – військова інтервенція Туреччини на Кіпрі в 1974 році, що призвела до окупації північної частини острова, порушила основоположні принципи суверенітету і територіальної цілісності. Рада Безпеки одностайно ухвалила резолюцію 353 (1974), вимагаючи припинення вогню та «невідкладного припинення іноземної військової інтервенції в Кіпр» і виведення іноземних військ⁸⁹. Однак ці вимоги так і не були повністю виконані: турецькі війська залишилися, фактично затвердивши поділ острова. Міжнародне співтовариство обмежилося довготривалою миротворчою місією (UNFICYP) та затяжними переговорами. Європейський суд з прав людини згодом встановив, що Туреччина несе відповідальність за порушення прав людини на окупованій території, включаючи позитивні зобов'язання захищати життя цивільних⁹⁰. Зокрема, у справі *Cyprus v. Turkey* ЄСПЛ підтвердив, що в умовах збройного конфлікту держава зобов'язана забезпечувати право на життя осіб, які не беруть участі в бойових діях, у тому числі надавати медичну допомогу пораненим та поводитися гуманно з населенням⁹¹. Тим не менш, ані рішення ЄСПЛ, ані резолюції ООН не привели до відновлення територіальної цілісності Кіпру. Випадок Кіпру підкреслює відсутність ефективного механізму примусу: міжнародне право висунуло вимоги, але не мало інструментів їх забезпечити, якщо впливова держава їх ігнорує. Це свідчить про потребу у зміцненні позитивних зобов'язань – наприклад, обов'язку інших держав не визнавати незаконну окупацію та сприяти її припиненню (що, до речі, передбачено статтею 41 Проекту статей КМП)⁹².

---

⁸⁹ Організація Об'єднаних Націй. Рада Безпеки. Резолюція S/RES/353 (1974) від 20 липня 1974 р. [Електронний ресурс]. URL: [https://undocs.org/S/RES/353\(1974\)](https://undocs.org/S/RES/353(1974)) (дата звернення: 14.11.2024).

⁹⁰ Європейський суд з прав людини. Справа «Varnava and Others v. Turkey» (заяви № 16064/90 та ін.) : рішення (Велика палата) від 18 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162> (дата звернення: 14.11.2024).

⁹¹ Європейський суд з прав людини. Справа «Cyprus v. Turkey» (заява № 25781/94) : рішення від 10 травня 2001 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 14.11.2024).

⁹² Vishchuk M., Pizzi J. Поступки щодо територій, правопорядку та світового миру: доля міжнародного права спочиває

- **Кувейт (1990–1991)** – вторгнення Іраку до Кувейту 1990 року порушило заборону агресії та спричинило окупацію суверенної держави. У цьому випадку колективна безпека спрацювала майже зразково: Рада Безпеки ООН оперативно засудила агресію (резолуція 660), запровадила санкції (резолуція 661) та зрештою авторизувала застосування сили коаліцією держав для звільнення Кувейту (резолуція 678 (1990) з формулюванням «усі необхідні засоби»)⁹³. До січня-лютого 1991 року багатонаціональні сили на чолі зі США витіснили іракські війська з Кувейту. Цей випадок часто наводять як приклад успішної реалізації концепції колективної безпеки: міжнародна спільнота продемонструвала політичну волю дотриматися Статуту ООН і відновити міжнародний правопорядок⁹⁴. Представник Кувейту назвав це «живим прикладом здатності міжнародного співтовариства дотримуватися положень Статуту ООН, втілюючи концепцію колективної безпеки»⁹⁵. Важливо, що дії держав-коаліції спиралися саме на позитивне зобов'язання відновити мир і справедливість – мандат Радбезу фактично зобов'язав їх вжити активних заходів. Успіх у Кувейті засвідчив, що за наявності політичної єдності держави можуть виконати свою позитивну відповідальність із захисту імперативних норм (у даному разі – припинити агресію і окупацію).

- **Ірак (2003)** – кардинально відмінним за наслідками став випадок другої війни в Іраку. Коаліція на чолі зі США та Великою Британією у 2003 р. почала воєнну операцію проти режиму Саддама Хусейна без чіткої санкції Ради Безпеки (жодної нової резолюції з дозволом на застосування сили не було, окрім дискусійно витлумаченої резолюції 1441 (2002)). Цей наступ був обґрунтований боротьбою з іракською зброєю масового знищення та потребою захистити права людини, проте широко розцінюється як такий, що **не відповідав Статуту ООН**, тобто незаконний⁹⁶. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан прямо заявив у 2004 році, що війна в Іраку

на кордонах України. *Just Security*, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.justsecurity.org/89218/ua/> (дата звернення: 20.10.2024).

⁹³ Kuwait News Agency (KUNA). IPI Middle East Policy Forum revisits Iraqi invasion of Kuwait. 2011. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2147945&language=en> (дата звернення: 05.12.2024).

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ BBC News. Excerpts: Annan Interview. 2004. [Електронний ресурс]. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm (дата звернення: 12.12.2024).

«не була відповідно до Статуту ООН... з нашої точки зору це було незаконно»⁹⁷. Випадок Іраку 2003 року демонструє одночасно і прагнення окремих держав діяти (начебто виконуючи «позитивну» місію усунення загрози), і небезпеки відсутності колективної легітимації таких дій. Одностороннє застосування сили під гаслом гуманітарної інтервенції чи превентивної самооборони спричинило гостру дискусію про межі позитивної відповідальності: чи мають держави право або обов'язок діяти без мандату ООН проти масових порушень? Багато хто дійшов висновку, що легітимність позитивних дій повинна все ж ґрунтуватися на колективних рішеннях, щоб не підривати міжнародний правопорядок. Урок Іраку – необхідність чіткіших правил і механізмів, які б дозволили реалізувати відповідальність із захисту, **не порушуючи** при цьому базові принципи (як-от заборону агресії). Цей випадок також актуалізував ідею «Responsibility While Protecting», запропоновану Бразилією, – про те, що будь-яка інтервенція під прапором R2P має здійснюватися відповідально, пропорційно і під належним наглядом міжнародних органів⁹⁸.

- **Україна (2014–дотепер)** – агресія Російської Федерації проти України, що почалася у 2014 році (анексія Криму, військовий конфлікт на Донбасі) і переросла у повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року, стала найгострішим викликом міжнародному праву у Європі та світі з часів Другої світової війни. Реакція міжнародної спільноти виявилася змішаною: Рада Безпеки була паралізована російським вето, проте Генеральна Асамблея ООН на 11-й Надзвичайній сесії прийняла ряд резолюцій, які рішуче засуджують російську агресію, вимагають негайно вивести війська та підтверджують підтримку суверенітету України (резолюція ES-11/1 від 2 березня 2022 р. ухвалена 141 голосом)⁹⁹. Ці резолюції мають серйозне політичне значення, однак, як і у випадку з Афганістаном 1980 р., самі собою не зупиняють агресора. Позитивну відповідальність на себе взяли окремі держави шляхом коаліційної підтримки України: запроваджено безпрецедентні

---

⁹⁷ Там само.

⁹⁸ Організація Об'єднаних Націй. World not fulfilling 'never again' vow, Secretary-General tells General Assembly meeting on responsibility to protect: Press Release GA/11270, 5 September 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://press.un.org/en/2012/ga11270.doc.htm> (дата звернення: 14.11.2024).

⁹⁹ European External Action Service. UN General Assembly demands Russian Federation withdraw all military forces from the territory of Ukraine. 2022. [Електронний ресурс]. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en (дата звернення: 21.10.2024).

міжнародні санкції, надано значну військову, фінансову і гуманітарну допомогу Україні. Деякі аналітики розглядають таку колективну реакцію (без прямої участі ООН) як нову форму реалізації *обов'язку держав сприяти припиненню агресії*. Наприклад, масове запровадження санкцій проти РФ та постачання зброї Україні можна трактувати як виконання державами *обов'язку не допомагати агресору і водночас сприяти відновленню миру*, що узгоджується зі ст. 41 Проекту КМП (заборона надавати допомогу державі-порушнику імперативної норми)¹⁰⁰. Попри ці зусилля, війна триває, і механізми міжнародного правосуддя теж вступили в дію: Міжнародний кримінальний суд порушив справи щодо воєнних злочинів, зокрема видав ордер на арешт президента РФ за депортацію українських дітей (березень 2023 р.). Однак юрисдикційні та політичні перепони ускладнюють притягнення до відповідальності: Росія не визнає юрисдикції МКС і ховається за ядерним статусом, що стримує пряму військову інтервенцію інших держав. Український кейс яскраво демонструє як *прогалини*, так і зародки нових підходів у позитивній відповідальності: міжнародна система в її класичному вигляді (Рада Безпеки) фактично безсила, але коаліція правових демократичних держав добровільно виконує морально-правовий *обов'язок допомогти жертві агресії*. Це свідчить про нагальну потребу інституціоналізувати такі позитивні зобов'язання, щоб у майбутньому реакція була не лише добровільною, але й обов'язковою і скоординованою заздалегідь.

Саме тому в академічних та практичних колах усе голосніше лунають заклики посилити позитивну відповідальність держав, закріпити її в чітких юридичних зобов'язаннях та вдосконалити механізми колективного виконання таких зобов'язань.

Різні міжнародні організації та інституції по-своєму трактують і просувають ідею позитивних зобов'язань держав. Розглянемо деякі підходи міжнародних організацій:

---

¹⁰⁰ Vishchuk M., Pizzi J. Поступки щодо територій, правопорядку та світового миру: доля міжнародного права спочиває на кордонах України. *Just Security*, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.justsecurity.org/89218/ua/> (дата звернення: 20.10.2024).

- **Організація Об'єднаних Націй (ООН)** – Статут ООН покладає на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки, тобто колективний «позитивний обов'язок» діяти проти агресії та масових злочинів. На практиці ООН останніми десятиліттями розвинула концепцію «відповідальності захищати» (Responsibility to Protect, R2P), яка була одностайно схвалена у підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року. Згідно R2P, кожна держава несе первинну відповідальність захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності, а міжнародна спільнота зобов'язана допомагати державам у цьому та, якщо держава явно не спроможна або сама вчиняє такі злочини, *вжити колективних заходів* через ООН¹⁰¹. Ця концепція прямо визначає суверенітет як «позитивну відповідальність» урядів перед своїми громадянами¹⁰². Генеральний секретар ООН підкреслював, що суверенітет не може бути «щитом» для масових злочинів¹⁰³. Практична реалізація R2P проявилася в рішеннях РБ ООН: наприклад, резолюція 1973 (2011) по Лівії, де Рада санкціонувала застосування сили «для захисту цивільного населення» – вперше посилаючись на доктрину R2P. Водночас, як зазначалося на засіданнях ГА ООН, застосування R2P має бути відповідальним і не перетворюватися на прикриття для політичних цілей (так, Бразилія просувала принцип «Responsibility while Protecting»)¹⁰⁴. Загалом, в рамках ООН ідея позитивної відповідальності знаходить підтримку в аспекті превенції конфліктів і масових злочинів: за останні роки Рада Безпеки та Генасамблея приймали резолюції, що закликають держави співпрацювати в запобіганні злочинам проти людяності, посилювати обмін інформацією, санкціонували міжнародні трибунали (як у випадку Югославії та Руанди) тощо – все це елементи реалізації позитивних обов'язків. Однак, коли доходить до застосування сили, підходи розходяться: деякі держави (Росія, Китай, Індія та ін.) остерігаються, що R2P може легітимувати зовнішнє втручання, і наголошують на суверенітеті. Натомість західні

---

¹⁰¹ United Nations News. Timely and decisive response vital to uphold 'responsibility to protect' – UN officials. 05.08.2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://news.un.org/en/story/2012/09/418822> (дата звернення: 14.11.2024).

¹⁰² Там само.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Організація Об'єднаних Націй. World not fulfilling 'never again' vow, Secretary-General tells General Assembly meeting on responsibility to protect : Press Release GA/11270, 5 September 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://press.un.org/en/2012/ga11270.doc.htm> (дата звернення: 14.11.2024).

та багато інших держав вказують, що жахливі провали (Руанда 1994, Сребрениця 1995, Сирія) сталися саме через бездіяльність, і що парадигма «ніколи знову» вимагає активних дій, навіть якщо РБ не є одностайною¹⁰⁵. У діючому міжнародному праві існують договори, які прямо встановлюють позитивні зобов'язання: так, Конвенція про запобігання геноциду зобов'язує держави вживати всіх заходів, щоб запобігти геноциду (що Міжнародний Суд ООН підтвердив у справі Боснія проти Сербії)¹⁰⁶, а Женевські конвенції – «забезпечувати повагу» МГП іншими (Common Article 1)¹⁰⁷. Таким чином, ООН поступово формує розуміння, що колективна безпека – це спільна позитивна відповідальність, хоч і втілення цього принципу залежить від політичної волі держав-членів.

- **Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ)** – як хранитель міжнародного гуманітарного права, МКЧХ послідовно виступає за розширення позитивних зобов'язань держав щодо поваги і забезпечення поваги до МГП. У коментарях МКЧХ до Женевських конвенцій (оновлених у 2016 р.) прямо зазначено, що обов'язок «ensure respect» (забезпечувати повагу) має зовнішній вимір: держави повинні робити усе можливе, щоб інші суб'єкти (включно з союзниками чи партнерами) дотримувалися гуманітарного права¹⁰⁸. Цей обов'язок складається з *негативного аспекту* (не сприяти порушенням – наприклад, не надавати зброю, якщо відомо, що її використають для воєнних злочинів¹⁰⁹) і *позитивного аспекту* (вживати активних заходів для попередження порушень та припинення їх). МКЧХ наголошує, що Конвенції 1949 р. створили зобов'язання *erga omnes partes* – тобто кожна держава-учасниця має правовий інтерес і певний обов'язок реагувати на порушення Конвенцій будь-де¹¹⁰. Практично це означає, що держави повинні, наприклад, впливати на сторони конфлікту, щоб ті дотримувалися норм (дипломатичним шляхом, умовами

---

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ International Court of Justice. Summary of the Judgment of 26 February 2007 (Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103898> (дата звернення: 18.11.2024).

¹⁰⁷ International Committee of the Red Cross. Commentary on the First Geneva Convention of 12 August 1949. 2016 Commentary Update. Geneva : ICRC, 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp> (дата звернення: 18.10.2024).

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Там само

постачань тощо), сприяти діяльності МКЧХ і гуманітарних організацій, співпрацювати у притягненні винних у воєнних злочинах до відповідальності. МКЧХ у своїх зверненнях часто закликає держави посилити спільні механізми контролю за дотриманням МГП. Зокрема, був спільний швейцарсько-МКЧХ процес консультацій (2012–2015 рр.) щодо створення нового механізму періодичних зустрічей держав для обговорення дотримання гуманітарного права. Хоча через опір деяких країн ця ініціатива не була формально ухвалена, МКЧХ продовжує просувати ідею, що *правила війни повинні контролюватися проактивно*, а не лише шляхом покарання постфактум¹¹¹. Отже, підхід МКЧХ – це заклик до «проактивного гуманітарного права»: держави мають позитивний обов’язок робити все можливе, аби запобігти порушенням (через навчання військових, створення відповідних законів, моніторинг за партнерами по коаліції тощо) і реагувати, коли порушення стаються (співпрацювати у розслідуваннях, забезпечувати покарання винних). Такий підхід ґрунтується на фундаментальному принципі гуманності: захист людського життя і гідності не може залежати тільки від доброї волі порушника – вся міжнародна спільнота зобов’язана підставити плече.

- **Міжнародний Суд ООН (ICJ)** – як головний судовий орган ООН, Міжнародний Суд в своїй практиці також розвинув аспект позитивних зобов’язань держав. Найвиразніше це проявилось в уже згаданій справі *Боснія і Герцеговина проти Сербії* (2007). Суд тоді постановив, що Сербія порушила своє зобов’язання запобігти геноциду в Сребрениці, не використавши весь свій вплив для недопущення різанини липня 1995 року¹¹². Це важливий прецедент: вперше державу притягнули не за власну дію геноциду, а саме за *бездіяльність*, за невиконання позитивного обов’язку за Конвенцією про геноцид. Суд зазначив, що обов’язок запобігати – це обов’язок докладати всіх розумних заходів, які знаходяться в межах доступних державі можливостей, аби запобігти злочину, який «вона передбачала або повинна

---

¹¹¹ Shlomo-Agon S., Saliternik M. Proactive International Law. Verfassungsblog, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://verfassungsblog.de/proactive-international-law/> (дата звернення: 19.11.2024).

¹¹² International Court of Justice. Summary of the Judgment of 26 February 2007 (Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103898> (дата звернення: 18.11.2024).

була передбачити при розумній дбайливості»¹¹³. Хоча Суд не визначив універсального обов'язку втручатися силою для зупинення геноциду (це б виходило за рамки справи), рішення чітко дало зрозуміти: *пасивність у реагуванні на геноцид може бути міжнародно-протиправним діянням*. Також ICJ в інших справах підкреслював значення *erga omnes*-обов'язків. Наприклад, у консультативному висновку щодо Намібії (1971) Суд підтримав принцип невизнання незаконної окупації та закликав держав утриматися від будь-якої допомоги режиму ПАР в Намібії – по суті, визнав обов'язок міжнародної спільноти допомогти у припиненні порушення (апартеїду і окупації). Ще раніше, у справі *Barcelona Traction* (1970), МС ООН ввів поняття зобов'язань *erga omnes* – тобто таких, що їх дотримання є в інтересах всієї міжнародної спільноти, і відповідно *усі держави мають право вимагати їх дотримання*. До таких Суд відніс, зокрема, заборону агресії, геноциду, рабства¹¹⁴. Це імпліцитно підтверджує, що коли такі зобов'язання порушуються, всі держави мають принаймні право, а можливо й обов'язок реагувати. У рішенні 2022 р. за позовом України проти РФ (попередні заходи) Міжнародний Суд ООН зобов'язав Росію припинити військові дії, явно апелюючи до основних принципів міжнародного права і міжнародного гуманітарного права,¹¹⁵ – хоча це рішення РФ проігнорувала, воно стало ще одним юридичним елементом тиску. В цілому, позиція ICJ еволюціонує до того, що *не лише пряма участь у злочині, а й непротидія йому може тягнути негативну відповідальність держав*. Суд, звісно, обмежений у механізмах примусу (виконання його рішень залежить від доброї волі або Ради Безпеки ООН), але його авторитетні висновки стають частиною доктрини позитивної відповідальності.

- **Рада Європи та права людини** – у європейському просторі концепція позитивних зобов'язань держав найбільш розроблена в межах Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у численних

---

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ International Court of Justice. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, Second Phase: Judgment of 5 February 1970. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/50> (дата звернення: 20.11.2024).

¹¹⁵ International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation): Order on Provisional Measures of 16 March 2022*. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

рішеннях підтвердив, що права за Конвенцією вимагають від держав не тільки утримуватися від їх порушення, але й активно захищати людей від посягань – як з боку інших осіб, так і в умовах конфлікту. Наприклад, за ст.2 (право на життя) держава має позитивний обов'язок запобігати смерті, що передбачає ефективне планування військових операцій для мінімізації втрат серед цивільних, проведення своєчасної рятувальної/медичної допомоги, розслідування фактів загибелі тощо¹¹⁶. У вже згаданій справі *Varnava та інші проти Туреччини* (2009, щодо зниклих безвісти на Кіпрі) Велика Палата ЄСПЛ прямо застосувала норми МГП до тлумачення Конвенції і постановила, що в зоні міжнародного конфлікту держава зобов'язана захищати життя тих, хто не бере або більше не бере участі у бойових діях (тобто цивільних і полонених)¹¹⁷, включно з наданням медичної допомоги пораненим, гідним поведженням з тілами загиблих та наданням інформації про долю зниклих. ЄСПЛ також виробив обов'язок ефективного розслідування порушень права на життя і заборони катувань навіть у складних умовах (наприклад, *Isayeva v. Russia* щодо Чечні, *Al-Skeini v. UK* щодо Іраку та інші). Хоча юрисдикція ЄСПЛ поширюється здебільшого на держави Ради Європи, його прецеденти впливають і на загальні підходи: показують, що позитивні зобов'язання у сфері прав людини не скасовуються у воєнний час. Навпаки, держави повинні адаптувати свою діяльність (включно з військовою) так, щоб максимально захистити права осіб. Рада Європи також через Комітет міністрів моніторить виконання державами рішень ЄСПЛ, що включає вимоги загального характеру (наприклад, навчання військових, зміна законодавства). Інші правозахисні інституції – такі як Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Договірні комітети (Комітет ООН з прав людини, проти катувань тощо) – також систематично нагадують державам про їхні позитивні обов'язки захищати права навіть у надзвичайних ситуаціях. Наприклад, під час конфліктів у Сирії, Ємені, Україні Рада ООН з прав людини створювала комісії розслідування, закликала держави співпрацювати для гуманітарного захисту. Хоч ці органи не можуть

---

¹¹⁶ Європейський суд з прав людини. Справа «Varnava and Others v. Turkey» (заяви № 16064/90 та ін.) : рішення (Велика палата) від 18 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162> (дата звернення: 14.11.2024).

¹¹⁷ Там само.

примусити агресора зупинитися, вони формують міжнародний консенсус: *не досить просто не вчиняти зло, треба активно протидіяти злу.*

Так, в справі *Ukraine v Russia (re Crimea)* 25 червня 2024 року ЄСПЛ встановив, що Автономна Республіка Крим і Севастополь були під екстериторіальною юрисдикцією РФ в розумінні Конвенції, а численні випадки – зникнення, катування, незаконні утримання, переслідування українських активістів та кримських татар, насильне застосування російського законодавства замість українського – утворювали системну або адміністративну практику порушень Конвенції.

У цьому рішенні Суд також наголосив, що застосування російського законодавства на окупованій території не могло бути визнано «законом» в розумінні Конвенції, і тому всі рішення, винесені російськими судами на цій території, не відповідали вимозі правової визначеності.

А у справі *Ryashentseva and Others v Ukraine* ЄСПЛ підтвердив, що навіть держави, які контролюють власну територію (в даному випадку – Україна), мають позитивні обов'язки активного захисту прав осіб, включно із випадками, коли державні органи здійснюють кримінальне переслідування чи утримання осіб.

Обидва ці прецеденти ілюструють, що міжнародно-правова відповідальність держав у сфері прав людини не обмежується бездіяльністю чи прямим чином порушенням заборонених дій: вона поширюється й на ті державні заходи (законодавчі, адміністративні, судові, а також військово-оборону чи безпекові) які не забезпечують ефективного захисту прав чи створюють умови їхнього порушення.

Таким чином, в умовах конфлікту чи окупації стає ще більш вираженим принцип: не достатньо лише уникати порушень — держава має діяти, щоб перешкодити, запобігти, припинити порушення прав (особливо коли вона контролює територію чи має реальний вплив).

- **Інші правозахисні та регіональні механізми** – Аналогічні ідеї спостерігаються і в інших регіональних організаціях. Африканський Союз після геноциду в Руанді закріпив у своєму Акті право втручання в справи держави-члена у випадках масових звірств – це фактично юридичне зобов'язання для африканських

країн спільно діяти при надзвичайних порушеннях (хоча на практиці механізм ще слабкий). Міжамериканська система прав людини також визнає позитивні зобов'язання держав – скажімо, обов'язок захищати громадян від дій приватних осіб, що порушують права (прецеденти про домашнє насильство, про екологічні катастрофи тощо). Усі ці тенденції вказують: на рівні міжнародних організацій формується очікування, що **суверенітет більше не дає індульгенції на бездіяльність** перед обличчям злочинів. Навпаки, членство в організаціях (ООН, РЄ, ОБСЄ, Міжамериканська організація) передбачає взяття певних позитивних зобов'язань – від спільного санкціонування агресора до забезпечення прав людини всередині країни.

Існують різні форми, в яких позитивна відповідальність держав набуває конкретного виразу. Розглянемо кілька категорій практичних прикладів:

- **Міжнародні договори та норми, що встановлюють позитивні зобов'язання:** Багато багатосторонніх договорів прямо покладають на держави обов'язки діяти. Окрім згаданих Женевських конвенцій (обов'язок забезпечувати повагу МГП) та Конвенції про геноцид (обов'язок запобігати і карати геноцид), можна навести приклади: *Конвенція ООН проти катувань* вимагає від держав **вживати ефективних заходів** для запобігання катуванням на будь-якій території під їх юрисдикцією; *Конвенція про ліквідацію апартеїду (1973)* зобов'язує держави *співпрацювати для якнайшвидшої ліквідації режимів апартеїду* (фактично міжнародно-правовий обов'язок колективної дії проти систематичної расової дискримінації); *Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)* – окрім заборон, містить обов'язок держав добросовісно вести переговори про ядерне роззброєння (тобто позитивний обов'язок досягти результату у майбутньому). Багато сучасних екологічних угод також вимагають активних зусиль (*Паризька угода з клімату* – держави зобов'язуються самі ставити і досягати амбітних цілей по скороченню викидів, співпрацювати фінансово і технологічно). Таким чином, шляхом договорів міжнародне співтовариство **інституціоналізує позитивну відповідальність** – держава, приєднуючись, добровільно бере на себе зобов'язання діяти певним чином для спільного блага.

- **Резолюції міжнародних органів, що закликають або зобов'язують до дії:** Як вже згадувалось, Рада Безпеки не раз ухвалювала резолюції, що санкціонують колективні заходи: від Кувейту 1990 (РБ ООН санкціонувала силову операцію) до низки резолюцій під главою VII щодо захисту цивільних (наприклад, створення безполітних зон, ембарго на зброю – все це зобов'язує держав активно виконувати рішення). Генеральна Асамблея, хоча її рішення формально мають рекомендаційний характер, також відіграє роль у формуванні позитивних зобов'язань. Наприклад, резолюція «Uniting for Peace» 1950 р. встановила, що ГА бере на себе відповідальність діяти, якщо РБ заблокована; у 1981 р. ГА прийняла резолюцію 36/103 про «Недопущення іноземного втручання», яка підтвердила право народів на самовизначення і закликала держави **надавати підтримку** народам, які борються проти окупації чи апартеїду. Окремо слід згадати резолюції ГА щодо України (2022–2023 рр.) – хоч вони і не містять прямого мандату на дію, але закликають держав та міжнародні організації посилити гуманітарну допомогу Україні, підтримати зусилля з дипломатичного врегулювання, а також зафіксували принцип репараційного механізму (резолюція ГА від листопада 2022 про створення реєстру збитків). У Раді ООН з прав людини резолюції регулярно **вимагають проведення розслідувань** (створення комісій) у ситуаціях конфліктів – це теж елемент позитивної відповідальності, адже всі держави члени РПЛ зобов'язані співпрацювати з такими механізмами. Хоч такі рішення часто ігноруються порушниками, сам факт їх ухвалення створює прецедент: міжнародна спільнота декларує готовність діяти, засновує інституції, а потім держави можуть добровільно долучатися (як у випадку Сирії – була створена Незалежна слідча комісія, до якої ввійшли експерти; або Механізм по М'янмі). **Резолюції Ради Європи** (Комітету міністрів, ПАРЄ) також часто містять вимоги до держав виправити ситуацію, під загрозою санкцій аж до призупинення членства (як трапилось з РФ у 2022 р.). У підсумку, хоч резолюції не завжди мають юридично зобов'язуючу силу, вони стають каталізатором спільних дій і встановлюють *політичні зобов'язання*, які держави не можуть ігнорувати без репутаційних втрат.

- **Рішення міжнародних судів і трибуналів:** Як інструменти, судові рішення зазвичай встановлюють відповідальність *ex post* (негативну). Однак багато з них містять і позитивні елементи. Наприклад, рішення Міжнародного Суду ООН у справі про геноцид зобов'язало Сербію негайно вжити ефективних заходів для покарання винних у геноциді і співпраці з МКТЮ.

Для прикладу, у сфері прав людини рішення ЄСПЛ майже завжди вимагає від держав не лише виплатити компенсації (негативна відповідальність), але і здійснити *general measures* – заохочення до зміни закону, практики, провести розслідування, навчити персонал, забезпечити захист позивача тощо. Таким чином, судові рішення імплементують позитивну відповідальність у життя, даючи конкретний план дій державі.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) – інший приклад: хоча він притягає до відповідальності осіб, його дія розрахована на **стимулювання держав до правосуддя**. Концепція «додатковості» (*complementarity*) в Римському статуті припускає, що держави самі мають першими розслідувати і судити воєнні злочини. МКС втручається, лише якщо держава не може чи не хоче. Таким чином, МКС *змушує* держави виконувати свою позитивну відповідальність у сфері кримінального переслідування: зокрема, низка держав ухвалили закони про воєнні злочини, почали національні процеси (наприклад, Німеччина здійснює принцип універсальної юрисдикції щодо злочинів у Сирії, Франція – щодо Руанди тощо) саме щоб продемонструвати, що вони виконують обов'язок покарати винних. Це можна розглядати як **позитивну комплементарність** міжнародного правосуддя і держав: міжнародний суд спонукає державу діяти, а не тільки сидіти склавши руки.

- **Спільні миротворчі та гуманітарні операції:** Практичним виміром колективної позитивної відповідальності є міжнародні місії – миротворчі операції ООН, гуманітарні інтервенції, місії зі спостереження за виборами, санкційні комітети тощо. Коли держава виділяє контингент у миротворчу місію, вона реалізує своє позитивне зобов'язання підтримувати мир. Коли група держав створює коаліцію для боротьби з піратством (як біля берегів Сомалі) чи проти тероризму (глобальна коаліція проти ІДІЛ) – це також приклад добровільного взяття відповідальності за

спільну проблему. Хоч такі дії іноді оформлюються як «добра воля», фактично вони спираються на розуміння, що **стабільність і гуманність – спільне благо**, а отже є моральний (а дедалі більше і правовий) обов'язок не стояти осторонь. Навіть направлення державами гуманітарної допомоги в зони конфліктів або прийом біженців можна трактувати як елемент виконання позитивних зобов'язань (хоч це часто подається як суто добровільне рішення). В сучасних умовах, наприклад, країни ЄС прийняли мільйони українських біженців, створили механізм тимчасового захисту – що відображає не лише гуманітарний імператив, а й виконання міжнародних домовленостей про захист біженців. Інший приклад – механізми контролю за дотриманням санкцій (кожна держава ООН зобов'язана імплементувати санкції Радбезу, тобто активно діяти проти порушників миру). Такі дії, хоча й виконуються на виконання рішення міжнародного органу, є все ж *діями*, а не бездіяльністю, отже входять до парадигми позитивної відповідальності.

Незважаючи на поступове визнання концепції позитивної відповідальності держав, її практична реалізація стикається з серйозними викликами різного характеру:

Юрисдикційні та правові обмеження: Міжнародне право базується на принципі суверенної рівності держав і невтручання у внутрішні справи. Будь-яке зобов'язання держав діяти за межами своєї території або втручатися в іншу юрисдикцію конфліктує з традиційними доктринами. Наприклад, обов'язок запобігати геноциду за межами держави досі не сформульовано – чи повинен був кожен член ООН послати війська в Руанду 1994? Згідно з приписами Статуту ООН та Декларації про визначення агресії Генеральної Асамблеї ООН 1974 року, введення військ до іншої держави – це акт агресії. З іншої сторони, аналіз статті 1 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього визначає обов'язок держав-членів *запобігати геноциду*.

Тому правова формалізація позитивних зобов'язань недостатньо прозора та чітка, існує ризик розмивання критеріїв, коли держави не знають, що саме від них вимагається, і можуть або ігнорувати обов'язок, або прикриватися юридичними сумнівами. Скажімо, *стаття 41 Проекту КМП ООН* про співпрацю проти серйозних

порушень *jus cogens* звучить категорично, але не визначає конкретних кроків – тому багато держав її виконання зводять лише до невизнання незаконних ситуацій (наприклад, невизнання анексії Криму), але не вважають себе зобов'язаними вводити санкції чи розривати відносини з агресором. Відсутність *чіткої норми прямої дії* («кожна держава зобов'язана застосувати санкції у випадку агресії») дозволяє уникати відповідальності за бездіяльність.

Політичні перешкоди і національний інтерес: Позитивна відповідальність нерідко вимагатиме від держав іти проти власних короткострокових інтересів заради спільних цінностей. На практиці це складно. Наприклад, запровадження санкцій проти порушника може завдати економічної шкоди самому ініціатору санкцій; участь у миротворчій операції – ризик життів солдатів; прийом біженців – навантаження на соціальну систему. Не всі уряди готові платити цю ціну, особливо якщо суспільство не бачить прямої загрози для себе. Отже, політичний егоїзм та політична доцільність держав залишається перепоною для позитивної відповідальності.

Інституційні та процедурні недоліки: Колективні механізми, які б забезпечували дотримання позитивних зобов'язань, слабо розвинені. Немає постійно діючого органу, який моніторив би виконання *усіх* імперативних норм. Наприклад, у сфері прав людини діє Рада ООН з прав людини і механізм УПО (універсальний періодичний огляд), де країни регулярно звітують про виконання зобов'язань і отримують рекомендації від інших – фактично, м'який моніторинг позитивних обов'язків.

Рада Безпеки ООН реагує на кризи, але не займається системним контролем. Більше того, її рішення часто мають політичний характер (санкції вводяться проти деяких порушників, але не проти інших через союзництво з кимось із постійних членів). Також, навіть коли РБ діє, виконання її рішень покладається знов-таки на волю держав. Немає «міжнародної поліції» чи армії ООН (сили ООН набираються зі згоди держав). Такий інституційний дизайн утруднює реалізацію позитивної відповідальності.

Фінансові та матеріальні обмеження теж відіграють роль: позитивні ініціативи потребують ресурсів (грошей, людей, техніки). Не всі країни здатні та хочуть їх надати. Наприклад, хронічна нестача фінансування миротворчих місій, гуманітарних фондів ООН – ознака небажання повністю взяти на себе тягар відповідальності. Координація дій держав також залишає бажати кращого: немає автоматизму. Кожна криза – імпровізація з боку коаліції бажаючих (як в Косово 1999, коли НАТО втрутилася без мандата ООН; або як нинішня коаліція допомоги Україні). Це **ситуативний підхід**, що залежить від лідерства окремих держав, а не інституційної програми.

Ризики зловживання та вибірковість: Критики розширення позитивної відповідальності вказують, що без чітких правил могутні держави можуть використовувати «гуманітарні» підстави для втручання там, де їм вигідно, і закривати очі на інші ситуації. Історично такі подвійні стандарти підривали довіру до ідеї *Responsibility to protect*¹¹⁸.

Відсутність правозастосовчого механізму: Навіть коли існує юридичний обов'язок діяти, притягнути до відповідальності за його невиконання майже неможливо. Немає суду, куди можна подати на державу за те, що вона «не ввела санкції» проти агресора чи «не послала миротворців». Такі питання залишаються у площині політики, а не права. Це, по суті, *enforcement gap*: міжнародне право може декларувати позитивні обов'язки, але не забезпечує їх обов'язкового виконання через санкції. Єдиний механізм – осуд, тиск з боку інших держав, можливо, виключення з організацій за пасивність (що практично не робиться). Наприклад, в контексті клімату дехто пропонує запровадити юридичну відповідальність для держав, що недостатньо скорочують викиди (тобто порушують позитивні зобов'язання за Паризькою угодою) – але наразі немає суду, який би це розглядав *примусово*. Хоча цікаві прецеденти з'являються на національному рівні: суди в Нідерландах, Німеччині зобов'язали

---

¹¹⁸ Приклад: Лівія 2011 (операція НАТО з порушенням мандату ООН) vs. Сирія 2011-... (жодної прямої інтервенції за мандатом ООН) – що дає підстави говорити про геополітичну вибірковість. Ще приклад: Саудівська Аравія керує коаліцією в Ємені з сумнівним гуманітарним треком, але жодних санкцій РБ ООН на застосування сили немає. Таким чином, ідея позитивних дій дискредитується, якщо її застосовують непослідовно. Також лунають застереження, що втручання під приводом R2P може погіршити ситуацію (наприклад, після повалення режиму у Лівії країна занурилась у небезпечну політичну кризу)

уряди більш активно діяти проти зміни клімату, посилаючись на права людини; це можна розглядати як початок *судового примусу до позитивної відповідальності*.

Отже, виклики суттєві: від концептуальних (узгодити позитивні обов'язки з суверенітетом) до практичних (створити механізми виконання, побороти політичні інтереси). Однак усвідомлення цих проблем лише підкреслює, що існуюча парадигма потребує реформування, аби міжнародне право могло адекватно відповісти на сучасні глобальні загрози.

Аналіз наведених випадків і підходів демонструє, що міжнародне право стоїть на порозі важливої трансформації. Традиційна парадигма, зосереджена на суверенній бездіяльності та покаранні *ex post*, не гарантує ефективного захисту базових цінностей в сучасному світі – прав і свобод людини, миру, безпеки. Відтак, аргументується необхідність зрушення до парадигми **проактивної, позитивної відповідальності держав**. Основні обґрунтування цієї необхідності такі:

- **Запобігання замість постфактумного реагування:** Більшість найтяжчих гуманітарних катастроф (геноциди, масові воєнні злочини) легше попередити, ніж зупинити чи виправити наслідки. Якщо держави вчасно і спільно застосують дипломатичний, економічний чи навіть військовий тиск на потенційного агресора чи режим, що готує злочини, можна врятувати незліченні життя. Натомість судові трибунали після фактів, хоч і важливі, не повернуть загинілих. Як образно сказав Генсек ООН, міжнародна спільнота не повинна знову опинитися в ситуації, коли їй доведеться «просити вибачення за бездіяльність» після чергової різанини¹¹⁹. Тож превентивна дія – моральний імператив. Парадигма позитивної відповідальності ставить превенцію в центр: держави мають юридичний обов'язок не чекати, поки «гримне грім». Для цього потрібні нові механізми раннього попередження і обов'язкової реакції. Наприклад, пропонується формалізувати «обов'язок реагувати» при підвищенні рівня ризику геноциду (щось на зразок системи надзвичайних сигналів ООН, які автоматично запускають певні колективні дії). Наразі такої автоматичності нема, все залежить від доброї волі – нова парадигма мала б це змінити.

---

¹¹⁹ United Nations News. Timely and decisive response vital to uphold 'responsibility to protect' – UN officials. 05.08.2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://news.un.org/en/story/2012/09/418822> (дата звернення: 14.11.2024).

- **Колективні інтереси людства в еру глобалізації:** У все більш взаємопов'язаному світі порушення прав людини чи гуманітарного права в одній країні рідко залишаються її внутрішньою справою. Вони ведуть до потоків біженців, регіональної дестабілізації, тероризму, поширення зброї, а часом і до глобальних наслідків (як війна РФ проти України спричинила продовольчу та енергетичну кризу). Тому **всім державам вигідно**, щоб норми поважалися всюди. Парадигма «позитивної відповідальності» відповідає цій реальності: вона виходить з того, що забезпечення світового правопорядку – спільна справа (*global public good*), і кожна держава мусить робити внесок. Це подібно до концепції «загальних, але диференційованих зобов'язань» в міжнародному екологічному праві, де всі мають вклад в боротьбу зі зміною клімату. Так само і в царині миру та гуманності: потрібна нова етика солідарності. Вже зараз помітні зародки такого підходу – наприклад, більш ніж 140 країн підтримали осуд агресії проти України на ГА ООН¹²⁰, незважаючи на всі політичні і економічні залежності від РФ. Це свідчить, що міжнародне співтовариство усвідомлює спільність інтересів у підтриманні засадничих норм. Закріплення позитивної відповідальності (наприклад, у формі багатосторонньої декларації або навіть конвенції про відповідальність захищати) надало б цим інтересам форму конкретних юридичних зобов'язань.

- **Вдосконалення механізмів реагування:** Необхідно створити або посилити інститути, які б стимулювали і контролювали виконання позитивних зобов'язань. Пропозиції включають: реформу Ради Безпеки (обмеження права вето у випадках масових звірств – Франція та Мексика, наприклад, пропонували добровільний кодекс для постійних членів не застосовувати вето, коли йдеться про R2P-ситуації); розширення повноважень Генеральної Асамблеї в рамках *Uniting for Peace* (можливо, надання їй права санкціонувати колективні дії, якщо РБ паралізована); створення постійного *Комітету з імперативних норм*, який би відслідковував ситуації ризику і рекомендував дії; запровадження **регулярного**

---

¹²⁰ European External Action Service. UN General Assembly demands Russian Federation withdraw all military forces from the territory of Ukraine. 2022. [Електронний ресурс]. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en (дата звернення: 21.10.2024).

огляду виконання державами своїх позитивних зобов'язань (аналог Універсального періодичного огляду, але щодо, скажімо, дотримання норм МГП і реагування на чужі порушення). Також часто згадують про потребу мати **резерв ООН** – постійні збройні сили під егідою ООН, які можна швидко розгорнути для припинення геноциду або підтримання миру. Інший механізм – **універсальна юрисдикція**: заохочення держав судити іноземних воєнних злочинців, якщо їх не судять вдома. Декілька успішних справ (у Німеччині проти сирійських чиновників, у Франції проти руандійців) вже показали ефективність. Декілька успішних судових процесів, реалізованих у державах-членах Ради Європи на підставі принципу універсальної юрисдикції, вже засвідчили ефективність сучасних механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Так, у Німеччині Мюнхенський вищий земельний суд у 2024 році визнав громадянина Російської Федерації винним у вбивстві двох українських військовослужбовців, які проходили лікування на території ФРН, та призначив покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Це рішення має важливе прецедентне значення, оскільки демонструє готовність національних судів держав-учасниць Конвенції забезпечувати невідворотність покарання навіть тоді, коли злочини пов'язані зі збройним конфліктом за межами їхньої території.

Аналогічно, у Фінляндії 14 березня 2025 року Гельсінський окружний суд засудив до довічного ув'язнення колишнього командира російського неонацистського угруповання «Русич» Войслава Тордена (Я. Петровського) за чотири епізоди воєнних злочинів, вчинених проти українських військових у Луганській області у 2014 році. Обидва випадки демонструють формування стабільної практики, коли національні органи правосуддя застосовують універсальні механізми кримінальної юрисдикції, долаючи політичні та правові бар'єри міжнародного правосуддя. Хоча такі вироки не мають безпосередньої превентивної дії у зоні конфлікту, вони формують середовище невідворотності покарання, що стримує потенційних порушників від вчинення нових злочинів.

Тим самим реалізується позитивний принцип міжнародного права — «покарати, щоб захистити», який підкреслює активний обов'язок держав

забезпечувати дієвий захист прав людини навіть через постфактум-механізми кримінального переслідування.

Потрібно усунути бар'єри (політичні, правові) для такого правосуддя, щоб жоден злочинець не почувався безпечним. Це не пряма «превенція», але створює середовище невідворотності покарання, яке стримуватиме майбутніх порушників – тобто виконує превентивну функцію, реалізуючи позитивний принцип «покарати, щоб захистити».

Створення стимулів для виконання позитивних обов'язків: Окрім міжнародно-правових інструментів (санкцій за бездіяльність, які поки що утопічні), варто подумати про заохочення для держав. Можливо, варто відзначати держави, які роблять значний внесок у розбудову миру, розвитку прав і свобод людини. Наприклад, надавати таким державам додаткові преференції – скажімо, держава, що приймає біженців, може розраховувати на більшу фіндопомогу від міжнародних фінансових установ. Такі непрямі стимули заохочували б особливо країни, що вагаються з огляду на витрати.

Громадянське суспільство і медіа теж відіграють роль: формуючи суспільну думку, вони можуть створити запит на активну зовнішню політику в гуманітарних питаннях. Наприклад, у Великій Британії реакція на пасивність під час різанини в Боснії призвела до переосмислення політики і більшої підтримки втручання в Косово 1999. Сьогодні тиск виборців в демократичних країнах часто змушує уряди допомагати Україні більше, ніж вони б зробили інакше. Отже, частиною нової парадигми має стати **культура відповідальності**, коли міжнародна солідарність – не абстрактне слово, а очікувана норма поведінки держави.

Підвищення легітимності через дотримання принципу рівності: Щоб парадигма позитивної відповідальності запрацювала, важливо забезпечити її неупереджене, універсальне застосування. Це означає реформувати підходи, щоб не було «зон, де все дозволено». Великі держави мають подавати приклад – наприклад, добровільно обмежувати своє вето (як пропонується Францією), долучатися до міжнародних судів (США і РФ мають ратифікувати Римський статут, хоча б для

морального права вимагати цього від інших). **Довіра не буде можливою**, якщо сильні гравці діятимуть лише там, де їм вигідно. Тому елементом нової парадигми є також *відповідальність великих держав*. У цьому контексті ідея «P5 conditional veto restraint» та інші ініціативи з реформування Радбезу набувають значення: світ змінився, і якщо ООН хоче залишатися легітимною, її механізми повинні відображати колективну волю, а не блокувати її. виправлення цього – ключ до того, щоб держави довірили новій парадигмі більше повноважень.

Підсумовуючи, перехід до парадигми розширеної позитивної відповідальності держав – це не утопія, а *неодмінна умова виживання світової спільноти у XXI сторіччі*. Позитивна відповідальність держав – це концепція, що розвивається і покликана доповнити традиційні засоби міжнародного права новими зобов'язаннями солідарності і превенції. Її впровадження вимагатиме політичної волі, реформ інституцій та зміни мислення суверенів – визнання, що суверенітет не лише дає права, а й накладає обов'язки перед людством. Розширення позитивної відповідальності та створення дієвих стимулюючих і моніторингових механізмів стане важливим кроком до більш гуманного й безпечного світу, де верховенство права підкріплене колективними діями, а не лише деклараціями. Це складний, але необхідний шлях еволюції міжнародного права у відповідь на виклики сучасності.

3.2. Сучасні механізми санкційного забезпечення захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації

На сучасному етапі розвитку міжнародного співтовариства особливої уваги заслуговує введення як одного зі стовпів міжнародного правопорядку правомірних **санкцій та контрзаходів** задля забезпечення захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Санкції та контрзаходи є інструментами примусу по відношенню до держави-порушника міжнародного права, змушуючи його припинити такі порушення, відповідно привести поведінку до нормалі встановленою конвенційної чи звичаєвої норми міжнародного права та послужити мірою покарання за негативні результати неправомірної поведінки.

Санкція та контрзаходи в міжнародному праві є міжнародними публічно-правовими діями держави чиї права були порушені, низки інших держав, міжнародних організацій чи наднаціональних міжнародно-правових утворень, які діють разом по відношенню до держави-порушника та дії яких направлені на примус держави-порушника припинити свої міжнародні протиправні діяння.

Це виражається у пропорційному та визначеному у часі правомірному накладанні міжнародно-правових зобов'язань ініціаторами санкцій та контрзаходів по відношенню до держави-порушника міжнародного права.

Варто розрізняти **санкції та контрзаходи** в широкому розумінні. Санкції охоплюють усі форми міжнародного примусу у відповідь на правопорушення – від індивідуальних дій держав до колективних заходів міжнародних організацій. Контрзаходи же зазвичай стосуються **індивідуальних санкцій потерпілих держав** у межах інституту відповідальності.

В класичному міжнародному праві на першому місці стоять **репресалії**. Окрім цих санкцій, держави можуть вдаватися і до **реторсій** – недружніх, але законних дій у відповідь (наприклад, розрив дипломатичних відносин, скасування допомоги, торговельні обмеження, якщо вони не порушують конкретних юридичних зобов'язань). Реторсії не виходять за межі дозволеного правом, тоді як інші контрзаходи припускають тимчасове невиконання зобов'язань перед

правопорушником (наприклад, призупинення дії двостороннього договору) з виправдувальною метою. Таким чином, **санкційне забезпечення** в сучасному міжнародному праві включає різні механізми – від санкцій та контрзаходів окремих держав до колективних санкцій, які покликані примусити агресора чи порушника прав людини повернутися в рамки міжнародного права.

Міжнародно-правовий режим окупації є тимчасовим та є наслідком або протиправного діяння агресії або застосування сили за санкцією Ради Безпеки ООН. Забезпечення дієвості та пропорційності санкцій та контрзаходів напряду залежить від кореляції таких заходів з частотою (масштабами) порушень та реального правового впливу.

В залежності від причини окупації, можуть відрізнитись поведінкові патерни окупантів та моделі їхнього відношення до населення, що опинилось на окупованих територіях. Цей морально-психологічний аспект є важливим при аналізі та моніторингу за режимом окупації, а також при формуванні та плануванню санкцій по відношенню до держави-порушника.

Особливої уваги заслуговує розгляд санкцій та контрзаходів як ключових інструментів примусу у міжнародному праві, що застосовуються у відповідь на грубі порушення державами норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в умовах окупації. Санкції в цьому контексті виступають не просто реакцією на правопорушення, а елементом механізму захисту критично значущих прав і свобод цивільного населення, що опинилося під владою окупанта.

У рамках концепції континуїтету прав і свобод людини, санкції та контрзаходи повинні застосовуватись пропорційно до обсягу, тривалості та частоти порушень, що чиняться на окупованих територіях. Згідно з матрицею критично значущих прав і свобод (життя, недоторканність, свобода від катувань, свобода думки, гідність, свобода пересувань) вимагає найжорсткіших заходів міжнародного реагування, включно з комплексними секторальними санкціями, дипломатичною ізоляцією та арештом активів винних осіб.

Виходячи з цього, санкційна політика держав та міжнародних організацій має бути спрямована не лише на загальне стримування, а й на адресний захист прав, які

за своєю природою не можуть бути обмежені навіть в умовах окупації. Це вимагає включення принципу ранжування прав у правову доктрину санкцій, тобто створення санкційної стратегії, яка враховує ступінь правопорушення в контексті його значущості для людини, що перебуває під окупацією.

Сучасна практика, зокрема у випадку України, демонструє приклад комплексного застосування таких механізмів: поєднання персональних санкцій проти посадовців окупаційної адміністрації, замороження активів, виключення держави-окупанта з міжнародних організацій, обмеження експорту стратегічних технологій, інформаційна кампанія на підтримку населення окупованих територій, а також запровадження режимів невизнання змін правового статусу території.

Санкції й контрзаходи повинні визнаватись як правомірні дії, що відповідають зобов'язанням держав *erga omnes* і спрямовані на відновлення міжнародно-правового порядку, захист людської гідності та припинення злочинних дій окупанта. Розробка спеціальних нормативних актів, що враховують ранжування прав та частоту їх порушення, могла б стати наступним кроком у формуванні ефективної санкційної політики у відповідь на окупацію.

Запропонований підхід інтегрує санкційну практику з доктриною міжнародної відповідальності та дозволяє перейти від декларативного осуду до системного і юридично вмотивованого тиску на державу-порушника з метою забезпечення відновлення прав постраждалого населення. Це відкриває перспективи не тільки для деокупації, але й для відбудови та відновлення континуїтету прав і свобод людини на постконфліктних територіях.

Режим окупації, як особлива форма контролю над територією без набуття суверенітету, породжує ситуацію тимчасової фрагментації національного правопорядку. У цих умовах континуїтет прав і свобод людини зазнає різних фаз звуження: від первинного обмеження реалізації окремих прав до фактичного знищення механізмів їх поновлення. Це особливо стосується особливо критично значущих прав і свобод — найважливіших, порушення яких є індикатором системної агресії.

Таким чином, санкції виступають не лише як інструмент політичного чи економічного тиску, але як правовий інструмент, спрямований на відновлення функціональності континуїтету — тобто здатності людини знову реалізовувати свої права і відновити їх у разі порушення. При цьому застосування санкцій має враховувати три важливі параметри:

- Змістовне значення порушених прав (значущість) — у відповідності до матриці класифікації та кваліфікації прав і свобод людини.
- Частотність порушення — тобто системність дій держави-окупанта проти цивільного населення.
- Ступінь виключення населення з національного та міжнародного правопорядку — зокрема, нав'язування нового громадянства, зміна освітніх стандартів, виключення з юрисдикції міжнародних інституцій.

Така трикомпонентна оцінка порушень дозволяє створювати стратифіковану модель санкційного реагування, коли інтенсивність і масштаб санкцій прямо залежать від обсягу зруйнованого континуїтету прав і свобод людини. Наприклад, насильницька депортація дітей, примус до громадянства, заборона мови та символіки можуть становити підставу для цільових секторальних санкцій та індивідуальних заходів проти конкретних посадовців — як це передбачено в рамках санкційної практики США через механізми Global Magnitsky Act¹²¹.

Однією з ключових проблем сучасного санкційного режиму є недостатня кодифікованість його застосування щодо ситуацій порушення прав і свобод людини в умовах окупації. Застосування санкцій часто оцінюється у площині політичної доцільності, а не правової необхідності. У цьому контексті концепція континуїтету прав і свобод дозволяє зробити важливий висновок: порушення континуїтету прав і свобод людини повинно активувати обов'язок держав діяти через санкції, у відповідності до принципу *erga omnes*.

Цей підхід дозволяє трансформувати санкції із суверенного політичного рішення в обов'язок міжнародної відповідальності. Таке трактування підтримується

---

¹²¹ Global Magnitsky Human Rights Accountability Act : US Congress від 18.04.2016, № S.284. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/284/text> (дата звернення: 24.10.2024)

практикою Міжнародного суду ООН, зокрема в рішенні у справі *Barcelona Traction, Light and Power Company* (1970), де вперше сформульовано ідею зобов'язань *erga omnes* як підстави для легітимного інтересу будь-якої держави у припиненні грубих порушень.

У свою чергу, континуїтет прав може бути використаний як доказова матриця при встановленні порушень *jus cogens* в рамках міжнародного судового процесу. Наприклад, якщо буде доведено, що держава-окупант системно знищує можливості реалізації прав на життя, освіту, громадянство, особисту недоторканність — це становитиме достатню правову базу для введення не лише секторальних, але й персональних санкцій, а також вторинних санкцій щодо третіх держав чи суб'єктів, які сприяють окупаційному режиму.

На основі аналізу як санкційної практики, так і матриці прав і свобод людини доцільно запропонувати такі міжнародно-правові дії:

– Ухвалення універсального міжнародного документа (наприклад, Конвенції про відповідальність за порушення прав і свобод людини під час дії режиму окупації), який фіксує мінімальні санкційні вимоги за порушення найважливіших прав і свобод (право на життя, гідність, захист від катувань тощо).

– Гуманітарна обґрунтованість санкцій. Усі санкційні заходи повинні містити гуманітарні винятки, що дозволяють захистити реалізацію континуїтету прав і свобод людини (право на медичну допомогу, захист дитини, право на харчові продукти та питну воду).

– Посилити легітимність санкцій у міжнародному дискурсі. Це дозволить уникнути звинувачень у «колективному покаранні».

– Визнати окремі категорії захисту прав і свобод людини. Перш за все на посилення санкційної практики в контексті прав дітей, їх освіти, ідентичності. Враховуючи надзвичайно високу частоту порушення прав дітей на окупованих територіях, **необхідно** стимулювати перенаправлення частини заморожених активів держави-окупанта на цільові гуманітарні програми для реабілітації порушеного дитячого континуїтету прав і свобод, на психосоціальну допомогу, освітні проєкти, відновлення їх культурної ідентичності.

Міжнародна практика виробила кілька рівнів застосування санкцій залежно від суб'єктів, що їх запроваджують. Передусім це **універсальні санкції**, запроваджені від імені всього міжнародного співтовариства (переважно рішеннями Ради Безпеки ООН); по-друге – **регіональні санкції**, які вводять міжнародні організації на регіональному рівні (наприклад, санкції Європейського Союзу чи Ради Європи); по-третє – **односторонні санкції держав**, що ухвалюються національними урядами самостійно або в коаліції однодумців. Хоча ці категорії часто пересікаються (багато державних санкцій координуються між собою чи з регіональними організаціями), між ними є важливі відмінності в правових підставах та механізмах реалізації.

Санкції ООН (універсальні). Статут ООН надає Раді Безпеки первинну задачу (обов'язок) за підтримання міжнародного миру і безпеки. В разі загрози миру, порушення миру чи акту агресії Рада Безпеки уповноважена вживати колективних заходів, зокрема санкцій за главою *VII Статуту*. Такі санкції ООН є обов'язковими для всіх держав-членів Організації (*статті. 25, 48 Статуту ООН*). Рада Безпеки може запроваджувати широкий спектр заходів без застосування збройної сили (*стаття 41 Статуту ООН*) – від повного чи часткового ембарго на торгівлю, фінансових та транспортних обмежень, до дипломатичних ізоляцій¹²². Санкції РБ ООН мають найбільшу легітимність і глобальний характер, однак їх застосування залежить від політичної волі постійних членів Ради Безпеки ООН (P5). Право вето часто блокує санкції проти держав, підтримуваних одним із великих держав. Як наслідок, режим колективної безпеки ООН діє непослідовно: агресія Іраку була суворо покарана санкціями¹²³, тоді як інші випадки (наприклад, окупація Північного Кіпру чи Палестинських територій), збройна агресія Росії проти України не призвели до санкцій ООН через політичну поведінку Росії в Раді Безпеки ООН.

Регіональні санкції. У відповідь на бездіяльність або неефективність Ради Безпеки, значну роль у санкційній політиці відіграють регіональні організації,

---

¹²² Історичним прикладом є санкції, запроваджені у відповідь на збройну агресію Іраку проти Кувейту, зокрема обмеження, які були передбачені резолюцією 661 РБ ООН 1990 року: РБ ООН резолюцією 661 запровадила всебічне торговельне ембарго проти Іраку (з винятком медичних і гуманітарних поставок) та заморожування іракських активів. Це мало на меті примусити Багдад припинити агресію і відмовитися від спроб анексії Кувейту.

¹²³ Організація Об'єднаних Націй. Рада Безпеки. Резолюція S/RES/661 (1990), прийнята 6 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94221?v=pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

насамперед Європейський Союз. Європейський Союз впроваджує так звані «обмежувальні заходи» (restrictive measures) в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики. Режими санкцій ЄС можуть бути трьох типів: (1) імплементація санкцій ООН (ЄС автоматично транскорпорує рішення РБ ООН у свої правові акти); (2) «змішані» санкції, коли ЄС доповнює санкції ООН додатковими обмеженнями; (3) **автономні санкції ЄС**, ухвалені за спільним рішенням усіх 27 держав-членів безпосередньо, з власної ініціативи¹²⁴. Санкції ЄС мають форму регламентів і рішень Ради ЄС, що є обов'язковими для виконання в усіх державах-членах. ЄС застосовує санкції як проти держав (одиночними санкціями: Сирія, Росія, Іран, Білорусь, М'янма). Характерною рисою сучасної політики ЄС є акцент на **цільових санкціях**, що мінімізують шкоду для населення: переважна більшість включає **персональні санкції** (замороження активів і заборони на в'їзд для посадовців, військових, причетних до порушень прав людини чи агресії) та **секторальні обмеження** в чутливих галузях (заборона експорту зброї, товарів подвійного призначення, обмеження доступу до фінансових ринків тощо)¹²⁵. ЄС стверджує, що прагне по можливості уникати негативного гуманітарного впливу санкцій, захищаючи цивільне населення і законні економічні операції¹²⁶. Окрім ЄС, інші регіональні організації також іноді запроваджують санкційні заходи. **Рада Європи (РЄ)**, будучи організацією з прав людини, не вводить економічних санкцій, проте застосовує інституційні обмеження: призупинення членства або права голосу держави, що грубо порушує принципи статуту. Приміром, після окупації Криму Росією у 2014 році делегацію РФ позбавили права голосу в Парламентській Асамблеї РЄ; у 2022 році, після повномасштабного вторгнення в Україну, Росію взагалі виключили з Ради Європи, як і Азербайджан з Парламентської Асамблеї Ради Європи на 2024 рік, після анексії Нагірно-Карабаської Республіки. Подібно, Африканський Союз і Організація американських держав мають процедури призупинення членства.

---

¹²⁴ Council of the European Union. Types of sanctions the EU adopts. Brussels, 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-different-types/> (дата звернення: 24.03.2025).

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ European Commission. Making sanctions effective. Brussels, 2025. [Електронний ресурс]. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en (дата звернення: 26.03.2025).

Односторонні санкції держав. Значну частину санкційної практики складають заходи, які окремі держави (чи групи держав за домовленістю) запроваджують самостійно на основі внутрішнього законодавства. Сюди належать, наприклад, санкційні режими США, Канади, Великої Британії, Японії, Австралії та багатьох інших демократичних країн щодо порушників міжнародного права. Такі санкції часто називають «односторонніми», хоча на практиці провідні держави координують зусилля: наприклад, після 2014 року США, ЄС, Канада, Японія, Австралія майже синхронно ввели схожі пакети санкцій проти РФ за агресію проти України. Односторонні санкції, як правило, юридично ґрунтуються на суверенному праві держави визначати свої відносини з іншими. Держава може відмовитися торгувати, надавати фінансові послуги або допускати на свою територію осіб з іншої країни з мотивів національної безпеки чи у відповідь на міжнародні правопорушення (це формально розглядається як акт реторсії, якщо не порушує міжнародних зобов'язань держави). У ХХІ столітті багато країн розробили цілісні законодавчі рамки для санкцій: наприклад, у США діє ряд законів (зокрема «нормативна база санкційної політики США, зокрема Global Magnitsky Human Rights Accountability Act, що передбачає персональні обмеження щодо порушників прав людини», CAATSA та інші), що дозволяють уряду накладати санкції за порушення прав людини, корупцію чи підрив суверенітету інших держав. Велика Британія після Brexit запровадила власний правовий механізм санкцій (Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018), а Канада – закон про спеціальні економічні заходи. Односторонні санкції можуть охоплювати ті самі інструменти, що й колективні: замороження активів, заборони на поїздки, експортний контроль, повне або часткове торговельне ембарго, припинення інвестицій тощо. Питання їх міжнародної правомірності є дискусійним: значна кількість держав (зокрема, Китай, Росія, країни «Глобального Півдня») критикують односторонні санкції як такі, що не санкціоновані Радою Безпеки і нібито суперечать Статуту ООН. Генеральна Асамблея ООН неодноразово ухвалювала резолюції із закликом припинити «односторонні примусові заходи», які негативно впливають на гуманітарну ситуацію або розвиток (маючи на увазі, зокрема, ембарго США проти Куби, санкції проти Ірану, Венесуели тощо). Більш того, у випадках грубих порушень

erga omnes (які стосуються всього міжнародного співтовариства, як-то агресія або геноцид) односторонні санкції можуть розглядатися як елемент колективної реакції на порушення імперативних норм. За сучасною доктриною, хоча чинне право прямо не регулює «колективні контрзаходи», існує тенденція до їх визнання: держави у разі тяжких правопорушень (окупації, воєнних злочинів, злочинів проти людяності) мають право – а можливо, й зобов'язання – вдаватися до санкцій навіть якщо вони не є безпосередньо потерпілою стороною. Таким шляхом міжнародне право заповнює прогалину, залишену бездіяльністю РБ ООН, дозволяючи групам держав застосовувати примус проти правопорушників для захисту основоположних норм міжнародного правопорядку.

Санкційні механізми, що застосовуються як реакція на **режим окупації**, є різноманітними. Їхнє призначення – обмежити можливості держави-окупанта закріпитися на захопленій території, завдати політичних та економічних втрат за порушення суверенітету та прав людини, а також стимулювати повернення до статус-кво. Сучасний інструментарій санкцій у випадках окупації охоплює такі заходи:

- **Санкції з використанням методів дипломатії** стосовно окупанта можуть включати відкликання послів, скасування офіційних візитів, виключення зі світових самітів, як це трапилося з Росією (виключена з G8 у 2014 р.). Такі заходи мають радше політичний і моральний вплив, демонструючи міжнародну єдність у засудженні окупації. Базовим колективним механізмом є невизнання будь-яких змін статусу окупованої території, встановлених окупантом. Це підтверджується численними резолюціями ООН, які *«закликають усі держави не визнавати ситуацію, що виникла внаслідок окупації чи анексії»*. Невизнання доповнюється розривом або пониженням дипломатичних відносин з державою-агресором, виключенням її з міжнародних організацій чи призупиненням членства. Наприклад, після анексії Криму Росією Генасамблея ООН у березні 2014 р. ухвалила резолюцію 68/262, яка закликала не визнавати жодної зміни статусу півострова. Аналогічно, у випадку Північного Кіпру Рада Безпеки ООН (резолюція 541 (1983)) засудила проголошення *«Турецької Республіки Північного Кіпру»* (ТРПК) і закликала держави не визнавати жодної кіпрської державності, окрім Республіки Кіпр. На практиці це означає, що

псевдоутворення на окупованих територіях ізольовані: їхні «паспорти» не визнаються, офіційні контакти заборонені, їхнім представникам відмовлено у місцях в міжнародних форумах.

- **Контрзаходи ґрунтовані на торговельно-економічних методах** - торговельні ембарго та економічні обмеження. Важливою складовою санкцій у зв'язку з окупацією є різного роду заборони на торгівлю та фінансові операції з державою-окупантом та підконтрольними їй територіями. Це може набувати форми повного ембарго (як у випадку санкцій ООН проти Іраку 1990–1991 рр., де був практично заборонений весь експорт та імпорт, окрім життєво необхідного¹²⁷) або цільових секторальних санкцій. Під секторальними санкціями розуміють заборону експорту певних категорій товарів і технологій (наприклад, зброї, обладнання для нафтової промисловості, товарів подвійного призначення), заборону імпорту продукції з окупованої території, обмеження інвестицій і кредитування тощо. Після окупації Криму та частини Донбасу Росією у 2014 р. ЄС та США впровадили пакети таких заходів: зокрема, заборону на імпорт товарів з Криму, заборону експорту на півострів ключових технологій (у сфері енергетики, телекомунікацій), заборону інвестицій та туристичних послуг у Криму. Крім того, запроваджено широкі економічні санкції проти самої РФ, включно з обмеженнями на торгівлю нафтою, технологіями, фінансовими послугами, що покликано знизити ресурсну базу окупаційної політики. Економічні санкції можуть стосуватися і третіх сторін: так, ЄС у 2023 році почав застосовувати новий механізм проти обходу санкцій, що дозволяє блокувати експорт до третіх країн окремих товарів, які масово переправляються звідти в Росію в обхід режиму. Цей інноваційний крок фактично встановлює «вторинні обмеження» на рівні ЄС (аналогічно до вже відомих американських вторинні санкції як інструмент тиску на третіх осіб, що співпрацюють з підсанкційними суб'єктами), спрямовані на перекриття шляхів постачання санкційної продукції окупанту.

---

¹²⁷ Організація Об'єднаних Націй. Рада Безпеки. Резолюція S/RES/661 (1990), прийнята 6 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94221?v=pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

- **Фінансові санкції.** Одним з найпоширеніших сучасних механізмів є **замороження іноземних активів** держави-окупанта, її урядових установ, державних компаній та підсанкційних осіб. Так, у відповідь на дії Росії заморожені сотні мільярдів доларів її валютних резервів та активів центрального банку за кордоном¹²⁸. Аналогічно, свого часу заморожувалися активи Іраку (щоб зберегти їх для законного уряду Кувейту) та ін. Замороження активів перешкоджає окупанту фінансувати окупаційний режим і є важелем для майбутнього відшкодування збитків. Поряд із цим, країни вводять заборону на будь-які фінансові трансакції з окупаційною адміністрацією чи компаніями, що працюють на окупованій території. Банківські санкції, як-от відключення ключових банків держави-агресора від системи SWIFT, обмеження операцій в іноземній валюті – все це підриває економічну спроможність утримувати окупацію.

- **Персональні санкції.** Сучасна санкційна політика значною мірою націлена на **конкретних винуватців** порушень – посадових осіб, військового командування, олігархів, пропагандистів, які підтримують окупаційний режим і причетні до утисків прав людини на захопленій території, в тому числі візові та інші обмеження. Такі особи заносяться до *санкційних списків* із заборною в'їзду на територію санкційних держав, блокуванням їхніх рахунків і майна за кордоном, заборною вести бізнес. ЄС, наприклад, запровадив персональні санкції проти високопосадовців окупаційної адміністрації Криму, військових командирів і політиків РФ, причетних до агресії та репресій на окупованих територіях України¹²⁹. Персональні санкції також застосовуються щодо тих, хто відповідає за будівництво та розширення ізраїльських поселень на окупованому Західному Березі, щодо лідерів невизнаної влади Абхазії та Південної Осетії, тощо. У 2020 р. ЄС створив Глобальний режим санкцій за порушення прав людини, що дозволяє карати індивідів за серйозні злочини проти населення, незалежно від країни – цей механізм потенційно

---

¹²⁸ European Commission. Making sanctions effective. Brussels, 2025. [Електронний ресурс]. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en (дата звернення: 26.03.2025).

¹²⁹ Council of the European Union. Human rights violations in Ukraine: EU sanctions six individuals under its Global Sanctions Regime. 08.09.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/09/08/human-rights-violations-in-crimea-eu-sanctions-six-individuals-under-its-global-sanctions-regime/> (дата звернення: 26.10.2024).

застосовний і до злочинів окупантів (катувань, депортацій цивільних, переслідування меншин). Персональні обмеження несуть і символічну вагу справедливості, сигналізуючи, що винні в порушеннях прав людини не зможуть безкарно подорожувати чи користуватися розкішшю за кордоном.

- **Вторинні контрзаходи.** Особливим механізмом, поширеним переважно в практиці США, є так звані вторинні санкції як інструмент тиску на третіх осіб, що співпрацюють з підсанкційними суб'єктами – покарання не тільки для самого правопорушника, але й для третіх осіб (юридичних чи фізичних), які співпрацюють з ним в обхід режиму санкцій. В контексті окупації це означає, що держава, котра ввела санкції, може застосувати обмеження до компаній або громадян інших країн, якщо ті допомагають окупанту обходити санкції чи ведуть із ним заборонений бізнес. Наприклад, США попереджали іноземні банки про можливість санкцій, якщо ті будуть оперувати з російськими активами, що підпали під заморозку. У 2023–24 рр. США і ЄС почали включати до своїх списків посередників санкційного обходу – компанії з Китаю, ОАЕ, Казахстану, Туреччини та інших держав, які помічені в реекспорті заборонених товарів до РФ. Вторинні санкції є контроверсійними з погляду міжнародного права (деякі країни вважають їх нелегітимним екстратериторіальним застосуванням юрисдикції). Однак ефективність санкційної політики багато в чому залежить від закриття шляхів для обходу, тому ці механізми набувають поширення. Особливе місце посідають в міжнародному праві посідають такі контрзаходи як антидемпінгові та антисубсидіарні дії в рамках СОТ. В рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (*GATT*) та Світової організації торгівлі (*WTO*) передбачено застосування антидемпінгових і антисубсидіарних (компенсаційних) контрзаходів як відповідь на недобросовісні торговельні практики. Зокрема, *стаття VI GATT 1994* дозволяє країнам-членам запроваджувати антидемпінгові мита у випадках, коли іноземний товар продається на ринку країни-імпортера за ціною нижчою за "нормальну вартість" — тобто нижче за ціну, за якою товар реалізується на внутрішньому ринку країни-експортера. У таких випадках країна має право ввести мито, рівне або менше розміру демпінгової маржі, щоб нейтралізувати шкоду, завдану національним виробникам, і відновити конкурентну рівновагу. Подібним

чином, антисубсидіарні заходи передбачені Угодою про субсидії та компенсаційні заходи (SCM Agreement) WTO. Якщо доведено, що продукція, яка імпортується, отримує державну підтримку у країні-експортері (тобто субсидується), і така підтримка призводить до істотної шкоди національній галузі країни-імпортера, остання має право ввести компенсаційне мито. Це мито має компенсувати вплив субсидії та відновити справедливі умови конкуренції, не допускаючи витіснення вітчизняних виробників з ринку. Таким чином, антидемпінгові та антисубсидіарні контрзаходи не лише мають мету примусу, але й чітко виражену компенсаторну функцію. Вони дозволяють державам не просто реагувати на недобросовісні дії, а й відновити баланс інтересів, захистити соціально-економічну стабільність національного виробника та запобігти негативним структурним наслідкам на ринках. Цей підхід демонструє приклад "точкових" контрзаходів, які діють в межах права і водночас виконують функцію відновлення порушеного економічного статусу кво.

- **Обмежувальні заходи.** До комплексу санкційних впливів входять також заборони на культурні, наукові, спортивні обміни з державою-окупантом (як елемент ізоляції), зупинення авіасполучення та морського судноплавства (закриття портів, повітряного простору для суден і літаків окупанта), відкликання привілеїв у міжнародних організаціях (наприклад, позбавлення країни-агресора статусу в Раді ООН з прав людини – Росію було виключено з цієї Ради Генасамблеєю у 2022 р.). Крім того, механізм санкцій доповнюється юридичними кроками притягнення до відповідальності: міжнародні трибунали та національні суди можуть видавати ордери на арешт керівників окупаційного режиму, що фактично робить їх *«міжнародними ізгоями»*. Хоча такі судові заходи не є санкціями у вузькому значенні, разом з санкціями вони створюють цілісний режим тиску на державу-правопорушника.

Міжнародне співтовариство має у розпорядженні широкий арсенал санкційних механізмів щодо окупаційних режимів – від економічних ізоляцій та блокування ресурсів до таргетованих обмежень проти винних осіб. Ці заходи часто застосовуються комплексно, взаємодоповнюючи одне одного, щоб посилити вплив на окупанта і водночас мінімізувати шкоду для мирного населення окупованих територій.

Особливу увагу слід приділити **аналізу прикладів ефективності санкцій**. Перш за все окупованим територіям України (АР Крим, частини Донецької та Луганської областей). Після окупації АР Криму та частини Донецької та Луганської областей в 2014 році проти Російської Федерації було скоординовано безпрецедентний пакет міжнародних санкцій. Західні держави (ЄС, США, Канада, Велика Британія та їхні союзники) запровадили економічні обмеження, спрямовані як проти самої РФ, так і спеціально проти окупованого Криму. Було заборонено інвестувати в Крим, імпортувати з нього товари, заходити кораблями до кримських портів; сотні російських фізичних і юридичних осіб занесли до санкційних списків. Ці заходи, безумовно, завдали відчутних збитків Росії – за оцінками, втрати РФ від санкцій сягали 1.5–2.5% ВВП щороку (близько \$35–40 млрд), стримували інвестиції та доступ до технологій¹³⁰. Санкції мали і «демонстраційний ефект»: багато компаній добровільно виходили з російського ринку, навіть якщо формально не підпадали під санкції, щоб уникнути репутаційних ризиків. Водночас, ефект стримування щодо самої політики окупації виявився обмеженим. Росія продовжила контролювати Крим, більш того – не зупинилася від ескалації агресії у 2022 році. Однак, санкції й політика невизнання зберегли для РФ високу ціну окупації: міжнародна транспортна ізоляція окупованої території створила фактичну неможливість повітряного сполучення з нею, інфраструктурні проекти потребують дорогого забезпечення через санкційні перепони, розвиток економіки Криму стагнує через відсутність зовнішніх інвестицій (присутні лише російські державні вливання)¹³¹. У частинах Донецької та Луганської областей, окупованих підтримуваними РФ силами, також діяв санкційний режим: США та ЄС заборонили будь-які економічні контакти з цими територіями, прирівнюючи їх до “чорних зон”. Таким чином, санкції не змогли швидко деокупувати українські території, але суттєво посилили тиск на РФ. На восьмому році окупації експерти все ж вказували, що санкційна політика потребує оновлення та

---

¹³⁰ Семена М. Санкції як засіб деокупації Криму. Новий погляд на політику світу проти Росії. Газета «День». 27 липня 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety-svitovi-dyskusiyi/sanktsiyi-yak-zasib-deokupatsiyi-krymu> (дата звернення: 28.10.2024).

¹³¹ Радіо Свобода. Рада ЄС продовжила санкції проти РФ, запроваджені через анексію Криму. 29.06.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yes-sanktsiyi-rf-aneksiya-krymu/32996412.html> (дата звернення: 28.10.2024).

посилення, оскільки її початковий імпульс вичерпувався. Після повномасштабного вторгнення 2022 р. санкції були радикально розширені (ембарго на нафту, відключення банків від систему проведення міжнародних платежів SWIFT, масове вилучення активів), що вже виходить за рамки кейсу Криму – ефективність цього беспрецедентного тиску проти РФ ще оцінюється. Загалом, у випадку України санкції продемонстрували єдність значної коаліції держав і створили довгострокові економічні проблеми для агресора, хоча не зуміли запобігти подальшій ескалації конфлікту.

Також слід обов'язково згадати проблеми території самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру, яка перебуває в умовах міжнародної невизнаності (окупація північної частини Кіпру Туреччиною). Турецьке військове вторгнення на Кіпр у 1974 році та подальше проголошення у 1983 році «Турецької Республіки Північного Кіпру» (визнаної лише самою Туреччиною) стали раннім прикладом тривалої окупації, на яку міжнародна спільнота відповіла передусім політикою невизнання та ізоляції, а не економічними санкціями проти Туреччини. З огляду на те, що Туреччина є членом НАТО і стратегічним союзником Заходу, Рада Безпеки ООН обмежилася засудженням і вимогою вивести війська (резолюція 353 (1974)), але не запроваджувала обов'язкових санкцій. Натомість, міжнародний режим ізоляції Північного Кіпру фактично склався за рахунок спільних дій Республіки Кіпр, Європейського Співтовариства та інших держав. Невизнана турецько-кіпрська адміністрація зіткнулася з комплексним ембарго: міжнародні авіарейси до Північного Кіпру заборонені (можливі лише транзитом через Туреччину), порти Півночі не приймаються міжнародною морською спільнотою, поштовий і телекомунікаційний союзи відмовляються мати справу з ТРПК. У 1994 році рішенням Європейського Суду (у справі *Anastasiou*) ЄС відмовився визнавати сертифікати походження сільгосппродукції з Північного Кіпру, фактично заклавши доступ його товарів на європейський ринок¹³². Спортивні та культурні санкції також впроваджені: турецько-

---

¹³² Суд Європейського Союзу. *The Queen v Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte S. P. Anastasiou (Pissouri) Ltd and Others* (C-432/92) : рішення від 5 липня 1994 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61992CJ0432> (дата звернення: 29.10.2024).

кіпрські команди не допускаються до міжнародних змагань, митці стикаються з бойкотами. В результаті цієї довготривалої ізоляції економіка Північного Кіпру значною мірою залежить від Туреччини, відстає від розвитку грецької частини острова, а мешканці відчують обмежені можливості міжнародної мобільності. Водночас, слід зазначити, що прямих санкцій проти Туреччини за окупацію Кіпру фактично не було введено. Політичні чинники (роль Туреччини в регіоні, її союзництво із Заходом) убезпечили Анкару від міжнародних економічних санкцій, хоча Туреччина досі несе іміджеві втрати через невирішене кіпрське питання і буксує на шляху до вступу в ЄС (частково саме через окупацію півночі острова). Ефективність ізоляції Північного Кіпру проявилася в тому, що жодна держава, крім Туреччини, не визнала його незалежність вже майже 40 років – таким чином, принцип невизнання спрацював. Але сама окупація продовжується, турецькі війська залишаються на острові, і проблема суверенітету не вирішена. Отже, цей кейс демонструє обмеження санкційного тиску: без колективних санкцій проти потужного окупанта (Туреччини) ситуація зайшла в стан застою, status quo окупації триває за умов фактичного ембарго проти окупованої території.

Південна Осетія та Абхазія (окупація частини Грузії Росією). У серпні 2008 року Російська Федерація здійснила збройну інтервенцію в Грузії, в результаті якої під її військовим контролем опинилися грузинські регіони Абхазія та Південна Осетія. РФ визнала їх *«незалежними державами»*, фактично закріпивши свій військовий протекторат. Реакція міжнародної спільноти на цей акт агресії була значно слабкішою, ніж у випадку України 2014 р. – частково через більш сприятливий дипломатичний клімат для Росії тоді, частково через швидкоплинність конфлікту. Рада Безпеки ООН не змогла ухвалити жодних санкцій (Росія мала право вето, а західні члени не просували санкційних резолюцій, зосередившись на переговорах про перемир'я). **Санкції проти РФ за війну 2008 р. практично не застосовувалися:** ЄС обмежився призупиненням переговорів по новій угоді з Росією на кілька місяців, а потім відновив діалог; США не вводили нових економічних санкцій (окрім вже існуючих обмежень на продаж зброї). Як відзначив прем'єр-міністр Грузії, «Європа і США продовжили бізнес як завжди з Росією» після 2008 р., не зупинивши

економічної співпраці»¹³³. Наслідком стало те, що Росія не зазнала відчутної плати за окупацію грузинських територій – вона зміцнила військові бази в Абхазії та Південній Осетії, інтегрувала їх економічно та адміністративно. Міжнародна позиція щодо цих регіонів зводиться до політики невизнання: переважна більшість держав визнає їх частиною Грузії, лише кілька «союзників» РФ (Сирія, Венесуела, Нікарагуа) визнали їх незалежність. ЄС і США час від часу засуджують «бордеризацію» і порушення прав людини на цих територіях, але далі дипломатичних заяв справа не йде. Урок грузинського кейсу – **відсутність належної санкційної реакції у 2008 р.** можливо сприяла зростанню агресивних дій Кремля. Російське керівництво побачило, що міжнародне співтовариство обмежилось символічними жєстами, і зробило висновки про незначну ціну за анексію чужих територій. Через це часто проводять паралелі: нерішучість щодо санкцій у 2008-му контрастує з різкою реакцією на окупацію у 2014-му, що пояснюється як еволюцією санкційної політики, так і усвідомленням помилки. Для самих же грузинських окупованих регіонів відсутність міжнародних санкцій означала глибоку заморозку конфлікту: вони ізольовані в рамках політики невизнання, але окупант не відчуває достатнього тиску, щоб розпочати деокупацію.

З наведених прикладів видно, що **ефективність санкцій застосованих у разі порушення прав і свобод людини під час дії режиму окупації дуже залежить від єдності міжнародної коаліції та ваги держави-окупанта**. Коли вдається мобілізувати широку санкційну коаліцію (як щодо Росії після 2014 р.), це суттєво б'є по економіці агресора, хоча і не гарантує швидкого звільнення територій. Натомість, коли санкції блокуються політичними інтересами (випадок Ізраїлю) або мінімальні (випадок Туреччини 1974, РФ 2008), окупація консервується на десятиліття. Відтак постає питання: чи реально санкції стримують окупанта та захищають постраждале населення, чи їх вплив здебільшого обмежений?

Санкції декларуються як інструмент захисту прав людини під час окупації – шляхом примусу держави-окупанта дотримуватися міжнародного права або зупинити

---

¹³³ Anadolu Ajansı. Russia faced no sanctions over 2008 war with Georgia, says country's premier. 06.07.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/russia-faced-no-sanctions-over-2008-war-with-georgia-says-country-s-premier/2904822> (дата звернення: 29.10.2024).

агресію. Але на практиці вплив санкцій на реальне становище прав і свобод людини є неоднозначним і викликає дискусії. З одного боку, санкції можуть **стримувати подальші злочини окупанта**, позбавляючи його ресурсів для ведення війни та придушення населення. З іншого боку, санкції нерідко мають і побічні наслідки, що зачіпають цивільне населення, яке вони покликані захищати.

Позитивний ефект санкцій на права людини проявляється опосередковано. По-перше, санкції підвищують **ціну порушень** для окупанта. Під страхом економічних втрат та ізоляції держава-агресор може утриматися від найгірших ексцесів або піти на переговори. Наприклад, вважається, що перспектива санкцій стримувала деякі потенційні агресивні кроки РФ у 2014–2021 рр. та змушувала Москву сідати за стіл переговорів (Мінські угоди уклалися, коли санкційний тиск був у розпалі). По-друге, **персональні санкції** створюють відчуття невідворотності покарання для окремих чиновників і силовиків: розуміючи, що їхні активи можуть бути заморожені, а виїзд за кордон – заборонений, вони можуть зменшувати свою участь у репресивних діях. Є приклади, коли загроза включення до санкційного списку ЄС стримувала окремих осіб від співпраці з окупаційною адміністрацією на Донбасі. По-третє, санкції виконують роль **політичного сигналу солідарності з постраждалим населенням**. Для людей під окупацією важливо знати, що міжнародна спільнота не ігнорує їхню біду: санкції та невизнання окупації надають моральну підтримку, підтверджують, що їхні права визнаються і за них ведеться боротьба дипломатичними методами.

Однак чимало необхідно звертати увагу на **негативні гуманітарні наслідки санкцій** для цивільного населення¹³⁴. Найбільш гостро це проявляється при широкомасштабних економічних санкціях. Коли вводиться всеохопний торговельний ембарго або фінансова блокада, страждає не лише режим окупанта, але і звичайні люди: зростають ціни, виникає дефіцит товарів першої необхідності, знижується рівень життя. Класичний приклад – санкції ООН проти Іраку 1990-х, що призвели до важкої гуманітарної кризи серед населення (цей досвід згодом і спонукав перейти до

---

¹³⁴ The Effect of Sanctions on Human Rights. Peace through Dialogue, 2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://thehaguepeace.org/site/the-effect-of-sanctions-on-human-rights/> (дата звернення: 30.10.2024).

«*smart sanctions*» замість тотальних ембарго). В контексті сучасних кейсів, санкції проти РФ теоретично мали б бити по російській владі, але це від них потерпають і включно з жителі окупованих територій, які залежні від постачання з окупантом.

Інше питання – чи приводять санкції до **реального покращення ситуації з правами людини**. У короткостроковій перспективі окупаційні режими зазвичай не пом'якшують репресій під тиском санкцій – часто навіть навпаки, закручують гайки, щоб утримати контроль, звинувачуючи місцеве населення в нелояльності або «шпигунстві на користь санкційників». Наприклад, в окупованому Криму після введення санкцій РФ тільки наростила утиски проти кримських татар і проукраїнських активістів, прагнучи зламати будь-який опір. Подібно, Ізраїль на тлі закликів до санкцій не припинив блокаду Гази; радше, його уряд подвоїв зусилля з пропаганди, щоб зобразити санкційні вимоги як несправедливі¹³⁵. Таким чином, **прямий захист постраждалого населення санкціями опосередкований** – він настає лише у разі, якщо санкції досягли своєї стратегічної мети (примусили окупанта відступити або домовитися).

Тим не менш, санкції відіграють важливу роль у *довгостроковому захисті прав людини*. Вони підтримують **міжнародно-правову норму неприпустимості окупації**: демонструючи, що агресія не буде винагороджено, світ попереджає інших потенційних порушників. Також санкції іноді стають інструментом **компенсації жертвам** – заморожені активи окупанта можуть в перспективі спрямувати на виплати постраждалому населенню (ця ідея, зокрема, обговорюється щодо заморожених російських коштів для відбудови України). Крім того, санкційні списки фіксують конкретних винних у порушеннях прав людини, що полегшує майбутнє правосуддя: ці імена вже відомі, і після деокупації вони можуть бути передані до суду за скоєні злочини.

На додаток до існуючої доктринальної та практичної типології видів санкцій пропонується наступна класифікація санкцій та контрзаходів:

---

¹³⁵ Study on the legality of the Israeli occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem (A/78/378–S/2023/694). 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://docs.un.org/en/A/78/378> (дата звернення: 30.10.2024).

1) За критерієм ініціаторів: самостійні та колективні;
Самостійними є санкції та контрзаходи, що держава або міжнародна організація або наднаціональна міжнародно-правова інституція впроваджує самостійно.

Колективними є санкції та контрзаходи, що впроваджуються різними державами, міжнародними організаціями та наднаціональними міжнародно-правовими інституціями колективно.

2) За критерієм адресатів: одиначні та групові;
Одиначними є санкції та контрзаходи, що застосовуються по відношенню до однієї держави-порушника або міжнародної організації-порушника.

Груповими є санкції та контрзаходи, що застосовуються по відношенню до кількох держав-порушників або міжнародних організацій-порушників.

3) За темпоральним критерієм: одномоментні, короткострокові, середньострокові, довгострокові;

Одномоментними є санкції та контрзаходи, що застосовуються, як реакція на один конкретний випадок та темпорально обмежені дією такого випадку.

Короткостроковими є санкції та контрзаходи, що застосовуються ініціаторами на строк до 3-х років.

Середньостроковими є санкції та контрзаходи, що застосовуються ініціаторами на строк 3-х років до 5ти років.

Довгостроковими є санкції та контрзаходи, що застосовуються ініціаторами на строк більше 5ти років.

4) За предметним критерієм: обмежувальні, обтяжуючі, пошукові, компенсаторні;

Обмежувальними є санкції та контрзаходи, що забороняють чи суттєво обмежують низку дій, що доступні або могли б бути доступні для держави-порушника чи держав-порушниць, їхніх громадян, резидентів, юридичних осіб або для міжнародних організацій-порушників та їх персоналу в межах юрисдикції ініціатора таких санкцій та контрзаходів.

Обтяжуючими є санкції та контрзаходи, що вводять додаткові регуляторні та інші вимоги чи плату, для здійснення дій, що доступні або могли б бути доступними

для держави-порушника чи держав-порушниць, їхніх громадян, резидентів, юридичних осіб або для міжнародних організацій-порушників та їх персоналу в межах юрисдикції ініціатора таких санкцій та контрзаходів.

Пошуковими є санкції та контрзаходи, що направлені на комбінацію юридичних заходів для виявлення людей та\або юридичних осіб, що обходять санкції та контрзаходи чи механізмів таких обходів.

Компенсаторними є санкції та контрзаходи, що направлені на існуючі матеріальні активи та нематеріальні цінності держави-порушника чи держав-порушниць, їхніх громадян, резидентів, юридичних осіб або для міжнародних організацій-порушників та їх персоналу у формі реквізиції, секвестру (часткова реквізиція), їхнього використання на користь держави, що постраждала від протиправних діянь, в межах юрисдикції ініціатора таких санкцій та контрзаходів

5) За силовим критерієм: *оборонні, наступальні*.

Оборонними є санкції та контрзаходи, що впроваджуються в порядку статті 51 Статуту ООН державою в порядку самопомочі та є комбінацією застосування сили та інших видів санкцій та контрзаходів.

Наступальними є санкції та контрзаходи, що впроваджуються за резолюцією Ради Безпеки ООН або в порядку виконання зобов'язань *erga omnes*, передбачають інтервенцію на територію держави-порушника чи застосування сили проти збройних сил такої держави-порушника або атаки на сили держави-порушника на тимчасово окупованих такою державою-порушником території постраждалої від окупації держави та є комбінацією застосування сили та інших видів санкцій та контрзаходів.

Співставивши типологію санкцій та контрзаходів з найпоширенішими порушеннями прав і свобод людини під час дії режиму окупації¹³⁶, приходимо до висновку, що формується матриця класифікації та кваліфікації санкцій та контрзаходів по відношенню до держав-порушників під час дії режиму окупації. Такі

---

¹³⁶ Найпоширеніші порушення прав і свобод людини під час дії режиму окупації - свавільні затримання та викрадення; примусове переміщення населення; знищення культурної спадщини; тортури та жорстке поводження; обмеження свободи пересування; злочинне використання дітей; використання цивільної інфраструктури для військових цілей,

серйозні та систематичні порушення прав і свобод людини на окупованих територіях не можуть залишатись без уваги міжнародної спільноти. Системний аналіз демонструє, що *пропорційними та адекватними є наступні санкції та контрзаходи по відношенню до держави-порушника:*

- За критерієм ініціаторів – колективні. Колективні санкції та контрзаходи підкреслюють міжнародну солідарність по відношенню до конкретного питання порушення режиму окупації. Колективні міжнародно-правові дії забезпечують інтегрованість та ситуативну гармонійність (одноманітність правових норм) такого санкційного режиму по відношенню до держави-порушника.

- За критерієм адресатів – одиначні. Санкції та контрзаходи обов'язково мають бути направлені на кожного державу-порушника, в якості точкових дій. Точковий характер санкції та контрзаходів сприятиме збільшенню тиску на державу-порушника та прискорить (наскільки це можливо) припинення порушення міжнародного права та повернення до нормалі поведінки.

- За темпоральним критерієм – середньострокові та\або довгострокові. Досвід сучасних міжнародних збройних конфліктів та окупацій, демонструє, що іноді, строк окупації може перевищувати 10 і більше років¹³⁷. В такому випадку, санкційний режим необхідно темпорально збільшувати від 3х і більше років або зі впливом певного часу переглядати результати такого санкційного режиму та оновлювати їх, комбінувати середньострокові та довгострокові санкції та контрзаходи з метою недопущення зменшення тиску на державу-порушника. Середньострокові та довгострокові санкції і контрзаходи відіграють важливу роль у протидії спробам анексії території або будь-якої іншої цесії території, що суперечить конституційному порядку держави, що постраждала від окупації.

- За предметним критерієм – обмежувальні, обтяжуючі, пошукові, компенсаторні.

Обмежувальні та обтяжуючі санкції є інструментами примусу, які держави або міжнародні організації застосовують з метою зупинення протиправної поведінки

---

¹³⁷ Сумний приклад територій України, Абхазія та Південна Осетія, Північна частина Республіки Кіпр.

суб'єкта міжнародного права. Обмежувальні санкції зосереджені на позбавленні порушника певних переваг — наприклад, замороження активів, заборони на торгівлю чи обмеження на поїздки. Вони мають стримувальний характер і слугують попередженням для інших суб'єктів. У свою чергу, обтяжуючі санкції спрямовані на створення для порушника додаткового економічного, політичного чи правового тиску, наприклад, шляхом запровадження підвищених мит, штрафів або спеціальних податків. Їхня мета — зробити тривале порушення не вигідним і змусити порушника змінити свою поведінку.

Пошукові та компенсаторні санкції мають іншу функціональну спрямованість — вони пов'язані з фіксацією факту порушення та подальшим відновленням правового порядку. Пошукові санкції передбачають застосування інспекцій, запитів на інформацію чи незалежного моніторингу, що дозволяє встановити істину щодо обставин порушення. Ці дії часто є передумовою до притягнення до відповідальності. Компенсаторні санкції, у свою чергу, фокусуються на відшкодуванні завданої шкоди: вони можуть полягати у виплаті компенсацій, поверненні майна або відновленні правового статусу. Таким чином, вище наведені типи санкцій відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості в міжнародному праві в якості реакції держав та міжнародних організацій на порушення міжнародно-правового режиму окупації.

- За силовим критерієм: оборонні та наступальні.

Оборонні санкції є формою санкцій та контрзаходів, що реалізуються виключно державою, яка стала жертвою збройної агресії або окупації. Вони здійснюються на підставі статті 51 Статуту ООН як форма індивідуальної самооборони (self-help) і передбачають законне застосування сили в поєднанні з іншими санкційними чи економічними заходами. Оборонні санкції мають цілком захисний характер: вони спрямовані на відсіч агресії, відновлення територіальної цілісності, захист населення від тривалого впливу режиму окупації, та змушення держави-агресора припинити міжнародно-протиправне діяння. Їх легітимність ґрунтується на негайності загрози та факті збройного нападу, і вони не потребують попереднього схвалення Ради Безпеки ООН.

Наступальні санкції, навпаки, реалізуються або на підставі резолюції Ради Безпеки ООН, прийнятої відповідно до глави VII Статуту ООН, або в порядку виконання зобов'язань *erga omnes*, тобто таких, що стосуються всього міжнародного співтовариства (наприклад, у випадках геноциду, злочинів проти людяності, агресії). Такі санкції передбачають активне втручання у справи держави-порушника: йдеться про силове втручання — інтервенцію на її території, завдання ударів по її збройним силам, а також збройні дії на тимчасово окупованих територіях на боці постраждалої держави. Наступальні санкції є комбінацією застосування сили, економічних заходів і політичного тиску, спрямованих не лише на стримування, а й на примус до зміни режиму дій, припинення окупації або притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за серйозні міжнародні злочини. Надання зброї, макрофінансової допомоги та іншої мілітарної підтримки державі, що бориться за територіальну цілісність є наступальною санкцією по відношенню до агресора.

Отже, **санкції мають подвійний вплив**. З одного боку, вони важливі як засіб тиску на окупанта і сигнал підтримки жертв, але з іншого — самі по собі не гарантовано зупиняють насильство і можуть мати побічні гуманітарні ефекти. Ключовим є правильний дизайн санкцій: таргетовані заходи (проти відповідальних осіб, чутливих секторів) при чітких умовах скасування є більш ефективними і менш шкодять пересічним людям, ніж тотальні ембарго. Саме такий підхід — «*смайт-санкції*» — нині домінує: він спрямований на максимальний тиск на еліти і мінімум — на вразливі групи населення¹³⁸. Втім, навіть розумно сконструйовані санкції не можуть повністю усунути страждання людей під окупацією — вони є лише інструментом, який в ідеалі має доповнюватися іншими заходами (дипломатичними, гуманітарними, правосуддям) для комплексного захисту прав і свобод.

Аналізовані кейси та загальна практика застосування санкцій при окупаціях виявляють низку суттєвих проблем і обмежень чинного санкційного режиму. Основні

---

¹³⁸ European Commission. Making sanctions effective. Brussels, 2025. [Електронний ресурс]. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en (дата звернення: 26.03.2025).

недоліки сучасних санкційних механізмів захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації такі:

- **Політизація та вибірковість (подвійні стандарти).** Мабуть, найочевидніша вада – санкції застосовуються непослідовно, залежно від політичної кон'юнктури, а не строго за фактом порушення норм. Це підриває моральну силу санкцій. Агресія одних держав тягне за собою жорсткі економічні покарання (як у випадку дій РФ в Україні), тоді як аналогічні дії інших держав обходяться безкарно (Туреччина – Кіпр, Ізраїль – Палестина). Такі подвійні стандарти викликають звинувачення в лицемірстві й **делегітимізують** санкції в очах значної частини світу. Країни, що потрапили під санкції, апелюють до цих прецедентів вибіркової, аби представити санкційну політику як політичний інструмент Заходу, а не як реалізацію міжнародного права.¹³⁹

- **Недостатня правова обґрунтованість та спірні моменти законності.** Сьогоднішній санкційний режим у значній мірі діє в *сірих зонах* міжнародного права. Окрім санкцій РБ ООН, які чітко базуються на главі VII Статуту, правова природа односторонніх чи регіональних санкцій формально не регламентована. Це дозволяє підсанкційним державам твердити про «незаконність» застосованих до них заходів. У межах Світової організації торгівлі теж були спори щодо санкцій, де країни-противники намагалися довести порушення торговельних угод; зазвичай санкціонуючі країни посилаються на виняток «національної безпеки». Отже, правова архітектура санкцій залишається слабкою: немає універсального договору чи кодифікації, який би чітко прописував, коли і як треті держави можуть вводити санкції за серйозні правопорушення. Комісія міжнародного права лише частково окреслила це в статтях про відповідальність держав (ст. 54 ARSIWA 2001 відсилає до можливості «законних заходів» держав, не конкретизуючи їх)¹⁴⁰. Недостатня

---

¹³⁹ Наприклад, Росія виправдовує свою агресію, вказуючи що США та союзники самі порушували Статут ООН (Югославія, Ірак) і не були покарані санкціями – що створює інформаційний привід для антисанкційної пропаганди. Політизованість ускладнює і сам процес ухвалення санкцій: у Раді Безпеки ООН рішення залежать від вето, в ЄС – від консенсусу 27 країн (де кожна має свої інтереси). Часто це призводить до «розмиття» санкційних заходів або блокування їх при очевидних порушеннях, якщо винна держава має «дах» серед великих гравців.

¹⁴⁰ Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, з коментарями (2001). Док. ООН A/56/10. [Електронний ресурс]. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 27.10.2024).

юридична визначеність приводить до того, що деякі країни не приєднуються до санкцій не лише з політичних, а й з правових міркувань, воліючи дочекатися мандата ООН. Крім того, виникають питання щодо **дотримання прав людини самими санкціями** – наприклад, чи не порушуються права громадян підсанкційних країн на медичне забезпечення, розвиток тощо.

- **Механізми обходу санкцій і обмежена ефективність виконання.**

Підсанкційні режими з часом пристосовуються до життя під санкціями, знаходячи способи пом'якшити удар. Існує ціла «індустрія обходу» – від контрабанди товарів і використання посередників до складних фінансових схем із залученням третіх країн. Росія, приміром, переорієнтувала експорт на Китай, Індію та інші незахідні ринки, використовуючи при цьому флот *«тіньових танкерів»* для обходу нафтового ембарго¹⁴¹. Відповідно, **ефективність санкцій підточується** недостатнім глобальним охопленням та ресурсністю порушників в пошуку альтернатив. Ще одна проблема – недостатнє виконання навіть тими, хто санкції формально підтримує. Інколи держави-члени ЄС чи інші союзники мляво імплементують обмеження, неохоче розслідують порушення свого бізнесу або лобіюють винятки для себе. Це знижує сумарний ефект: санкції *«діряві»*, і порушник пристосовується.

- **Відсутність примусового колективного механізму виконання.**

На міжнародному рівні бракує інституції (окрім РБ ООН у випадку її консенсусу), яка б забезпечувала примусове виконання санкцій. Режими санкцій ООН мають комітети, але вони залежать від держав у здійсненні, і часто контроль слабкий. У випадку односторонніх санкцій – кожна держава сама стежить за дотриманням своїми суб'єктами, що неоднаково ефективно. Немає глобальної *«санкційної поліції»*. Це означає, що якщо якась країна вирішить порушити санкції, жодних автоматичних суворих наслідків не настає, лише репутаційні чи вторинні санкції від окремих держав. Колективний механізм примусу можна було б теоретично уявити через

---

¹⁴¹ Гран роками навчився обходити фінансові блокади через неофіційні грошові системи і мережу підставних компаній. Північна Корея використовує кіберзлочинність для здобуття валюти, компенсуючи експортні обмеження. У кожному випадку санкційна коаліція намагається реагувати: розширює списки, вводить вторинні санкції, підвищує контроль за експортом. Але «гра в кішки-мишки» триває, і завжди знаходяться лазівки, особливо коли значна частина світу (країни, що не приєдналися до санкцій) готові співпрацювати з ізольованим режимом. Наприклад, відсутність глобальної єдності щодо санкцій проти РФ дозволяє їй використовувати країни Євразії, Близького Сходу, Африки як транзит і джерело заборонених товарів [commission.europa.eu](http://commission.europa.eu/commission.europa.eu)

Генасамблею ООН (за резолюцією «Єдність заради миру»), але рішення ГА не обов'язкові. Тому коли Рада Безпеки паралізована, санкції реалізуються *ad hoc* коаліціями без централізованого примусу. Це, по-перше, відкриває простір для обходу (завжди знайдуться ті, хто не приєднуються), а по-друге – не дає потерпілій державі гарантованого механізму захисту. По суті, система колективної безпеки в частині санкцій неспрацьовує перед конфліктами за участю великих держав.

- **Недостатність санкцій як засобу швидкого розв'язання конфлікту.**

Санкції – це інструмент довготривалої дії. Як видно, жодна окупація не була припинена миттєво просто від введення санкцій (виняток – випадок Іраку 1990-91, але там санкції діяли разом із перспективою військової сили). Часто санкційний тиск треба підтримувати роками, аби він став нестерпним для порушника. За цей час ситуація на окупованій території може погіршуватися, люди живуть під гнітом. Існує критика, що санкції іноді служать «алібі» для міжнародної спільноти – мовляв, ми щось робимо (ввели санкції), і цим обмежуються, тоді як реальних дієвих кроків (миротворча місія, військова допомога жертвам агресії) не робиться. Якщо окупант готовий терпіти економічні втрати і репутаційні витрати заради своїх територіальних амбіцій, санкції самі по собі його не змусять відступити¹⁴². Це вказує на обмеженість санкцій: вони радше інструмент стримування та ослаблення агресора, ніж вирішення проблеми.

- **Потенційна шкода для принципу універсальності прав людини.**

У деяких випадках санкційні режими можуть опосередковано зачіпати права тих, кого вони покликані захищати. Наприклад, через ізоляцію окупованих територій від світу страждають їх мешканці: важче доставити гуманітарну допомогу, складно виїхати для навчання чи лікування, культурний та інформаційний обмін обмежений¹⁴³.

---

¹⁴² Наприклад, попри серйозний санкційний удар, Росія не полишає Крим, Туреччина – територія самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру, яка перебуває в умовах міжнародної невизнаності, Ізраїль – Західний Берег річки Йордан.

¹⁴³ Особливо це помітно в регіонах, де діє блокада – скажімо, Сектор Гази, який фактично перебуває під санкціями (блокада Ізраїлем та Єгиптом) нібито задля безпеки, але це відрізало 2-мільйонне населення від світу і призвело до гуманітарної катастрофи. Тобто застосування санкцій без врахування гуманітарних винятків може суперечити меті – захисту прав людини. Хоча сучасні санкції намагаються цього уникати, ризик залишається, якщо санкції дуже широкі або якщо окупант сам експлуатує ситуацію, відмовляючись надавати людям послуги і звинувачуючи в усьому «ворожі санкції».

Підсумовуючи, нинішні механізми санкцій далеко не досконалі. Вони страждають від політичних компромісів, юридичних лакун, практичних труднощів із виконанням та суперечливих наслідків. Це не привід відмовлятися від санкцій – а радше стимул працювати над їх вдосконаленням і комплексним застосуванням разом з іншими засобами впливу на окупантів.

Враховуючи зазначені недоліки, міжнародна спільнота та експерти пропонують різні шляхи **посилення правових механізмів санкційної відповідальності за окупацію**. Мета – зробити санкції більш ефективними, справедливими та стійкими інструментами захисту міжнародного правопорядку і прав людини. Серед перспективних напрямів вдосконалення можна виокремити такі:

- **Розробка чіткішої міжнародно-правової основи для санкцій.** Потрібно перейти від *ad hoc* практики до встановлення принципів у договорах чи резолюціях. Один з варіантів – ухвалення під егідою ООН міжнародної конвенції про санкції (або про заборону агресії з переліком колективних заходів реагування). Така конвенція могла б визначити, що грубі порушення (агресія, окупація, геноцид) *автоматично* тягнуть за собою певний мінімум санкційних дій з боку всіх держав – наприклад, ембарго на озброєння, заборону на визнання незаконних здобутків, замороження активів верхівки окупанта тощо. Хоч ухвалення такого документа в нинішніх умовах проблематичне (через спротив самих потенційних агресорів), однак поступово формується *звичаєва норма*, яка може лягти в основу. Вже сьогодні в риториці багатьох держав прозвучало: санкції проти грубих порушників – це не право, а **обов'язок кожної держави** в ім'я захисту *erga omnes*-зобов'язань. Закріплення цього підходу на папері зміцнило б правомірність санкцій і ускладнило б порушникам можливість апелювати до «незаконності» заходів.

- **Посилення координації і виконання санкцій, закриття лазівок.** Щоб санкції реально діяли, необхідно усунути можливості для їх обходу. Тут пріоритет – **обмін розвідданими і координація між союзниками** щодо схем обходу. Нинішні санкційні коаліції (наприклад, група по санкціях проти РФ при Єврокомісії та Держдепартаменті США) мають працювати як єдиний фронт: обмінюватися списками підозрілих компаній, синхронно їх додавати до санкцій, тиснути на треті

країни, щоб ті не ставали «хабами» для контрабанди. ЄС вже зробив крок, ухваливши регламент, що дозволяє застосувати торговельні обмеження проти третіх країн, які системно допомагають обходити санкції¹⁴⁴. В майбутньому такі ж інструменти можуть взяти на озброєння і інші юрисдикції. Також варто уніфікувати підходи: нині різні країни іноді по-різному трактують, хто є порушником санкцій, – необхідні спільні критерії. Перспективним є створення *міжнародного реєстру санкційних порушників*, де фіксувалися б випадки обходу і називалися компанії/особи, винні в цьому, з подальшим їх покаранням (в ідеалі – кримінальним). Наприклад, порушення ембарго під час воєн повинно розглядатися як серйозний злочин (аналогічно піратству чи фінансуванню тероризму) – тоді буде менше бажаючих ризикувати. В цьому напрямі вже рухається ЄС: Єврокомісія пропонує зробити порушення санкцій кримінальним злочином у всіх державах-членах¹⁴⁵.

- **Забезпечення гуманітарної гнучкості санкцій.** Щоб санкції не били по невинних, треба впроваджувати чіткі **гуманітарні виключення та механізми ліцензування**. ООН і держави-донори повинні спрощувати процедури, за якими на окуповані території можуть завозитися ліки, продовольство, здійснюватися гуманітарні виплати, попри санкції. Наприклад, нещодавно запроваджений механізм гуманітарного виключення в санкціях ООН (резолюція РБ 2664 (2022)) дозволяє гуманітарним організаціям проводити операції навіть у підсанкційних юрисдикціях без страху покарання. Подібне потрібно й на національному рівні: уряди санкційної коаліції мають надавати *«генеральні ліцензії»* для гуманітарної діяльності на окупованих територіях, щоб допомога доходила до населення. Це зніме аргументи про «нелюдність» санкцій і реально захистить права людей на виживання. Також важливо комунікувати місцевому населенню, що санкції спрямовані проти окупаційних властей, а не проти них: інформаційні кампанії можуть пояснювати мету санкцій і таким чином зменшувати їх стигматизацію.

---

¹⁴⁴ European Commission. Making sanctions effective. Brussels, 2025. [Електронний ресурс]. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en (дата звернення: 26.03.2025).

¹⁴⁵ Там само.

- **Чітке визначення умов зняття санкцій (roadmap).** Ефективність санкцій зросте, якщо окупанту буде ясно, які саме дії з його боку приведуть до пом'якшення чи скасування санкцій. Так звана «санкційна дорожня карта» допоможе перевести конфлікт у русло виконання вимог. Наприклад, санкції можуть поетапно зніматися у відповідь на відведення військ, допуск миротворців, проведення референдуму під егідою ООН тощо. Звісно, це не означає торгівлі принципами, але створює стимул для окупанта співпрацювати, якщо він хоче економічного полегшення. У минулому подекуди санкції ставали предметом переговорів: Сербія погоджувалася на мирні плани в Боснії, знаючи, що санкції ООН будуть зняті; Ліберія відмовлялася від підтримки бойовиків обмін на скасування ембарго. Щодо сучасних окупацій, варто на міжнародних форумах окреслити: наприклад, *санкції проти РФ будуть переглянуті, коли вона виконає резолюції ГА ООН про виведення військ з України*. Це переведе санкційну риторику з площини просто «покарання» в площину **умовного стимулу до миру**.

- **Санкції та контрзаходи мають залишатись на своєму особливому місці в міжнародному правопорядку - примусу держави-порушника до припинення порушень та повернення до нормалі поведінки.**

У підсумку слід визнати що, **санкційний механізм щодо дій окупантів потребує еволюції**, щоб стати більш системним і результативним. Необхідні як нормативні зміни (кодифікація, усунення правових прогалин), так і практичні – покращення моніторингу, виконання, гнучкості санкцій. Попри всі виклики, санкції лишаються важливим засобом примусу в міжнародному праві. Їхнє вдосконалення – це інвестиція в майбутню **глобальну синхронізовану міжнародно-правову систему, де порушення суверенітету і масові утиски прав і свобод людини матимуть неминучі негативні наслідки для винних**. Лише зробивши санкції невідворотними, послідовними і дієвими, світове співтовариство зможе реально стримувати потенційних агресорів і забезпечити кращий захист прав і свобод людини під час міжнародних збройних конфліктів які приводять до введення в дію режиму окупації.

Одним з механізмів посилення ролі санкцій та контрзаходів у міжнародному праві є їх конвенційне інкорпорування.

Наприклад:

«1. Високі Договірні Сторони домовились, що міжнародне протиправне діяння, що скоєне однією з Високих Договірних Сторін приводять до права інших Високих Договірних Сторін ввести санкції та контрзаходи проти держави-порушника, що в тому числі, але не обмежуючись, реторсії, репресалії та інші передбачені міжнародним правом санкції та контрзаходи.

2. Санкції та контрзаходи вводяться на такий строк, що пропорційно відповідає завершенню міжнародного протиправного діяння та у своєму об'ємі міститиме обмежувальні, обтяжуючі, пошукові та компенсаторні заходи по відношенню до держави порушника».

3.3. Оптимізація міжнародних інституційних основ захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації

Сучасна архітектура міжнародного захисту прав і свобод людини демонструє явну неспроможність гарантувати дотримання фундаментальних прав і свобод в умовах збройного конфлікту та особливо — під час окупації територій. Тривала окупація Північного Кіпру Туреччиною, збройна агресія Російської Федерації проти України, анексія Криму та окупація інших територій України Росією з 2014 року— всі ці випадки свідчать про системну кризу міжнародних інституцій, відповідальних за запобігання та реагування на порушення прав і свобод людини¹⁴⁶.

Для уникнення декларативності прав і свобод людини під час режиму окупації, конче необхідним є модифікація інституційних механізмів Організації Об'єднаних Націй, зокрема – Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, кодифікації інституту відповідальності держав та міжнародних організацій в міжнародному праві, питання контрзаходів (санкцій) має обов'язково посісти своє належне місце інструменту примусу для поновлення міжнародного правопорядку, транспарентність прийняття універсальних санкційних рішень потребує збільшення та стати матерією юридичної роботи міжнародно-правового механізму, а не політичної волі держав.

Лише глибоке реформування ключових міжнародних органів, які мають повноваження у сфері забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, здатне створити передумови для ефективного захисту прав і свобод людини під час окупації. Йдеться, передусім, про оптимізацію інституційного функціонування Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, Міжнародного кримінального суду, а також про створення нових процедурних і

---

¹⁴⁶ Прикладом цього є Резолюція Ради Безпеки ООН від 24.02.2025 року № S/RES/2774 по Україні, лише на третій рік повномасштабного вторгнення РФ на територію України, РБ ООН, як профільний та компетентний орган з питань безпеки та миру, видала документ в 2 абзаци преамбули та 1 пункт тексту. Орган, який має повноваження видавати обов'язкові до виконання рішення, використовує словарний апарат закликів та декларацій: "EMPLORES", "FURTHER URGES". Слово "конфлікт" сприймаю зі особливим скептицизмом, як недописаний термін зі спільної статті 2 Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни та практики МКТЮ.

організаційних механізмів, які уможливають швидке реагування на масові порушення¹⁴⁷.

Саме тому міжнародні злочини на окупованих територіях лишаються безкарними, а дії держав-порушників (наприклад, Росії) залишаються без належної міжнародно-правової оцінки та відповіді. А захист прав і свобод людини на окупованих територіях лишається декларацією попри конвенційне закріплення.

Реформа Ради Безпеки ООН має відбутись у спосіб скасування права вето постійних членів Ради Безпеки ООН, разом із скасуванням самої групи «обраних світових поліцейських». **Всі члени Ради Безпеки ООН мають бути рівними між собою та обиратись у Ради Безпеки ООН за загальним принципом ротацій. Розширення повноважень Генеральної Асамблеї ООН в рамках *Uniting for Peace*¹⁴⁸, створення постійного Комітету з імперативних норм ГА ООН, який би відслідковував ситуації ризику і рекомендував дії; запровадження регулярного огляду виконання державами своїх позитивних зобов'язань при Генеральній Асамблеї ООН.** Також часто згадують про потребу мати **резерв ООН** – постійні збройні сили під егідою ООН, які можна швидко розгорнути для припинення геноциду або підтримання миру. Нова парадигма могла б оживити цю ідею або, як мінімум, покращити підготовку і мандати миротворців.

Провідні дослідники, зокрема *Bardo Fassbender*, звертають увагу на те, що система, створена у 1945 році, не відповідає сучасному геополітичному балансу: «Інституційна архітектура Ради Безпеки є анахронізмом, який лише зміцнює владу держав-переможців Другої світової війни, і не репрезентує інтереси глобального

---

¹⁴⁷ Безсумнівно наразі, що питання миру та застосування сили в міжнародному праві є у колі компетенції Ради Безпеки ООН відповідно до Розділу 7 Статуту ООН. Воєнна окупація, як один з наслідків правомірного чи незаконного застосування сили в міжнародному праві, є в першу чергу правовим режимом, що визначає права і свободи людини на окупованих територіях, захист цивільного населення. Воєнна окупація території держави є тимчасовим заходом та має завершуватись внаслідок рішення Ради Безпеки ООН. Разом з тим, світове співтовариство спостерігає фактичну нефункціональність Ради Безпеки ООН у конфліктах, де задіяні постійні члени або їхні союзники. Механізм права вето постійних членів РБ ООН, закріплений у статті 27 (3), дозволяє постійним членам блокувати будь-яке рішення. Прикладами зловживання вето є ситуації з агресією Росії проти України, військовим конфліктом у Сирії або з окупацією території Грузії. Рада Безпеки ООН, навіть визнаючи загрозу міжнародному миру, часто виявляється паралізованою

¹⁴⁸ “Uniting for Peace” є програмою Генеральної Асамблеї ООН, що запущена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 03.10.1950 року № A/RES/377 (V) та передбачає активацію Генеральної Асамблеї ООН на випадок відсутності рішення від Ради Безпеки ООН з питань миру та безпеки.

Півдня»¹⁴⁹. Така структура є джерелом втрати довіри до органу, який де-юре покликаний бути арбітром у питаннях миру і безпеки.

Такі повноваження краще передати на новоутворений спеціалізований орган при ООН з моніторингу за виконанням рішень МС ООН. Цей орган слід формувати із представників спеціалізованих агенцій ООН: УВКООН з прав людини, УВКООН з прав біженців, УВКООН з прав дітей. При виявленні невиконання рішення Міжнародного Суду ООН, цей наділити цей моніторинговий орган ООН правом подання процедурних заяв до Міжнародного Суду ООН із проханням про застосування універсальних санкцій та контрзаходів по відношенню до держав, що не виконують рішення Суду.¹⁵⁰

Системна проблема міжнародного судочинства полягає в його віддаленості від специфіки регіональних конфліктів та правових систем. Ідея універсального правосуддя — безперечно важлива — однак в реальності вона часто стикається з труднощами політичного характеру (відмова від юрисдикції, слабка імплементація) або практичного застосування (відсутність оперативного реагування).

Захист континуїтету прав і свобод людини під час дії режиму окупації є однією з головних цілей міжнародного правопорядку під час міжнародних збройних конфліктів, наряду з життям та здоров'ям комбатантів, які вибули з бою (*hors de combat*), військовополоненими та іншими конче важливими напрямками регуляторного об'єму міжнародного гуманітарного права.

На думку *Marco Sassòli*, Міжнародний Суд має потребу в «новому процедурному інструментарії, який дозволив би здійснювати пост-вердиктне забезпечення примусу — включно із санкціями, виключенням з міжнародних організацій, обмеженням доступу до фінансових інституцій»¹⁵¹. Згідно з аналізом *Attila Tanzi*, недоліком МС ООН є також його «віддаленість від регіональних

---

¹⁴⁹ Fassbender B. *The United Nations Charter as constitution of the international community*. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 285 p.

¹⁵⁰ Цей самий орган може проводити моніторинг виконання рішень Міжнародного Кримінального Суду, про що буде описано нижче.

¹⁵¹ *Sassòli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Cheltenham: Edward Elgar, 2019. p. 311.

конфліктів», що робить його рішення абстрактними та не враховує місцевого контексту¹⁵².

Права і свободи людини під час дії режиму окупації, в рамках існуючого сьогодні комплексу правового регулювання, залишись, фактично, без засобів захисту по відношенню до держави-окупанта. Вирішуючи питання юридичної спроможності захистити порушені права і свободи на окупованих територіях, приходимо до моделі реформування міжнародного правосуддя в умовах окупації через є створення **Регіональних палат Міжнародного Суду ООН** у сфері захисту прав і свобод людини на окупованих територіях. *Одним з можливих* форматів є створення таких Регіональних палат Міжнародного Суду ООН пропонується формувати через існуючі міжнародні регіональні органи ад'юдикації або створюючи нові Регіональні палати Міжнародного Суду ООН для тих регіонів, в яких регіональні міжнародні органи із захисту прав і свобод людини відсутні (Азія, Австралія та Океанія).¹⁵³

Запропонована модель передбачає утворення п'яти постійних Регіональних палат Міжнародного Суду ООН у такому форматі:

Регіональні палати можуть формуватися на основі вже існуючих міжнародних регіональних судових органів або, у разі їхньої відсутності, шляхом створення нових. Зокрема:

1. Європейський суд з прав людини функціонуватиме як Регіональна палата МС ООН у регіоні Європи ;
2. Міжамериканський суд з прав людини — як Регіональна палата для Північної й Південної Америки;
3. Африканський суд з прав людини і народів — як Регіональна палата для Африки;
4. Нова Регіональна палата для Азії, яка створюється на підставі паритетного представництва держав регіону;

---

¹⁵² Tanzi A. Problems of Enforcement of Decisions of the ICJ and the Law of the United Nations. *European Journal of International Law*. 1995. p. 539-572.

¹⁵³ Heller, K. J., The Rome Statute in Comparative Perspective. *The Stanford Handbook of Comparative Criminal Law*, U of Melbourne Legal Studies Research Paper No. 370, 2009, 55 p.

5. Нова Регіональна палата для Австралії та Океанії, сформована за аналогічним принципом.

Кожна з яких буде спеціалізуватися на розгляді справ у сфері захисту прав і свобод людини на окупованих територіях, що виникають на території відповідного регіону. Кожен з існуючих Судів додасть до свого функціоналу юрисдикцію Регіональної палати Міжнародного Суду ООН в рамках своєї структури. А Палати в регіонах, де відсутні діючі міжнародні судові органи, формуватимуться на паритетних засадах із кандидатів, номінованих державами відповідного регіону та затверджених Генеральною Асамблеєю ООН. Рішення палат підлягатимуть апеляційному перегляду МС ООН в складі 18 суддів. Особливої уваги заслуговує той факт, що Міжнародний Суд ООН має компетенцію щодо будь-якого питання міжнародного права, що забезпечить всебічність розгляду міжнародних спорів. Це означає, що юрисдикція таких Регіональних Палат Міжнародного Суду ООН включатиме в себе весь масив застосовного до міжнародних збройних конфліктів міжнародного права і не обмежуватиметься лише однією регіональною конвенцією із захисту прав і свобод людини.

Аргументи на користь такої реформи ґрунтуються на вже наявному позитивному досвіді регіонального правосуддя із застосуванням міжнародного гуманітарного права. Наприклад, **Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)** довів свою ефективність у розгляді справ, пов'язаних із окупацією. Його механізм враховує як правові стандарти Конвенції, так і політико-історичний контекст регіону. Його юрисдикція охоплює держави-члени Ради Європи і базується на *Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950)*. Особливо цінним є те, що Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані з окупацією¹⁵⁴¹⁵⁵¹⁵⁶¹⁵⁷¹⁵⁸.

---

¹⁵⁴ Європейський суд з прав людини. Справа «Cyprus v. Turkey» (заява № 25781/94) : рішення від 10 травня 2001 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 30.10.2024).

¹⁵⁵ Європейський суд з прав людини. Справа «Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia» (заява № 48787/99) : рішення (Велика палата) від 8 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61634> (дата звернення: 30.10.2024).

¹⁵⁶ Європейський суд з прав людини. Справа «Hassan v. the United Kingdom» (№ 29750/09) : рішення від 16 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146501> (дата звернення: 30.10.2024).

¹⁵⁷ Європейський суд з прав людини. Справа «Georgia v. Russia (I)» (заява № 13255/07) : рішення (Велика палата) від 3 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145739> (дата звернення: 30.10.2024).

Особливого значення має історичне рішення ЄСПЛ у міждержавній справі Україна та Нідерланди проти РФ *Справа № 43800/14* по факту збиття цивільного літака рейсу МН-17, що ухвалене 9 липня 2025 року, має надзвичайну значущість для практики міжнародного захисту прав і свобод людини в умовах окупації. Суд чітко визнав, що з 11 травня 2014 року Російська Федерація здійснювала ефективний контроль над частиною території Донецької та Луганської областей України, що прирівнюється до міжнародно-правового статусу окупації. У цьому контексті РФ не лише не забезпечила дотримання основоположних прав, але й системно їх порушувала.

ЄСПЛ встановив низку грубих порушень з боку РФ, зокрема права на життя (*ст. 2 Конвенції*) у зв'язку зі збиттям літака МН17, заборони катувань і нелюдського поводження (*ст. 3*), незаконного позбавлення волі (*ст. 5*), а також права на ефективний засіб правового захисту (*ст. 13*). Ці порушення мають системний характер і прямо впливають із практики держави-окупанта щодо репресій, фільтраційних заходів, тортур, вивезення цивільного населення та відмови у співпраці зі слідчими органами.

Це рішення ЄСПЛ посилює аргументацію на користь інституційної реформи міжнародного правосуддя в умовах окупації. Воно демонструє, що навіть у межах існуючих механізмів захисту прав людини можлива ефективна правова кваліфікація збройної окупації як ситуації, яка створює системний режим порушень. При цьому воно водночас засвідчує й межі ефективності таких механізмів у разі, коли держава-окупант демонструє повну зневагу до рішень міжнародних органів, що лише підтверджує актуальність пропозицій щодо посилення інституційної відповідальності через універсалізацію правозастосування.

У цих справах Суд сформував підхід до **ефективного контролю як критерію міжнародної відповідальності за окуповані території**. Такий прецедентний масив є орієнтиром для створення універсальної системи реагування на окупацію.

---

¹⁵⁸ Європейський суд з прав людини. Справа «Ukraine v. Russia (re Crimea)» (заява № 20958/14) : рішення (Велика палата) щодо прийнятності та відповідальності від 25 січня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221046> (дата звернення: 30.10.2024).

Водночас, ЄСПЛ не має прямого санкційного механізму в міжнародному праві. Його сила — у юридично обов'язковому конвенційному механізмі прецедентної природи рішень ЄСПЛ та інтегрованість у національне законодавство держав-членів Ради Європи таких прецедентних рішень, що підкріплюється авторитетом Ради Європи. Також, для прикладу в Україні в національних кримінальних кодексах введена кримінальна відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ – *частина 4 статті 382 Кримінального кодексу України*. Як зазначає *Manfred Nowak*, «успіх ЄСПЛ пов'язаний не стільки з жорсткістю примусу, скільки з високим ступенем добровільного прийняття норм і авторитетом практики Суду»¹⁵⁹. Такий підхід — сильний, але потребує адаптації до ситуацій масових порушень в умовах війни.

Аналогічним чином функціонують **Африканський суд з прав людини і народів** та **Міжамериканський суд з прав людини**.

Африканський суд з прав людини і народів створено для забезпечення контролю за дотриманням Хартії прав людини і народів. У рішенні «*Tanganyika Law Society v. Tanzania*» Суд підтвердив свою юрисдикцію щодо масових і системних порушень. Він зростає в авторитеті і набуває дедалі більшої довіри з боку громадянського суспільства. Його унікальна особливість — можливість індивідуального звернення навіть без згоди держави (за певних умов).

Міжамериканський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на держави-члени ОАД. У справах «*Barrios Altos v. Peru*», «*Gómez Paquiyauri v. Peru*», «*Ituango Massacres v. Colombia*» Суд сформулював суворий стандарт **державної відповідальності за дії недержавних акторів** за умов відсутності контролю. Його юриспруденція вирізняється гуманітарним фокусом, включенням елементів перехідного правосуддя та політики відшкодування.

Перевагою Міжамериканського суду є також гнучкість процедур, включно з можливістю винесення тимчасових заходів (*provisional measures*) у відповідь на

---

¹⁵⁹ Nowak M. Human rights or global capitalism: the limits of privatization. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2016. P. 207.

реальні загрози. На думку *Thomas Buergenthal*, «гнучкість цієї системи є її силою: вона дозволяє уникнути ригідності, властивої універсальним моделям»¹⁶⁰.

Правове порівняння показує, що регіональні механізми:

1. забезпечують вищий рівень прийнятності рішень (через культурну та юридичну близькість),
2. забезпечують швидше провадження,
3. мають кращі канали для імплементації в національні правові системи.

Як зазначає *Dinah Shelton*, «одним із найважливіших інституційних чинників ефективності судів із прав людини є їхня регіональна легітимність і здатність комунікувати з національними правовими традиціями»¹⁶¹.

Порівняльний аналіз дає підстави для кількох важливих висновків:

1. **Універсальне правосуддя має спиратися на регіональний досвід** — зокрема, у справедливому врахуванні локального контексту окупацій (культурного, історичного, правового).

2. **Інституційна ефективність пов'язана не лише з юрисдикцією, а й з механізмами виконання.** Суд без санкцій — слабкий. Суд, що може впроваджувати санкції та контрзаходи, із підтримкою Генасамблеї ООН та міжнародних фінансових інституцій — значно сильніший.

Як резюмує *Ruti Teitel*, «ефективне міжнародне правосуддя в умовах перехідного періоду — це не лише про притягнення винних, а про створення моделі правди, відновлення і запобігання»¹⁶². Це повною мірою стосується й умов окупації, які тривають десятиліттями й вимагають системної відповіді.

Порівняльне дослідження регіональних судових механізмів, таких як Європейський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини і народів, Міжамериканський суд з прав людини, виявляє їх значну адаптивність до специфіки локальних конфліктів, зокрема — в умовах порушень гуманітарного права. ЄСПЛ у справі «Кіпр проти Туреччини» встановив відповідальність держави-окупанта за

---

¹⁶⁰ Buergenthal T. The Inter-American Court of Human Rights. *The American Journal of International Law*. 1982. Vol. 76, No. 2. P. 231–245. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.jstor.org/stable/2201452> (дата звернення: 30.10.2024).

¹⁶¹ Shelton D. *Remedies in International Human Rights Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2005, p. 193.

¹⁶² Teitel R. *Globalizing Transitional Justice: Contemporary Essays*. Oxford : Oxford University Press, 2014, p. 49.

системні порушення прав людини на окупованій території навіть у відсутності контролю над конкретними порушеннями, що створило прецедент для розширеного тлумачення юрисдикції. Аналогічно, Міжамериканський суд неодноразово визнавав відповідальність держав за недотримання позитивних зобов'язань на підконтрольних та окупованих територіях, зокрема у *справах «Velásquez Rodríguez v. Honduras» та «Barrios Altos v. Peru»*.

Варто також врахувати, що міжнародне правосуддя не повинно втрачати універсальний характер. Саме тому модель регіоналізації при МС ООН не заперечує Міжнародний Суд ООН як центр контролю за правильністю (коректністю) рішень регіональних палат. Міжнародний Суд ООН повинен залишитися остаточною найвищою інстанцією, що забезпечує єдність тлумачення міжнародного права, зокрема гуманітарного права, Женевських конвенцій та звичаєвих норм.

При цьому, на випадок агресії між державами, регіональні палати МС ООН матимуть можливість ефективно приймати рішення про застосування універсальних санкцій та контрзаходів по відношенню до держави-агресора, а впровадження таких санкцій делегувати регіональним та універсальним міжнародним організаціям, таким як Європейський Союз, Африканський Союз, Організація Американських Держав, Організації Ісламських Держав, ASEAN, та інші міжнародні організації.

Особливої уваги потребує ситуація з Азіатським регіоном, де досі не існує **постійного регіонального суду з прав і свобод людини** та не існує єдиного міжнародного регіонального органу ад'юдикації. Регіональна Палата Міжнародного Суду для Азії стане корисним механізмом боротьби з вакуумом регіонального правового забезпечення. Запровадження азійської Палати при МС ООН не тільки заповнить цю прогалину, а й стане стимулом до створення повноцінного регіонального правосуддя на кшталт ЄСПЛ чи Міжамериканського суду. В умовах міжнародних конфліктів у М'янмі, Індії та Пакистані, Палестині, Ізраїлі, Афганістані, Сирії, Іраку, Ірану, Північній Кореї та Південній Кореї, та інших держав Азії – це питання набуває особливої актуальності.

Аналогічний підхід й застосовується до регіону Австралія та Океанія. Беззаперечно, що в цих регіонах світу міжнародні збройні конфлікти є скоріше

теоретичним опусом ніж реальністю, разом з тим, Регіональна Палата Міжнародного Суду ООН у регіоні Австралія та Океанія забезпечить існування механізму захисту прав і свобод людини на окупованих територіях у випадку спалаху міжнародних збройних конфліктів.

Дослідники *Jalloh & Clarke* також наголошують: «Регіоналізація міжнародного правосуддя не повинна сприйматися як відхід від універсальності, а навпаки — як її зміцнення через локалізацію впровадження стандартів»¹⁶³.

Уявімо приклад функціонування нової моделі Регіональних Палат при Міжнародному Суді ООН, в якій Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) діє як Регіональна Палата МС ООН, уповноважена розглядати справи, що виникають у межах міжнародного збройного конфлікту. У такій структурі рішення цієї палати можуть бути оскаржені до Міжнародного Суду ООН, що виконує функцію апеляційного органу для Регіональних палат.

Приклад Гіпотетичної справи «Україна проти Російської Федерації»¹⁶⁴ ілюструє, як запропонована модель дозволяє поєднати оперативність та глибину регіонального аналізу зі стратегічним, уніфікованим підходом міжнародного правосуддя.

---

¹⁶³ Jalloh C., Clarke K., Nmeihelle K. *The African Court of Justice and Human and Peoples' Rights in Context: Development and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, p. 81.

¹⁶⁴ Гіпотетична справа «Україна проти Російської Федерації (воєнна окупація територій України, збройна агресія РФ проти України)» стосується широкомасштабного збройного конфлікту та системної окупації частини території України. ЄСПЛ, виконуючи функцію Регіональної Палати МС ООН, виносить рішення, яким констатує, що Російська Федерація здійснює ефективний контроль над відповідними територіями, починаючи з квітня 2014 року, та несе міжнародно-правову відповідальність за численні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини. Серед встановлених порушень: незаконні затримання, насильницькі зникнення, фільтраційні табори, депортація цивільного населення, а також обмеження гуманітарного доступу. Суд покладає на Російську Федерацію обов'язок здійснити ефективне розслідування, забезпечити репарації потерпілим та вжити заходів гарантій неповторення. Росія, скориставшись передбаченим у новій моделі механізмом апеляції, подає скаргу до МС ООН. У своєму поданні вона стверджує, що ЄСПЛ перевищив повноваження, оскільки вийшов за межі Конвенції, залучаючи норми міжнародного гуманітарного права; що встановлення «ефективного контролю» є політизованим; і що висунуті зобов'язання є непропорційними в умовах триваючих бойових дій. Міжнародний Суд ООН розглядає апеляцію та виносить мотивоване рішення, яким залишає рішення регіональної палати без змін. У своєму рішенні Суд наголошує, що відповідно до статті 38 Статуту МС ООН, Суд вправі застосовувати всі джерела міжнародного права, включно з міжнародним гуманітарним правом. Тому ЄСПЛ, як Регіональна Палата, мав повноваження розглядати справу у всій повноті правового контексту. Суд також підтверджує наявність ефективного контролю та визнає системний характер порушень як обґрунтування для міжнародної відповідальності держави. У резолютивній частині МС ООН повинен буде доповнити рішення ЄСПЛ наступними елементами: по-перше, встановлюється факт збройної агресії у значенні Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (1974); по-друге, Суд повинен прийняти рішення про застосування санкцій та контрзаходів направлених на припинення окупації та системних порушень прав і свобод людини під час дії режиму окупації, передає справу на моніторинг до спеціалізованої установи ООН. У випадку невиконання рішення МС ООН, цей же суд застосовує універсальні санкції та контрзаходи за невиконання рішення, що діють до моменту виконання такого рішення державою-порушником.

Апеляційна функція МС ООН відіграє ключову роль у забезпеченні узгодженості тлумачення міжнародного гуманітарного права та принципів відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. Водночас зберігається ефективність регіонального рівня, який є ближчим до фактичних обставин конфлікту та сприяє довірі до правосуддя в постраждалих суспільствах.

З цього випливає, що у надзвичайних ситуаціях воєнної окупації в рамках міжнародних збройних конфліктів, модель апеляції до Великої Палати МС ООН виконує подвійну функцію: з одного боку — це повноцінний інструмент перегляду рішень регіональних палат, що забезпечує додаткову процесуальну справедливість; з іншого боку — це ключовий механізм утвердження загальноєвропейських стандартів відповідальності держав, що сприяє єдності та узгодженості міжнародного правопорядку. У світі, який стрімко фрагментується під впливом регіональних безпекових блоків і правових традицій, саме така модель дозволяє зберегти баланс між універсальністю норм міжнародного права та правовою адаптивністю до специфіки кожного регіону.

Золотим стандартом розвитку міжнародного права вбачається концепція універсалізації через регіоналізацію, що передбачає вбудовування регіональних інституцій у загальну архітектуру міжнародного правосуддя. Такий підхід ґрунтується на усвідомленні того, що ефективне впровадження універсальних стандартів можливе лише за умови їхньої культурної, правової та інституційної вкоріненості у відповідних регіонах.

У цьому контексті оптимізація структури Міжнародного Суду ООН через впровадження постійних Регіональних Палат є не лише інституційною інновацією, а й відповіддю на виклики ефективності, легітимності та гнучкості міжнародного правосуддя. На практичному рівні це дозволяє:

– Скоротити дистанцію між міжнародним правосуддям і локальним контекстом конфліктів, адже регіональні палати формуються із суддів, які мають глибше розуміння правових традицій, політичної ситуації та історичного фону регіону. Це сприяє зростанню довіри до суду з боку потерпілих сторін, а також підвищує якість доказової оцінки та аргументації;

– Забезпечити оперативність судових рішень шляхом зменшення процесуального навантаження на центральну структуру МС ООН та скорочення строків розгляду справ, що є критичним у випадках порушень прав і свобод людини в умовах окупації, блокади чи бойових дій;

– Сформувати єдиний простір правової відповідальності через уніфікацію практики тлумачення міжнародного права, що досягається за рахунок обов'язкової апеляційної функції Великої Палати МС ООН. Це дозволяє коригувати потенційно суперечливі або надто вузькі тлумачення, які можуть виникати в регіональному контексті.

Крім того, така реформа відкриває можливість до поступової інституалізації міжнародного права в нових регіонах, де відсутні власні ефективні механізми правосуддя — в Азії, Австралії та Океанії. Створення там Регіональних Палат під егідою МС ООН стало б логічним заміником етапу до формування постійних регіональних судів. У перспективі це може сприяти загальному зміцненню глобальної архітектури захисту прав і свобод людини, забезпечуючи покриття всіх регіонів належними інституційними засобами.

У сучасній архітектурі міжнародного захисту прав людини особливо гостро постає питання забезпечення юридичної дієвості на окупованих територіях. В межах нині існуючої системи правового регулювання права і свободи людини в умовах збройної окупації часто залишаються без належних механізмів захисту, зокрема у випадках, коли держава-окупант ігнорує юрисдикцію відповідних регіональних чи універсальних судових органів. У зв'язку з цим виникає необхідність у новій інституційній моделі, яка б поєднувала як регіональну специфіку, так і універсальні стандарти міжнародного публічного права.

Вирішенням цієї проблеми пропонується створення п'яти постійних Регіональних палат Міжнародного Суду ООН, які здійснюватимуть правосуддя у справах, пов'язаних із порушеннями прав людини на окупованих територіях у відповідних регіонах. Згідно із запропонованою моделлю, такі палати функціонуватимуть як інституціонально включені підрозділи Міжнародного Суду

ООН, що діють за принципом спеціалізованої регіональної юрисдикції, але при цьому залишаються частиною єдиної правової системи ООН.

Ці приклади засвідчують, що регіональні інституції не лише здатні ефективно розглядати справи, пов'язані з воєнними конфліктами та окупацією, але й формують розширену доктрину відповідальності держав. Саме ця доктрина має бути перенесена на рівень універсального міжнародного правосуддя.

Інституційне включення означає, що кожна така палата юридично визнається як складова Міжнародного Суду ООН та діє в межах мандату, узгодженого Статутом ООН та спеціальною резолюцією Генеральної Асамблеї. У випадку вже існуючих судів, інтеграція відбувається через розширення функціоналу на основі окремої угоди з ООН, що підтверджується спільною декларацією сторін та схвалюється Генеральною Асамблеєю. Такий механізм подібний до правового статусу Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), яке, хоча й формально незалежне, визнається частиною системи ООН на підставі інституційної угоди.

Для регіонів, де такі органи відсутні, нові палати створюються безпосередньо під егідою МС ООН. Судді таких палат призначаються Генеральною Асамблеєю ООН за поданням держав регіону, на основі паритету й з урахуванням критеріїв незалежності, професіоналізму та рівномірного географічного представництва, відповідно до практики, закріпленої у *статтях 2–9 Статуту МС ООН*. Бюджетне фінансування таких палат покладається на ООН із можливим залученням добровільних внесків держав регіону.

Судова юрисдикція Регіональних палат охоплюватиме весь спектр міжнародного права, що застосовується до ситуацій збройної окупації: від міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи) до міжнародного права прав людини, норм звичаєвого права та *jus cogens*. Особливо важливим є те, що юрисдикція палат не обмежуватиметься лише положеннями однієї регіональної конвенції, як у випадку ЄСПЛ чи Міжамериканського суду. Це дозволить уникнути юридичного вакууму, що виникає внаслідок фрагментарності та відсутності універсальної компетенції у межах регіональних систем.

Усі рішення Регіональних палат підлягатимуть апеляційному перегляду у складі Великої палати МС ООН із 18 суддів, що забезпечить єдність правозастосування, тлумачення та інтеграцію практики в межах єдиної судової системи. Апеляційна функція МС ООН у цьому контексті слугуватиме не лише механізмом перегляду, а й гарантом уніфікації міжнародного права на глобальному рівні. Така модель відповідає принципу субсидіарності: регіональний рівень забезпечує доступність і релевантність правосуддя, тоді як глобальний — гарантує узгодженість і примат міжнародного права.

Загалом, інституційне включення Регіональних палат до структури МС ООН дозволяє подолати три ключові системні недоліки:

- **Фрагментація юрисдикції** — шляхом надання кожній палаті повного мандату на весь спектр норм, що регулюють ситуації окупації;
- **Обмежена географічна досяжність** — через створення нових палат у регіонах без наявних судових механізмів;
- **Вибірковість правозастосування** — завдяки обов'язковості апеляційного нагляду МС ООН.

Таким чином, модернізація МС ООН у напрямку побудови багаторівневої, регіонально-центричної, але концептуально єдиної структури міжнародного правосуддя, є логічною відповіддю на виклики часу. Вона відповідає як науковим доктринам розвитку міжнародного публічного права, так і практичним потребам людства, що перебуває у стані численних конфліктів, у тому числі — затяжних збройних окупацій. Універсальність міжнародного правосуддя лише тоді набуває сили, коли вона вкорінена у реальність правового й політичного різноманіття світу. Саме такий підхід дає шанс на ефективний захист прав і свобод людини незалежно від географії конфлікту.

Важливим елементом кризового механізму є обмеженість юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС), який має право розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності, агресію та геноцид. Водночас його юрисдикція залежить від територіальності злочину, наявності ратифікації Римського статуту або іншого приєднання до Римського Статуту, часу здійснення злочину.

Велика частина держав, такі як США, Китай, Росія, Ізраїль, Індія, Іран, Пакистан, не визнає юрисдикції МКС, що фактично виключає реальну відповідальність осіб, які діють на їхній території або їхніх високопосадовців. При цьому держави, що визнають Статут МКС, — не можуть реалізувати обов'язковість юрисдикції Суду відносно інших держав, що не ратифікували Статут МКС. Універсальна юрисдикція міжнародних злочинів є беззаперечною. Разом з тим, гостро стоїть питання імунітетів високопосадовців держав, що віддають накази про вчинення міжнародних злочинів. Потрібно усунути юридичні бар'єри для такого правосуддя, щоб жоден злочинець не почувався безпечним. Це створює середовище невідворотності покарання, яке стримуватиме майбутніх порушників – тобто виконує превентивну функцію, реалізуючи позитивний принцип «покарати, щоб захистити».

Беручи до уваги справи, що розглядаються в МКС, може сформуватись враження, що він «стає інструментом постколоніального дисбалансу», оскільки переважна більшість розслідувань і справ стосується країн Африки та Близького Сходу, тоді як злочини держав-постійних членів РБ ООН залишаються поза розглядом. Відсутність ефективної універсальності лише поглиблює застосування подвійних стандартів у міжнародному правосудді».

Особливої уваги заслуговує архітектура міжнародного кримінального правосуддя в контексті захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Міжнародні протиправні діяння держав у сфері гуманітарного права ніколи не є абстрактними — за ними завжди стоять конкретні особи, які приймають рішення, віддають накази, координують насильство, здійснюють переслідування. Саме тому ефективна система захисту прав людини під час окупації неможлива без механізму кримінального переслідування індивідуальних відповідальних осіб — політичного, військового та адміністративного керівництва. Інакше — міжнародна відповідальність держави стає безособовою й позбавленою превентивного впливу.

Після заснування Міжнародного кримінального суду (МКС) у 1998 році міжнародна спільнота поклала великі очікування на його роль як універсального арбітра у справах, пов'язаних із геноцидом, воєнними злочинами, злочинами проти людяності та злочином агресії. Проте, понад два десятиліття функціонування Суду

продемонстрували глибоку структурну ваду: його залежність від добровільного визнання юрисдикції створює величезні «білі плями» у глобальній системі кримінальної відповідальності. Це особливо небезпечно в контексті збройних конфліктів та окупацій, оскільки саме держави, які ухиляються від участі у Статуті, є потенційними порушниками.

Статті 12–13 Римського статуту окреслюють три основні канали юрисдикції МКС:

- держава є учасником Статуту;
- держава, яка не є учасником, визнає юрисдикцію ad hoc;
- справа передана Радою Безпеки ООН.

Жоден із цих механізмів не забезпечує реального універсалізму. Перший — обмежений участю (наразі 124 держави, тоді як понад 60 — поза системою). Другий — ґрунтується на добрій волі (що виключає притягнення до відповідальності агресора). Третій — заблокований політичним механізмом вето постійних членів Ради Безпеки. Таким чином, держави, які мають найвищий потенціал до порушень (РФ, КНР, США, Ізраїль, Іран, Індія, Туреччина) фактично є недосяжними для МКС.

Це створює парадокс: найбільші порушення залишаються непокараними, а механізм, створений для боротьби з безкарністю, де-факто стає вибірковим.

У цьому контексті інтеграція МКС до інституційної структури ООН є не просто бажаною — вона є необхідною умовою перезапуску міжнародного кримінального правосуддя на засадах справедливості, рівності та загальності. Приєднання МКС до ООН має відбуватись не у формі співробітництва (як нині), а у формі інституційного включення як спеціалізованого органу ООН, згідно зі Статутом ООН.

Правовий механізм такого приєднання може передбачати:

- перегляд статті 7 *Статуту ООН* із включенням нового органу;
- укладення нової багатосторонньої угоди про універсальність юрисдикції МКС у випадках геноциду, агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності незалежно від ратифікації Статуту;

– автоматичне визнання юрисдикції МКС для всіх держав-членів ООН щодо злочинів, скоєних на території третіх держав-учасниць або в ситуаціях, що пов'язані з окупацією.

Інституційне включення до системи ООН також має наслідком:

– підзвітність держав щодо виконання ордерів МКС у межах системи санкцій ООН;

– нагляд за невиконанням рішень з боку Генеральної Асамблеї;

– узгодження слідчих дій із гуманітарними місіями ООН.

Умови сучасного світу, що характеризується відновленням збройного протистояння між державами, вимагають від МКС не бути лише органом символічного правосуддя. Без інституційного ядра, прив'язаного до ООН, його мандат залишатиметься вибіркоким і обмеженим. Натомість його включення до ООН забезпечить:

- автоматичну юрисдикцію для справ, пов'язаних із окупацією;
- посилення ролі прецедентного права у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності;
- інтеграцію МКС до системи превенції порушень — через спільну аналітичну роботу з органами Ради ООН з прав людини, УВКПЛ та ін.

Таким чином, лише інституційне включення МКС до структури ООН дасть змогу міжнародному кримінальному правосуддю вийти за межі фрагментарності й перетворитись на дієвий механізм відповідальності за тяжкі порушення в умовах окупації. Це стане не лише інструментом справедливості для потерпілих, а й фактором стримування для потенційних агресорів.

Це особливо актуально у випадках **окупації**, де саме державні органи здійснюють системні злочини — переміщення цивільного населення, депортацію, насильницьку зміну демографії, позасудові страти, розграбування майна та інше. Без надання МКС універсальної юрисдикції, фактична безкарність таких акторів зберігається.

У цьому контексті оптимізація можлива шляхом **інституційного приєднання МКС до структури Організації Об'єднаних Націй**. Пропонується внести зміни до Статуту ООН та Римського статуту з метою:

1. Надання МКС статусу **постійно діючого кримінального судового органу в системі ООН**;
2. **Автоматичного розширення юрисдикції МКС на всі держави-члени ООН** (принцип обов'язковості за моделлю статті 31 та 32 ЄКПЛ);
3. **Забезпечення бюджетного фінансування МКС через Генеральну Асамблею ООН**, а не лише за рахунок держав-учасниць.

Правове обґрунтування такої інтеграції не є безпрецедентним. Аналогічну модель мали *ad hoc* трибунали — *Трибунал по Югославії (ICTY)* та *Трибунал по Руанді (ICTR)*, створені саме РБ ООН у рамках *Глави VII Статуту*. Вони діяли в рамках ООН, мали універсальний авторитет та незалежний статус.

Без вбудування в систему універсального механізму примусу — МКС залишиться інструментом добровільного правосуддя, що суперечить самій ідеї кримінального переслідування та притягування до відповідальності порушника.

Особливої ваги набуває також механізм **виконання ордерів на арешт**. У чинній моделі МКС залежить від добровільної співпраці держав. Навіть після видання ордера на арешт президента Росії В. Путіна Монголія, будучи державою-членом МКС, не затримала та не передала Путіна до МКС. У випадку приєднання МКС до ООН, можливо встановити новий стандарт: невиконання ордера — підстава для санкцій та контрзаходів, що приймається Міжнародним Судом ООН на запит МКС.

Інституціональне включення Міжнародного кримінального суду до структури Організації Об'єднаних Націй є не лише політико-правовим завданням, а й складним юридичним процесом, що потребує точного узгодження між нормами Статуту ООН, Римського статуту та міжнародного договірної права. З урахуванням чинного міжнародно-правового режиму, можна виокремити щонайменше три правоможні сценарії такого реформування, кожен із яких має свої переваги та виклики.

Перший сценарій передбачає внесення поправок до Статуту ООН, зокрема до його розділу XIV, або ж створення нового розділу, що визначав би МКС як головний

орган системи ООН з кримінального правосуддя. Згідно зі статтею 108 Статуту ООН, такі поправки повинні бути схвалені Генеральною Асамблеєю більшістю у дві третини голосів, а також ратифіковані двома третинами держав-членів, включно з усіма постійними членами Ради Безпеки. Цей механізм дозволив би надати МКС статус органу ООН, подібно до Міжнародного Суду ООН, забезпечити автоматичне поширення його юрисдикції на всі держави-члени ООН у межах предметної компетенції та зобов'язати ці держави до повноцінної співпраці з Судом. Водночас, політична складність полягає в необхідності згоди постійних членів Ради Безпеки, багато з яких або не є учасниками Римського статуту, або перебувають у публічній опозиції до юрисдикції МКС.

Другий, більш реалістичний у короткостроковій перспективі механізм полягає в укладенні розширеної угоди між ООН і МКС, яка б замінила або істотно доповнила чинну Угоду про відносини між ООН і МКС від 2004 року. Така угода може закріпити статус МКС як функціонального органу ООН з кримінального правосуддя, делегованого на підставі спеціального мандату Генеральної Асамблеї. У межах цієї угоди можна передбачити автоматизм юрисдикції МКС у ситуаціях, які Генеральна Асамблея або Рада Безпеки визнають такими, що становлять загрозу миру та безпеці, а також закріпити обов'язковість співпраці з МКС усіх держав-членів ООН в межах глави VII Статуту. Хоча такий підхід не вимагає внесення змін до Статуту ООН, його легітимність базуватиметься на резолюціях та міжнародній угоді, а отже, не матиме тієї ж ваги, що формальна інкорпорація до структури Організації.

Третім можливим механізмом є ухвалення Генеральною Асамблеєю спеціальної резолюції, яка мала б інтерпретаційний (*res interpretativa*) характер. У такій резолюції Асамблея може визнати МКС таким, що виконує функції, сумісні з цілями та завданнями ООН, та рекомендувати державам-членам сприяти реалізації його юрисдикції у справах, що стосуються порушення міжнародного гуманітарного права, геноциду або злочину агресії. Така резолюція могла би також містити правову оцінку того, що відмова від співпраці з МКС суперечить принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (*pacta sunt servanda*) відповідно до *статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року*. Попри те, що

подібна резолюція матиме політичну, а не юридично обов'язкову силу, вона створить потужний прецедент для подальших дій у напрямку повноцінної інституціоналізації.

Таким чином, реформа, спрямована на інтеграцію МКС до системи ООН, є багаторівневою. Вона передбачає або складну, але юридично міцну зміну основного договору (Статуту ООН), або поступове функціональне включення на основі міжінституційних угод та тлумачень. У будь-якому разі таке включення є необхідною умовою для зміцнення універсальності кримінального правосуддя й перетворення МКС з напівавтономного механізму на системний інструмент відповідальності у межах загального механізму захисту міжнародного правопорядку. Особливо це актуально для справ, що виникають у контексті збройних конфліктів і окупації, де обмеження юрисдикції МКС не повинні бути перепорою для справедливості.

Варто також звернутися до **практики ad hoc трибуналів** — Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії (ICTY) та для Руанди (ICTR). Ці трибунали діяли на основі резолюцій Ради Безпеки ООН та мали широкі повноваження, включаючи обов'язковість співпраці з державами, примусові слідчі повноваження та контроль за виконанням рішень. ICTY, зокрема, продемонстрував успішне притягнення до відповідальності високопосадовців — Караджича, Младича, Мілошевича, Тадіча.

Особливої уваги заслуговує **Спеціальний трибунал за злочин агресії проти України, що утворений Україною та Радою Європи**. Цей Спеціальний трибунал унікальний для практики міжнародного права:

- Спеціальний трибунал має право притягувати до відповідальності людей з держав, що походять з держав, які не є членами Конвенції про утворення Спеціального трибуналу;
- Спеціальний трибунал має право притягувати до відповідальності людей незалежно від їхніх функціональних чи державних імунітетів (частина 4 статті 27 Статуту Спеціального трибуналу).

Спеціальний трибунал має право на притягувати до відповідальності людей за відсутності обвинуваченого (*in absentia*; стаття 28 Статуту Спеціального трибуналу).

Для вироблення концепції оптимізації інституційних основ захисту прав і свобод людини в умовах окупації, доцільно проаналізувати вже наявні міжнародні судові органи, які продемонстрували функціональну ефективність, оперативність, здатність долати політичні бар'єри та забезпечувати імплементацію своїх рішень.

В результаті аналізу сучасних проблем міжнародного права у сфері захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, можна сформулювати такі пропозиції:

1. У зв'язку з неефективним механізмом права вето постійних членів в рамках роботи Ради Безпеки ООН. З метою захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації є конче необхідним **скасування права вето та запровадження механізму кваліфікованої більшості для ухвалення рішень з питань миру.**

2. З метою захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, **надати Міжнародному Суду ООН розгалужену систему Регіональних Палат МС ООН із правом апеляції до Міжнародного Суду ООН** в сфері захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації;

3. Задля захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, необхідно **розширити повноваження Міжнародного Суду ООН із впровадження універсальних санкцій та контрзаходів по відношенню до держав-порушників міжнародного гуманітарного права окупації та у сфері протиправного застосування сили в міжнародних відносинах, припинення агресії.**

4. У зв'язку з необхідністю захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, необхідно **надати Міжнародному Суду ООН повноваження передавати на виконання свої рішення до регіональних міждержавних організацій** з метою пришвидшення *deliverance*.

5. Необхідно **створити спеціалізований орган при ООН із моніторингу виконання рішень МС ООН і МКС**, до складу якого мають входити представники міжурядових спеціалізованих агенцій ООН: УВКООН з прав людини, УВКООН з прав біженців, УВКООН з прав дітей. Формування такого органу має бути в колі повноважень Генеральної Асамблеї ООН.

6. З метою ефективного захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації та покарання міжнародних злочинців, **Міжнародний кримінальний суд має бути інтегрований до структури ООН;**

7. Захист прав і свобод людини у сучасній парадигмі міжнародного права є можливим лише за регуляторних пріоритетів з **розробки нової конвенції про інституційну відповідальність держав-окупантів за порушення прав і свобод людини під час дії режиму окупації**, що встановлює процесуальний обов'язок їх співпраці з міжнародними судовими органами та санкційні наслідки у разі відмови.

Без комплексного реформування міжнародно-правових інституцій захист прав і свобод людини під час дії режиму окупації залишається лише декларативним. Запропоновані заходи є критично необхідними для оновлення функціональності міжнародного правопорядку, котрому загрожує девіантна поведінка держав, в першу чергу тим, що порушення прав і свобод людини на окупованих територіях залишаються без відповідальності. Така безкарна протиправна поведінка формує негативний тренд міжнародно-правового нігілізму серед суб'єктів міжнародного права, що здійснюють воєнну окупацію територій інших держав. Наслідком такого тренду є поширення масових порушень прав і свобод людини під час дії режиму окупації, збільшення масштабів насилля серед цивільного населення та атак на них.

Сучасне міжнародне право котре повинно відповідати викликам сучасності, на відміну від попередньої системи, має отримати реальні міжнародно-правові механізми покарання за міжнародні злочини держав-порушників та їхніх вищих посадовців. Міжнародне право має забезпечувати мирне співіснування людей, народів та держав у повістці де в основі такої повістки є захист прав і свобод людини, яка є суверенною по своїй природі.

ВИСНОВКИ

Проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, як предмет дисертаційного дослідження, розкривається у вибудованій послідовності питань, що починається з аналізу чинного міжнародно-правового регуляторного масиву встановлення та дії режиму окупації та завершується пропозиціями до сучасної міжнародно-правової інституційної моделі міжнародного правопорядку.

Девіантна поведінка держав у міжнародних відносинах, зокрема в частині агресії, своїм наслідком може привести до фактичного зайняття військами однієї країни території іншої країни. Режим окупації є особливим міжнародно-правовим режимом, коли ефективний контроль над територією переходить до держави, що здійснює окупацію, при цьому сам титул (суверенітет) над територією залишається за державою, що страждає від окупації.

Воєнна окупація несе для держави, що здійснює окупацію міжнародно-правові позитивні зобов'язання (як конвенційні та і міжнародно звичаєві). Фундаментальним аспектом є саме захист прав і свобод людини під час дії режиму окупації. На сумному прикладі агресії Росії проти України, спостерігаємо, що у своїй безкарності та юридичному нігілізмі, окупаційні сили порушують весь масив прав і свобод людини, в тому числі новітні – цифрові права і свободи. А сама по собі окупація поширюється й на кіберпростір, здійснюючи цифрову окупацію.

Констатація провалу міжнародно-правової архітектури правопорядку за Ялтинсько-Постдамським форматом, надає можливість окреслити стратегічне завдання дисертаційного дослідження – обґрунтування розширення прав і свобод людини, як основного предмету міжнародно-правового регулювання режиму окупації, формування пропозицій з реформування міжнародно-правового нормативного масиву, формування пропозицій до укріплення позитивної відповідальності держав, удосконалення санкційного механізму та реконфігурації інституційної моделі ООН.

Аналізуючи підходи до захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, зіштовхуємось з питанням співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини. Практика органів міжнародної

ад'юдикації, зокрема Міжнародного Суду ООН та Європейського суду з прав людини, привела до конкретного висновку – ці галузі міжнародного права є такими, синергічно доповнюють одна одну під час дії збройних конфліктів.

Разом з тим, під час дії режиму окупації, на окупованих територіях не припиняє дію національне законодавство держави, що страждає від окупації та можуть діяти тимчасові норми держави, що здійснює окупацію. Такі обставини приводять до того, що під час дії режиму окупації людина є суб'єктом комплексу правового регулювання.

Режим окупації, як надзвичайна ситуація, є підставою для введення режиму дерогації (відступлення) від зобов'язань держави у сфері захисту прав людини. Дерогація є винятковим міжнародно-правовим інструментом, який дозволяє державі тимчасово відступити від своїх зобов'язань у сфері прав людини, коли постає екзистенційна загроза та запроваджено надзвичайний стан. Сам факт його оголошення не є автоматичним виправданням для обмеження прав: кожна дерогація потребує чіткого юридичного обґрунтування та дотримання часових і змістовних лімітів. Межа між необхідністю і зловживанням проходить там, де надзвичайні заходи перетворюються на узурпацію, підмінюючи права обов'язками і створюючи систему насильства над гідністю людини. Лише правомірна дерогація, що відповідає критеріям необхідності та пропорційності, може вважатися легітимною і сприяти зміцненню міжнародного правопорядку.

В рамках дисертації виокремлено 7 (сім) постулатів правомірної дерогації:

Дерогація є міжнародно-правовим інструментом відступлення державою від своїх зобов'язань, який походить з конвенційних джерел; Дерогація державою від своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини, як міжнародно-правовий інструмент, містить часові та юридичні ліміти; Обов'язковою передумовою для початку дерогації державою від міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини є наявність надзвичайного стану; Порушення часових та юридичних лімітів, передумов настання правомірної дерогації держав від своїх міжнародних зобов'язань є протиправним діянням держави та призводить до міжнародної відповідальності; Функціональні суб'єкти міжнародного права

виконують моніторингову місію, що в свою чергу, йде паралельно правосудній, правозастовчій та правовпроваджуючій місіям; Застосування правомірної дерогації сприяє зміцненню міжнародного правопорядку; Правомірна дерогація, за своєю міжнародно-правовою природою, невід'ємно включає в свій юридичний об'єм критерії необхідності та пропорційності.

Матричний підхід у дисертації розглядається як ключовий інструмент систематизації прав і свобод людини та їх правозастосовного аналізу. Авторський підрахунок показує, що Загальна декларація прав людини 1948 року охоплює 236 прав і свобод, включаючи 22 загальні принципи права. Вони утворюють повний спектр громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, доповнений змішаними правами. Така систематизація не є випадковою — вона демонструє, що права людини утворюють цілісний масив, який потребує захисту в усіх обставинах, зокрема й під час воєнної окупації.

Матрична класифікація дозволила не лише поділити права за видами (85 громадянських, 1 політичне, 4 економічні, 28 соціальних, 58 культурних і 38 змішаних), а й запровадити другий параметр – принцип значущості, розділивши їх на категорії «найважливіші», «важливі» та «особливі». Це створює основу для визначення того, які права становлять абсолютне ядро й не можуть бути обмежені навіть у стані війни. Саме таке ранжування допомагає будувати пріоритети захисту та створює юридичний “компас” для держав і міжнародних організацій.

Матриця також унаочнює складність правового становища особи під час окупації, коли одночасно діють три юрисдикції — держави, що постраждала, держави-окупанта та міжнародного співтовариства. Це створює своєрідний «міжюрисдикційний простір», де формально захист мають гарантувати всі, але на практиці механізми виглядають розмитими чи недієвими. Такий стан речей підкреслює необхідність синхронізації норм трьох правових систем – гуманітарної, правозахисної та національної – у єдиний регуляторний комплекс, зорієнтований на людину.

Саме матриця робить можливим впорядкування цього складного простору, допомагає встановити, які права є абсолютними і не можуть бути обмежені навіть у

стані війни, а які підлягають пропорційним обмеженням. У дисертації запропоновано перейти від дозвільного до обов'язкового порядку доступу міжнародних гуманітарних та правозахисних організацій на окуповані території, що логічно випливає із самої структури матриці: захист прав не може бути залишений на розсуд держави-окупанта.

Підсумовуючи, матриця прав і свобод людини в дисертації розглядається як своєрідна «юридична карта», що охоплює не лише кількісний склад прав, а й їх якісні характеристики, значущість і механізми захисту. Вона є відправною точкою для модернізації міжнародного правопорядку, адже дозволяє створювати скоординовані механізми реагування, підкріплює правозастосовну практику та пропонує модель, яка поєднує гуманітарне право, право прав людини та інституційну діяльність міжнародних організацій в єдиний синхронізований комплекс.

Особливу увагу в роботі приділено питанню доступу до окупованих територій. Обґрунтовано, що допуск міжнародних гуманітарних і правозахисних організацій має перейти з дозволеного порядку в обов'язковий. Держава, що здійснює окупацію не повинна мати дискреції відмовляти у допуску МКЧХ, органів ООН чи інших нейтральних спостерігачів. Більше того, пропонується розширити функції “держави-покровительки”, дозволивши міжнародним організаціям, таким як, УВКПЛ ООН виконувати активну координаційну й наглядову роль у захисті прав і свобод цивільного населення під час дії режиму.

У роботі підкреслюється, що сама матриця потребує подальшого розвитку — класифікація та кваліфікація прав має бути завершена за всіма сімома параметрами, включно з частотою порушень, доступністю юрисдикційного захисту, відновлюваністю та доказовістю. Лише така багатовимірна матриця зможе стати універсальним інструментом для оцінки порушень прав і вироблення адекватних міжнародних реакцій, включно з санкціями, контрзаходами та програмами відновлення.

Континуїтет прав і свобод людини в дисертації розглянуто як концептуальну модель, яка пояснює не лише існування прав, а й увесь процес їх реалізації, захисту й поновлення. Реалізація прав і свобод описується як дворівневий процес: спершу

людина має фактичну можливість користуватися своїми правами у повсякденному житті, а у випадку їх порушення — законну можливість відновлення через ефективні механізми захисту. Така подвійність є ключовою для розуміння ролі прав людини в системі суспільних відносин і показує, що права є не декларативними, а дієвими, починаючи з моменту народження особи, а в деяких правопорядках — із моменту формування ембріону.

Сам континуїтет є структурно значимою моделлю, яка охоплює всі стани прав: їх виникнення, зміну, припинення, обмеження, а також їхнє співставлення і відновлення. Він поєднує ідею того, що кожна людина є носієм власного простору прав і свобод, а взаємодія людей у соціумі — це постійне перетинання цих просторів. Такий підхід допомагає усвідомити, що конфлікти, толерантність і конкуренція є наслідком зіткнення континуїтетів, а справедливий регуляторний режим покликаний не зрівняти всіх формально, а забезпечити рівність можливостей.

Ширина, глибина та об'єм континуїтету змінюються залежно від правового режиму. У період стабільності континуїтет є максимально відкритим, дозволяючи реалізовувати широкий спектр прав, тоді як у надзвичайних умовах він стискається, але не може бути повністю зруйнованим. У цьому сенсі континуїтет стає критерієм для визначення меж допустимих обмежень: він показує, які права є невідчужуваними і не підлягають дерогації, навіть коли держава посилається на надзвичайний стан.

Матриця класифікації та кваліфікації прав і свобод у цьому контексті виконує роль операційного інструменту континуїтету. Вона базується на постатейному аналізі Загальної декларації прав людини 1948 року та дозволяє показати, що цей документ охоплює більше прав і свобод, ніж зазвичай вважається. Класифікація і ранжування прав створюють систему координат, у якій можна розставити пріоритети захисту та визначити абсолютні права.

Ранжування має практичне значення для судових і квазі-судових процедур. Воно дозволяє ідентифікувати найбільш тяжкі порушення, які кваліфікуються як міжнародні злочини, і забезпечити їх першочерговий розгляд у Міжнародному кримінальному суді чи національних юрисдикціях. Крім того, воно допомагає

прокурорам і суддям вибудувати аргументацію, зосереджену на тих правах, які не можуть бути обмежені навіть у стані війни.

Додатковим параметром, що робить континуїтет “живим” інструментом, є коефіцієнт частоти порушень під час режиму окупації. Він дозволяє визначати, які саме права найчастіше порушуються, і пріоритезувати заходи захисту. Це перетворює континуїтет і матрицю на інтегрований аналітичний механізм, здатний підтримати як роботу міжнародних судів, так і діяльність гуманітарних місій. Таким чином, континуїтет стає не лише теоретичною конструкцією, а й практичною рамкою для оцінки стану прав людини, планування санкцій і програм відновлення після конфлікту.

В рамках дисертаційного дослідження стало формулювання та апробація методу регуляторного перехрестя – інноваційної концепції, яка систематизує точки перетину між міжнародним гуманітарним правом, міжнародним правом прав людини, міжнародним кримінальним правом, правом міжнародної безпеки та цифровим правом. На відміну від традиційної доктрини *lex specialis*, яка надає перевагу одній галузі права, цей метод виходить із принципу комплементарності та синергії, дозволяючи застосовувати норми паралельно і забезпечуючи більш високий рівень захисту особи. У дисертації вперше здійснено картування таких перехресть, розроблено їх класифікацію на гармонійні, колізійні та прогалини й запропоновано алгоритм гармонізації, за яким у разі конфлікту пріоритет віддається нормі, що забезпечує найповніший захист людини.

Практичне значення методу полягає в тому, що він дозволяє вибудувати інтегровану правозастосовчу модель для органів ООН, ЄСПЛ, МКС і національних судів, сприяє уніфікації міжнародної практики та зменшує ризик суперечливих рішень. Метод регуляторного перехрестя пропонується використовувати як процесуальний орієнтир для визначення підсудності, вибору застосовуваного права та оцінки доказів, а також для створення комплексних рішень, які поєднують припинення порушень і відшкодування шкоди. У роботі наголошено, що цей підхід може стати основою для підготовки нових міжнародних договорів і резолюцій,

зміщуючи фокус міжнародного права у бік людиноцентричної парадигми, де права людини мають пріоритет над міждержавними інтересами.

Розробка векторів міжнародно-правових змін у дисертації ґрунтується на універсальному підході, який пропонує взяти за основу повний обсяг прав і свобод, закріплених у Загальній декларації прав людини 1948 року, та застосовувати матрицю їх класифікації й кваліфікації за сімома параметрами. Такий метод дозволяє не лише структурувати існуючі проблеми, а й відсіяти суб'єктивні та політизовані підходи, що традиційно супроводжують дискусії про захист прав людини в умовах окупації. Матриця слугує єдиною точкою відліку, завдяки якій можна визначити, які саме права порушуються, наскільки вони значущі та які механізми відновлення повинні бути задіяні.

Важливим результатом цього підходу є усвідомлення, що права і свободи не можуть бути зведені до декларацій. Відсутність чітких процедур або залежність від автономної волі суб'єкта, який приймає рішення, призводить до того, що права стають заручниками політичної доцільності. Це особливо небезпечно в системі колективної безпеки, де суб'єктивні інтереси держав-членів Ради Безпеки ООН нерідко блокують ухвалення рішень, необхідних для припинення агресії та захисту цивільного населення. У роботі підкреслено, що збереження такого стану речей призводить до підриву міжнародного правопорядку й легітимності міжнародних інституцій.

Одним із запропонованих векторів є реформування системи ухвалення рішень на рівні ООН. Автор наголошує на необхідності обмеження політичної дискреції у Раді Безпеки, насамперед шляхом перегляду механізму застосування права вето, яке часто використовується з мотивів, далеких від забезпечення миру й безпеки. Пропонується розмежувати функції: залишити Раді Безпеки мандат на підтримання миру, а повноваження щодо застосування санкцій і контрзаходів передати Міжнародному Суду ООН, який здатен ухвалювати юридично обґрунтовані рішення, спираючись на норми універсального характеру.

У роботі також піднято проблему виконання рішень Міжнародного Суду ООН та необхідності запобігання їхньому політичному ревізійному. Будь-яке публічне

оскарження остаточних рішень Суду, у тому числі на рівні Ради Безпеки, розглядається як неприпустиме, оскільки суперечить статті 60 Статуту МС ООН. Такі втручання підривають авторитет Суду і створюють відчуття правової невизначеності, що особливо небезпечно під час збройних конфліктів та окупацій.

Інший напрям векторів змін стосується підвищення доказової та статистичної бази міжнародного права. Автор наголошує, що першим кроком має бути системний збір даних про порушення прав на окупованих територіях, що дозволить встановлювати факт системності злочинів, наявність *mens rea* та елементів геноцидних практик. На основі такої статистики слід розробляти нові конвенційні механізми та міжнародно-правові рішення, які б забезпечували надійний захист континуїтету прав і свобод у кризових ситуаціях.

Зрештою, дисертація підкреслює, що міжнародне право потребує глибокого оновлення: від перегляду мандатів ключових органів і процедур ухвалення рішень до розробки інноваційних механізмів захисту та відновлення порушених прав. Запропоновані вектори спрямовані на те, щоб зробити міжнародний правопорядок більш передбачуваним, справедливим і дієвим, здатним реагувати на виклики сучасності та гарантувати реальний, а не декларативний захист людини.

Проблема відповідальності держав у міжнародному гуманітарному праві проявляється насамперед у тому, що права і свободи людини в умовах окупації часто залишаються деклараціями. Міжнародні механізми захисту діють повільно й фрагментарно, а іноді взагалі відсутні. У дисертації доведено, що вирішення цієї проблеми можливе через дві паралельні стратегії: по-перше, посилення позитивної відповідальності держав — тобто створення умов, коли вони добровільно й усвідомлено дотримуються міжнародного права і розширюють механізми моніторингу та превенції; по-друге, через радикальне оновлення системи міжнародно-правової відповідальності, щоб зробити її дієвою і неминучою для держав-порушників та індивідів, які вчиняють міжнародні злочини.

Дисертація акцентує на тому, що чинні механізми захисту імперативних норм та МГП неефективні без політичної волі й чіткого інструментарію. Стаття 1 Женевських конвенцій, стаття 41 Проекту статей КМП та Конвенція про геноцид

покладають на держави обов'язок запобігати й припиняти порушення, однак ці норми часто залишаються без практичного втілення. Необхідно розробити механізми примусу і координації, які б гарантували, що зобов'язання будуть виконані.

У роботі простежується тенденція до інституціоналізації позитивних обов'язків через діяльність Ради ООН з прав людини, договірних комітетів і спеціальних процедур. Комісії розслідування щодо Сирії, Ємену чи України формують доказову базу, мобілізують міжнародний тиск і зміцнюють консенсус: недостатньо лише не вчиняти злочини, держави мають активно протидіяти їх вчиненню іншими. ЄСПЛ також демонструє у своїй практиці, що позитивні зобов'язання не зникають у воєнний час, а, навпаки, стають особливо актуальними.

Зроблено висновок, що міжнародне право рухається у напрямі концепції проактивної відповідальності. Суверенітет більше не розглядається як право на бездіяльність, а членство в міжнародних організаціях стає синонімом готовності співпрацювати для захисту миру й прав людини. У цьому контексті пропонується розширити повноваження Генеральної Асамблеї в рамках механізму *Uniting for Peace*, обмежити застосування вето у випадках масових злочинів та створити постійний Комітет з імперативних норм, що відслідковуватиме ризикові ситуації.

Важливим аспектом є стимулювання держав до виконання позитивних зобов'язань. У дисертації пропонуються непрямі стимули: фінансові преференції для держав, що приймають біженців, активну участь у відновлювальних програмах, а також відзначення внеску держав, які забезпечують миротворчі операції чи підтримують міжнародне правосуддя. Це сприяє формуванню «культури відповідальності» як нової норми міжнародних відносин.

Оновлена доктрина відповідальності держав у міжнародному гуманітарному праві вимагає вивести санкції та контрзаходи в ранг одного зі стовпів правопорядку, коли йдеться про захист прав і свобод людини в умовах окупації. Ідеться про правомірні публічно-правові дії держав і міжнародних організацій, спрямовані на примус порушника припинити міжнародно-протиправні діяння та повернутися в правове поле. Розрізнення між санкціями (ширший спектр колективних і інституційних заходів) і контрзаходами (індивідуальні реакції потерпілих держав у

межах інституту відповідальності) потрібне для точного налаштування інструментарію й уникнення довільності.

Запропонована в дисертації матриця прав і свобод та концепція континуїтету задають матеріальний компас для санкційної політики: міра реагування має відповідати значущості уражених прав, частоті їх порушення та ступеню фактичного виключення населення з національного й міжнародного правопорядку. Порушення прав, що формують «абсолютне ядро» (життя, гідність, свобода від катувань, недоторканність, базовий доступ до медицини, води, їжі, освіти), повинні тягти за собою найжорсткіші й найтриваліші заходи — від секторальних обмежень до дипломатичної ізоляції та блокування активів відповідальних осіб і структур.

Разом із тим санкції мають подвійну оптику: вони стримують і виснажують порушника, але здатні мати побічні ефекти для цивільного населення. Тому санкційна архітектура повинна містити вбудовані гуманітарні винятки та прозорі механізми ліцензування для медицини, продовольства, дитячого захисту, базових сервісів — щоб санкційний тиск не підривав сам континуїтет прав, який покликаний відновити. Це ж обґрунтовує інформаційні кампанії для населення окупованих територій: санкції спрямовані проти окупаційних властей, а не проти людей

Ключем до дієвості є коаліційна єдність і виконання. Санкції втрачають ефект, якщо їх можна обійти. Необхідні спільні критерії порушення, взаємний обмін розвідданими, синхронні списки, тиск на треті держави-«хаби», єдиний реєстр порушників режиму. Звідси — логіка криміналізації обходу санкцій у національних правопорядках та уніфікації підходів на рівні союзів і регіональних організацій. Прозорість і передбачуваність підвищує легітимність: санкції мають мати і дорожню карту зняття — чітко окреслені умови відкату у відповідь на верифіковані кроки деескалації (відведення військ, доступ моніторингових місій, реституція).

Системна вада нинішнього порядку полягає в політичній дискреції Ради Безпеки та розмитості процедур. Дисертація пропонує перерозподіл повноважень: зберігши РБ ООН як орган підтримання миру, санкційні та контрзахові мандати варто вивести під більш жорсткі юридичні критерії, посилюючи роль Міжнародного Суду ООН як арбітра пропорційності та законності пакетів реагування. Паралельно

— розширення арсеналу Генеральної Асамблеї (Uniting for Peace), створення постійного Комітету з імперативних норм, який дає ранні рекомендації щодо колективних дій.

Нормативна завершеність вимагає кодифікації санкційної доктрини: від *ad hoc* практик — до універсального договору про санкції й контрзаходи у випадках агресії, окупації, геноциду та інших грубих порушень. Такий інструмент міг би закріпити мінімальний «санкційний стандарт» для всіх держав (ембарго на озброєння, замороження активів верхівки, невизнання наслідків окупації), вмонтувавши водночас гуманітарні винятки. Укладення такого документа — виклик, але сформована звичаєва тканина вже тягне у бік обов'язковості реагування.

У самому інструментарії санкцій доречно тримати типологічну ясність: ініціація (самостійні/колективні), адресність (точкові/групові), тривалість (одноразові, коротко-, середньо-, довгострокові), предмет (обмежувальні, обтяжуючі, пошукові, компенсаторні), силовий аспект (оборонні/наступальні в межах Статуту). Практично доцільним в умовах тривалої окупації є поєднання колективних, адресних, середньо- і довгострокових заходів, з активним пошуковим компонентом (виявлення схем обходу) та компенсаторним вектором (перенаправлення заморожених активів на відновлювальні та дитячі програми).

Санкційний режим має бути вписаний у доктрину позитивної відповідальності: членство в міжнародних організаціях тягне обов'язок не лише «не сприяти» порушнику, а й співпрацювати для припинення порушення. Рішення міжнародних судів і трибуналів, а також наглядові механізми договірних органів, конкретизують цей обов'язок у план дій для держав: від процесуальної допомоги до активного включення у колективні режими тиску. Така «позитивна комплементарність» змикає міжнародне правосуддя з державними політиками.

Не менш важливим є легітимаційний вимір: санкції сприйматимуться як справедливі, коли застосовуються універсально і без «зон недоторканності». Від великих держав очікується самоврядне обмеження дискреції (стриманість у ветованні у випадках масових звірств, приєднання до ключових судових режимів) — це умова

довіри до всієї системи. Культура відповідальності постає як нова норма: міжнародна солідарність — не риторична, а поведінкова.

Зрештою, ціль санкцій — відновлення континуїтету прав: повернення людині можливості реалізувати й поновити свої права та свободи. Санкції не завжди миттєво зупиняють насильство, але вони формують довгострокову рамку неприпустимості окупації, стримують майбутніх порушників і відкривають шлях до компенсацій і відбудови. Щоб цей інструмент став по-справжньому дієвим, потрібні і нормативні зміни (кодифікація, чіткі процедури, гуманітарні винятки), і операційні — координація, моніторинг, закриття лазівок, прозора «дорожня карта» деескалації.

Запропоноване в дисертації конвенційне інкорпорування санкцій і контрзаходів — логічний фінал цієї еволюції: закріпити право та обов'язок вводити пропорційні, обмежувальні, обтяжуючі, пошукові й компенсаторні заходи до завершення протиправного діяння, з прив'язкою до параметрів матриці та доказової статистики порушень. Такі чіткі правила зменшать простір для політичних маніпуляцій і зроблять відповідальність держав передбачуваною, послідовною і — головне — неминучою.

Оптимізація міжнародних інституційних основ захисту прав і свобод людини під час окупації починається з чесного визнання: нинішня архітектура занадто політизована й повільна, щоб ефективно реагувати на масові порушення. Щоб уникнути декларативності прав, санкційні рішення й контрзаходи мають перейти з площини політичної «доброї волі» у площину права: прозорі критерії, процесуальні гарантії, юридично вмотивовані пороги застосування й чіткі механізми виконання. У такій логіці санкції стають не опцією, а обов'язковим інструментом примусу до відновлення правопорядку, з гуманітарними винятками та контролем впливу на цивільне населення.

Ключовим вузлом зміни є Рада Безпеки ООН. Поки вето перетворює питання миру та безпеки на заручника вузьких інтересів, будь-яка санкційна або правозастосовча політика лишатиметься ламкою. Реформа має зняти привілей «обраних» і вирівняти членство через ротачію, а компетенції з реагування на масові звірства — підперти механізмом *Uniting for Peace*: розширити роль Генеральної

Асамблеї, створити постійний Комітет з імперативних норм, запровадити регулярний огляд виконання позитивних зобов'язань держав. Ідея резерву ООН — постійних сил швидкого розгортання для зупинення геноциду чи стабілізації — має бути виведена з теорії у практичну готовність.

Міжнародний Суд ООН часто віддалений від динаміки регіональних конфліктів і позбавлений реальних інструментів забезпечення виконання. Запропонована модель «універсалізації через регіоналізацію» вирішує обидві проблеми: створення постійних Регіональних палат МС ООН для Європи, Америк, Африки, Азії та Австралії з Океанією наближує правосуддя до контексту і зменшує часові лаги, а апеляційна Велика палата в Гаазі гарантує єдність тлумачення права.

Практично це означає вбудовування існуючих регіональних судів у структуру МС ООН як палат із розширеною компетенцією щодо окупаційних справ, а для регіонів без таких інституцій — створення нових палат із судьями, призначеними Генасамблеєю на паритетних засадах. Юрисдикція палат охоплюватиме весь спектр норм, застосовних до збройної окупації, від гуманітарного права до прав людини та *jus cogens*, а не обмежуватиметься єдиною конвенцією. Апеляційний перегляд забезпечить інтегрованість практики й зніме ризики фрагментації.

Ще одна системна прогалина — виконання судових рішень. Пропонується створити при ООН спеціалізований моніторинговий орган із представників УВКПЛ, агенцій з прав біженців і прав дитини, уповноважений ініціювати процесуальні звернення до МС ООН щодо застосування універсальних санкцій та контрзаходів проти держав, які ігнорують рішення. Така ланка перетворює «істину на папері» на програму дій, з прив'язкою до санкційних режимів та фінансових механізмів виконання.

Оптимізація неможлива без переосмислення ролі МКС. Поки Суд існує «поруч» із системою ООН, його юрисдикція залишається вибірковою, а ордери — легкою здобиччю політичних винятків. Інституційне включення МКС до структури ООН — через зміни до Статуту, розширену угоду ООН–МКС або тлумачну резолюцію Генасамблеї — уніфікує обов'язок співпраці, забезпечить автоматизм юрисдикції в

справах геноциду, агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності та підв'яже невиконання ордерів до санкційної системи.

Санкції й контрзаходи, у свою чергу, слід кодифікувати: від *ad hoc* рішень — до універсального договору, який фіксує мінімальний стандарт реагування на агресію й окупацію (ембарго на озброєння, замороження активів, невизнання змін статусу територій), вмонтовує гуманітарні винятки та встановлює дорожні карти зняття санкцій у відповідь на верифіковані кроки деескалації. Коаліційна єдність підсилюється технічно: спільні критерії порушень, обмін даними, єдиний реєстр обхідників, криміналізація обходу санкцій у національних правопорядках.

Запропонована інституційна логіка зміцнює і доказовий бік захисту. Регіональні палати, моніторинговий орган і МКС працюють на спільній доказовій основі — матриці прав і свобод та континуїтеті, де порушення вимірюються за значущістю, частотою та ступенем виключення населення з правопорядку. Це забезпечує пропорційність реагування і зменшує простір для політичного маневрування: санкції, контрзаходи, ордери й компенсаційні схеми спираються на однакові параметри.

Особлива увага — «білим плямам» глобальної юстиції. В Азії, Австралії та Океанії немає сталих регіональних судів із прав людини, тоді як саме там акумулюються складні конфлікти й тривалі окупації. Регіональні палати МС ООН, сформовані на паритетних засадах, закривають інституційну прогалину й створюють інфраструктуру відповідальності там, де її не вистачає. Водночас для Європи, Америк і Африки інтеграція існуючих судів зберігає їхню експертизу й підвищує «вагу» рішень завдяки апеляційному шлюзу в Гаазі.

Оптимізація — це також перерозподіл ролей між політикою й правом. РБ ООН залишається органом підтримання миру, однак юридичні параметри санкцій і контрзаходів повинні задаватися судовими інституціями, а виконання — підсилюватися Генасамблеєю й регіональними організаціями. Так усувається головний парадокс: політичний орган вирішує політичні питання, а правові стандарти й пропорційність визначаються там, де є мандат і компетенція — у судах.

Культура відповідальності потребує й позитивних стимулів. Поряд із примусом варто інституціоналізувати заохочення: фінансові преференції державам, що приймають біженців і забезпечують доступ гуманітарної допомоги; спеціальні фонди, наповнювані з конфіскованих активів порушника, для відновлення дитячого континуїтету прав (освіта, ідентичність, психосоціальна допомога). Такі інструменти зміщують акцент із «карати» на «відновлювати», не розмиваючи при цьому невідворотності покарання.

Легітимність оновленої системи триматиметься на універсальності застосування. Великі держави мають показувати приклад: стриманість у ветованні у випадках масових звірств, приєднання до ключових договорів і судових режимів, готовність виконувати рішення судів. Лише так нова інституційна конструкція — регіональні палати МС ООН, моніторинговий орган, інтегрований до ООН МКС — перетвориться з «плану реформ» на працюючий механізм стримування та відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Amnesty International. Річна доповідь про стан прав і свобод людини у світі протягом 2020 року. Київ : Amnesty International in Ukraine, 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.amnesty.org.ua/richna-dopovid-amnesty-international-prava-lyudyny-u-sviti-protyagom-2020-roku/> (дата звернення: 21.11.2023).
2. Anadolu Ajansı. Russia faced no sanctions over 2008 war with Georgia, says country's premier. 06.07.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/russia-faced-no-sanctions-over-2008-war-with-georgia-says-countrys-premier/2904822> (дата звернення: 29.10.2024).
3. BBC News. Excerpts: Annan Interview. 2004. [Електронний ресурс]. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm (дата звернення: 12.12.2024).
4. Bianchi A. Human Rights and the Magic of Jus Cogens. *European Journal of International Law*. 2008. Vol. 19. P. 491–508 (дата звернення: 12.12.2024).
5. Bothe M., Partsch K. J., Solf W. A. New Rules for Victims of Armed Conflicts. The Hague : Martinus Nijhoff, 1982. 720 p. (дата звернення: 17.05.2024).
6. Buergenthal T. The Inter-American Court of Human Rights. *The American Journal of International Law*. 1982. Vol. 76, No. 2. P. 231–245. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.jstor.org/stable/2201452> (дата звернення: 30.10.2024).
7. Buergenthal T. The Evolving International Human Rights System. *American Journal of International Law*. 2006. Vol. 100. P. 783–807 (дата звернення: 30.10.2024).
8. Burchardt D. Authority by Design? The Digital Transformation of Public Authority and the International Legal Order. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 438–460. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.30> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Cavallaro J. L., Brewer S. E. Reevaluating Regional Human Rights Litigation in the Twenty-First Century: The Case of the Inter-American Court. *American Journal of International Law*. 2008. Vol. 102. P. 768–827 (дата звернення: 18.11.2024).
10. Clapham A. Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford : Oxford University Press, 2006. 582 p. (дата звернення: 18.12.2023).

11. Coicaud J.-M. Criticism and Reconstruction of the Legitimacy of International Law. In: *The Law and Politics of International Legitimacy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/9781139026420.026> (дата звернения: 01.11.2024).
12. Council of the European Union. Human rights violations in Ukraine: EU sanctions six individuals under its Global Sanctions Regime. 08.09.2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/09/08/human-rights-violations-in-crimea-eu-sanctions-six-individuals-under-its-global-sanctions-regime/> (дата звернения: 26.10.2024).
13. Council of the European Union. Types of sanctions the EU adopts. Brussels, 2024. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-different-types/> (дата звернения: 24.03.2025).
14. David E. Principles of the Law of Armed Conflict. Brussels : Bruylant, 1994. [Электронный ресурс]. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400078554a.pdf> (дата звернения: 15.04.2023).
15. DeYoung K. Overwhelming U.N. Vote Condemns Soviets. *The Washington Post*. 15 January 1980. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1980/01/15/overwhelming-un-vote-condemns-soviets/346d9a75-e904-48c5-9b58-c1b007926501/> (дата звернения: 22.11.2024).
16. Doswald-Beck L., Vité S. International Humanitarian Law and Human Rights Law. *International Review of the Red Cross*. 1993. No. 293. P. 94–119. (дата звернения: 19.03.2024).
17. European Commission. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade. Brussels, 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles> (дата звернения: 14.10.2024).
18. European Commission. Making sanctions effective. Brussels, 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity->

[ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/making-sanctions-effective_en](https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en) (дата звернення: 26.03.2025).

19. European External Action Service. UN General Assembly demands Russian Federation withdraw all military forces from the territory of Ukraine. 2022. [Електронний ресурс]. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en (дата звернення: 21.10.2024).

20. European Union. Regulation (EU) ... laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels, 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 05.11.2024).

21. Fassbender B. The United Nations Charter as constitution of the international community. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 285 p. (дата звернення: 09.02.2025).

22. *German Law Journal*. Volume 24, Special Issue 3: International Law and Digitalization. Cambridge University Press, April 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/issue/international-law-and-digitalization/6A3EAB506A6D4CFF8E0C6CBE9719C8C6> (дата звернення: 18.11.2024).

23. Global Magnitsky Human Rights Accountability Act : US Congress, 18.04.2016, № S.284. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/284/text> (дата звернення: 24.10.2024).

24. Gross A. M. Human Proportions: Are Human Rights the Emperor's New Clothes of the International Law of Occupation? *European Journal of International Law*. 2007. Vol. 18. P. 1–35. (дата звернення: 18.04.2024).

25. Han E. Erosion of international organisations' legitimacy under superpower rivalry: Evidence on the International Court of Justice. *Canadian Journal of Political Science*. 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revue-canadienne-de-science-politique/article/erosion-of-international-organizations-legitimacy->

[under-superpower-rivalry-evidence-on-the-international-court-of-justice/AEBB3A94EE877D183D195BBADD4F5EA7](https://www.researchgate.net/publication/380111111/under-superpower-rivalry-evidence-on-the-international-court-of-justice/AEBB3A94EE877D183D195BBADD4F5EA7) (дата звернення: 01.11.2024).

26. Hannum H. Human Rights in Conflict Resolution: The Role of the Office of the High Commissioner for Human Rights in United Nations Peacemaking and Peacebuilding. *Human Rights Quarterly*. 2006. Vol. 28, No. 1. P. 1–85. (дата звернення: 15.04.2024).

27. Hannum H. The Status of the Universal Declaration in National and International Law. *Georgia Journal of International and Comparative Law*. 1995. Vol. 25. P. 287–397. [Електронний ресурс]. URL: <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/13/> (дата звернення: 17.12.2023).

28. Heller K. J. The Rome Statute in Comparative Perspective. *The Stanford Handbook of Comparative Criminal Law*. U of Melbourne Legal Studies Research Paper No. 370, 2009. 55 p. (дата звернення: 17.12.2023).

29. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Vol. I: Rules. Geneva : International Committee of the Red Cross, 2005. 628 p. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

30. Human Rights Watch. Russia: Threats Against Ukrainians Who Refuse Russian Citizenship (News release, 16 May 2023). New York : HRW, 16.05.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/05/16/russia-threatens-ukrainians-who-refuse-russian-citizenship> (дата звернення: 01.11.2025).

31. Humanitarian Research Lab, Yale School of Public Health (K. Khoshnood; N. A. Raymond; C. N. Howarth та ін.). Forced Passportization in Russia-Occupied Areas of Ukraine (Conflict Observatory Report). New Haven : Yale HRL, 02.08.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://files-profile.medicine.yale.edu/documents/891469c2-690f-4229-8ffc-35b1c3743744> (дата звернення: 01.11.2025).

32. International Committee of the Red Cross, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Handbook of the International Red Cross and Red Crescent Movement. 14th ed. Geneva : ICRC, 2008. 1278 p. (дата звернення: 21.05.2024).

33. International Committee of the Red Cross. Armed conflict in Ukraine and the application of international humanitarian law to occupied territory. 26 July 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2022/07/26/armed-conflict-ukraine-ihl-occupied-territory/> (дата звернення: 01.11.2025).

34. International Committee of the Red Cross. Commentary of 2025: Article 54 of the Fourth Geneva Convention (Protection of Civilian Persons) – Judges and public officials. IHL Database. 30.05.2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-54/commentary/2025?activeTab=> (дата звернення: 06.06.2025).

35. International Committee of the Red Cross. Commentary on the First Geneva Convention of 12 August 1949. 2016 Commentary Update. Geneva : ICRC, 2016. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp> (дата звернення: 18.10.2024).

36. International Court of Justice. Advisory Opinion of 9 July 2004: Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. The Hague : ICJ, 09.07.2004. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/131/advisory-opinions> (дата звернення: 12.11.2023).

37. International Court of Justice. Advisory Opinion on the Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem and with regard to its Inhabitants. The Hague : ICJ, 19.07.2024. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/186/advisory-opinions> (дата звернення: 18.12.2024).

38. International Court of Justice. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation): Order on Provisional Measures of 16 March 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

39. International Court of Justice. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain), Second Phase: Judgment of 5 February 1970. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/50> (дата звернення: 20.11.2024).

40. International Court of Justice. Corfu Channel (United Kingdom v. Albania): Judgment of 9 April 1949. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/case/1> (дата звернения: 14.10.2024).

41. International Court of Justice. Summary of the Judgment of 26 February 2007 (Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide). [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103898> (дата звернения: 18.11.2024).

42. International Criminal Court. ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova for the war crime of unlawful deportation and transfer of Ukrainian children : press release, 17 March 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants> (дата звернения: 22.09.2024).

43. International Criminal Court. Report on Preliminary Examination Activities (2016). 14.11.2016. [Электронный ресурс]. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf (дата звернения: 05.03.2023).

44. Jalloh C., Clarke K., Nmehielle K. The African Court of Justice and Human and Peoples' Rights in Context: Development and Challenges. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 81. (дата звернения: 17.12.2023).

45. Joseph S., Schultz J., Castan M. The International Covenant on Civil and Political Rights. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 989 p. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.scribd.com/document/502697237/Sarah-Joseph-Melissa-Castan-The-International-Covenant-on-Civil-and-Political-Rights-Cases-Materials-And-Commentary-Oxford-University-Press-UK> (дата звернения: 12.02.2024).

46. Joyce D. Informed Publics, Media and International Law. Oxford : Hart Publishing, 2020. 240 p. [Электронный ресурс]. URL: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0008/4625891/Kotecha-unpaginated.pdf (дата звернения: 12.12.2023).

47. Joyner D. H. International Law and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. Oxford : Oxford University Press, 2009. 360 p. (дата звернения: 23.11.2023).

48. Kuwait News Agency (KUNA). IPI Middle East Policy Forum revisits Iraqi invasion of Kuwait. 2011. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2147945&language=en> (дата звернения: 05.12.2024).
49. Lauterpacht H. International Law and Human Rights. New York : Frederick A. Praeger, 1950. 470 p. [Электронный ресурс]. URL: <https://archive.org/details/internationallawandhumanrights> (дата звернения: 05.11.2023).
50. McGoldrick D. The Interface Between Public Emergency Powers and International Law. *International Journal of Constitutional Law*. 2004. Vol. 2. P. 380-403. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/2.2.380> (дата звернения: 14.05.2024).
51. McInerney-Lankford S., Fellmeth A. International Human Rights Law, Normative Hierarchy, and Development Policy. *International Law and Politics*. 2022. Vol. 54, No. 2. P. 311–377. [Электронный ресурс]. URL: https://www.nyujilp.org/wp-content/uploads/2022/05/nyi_54-2-7-73_McInerneyLankford_Fellmeth.pdf (дата звернения: 09.02.2025).
52. Melzer N. International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction / coord. by E. Kuster. Geneva : ICRC, Nov. 2019. 355 p. [Электронный ресурс]. URL: <https://library.icrc.org/library/docs/DOC/icrc-4231-002-2019.pdf> (дата звернения: 17.01.2024).
53. Motion for a resolution on Return of Ukrainian children forcibly transferred and deported by Russia (2025/2691(RSP)). Brussels : European Parliament, 06.05.2025. [Электронный ресурс]. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-10-2025-0249_EN.html (дата звернения: 04.03.2024).
54. Murray R. African Commission on Human and Peoples' Rights (ACommHPR). *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2008 (дата звернения: 07.10.2024).
55. Nowak M. Human rights or global capitalism: the limits of privatization. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2016. P. 207. (дата звернения: 07.10.2024).

56. Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE). The forcible transfer and deportation of Ukrainian children to the temporarily occupied territories and the Russian Federation. Kyiv : OSCE, May 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf> (дата звернення: 03.03.2024).
57. Pictet J. Development and Principles of International Humanitarian Law. Nijhoff Law Specials No. 2, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht. 1985. 586 p. (дата звернення: 13.02.2024).
58. Pérez-Sales P. Internet and communications as elements for CIDT and Torture: Initial reflections in an unexplored field. *Torture: Quarterly Journal on Rehabilitation of Torture Victims and Prevention of Torture*. 2020. Vol. 30, No. 1. [Электронный ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/342129534_Internet_and_communications_as_elements_for_CIDT_and_Torture_Initial_reflections_in_an_unexplored_field (дата звернення: 13.02.2024).
59. Posner E. A. The Twilight of Human Rights Law. Oxford : Oxford University Press, 2014. 185 p. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199313440.001.0001> (дата звернення: 12.05.2024).
60. Provost R. International Human Rights and Humanitarian Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 450 p. (дата звернення: 02.07.2024).
61. Pustorino P. Introduction to International Human Rights Law. The Hague : T. M. C. Asser Press, 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1007/978-94-6265-563-8> (дата звернення: 12.05.2024).
62. Robertson H. B. The Principle of the Military Objective in the Law of Armed Conflict. In: Schmitt M. N. (ed.). *The Law of Military Operations: Liber Amicorum Professor Jack Grunawalt*. Newport, RI : Naval War College Press, 1998. P. 197–223. (дата звернення: 01.11.2024).
63. Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (eds.). Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva : ICRC, 1987. § 4909. (дата звернення: 12.11.2024).

64. Sassòli M. Article 43 of the Hague Regulations and Peace Operations in the Twenty-First Century. 2004. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hpcrresearch.org/sites/default/files/publications/sassoli.pdf> (дата звернения: 15.04.2024).
65. Sassòli M., Bouvier A. A. How Does Law Protect in War? Vol. I. 2nd ed. Geneva : ICRC, 2006. P. 141–142. (дата звернения: 22.09.2024)
66. Sassòli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2019. 720 p. [Электронный ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/348780216_Marco_Sassoli_International_Humanitarian_Law_Rules_Controversies_and_Solutions_to_Problems_Arising_in_Warfare_Edward_Elgar_Publishing_Cheltenham_2019_pp_720 (дата звернения: 21.09.2024).
67. Schwendimann F. The legal framework of humanitarian access in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 2011. Vol. 93, No. 884. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29536.pdf> (дата звернения: 01.11.2025).
68. Shaw M. N. International Law. 4th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. [Электронный ресурс]. URL: https://archive.org/details/internationallaw0000shaw_16i4 (дата звернения: 01.12.2023).
69. Shelton D. Remedies in International Human Rights Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. P. 193. (дата звернения: 11.10.2024)
70. Shlomo-Agon S., Saliternik M. Proactive International Law. *Verfassungsblog*. 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://verfassungsblog.de/proactive-international-law/> (дата звернения: 19.11.2024).
71. Shraga D. UN Peacekeeping Operations: Applicability of International Humanitarian Law and Responsibility for Operations-Related Damage. *American Journal of International Law*. 2000. Vol. 94. P. 408-420. (дата звернения: 19.11.2024).
72. Steiner H. J., Alston P., Goodman R. International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2007. 1492 p. (дата звернения: 19.11.2024).

73. Study on the legality of the Israeli occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem (A/78/378–S/2023/694). 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://docs.un.org/en/A/78/378> (дата звернения: 30.10.2024).
74. Tanzi A. Problems of Enforcement of Decisions of the International Court of Justice and the Law of the United Nations. *European Journal of International Law*. 1995. Vol. 6, No. 4. P. 539–572. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035935> (дата звернения: 12.11.2024).
75. Teitel R. *Globalizing Transitional Justice: Contemporary Essays*. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 49. (дата звернения: 09.10.2023).
76. Théo B., Sassòli M. Expert Opinion on the Occupier’s Legislative Power over an Occupied Territory Under IHL in Light of Israel’s On-going Occupation. Norwegian Refugee Council, 2017. P. 1-44. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/legal-opinions/sassoli.pdf> (дата звернения: 07.08.2025).
77. Tomuschat C. *Human Rights: Between Idealism and Realism*. 3d ed. Oxford : Oxford University Press, 2014. 464 p. (дата звернения: 07.08.2025).
78. Tsagourias N. Digitalization, Cyber Operations and the International Legal Order. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 494-507. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.33> (дата звернения: 17.11.2024).
79. United Nations News. Timely and decisive response vital to uphold ‘responsibility to protect’ – UN officials. 05.08.2012. [Электронный ресурс]. URL: <https://news.un.org/en/story/2012/09/418822> (дата звернения: 14.11.2024).
80. United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). Situation Report № 1 on the Situation in the Gaza Strip. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.un.org/unispal/document/unrwa-situation-report-1-on-the-situation-in-the-gaza-strip/> (дата звернения: 14.12.2024).
81. Valutytė R. Legality of human rights restrictions during the COVID-19 pandemic in Lithuania. 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/96359> (дата звернения: 01.10.2025).

82. The Effect of Sanctions on Human Rights. Peace through Dialogue. 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://thehaguepeace.org/site/the-effect-of-sanctions-on-human-rights/> (дата звернения: 30.10.2024).
83. The PACE recognised the forcible transfer of Ukrainian children to the territory of Russia as genocide. [Электронный ресурс]. URL: <https://voices.org.ua/news/the-pace-recognized-the-forcible-transfer-of-ukrainian-children-to-the-territory-of-russia-as-genocide-what-does-it-mean> (дата звернения: 13.05.2024).
84. Waltz S. Universalizing Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2001. Vol. 23. P. 44–72. (дата звернения: 17.10.2023)
85. Wessels L. Derogation of Human Rights: International Law Standards. A Comparative Study. 4 Parts. [Электронный ресурс]. URL: <https://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/1827> (дата звернения: 22.11.2023).
86. Wilmer L. Human Rights in the Digital Age: Reassessing Accountability and Control. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24, Special Issue 3. P. 508-521. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.34> (дата звернения: 17.11.2024).
87. ZMINA Human Rights Center. International community should react to illegal mobilization in Crimea – human rights defenders. 28.10.2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://zmina.ua/en/statements-en/international-community-should-react-to-illegal-mobilization-in-crimea-human-rights-defenders/> (дата звернения: 24.10.2025).
88. ZMINA Human Rights Centre. Human rights defenders expressed their position on the seizure of immovable property of Ukrainian citizens by the occupation authorities of the Russian Federation (Statement, 09 May 2024). Kyiv : ZMINA, 09.05.2024. [Электронный ресурс]. URL: <https://zmina.ua/en/statements-en/human-rights-defenders-expressed-their-position-on-the-seizure-of-property-of-ukrainian-citizens-by-the-occupation-authorities-of-the-russian-federation/> (дата звернения: 01.11.2025).
89. Zwanenburg M. Common Article 1 and the Conflict in Ukraine. *Articles of War, Lieber Institute at West Point*. 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://lieber.westpoint.edu/common-article-1-conflict-ukraine> (дата звернения: 21.12.2024).

90. Айрапетов М.А. *Lex specialis derogat lex generali?* Синергія галузей міжнародного права, що орієнтуються на захист прав людини при дії надзвичайного режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, № 1. С. 44-50. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.44-50>
91. Айрапетов М.А. Грань між необхідністю та узурпацією: дерогація держави від своїх зобов'язань в частині захисту прав та свобод людини в період окупації. *Наукові інновації та передові технології*. 2024, №3(31). С. 608-621. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-608-621](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-608-621)
92. Айрапетов М.А. Захист цифрових прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2025, №2. С. 19-25. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2025.2.19-25>
93. Айрапетов М.А. Захист континууму прав і свобод людини в умовах окупації. Позитивна відповідальність держав. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №11(52). С. 73-84. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-73-84](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-73-84)
94. Айрапетов М.А. Зробити неможливе можливим! Проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, №2. С. 20-26. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.2.20-26>
95. Айрапетов М.А. Інституційне оновлення міжнародного правопорядку як умова ефективного захисту континууму прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025, №12(42). С. 1165-1174. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-1165-1174](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1165-1174)
96. Айрапетов М.А. Континуум критично значущих прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №2(43). С. 20-31. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2\(43\)-20-31](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2(43)-20-31)
97. Айрапетов М.А. Континуум прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Проблеми захисту. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, № 3(43).

С. 412-424. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-412-424](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-412-424)

98. Айрапетов М.А. Матриця прав і свобод людини. Регуляторні пріоритети під час режиму окупації. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025, №11(21). С. 31-43. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11\(21\)-31-43](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11(21)-31-43)

99. Айрапетов М. А. Міжнародно-правовий режим окупації: девіантна поведінка держав і проблеми захисту прав людини. *Український часопис міжнародного права*. 2023, №3. С. 40-45. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2023.3.40-45>

100. Айрапетов М.А. Санкції та контрзаходи в сучасному міжнародному праві як інструмент захисту континууму прав і свобод людини. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, №12(52). С. 2585-2595. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-2585-2595](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2585-2595)

101. Айрапетов М.А. «Суб'єктивний» та «універсальний» підходи до класифікації сучасних проблем захисту прав людини під час дії режиму окупації. *Наукові перспективи*. 2025, № 2(56). С. 1194-1204. [Електронний ресурс]. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20785/20761>

102. Айрапетов М.А. Цифрові права і свободи людини. Реальність без належного унормування. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. Випуск 1(65). С. 130-137. [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1\(65\).332569](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1(65).332569)

103. Василенко В. А. Міжнародно-правовий порядок. Київ : Наукова думка, 1974. 256 с.

104. Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 21.07.2024).

105. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 95–99. [Електронний ресурс]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100(1)_18) (дата звернення: 30.10.2023).

106. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Київ, 30 липня 2017 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://lnk.ua/jVW1MG34k> (дата звернення: 08.06.2024).

107. Гнатовський М. М., Поєдинок О. Р. Загальна декларація прав людини як частина загального звичаєвого міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 83, ч. 2 : зб. наук. праць. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2009. С. 15–29. (дата звернення: 09.07.2024).

108. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. 2-е вид. Київ : Компанія ВАІТЕ, 2024. 234 с. (дата звернення: 17.04.2025).

109. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 03.10.2023).

110. Європейський суд з прав людини. Справа «Cyprus v. Turkey» (заява № 25781/94) : рішення від 10 травня 2001 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 30.10.2024).

111. Європейський суд з прав людини. Справа «Georgia v. Russia (I)» (заява № 13255/07) : рішення (Велика палата) від 3 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145739> (дата звернення: 30.10.2024).

112. Європейський суд з прав людини. Справа «Hassan v. the United Kingdom» (№ 29750/09) : рішення від 16 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146501> (дата звернення: 30.10.2024).

113. Європейський суд з прав людини. Справа «Plașcu and Others v. Moldova and Russia» (заява № 48787/99) : рішення (Велика палата) від 8 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61634> (дата звернення: 30.10.2024).

114. Європейський суд з прав людини. Справа «Ukraine v. Russia (re Crimea)» (заява № 20958/14) : рішення (Велика палата) щодо прийнятності та відповідальності

від 25 січня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221046> (дата звернення: 30.10.2024).

115. Європейський суд з прав людини. Справа «Varnava and Others v. Turkey» (заяви № 16064/90 та ін.) : рішення (Велика палата) від 18 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162> (дата звернення: 14.11.2024).

116. Європейський суд з прав людини. Україна та Нідерланди проти РФ : рішення (№ 001-244292). [Електронний ресурс]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-244292%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-244292%22]}) (дата звернення: 10.10.2024).

117. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.10.2024).

118. Клименко О. «Путін почав новий вид окупації українців». *Comments.ua*. 06.08.2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://society.comments.ua/news/warrussia/putin-nachal-novyuy-vid-okkupacii-ukraincevena-zapade-raskryli-kovarnye-plany-diktatora-777341.html> (дата звернення: 06.08.2025).

119. Комісія міжнародного права ООН. Проект статей про наслідки збройних конфліктів для договорів (Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties), 2011. Доповідь Комісії міжнародного права про роботу її шістдесят третьої сесії. Док. ООН А/66/10. [Електронний ресурс]. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_10_2011.pdf (дата звернення: 20.06.2024).

120. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 березня 1972 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 05.11.2024).

121. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаага, 14 травня 1954 р.). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 17.10.2024).

122. Лисик В. Захист прав людини під час збройних конфліктів. *Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку* : колект. монографія / за наук. ред. В. Репецького, І. Земана, В. Гутника. Львів ; Дрогобич : Коло, 2021. 420 с. (дата звернення: 19.04.2025).

123. Маценко С. О. Міжнародно-правова регламентація надзвичайного стану. [Електронний ресурс]. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1901/1/2008_09_30.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

124. Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.11.2023).

125. Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Україною 12.11.1973 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.09.2024).

126. Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Україною 12.11.1973 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.07.2023).

127. Організація Об'єднаних Націй. Рада Безпеки. Резолюція S/RES/353 (1974) від 20 липня 1974 р. [Електронний ресурс]. URL: [https://undocs.org/S/RES/353\(1974\)](https://undocs.org/S/RES/353(1974)) (дата звернення: 14.11.2024).

128. Організація Об'єднаних Націй. Рада Безпеки. Резолюція S/RES/661 (1990), прийнята 6 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94221?v=pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

129. Організація Об'єднаних Націй. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/77/247 від 30 грудня 2022 р. [Електронний ресурс]. URL: https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2023/01/A.RES_.77.247_301222.pdf (дата звернення: 15.06.2023).

130. Організація Об'єднаних Націй. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/78/221 «Погіршення ситуації з правами людини на окупованих територіях» від 19 грудня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N23/437/12/PDF/N2343712.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).
131. Організація Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 15.06.2024).
132. Організація Об'єднаних Націй. Статут Міжнародного Суду ООН від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#n15 (дата звернення: 18.08.2024).
133. Організація Об'єднаних Націй. World not fulfilling 'never again' vow, Secretary-General tells General Assembly meeting on responsibility to protect : Press Release GA/11270, 5 September 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://press.un.org/en/2012/ga11270.doc.htm> (дата звернення: 14.11.2024).
134. Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Спеціальний звіт про масові порушення прав людини росією на тимчасово окупованих територіях. Київ : Офіс Омбудсмена, 2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/SpecialReport2025-eng.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
135. Про ратифікацію Гаазької конвенції з питань закону та звичаїв сухопутної війни (Гаага, 18 жовтня 1907 р.) : Закон України від 08.02.1998 № 192/98-ВР. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222/#Text (дата звернення: 15.06.2023).
136. Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, з коментарями (2001). Док. ООН A/56/10. [Електронний ресурс]. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 27.10.2024).

137. «Правозахисна Група «Січ». HC Report on Ukraine. Львів : Група «Січ», лютий 2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://gchragd.org/wp-content/uploads/2025/02/HC-Report-on-Ukraine.pdf> (дата звернення: 26.10.2025).
138. Радіо Свобода. Рада ЄС продовжила санкції проти РФ, запроваджені через анексію Криму. 29.06.2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yes-sanktsiyi-rf-aneksiya-krymu/32996412.html> (дата звернення: 28.10.2024).
139. Рашевська К. Публічні аналітичні матеріали та коментарі з питань міжнародного кримінального права та документування депортації українських дітей : офіційна сторінка у соціальній мережі Facebook. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/caterine.rachevska> (дата звернення: 10.11.2024).
140. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.11.2024).
141. Семена М. Санкції як засіб деокупації Криму. Новий погляд на політику світу проти Росії. Газета «День». 27 липня 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety-svitovi-dyskusiyi/sanktsiyi-yak-zasib-deokupatsiyi-krymu> (дата звернення: 28.10.2024).
142. Талєб Н. Чорний лебідь. Україна : Наш формат, 2021. 392 с. ISBN 978-617-7973-02-6.
143. Трояновський О. В. Современные взгляды на систему источников международного права. Марку Ефимовичу Черкесу – 80: статьи учеников и коллег. Одеса : Фенікс, 2010. С. 110–116.
144. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath. Geneva : UN, 20.03.2024. [Електронний ресурс]. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf (дата звернення: 01.11.2025).

145. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ten years of occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Geneva : UN, 28.02.2024. [Електронний ресурс]. URL:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024-02-28-OHCHR-Ten-Years-Occupation-Crimea.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

146. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / за ред. О. В. Задорожнього. Київ : К.І.С., 2014. 1016 с. ISBN 978-617-684-088-6.

147. Хонін В. М. Теорія міжнародних відносин. Одеса : Фенікс, 2018. 368 с. ISBN 978-966-928-308-5.

Список опублікованих праць та відомості про апробацію дослідження

1. Айрапетов М. Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України (статті 111-111² КК України). Основні аспекти захисту та застосовне міжнародне гуманітарне право. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій* : матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса, 2023. С. 29–37. URL: <https://doi.org/10.32782/06092023>
2. Айрапетов М. А. Міжнародно-правовий режим окупації: девіантна поведінка держав і проблеми захисту прав людини. *Український часопис міжнародного права*. 2023, №3. С. 40-45. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2023.3.40-45>
3. Айрапетов М.А. Lex specialis derogat lex generali? Синергія галузей міжнародного права, що орієнтуються на захист прав людини при дії надзвичайного режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, № 1. С. 44-50. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.44-50>
4. Айрапетов М.А. Зробити неможливе можливим! Проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2024, №2. С. 20-26. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.2.20-26>
5. Айрапетов М.А. Грань між необхідністю та узурпацією: дерогація держави від своїх зобов'язань в частині захисту прав та свобод людини в період окупації. *Наукові інновації та передові технології*. 2024, №3(31). С. 608-621. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-608-621](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-608-621)
6. Айрапетов М.А. Цифрові права і свободи людини. Реальність без належного унормування. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. Випуск 1(65). С. 130-137. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1\(65\).332569](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1(65).332569)
7. Айрапетов М.А. Захист цифрових прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2025, №2. С. 19-25. URL: <https://doi.org/10.36952/ujil.2025.2.19-25>

8. Айрапетов М.А. Континуум критично значущих прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №2(43). С. 20-31. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2\(43\)-20-31](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2(43)-20-31)
9. Айрапетов М.А. «Суб'єктивний» та «універсальний» підходи до класифікації сучасних проблем захисту прав людини під час дії режиму окупації. *Наукові перспективи*. 2025, № 2(56). С. 1194-1204. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20785/20761>
10. Айрапетов М.А. Континуум прав і свобод людини під час дії режиму окупації. Проблеми захисту. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, № 3(43). С. 412-424. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-412-424](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-412-424)
11. Айрапетов М.А. Захист континууму прав і свобод людини в умовах окупації. Позитивна відповідальність держав. *Наука і техніка сьогодні*. 2025, №11(52). С. 73-84. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-73-84](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-73-84)
12. Айрапетов М.А. Матриця прав і свобод людини. Регуляторні пріоритети під час режиму окупації. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025, №11(21). С. 31-43. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11\(21\)-31-43](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11(21)-31-43)
13. Айрапетов М.А. Інституційне оновлення міжнародного правопорядку як умова ефективного захисту континууму прав і свобод людини під час дії режиму окупації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025, №12(42). С. 1165-1174. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-1165-1174](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1165-1174)
14. Айрапетов М.А. Санкції та контрзаходи в сучасному міжнародному праві як інструмент захисту континууму прав і свобод людини. *Наукові інновації та передові технології*. 2025, №12(52). С. 2585-2595. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-2585-2595](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2585-2595)

Право	Свобода	Змішане право	Змішана свобода	Принцип
-------	---------	---------------	-----------------	---------

Матриця прав і свобод людини під час дії режиму окупації
Матриця є суб'єктивним авторським матеріалом Айрапетова М.А.

№	Право або Свобода	Види прав і свобод	Можливості людини, що впливають із права	Обов'язки людини, що впливають із права	Обмеження людини, що впливає із права	Можливості держави, що впливають із права	Обов'язки держави, що впливають із права	Обмеження держави, що впливає із права	Стаття Женевської конвенції №4	Стаття Додаткового протоколу №1 1977 ЖК №4 1949	Норма звичасового МГП + цитата	Стаття з ЄКПЛ	Коефіцієнт частоти використання під час режиму окупації	Значущість захисту під час воєнної окупації	Стаття Загальної декларації прав людини 1948 року	Цитата з Загальної декларації прав людини 1948 року
1	Право на добре ставлення від інших (ставлення у душі братерства)	Громадянські	Людина може очікувати братерського і доброзичливого ставлення від інших.	Особа повинна поводитись із іншими у душі братерства.	Обмеження не передбачені.	Держава може пропагувати принципи гуманізму.	Держава зобов'язана створювати умови для рівного і братерського ставлення.	Держава не може заохочувати ненависть.	відсутня норма.	відсутня норма.	відсутня норма.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 1	Всі люди ... повинні діяти у відношенні один до одного в душі братерства
2	Право на життя	Громадянські	Людина має право на життя.	Особа повинна поважати життя інших.	Обмеження можливі лише при самозахисті або війні відповідно до міжнародного права.	Держава може встановлювати правила застосування сили.	Держава зобов'язана захищати життя кожного.	Держава не може свавільно позбавляти життя.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 51 ДП I.	Норма 89.	ст. 2 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 3	Кожна людина має право на життя
3	Право на свободу	Громадянські	Людина має право на свободу.	Особа повинна не порушувати свободу інших.	Обмеження можливі лише за рішенням суду.	Держава може встановлювати правила арешту.	Держава зобов'язана забезпечувати свободу особи.	Держава не може свавільно обмежувати свободу.	Ст. 42 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 99.	ст. 5 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 3	Кожна людина має право на ... свободу
4	Право на особисту недоторканність	Громадянські	Людина має право на особисту недоторканність.	Особа повинна поважати тілесну недоторканність інших.	Обмеження можливі лише в межах медичного чи правового втручання.	Держава може регулювати медичні процедури.	Держава зобов'язана захищати тілесну цілісність.	Держава не може здійснювати катування чи примусові процедури.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 5 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 3	Кожна людина має право на ... особисту недоторканність
5	Право на рівний захист прав без дискримінації	Громадянські	Людина має право на рівний захист прав без дискримінації.	Особа повинна поважати права інших.	Обмеження можливі лише для позитивної дискримінації.	Держава може створювати інститути захисту від дискримінації.	Держава зобов'язана гарантувати однаковий правовий захист.	Держава не може відмовляти у захисті за дискримінаційними підставами.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 7	Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації

6	Право на судовий захист порушених прав шляхом їх поновлення	Громадянські	Людина має право на судовий захист порушених прав шляхом їх поновлення.	Особа повинна поважати право інших на судовий захист.	Обмеження не допускаються.	Держава може створювати ефективну систему судового захисту.	Держава зобов'язана гарантувати поновлення порушених прав.	Держава не може відмовляти у доступі до суду.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 100.	ст. 13 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 8	Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом
7	Право на публічний суд	Громадянські	Людина має право на публічний суд.	Особа повинна поважати відкритість судового процесу.	Обмеження можливі лише для захисту моралі чи державної таємниці.	Держава може регулювати доступ до слухань.	Держава зобов'язана забезпечити відкритість правосуддя.	Держава не може проводити закриті процеси без підстав.	відсутня норма.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 100.	ст. 6 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 10	Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно ...
8	Право на справедливий суд (додержання норм справедливості при судочинстві)	Громадянські	Людина має право на справедливий суд.	Особа повинна добросовісно користуватись правом на суд.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може формувати процесуальні гарантії.	Держава зобов'язана забезпечити справедливість розгляду.	Держава не може відмовляти у справедливому суді.	Ст. 71 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 100.	ст. 6 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 10	Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута ... і з додержанням усіх вимог справедливості
9	Право на незалежний склад суду	Громадянські	Людина може вимагати незалежного складу суду.	Особа повинна поважати незалежність судової влади.	Обмеження не допускаються.	Держава може забезпечувати інституційну незалежність суддів.	Держава зобов'язана гарантувати незалежність суддів.	Держава не може підпорядковувати суди політичній владі.	Ст. 66 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 100.	ст. 6 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 10	Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута ... незадежним судом
10	Право на безсторонній склад суду	Громадянські	Людина може вимагати безстороннього складу суду.	Особа повинна поважати об'єктивність процесу.	Обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати гарантії неупередженості.	Держава зобов'язана забезпечити безсторонність суду.	Держава не може допускати конфлікту інтересів у суддів.	Ст. 66 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 100.	ст. 6 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 10	Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута ... безстороннім складом суду
11	Право вважатися невинною доти (одночасно право та принцип)	Громадянські	Людина має право вважатися невинною, доки вину не доведено.	Особа повинна не називати інших винними без рішення суду.	Право абсолютне.	Держава може встановлювати процесуальні гарантії.	Держава зобов'язана забезпечити дотримання презумпції невинуватості.	Держава не може засуджувати без належних доказів.	Ст. 71 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 97.	ст. 6 §2 ЄКПЛ	3	Важливе	ч.1. Статті 11	Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду ...
12	Право на тайну (конфіденційність) кореспонденції	Громадянські (фундамент шифрових)	Людина має право на таємницю кореспонденції.	Особа повинна поважати право інших на конфіденційність листування.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати правила збереження таємниці.	Держава зобов'язана захищати таємницю комунікацій.	Держава не може свавільно порушувати листування.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у ... тайну його кореспонденції

13	Право на недоторканність честі	Громадянські	Людина має право на недоторканність честі.	Особа повинна поважати честь інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати захист честі у законодавстві.	Держава зобов'язана охороняти честь кожного.	Держава не може дозволяти пониження честі.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на ... честь
14	Право на недоторканність репутації	Громадянські	Людина має право на недоторканність репутації.	Особа повинна поважати репутацію інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може забезпечувати захист репутації у судах.	Держава зобов'язана охороняти репутацію кожного.	Держава не може допустити безпідставні нападки на репутацію.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на ... репутацію
15	Право на законодавчий захист від безпідставного втручання особисте життя	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного втручання в особисте життя.	Особа повинна не втручатися у приватність інших.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати питання захисту приватності.	Держава зобов'язана створити правові механізми захисту приватного життя.	Держава не може свавільно втручатися у приватність.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання
16	Право на законодавчий захист від безпідставного втручання у сімейне життя	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного втручання у сімейне життя.	Особа повинна поважати сімейні стосунки інших.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може ухвалювати закони для захисту сім'ї.	Держава зобов'язана створити правові механізми захисту сімейного життя.	Держава не може свавільно втручатися у сімейні відносини.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання
17	Право на законодавчий захист від безпідставного посягання на житло	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного посягання на житло.	Особа повинна поважати чужу недоторканність житла.	Обмеження можливі лише за законом.	Держава може встановлювати кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла.	Держава зобов'язана захищати житло від посягань.	Держава не може толерувати незаконні посягання на житло.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання
18	Право на законодавчий захист від безпідставного посягання на таємницю кореспонденції	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного посягання на таємницю кореспонденції.	Особа повинна поважати комунікації інших.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати кримінальну відповідальність за незаконне втручання в листування.	Держава зобов'язана охороняти комунікаційну таємницю.	Держава не може дозволяти незаконне втручання у листування.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання
19	Право на законодавчий захист від безпідставного посягання на честь	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного посягання на честь.	Особа повинна не принижувати інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати закони для охорони честі.	Держава зобов'язана забезпечувати правовий захист честі.	Держава не може ігнорувати пониження честі.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання
20	Право на законодавчий захист від безпідставного посягання на репутацію	Громадянські	Людина має право на законодавчий захист від безпідставного посягання на репутацію.	Особа повинна не шкодити репутації інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може створювати процедури судового захисту.	Держава зобов'язана гарантувати захист від наклепу.	Держава не може допустити відсутність правового реагування.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Кожна людина має право на захист закону від такого втручання

21	Право на вільне пересування	Громадянські	Людина має право на вільне пересування.	Особа може обирати маршрути і змінювати місце проживання.	Обмеження можливі лише законом в інтересах безпеки.	Держава може регулювати пересування у надзвичайних ситуаціях.	Держава зобов'язана гарантувати свободу пересування.	Держава не може свавільно обмежувати пересування.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 99.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	ч. 1 статті 13	Кожна людина має право вільно пересуватися ... межах кожної держави
22	Право на вільний вибір місця проживання у кожній державі	Громадянські	Людина має право на вільний вибір місця проживання у кожній державі.	Особа може обирати житло в межах території держави.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати міграційні процеси.	Держава зобов'язана забезпечити свободу вибору місця проживання.	Держава не може безпідставно виселити громадян.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 129.	Протокол №4 ст.2	3	Важливе	ч.1. Статті 13	Кожна людина має право вільно ... обирати собі місце проживання у межах кожної держави
23	Право покинути будь-яку країну	Громадянські	Людина має право покинути будь-яку країну.	Особа може вільно виїжджати за межі держав.	Обмеження можливі лише з міркувань безпеки.	Держава може встановлювати процедури перетину кордону.	Держава зобов'язана гарантувати свободу виїзду.	Держава не може свавільно заборонити виїзд.	Ст. 35 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 132.	Протокол №4 ст.2	3	Важливе	ч.2. Статті 13	Кожна людина має право покинути будь-яку країну
24	Право покинути власну країну	Громадянські	Людина має право покинути власну країну.	Особа може вільно виїхати з держави громадянства.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати порядок виїзду.	Держава зобов'язана забезпечити право залишити свою країну.	Держава не може заборонити виїзд без законних підстав.	Ст. 35 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 132.	Протокол №4 ст.2	3	Важливе	ч.2. Статті 13	Кожна людина має право покинути ... включаючи і свою власну
25	Право повернутись у свою країну	Громадянські	Людина має право повернутись у свою країну.	Особа може вільно повертатися у державу громадянства.	Обмеження не допускаються.	Держава може створювати механізми повернення біженців.	Держава зобов'язана дозволити в'їзд власним громадянам.	Держава не може позбавляти права повернення.	Ст. 35 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 132.	Протокол №4 ст.2	3	Важливе	ч.2 Статті 13	Кожна людина має право ... і повертатися у свою країну
26	Право на притулок	Громадянські	Людина має право на притулок.	Особа може звертатися по захист до іншої держави.	Обмеження можливі у випадку вчинення тяжких злочинів.	Держава може регулювати надання притулку.	Держава зобов'язана розглядати заяви про притулок.	Держава не може відмовляти у притулку без підстав.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 135.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 14	Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах
27	Право користуватись притулком	Громадянські	Людина має право користуватися притулком.	Особа може перебувати у безпеці на території іншої держави.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати умови користування притулком.	Держава зобов'язана забезпечувати захист шукачів притулку.	Держава не може свавільно позбавляти притулку.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 135.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 14	Кожна людина має право ... користуватись цим притулком
28	Право на громадянство	Громадянські	Людина має право на громадянство.	Особа повинна дотримуватись прав та обов'язків, пов'язаних із громадянством.	Обмеження можливі лише за законом.	Держава може регулювати порядок набуття громадянства.	Держава зобов'язана визнавати право людини на громадянство.	Держава не може позбавляти людину громадянства свавільно.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 140.	відсутня норма	2	Важливе	ч.1 Статті 15	Кожна людина має право на громадянство

29	Право на шлюб повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою раси	Громадянські	Право на шлюб повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою раси гарантує рівність у сімейних відносинах.	Особа повинна поважати рівність у шлюбі.	Обмеження не допускаються.	Держава може регулювати порядок шлюбу.	Держава зобов'язана не дискримінувати при укладенні шлюбу.	Держава не може відмовляти у шлюбі за расовою ознакою.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	відсутня норма	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси ... одружуватися
30	Право на шлюб сім'ї повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою національності	Громадянські	Право на шлюб повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою національності.	Особа повинна поважати національну рівність.	Обмеження не допускаються.	Держава може забезпечувати рівність у шлюбі.	Держава зобов'язана не дискримінувати за національною ознакою.	Держава не може обмежувати шлюб через національність.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою національності ... одружуватися
31	Право на шлюб повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою релігії	Громадянські	Право на шлюб повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою релігії.	Особа повинна поважати свободу релігійних переконань.	Обмеження не допускаються.	Держава може регулювати порядок шлюбу.	Держава зобов'язана не обмежувати право на шлюб за релігійними критеріями.	Держава не може відмовляти у шлюбі через віру.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою релігії ... одружуватися
32	Право на заснування сім'ї повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою раси	Громадянські	Право на заснування сім'ї повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою раси.	Особа повинна визнавати рівність у сімейних правах.	Обмеження не допускаються.	Держава може захищати сімейні права.	Держава зобов'язана не дискримінувати за расою.	Держава не може обмежувати створення сім'ї за расовою ознакою.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без обмежень за ознакою раси ... заснувати сім'ю
33	Право на заснування сім'ї повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою національності	Громадянські	Право на заснування сім'ї без обмежень за національністю.	Особа повинна визнавати рівність у сімейних відносинах.	Обмеження не допускаються.	Держава може регулювати порядок сімейних відносин.	Держава зобов'язана не дискримінувати за національною ознакою.	Держава не може перешкоджати створенню сім'ї за національністю.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без обмежень за ознакою національності... заснувати сім'ю
34	Право на заснування сім'ї повнолітніми чоловіками та жінками без обмежень за ознакою релігії	Громадянські	Право на заснування сім'ї без обмежень за релігією.	Особа повинна поважати свободу віросповідання інших.	Обмеження не допускаються.	Держава може гарантувати рівність у сімейних відносинах.	Держава зобов'язана не дискримінувати за релігійною ознакою.	Держава не може відмовляти у сім'ї через релігію.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 16	Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без обмежень за ознакою релігії ... заснувати сім'ю
35	Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу	Громадянські	Подружжя користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу.	Особа повинна поважати рівність прав подружжя.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може закріплювати рівність у сімейному законодавстві.	Держава зобов'язана забезпечити однакові права чоловіка і жінки у шлюбі.	Держава не може встановлювати нерівність.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1. Статті 16	Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу

36	Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час розірвання шлюбу	Громадянські	Подружжя користуються однаковими правами під час розірвання шлюбу.	Особа повинна поважати рівність у розлученні.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може забезпечувати рівність прав подружжя.	Держава зобов'язана охороняти права обох сторін при розлученні.	Держава не може встановлювати нерівність у процедурі розірвання шлюбу.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	Протокол №7 ст.5	4	Важке	ч. 1 Статті 16	Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання
37	Право на вільний вступ у шлюб	Громадянські	Людина має право на вільний вступ у шлюб.	Особа повинна самостійно приймати рішення про шлюб.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати мінімальний вік.	Держава зобов'язана гарантувати свободу шлюбу.	Держава не може примушувати до шлюбу.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	Протокол №7 ст.5	4	Важливе	ч.2 Статті 16	Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді
38	Право на державний захист інституту сім'ї	Громадянські	Людина має право на державний захист інституту сім'ї.	Особа повинна поважати сімейні цінності.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати соціальні гарантії.	Держава зобов'язана захищати сім'ю.	Держава не може допустити руйнування сім'ї через дискримінацію.	Ст. 27 ЖК IV.	відсутня норма.	Норма 112.	ст. 12 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.3 Статті 16	Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави
39	Кожна людина має право на свободу думки	Громадянські	Кожна людина має право на свободу думки.	Особа може мати власні погляди.	Обмеження не допускаються.	Держава може лише гарантувати свободу думки.	Держава зобов'язана захищати свободу думки.	Держава не може переслідувати за думки.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 109.	ст. 8 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	Кожна людина має право на свободу думки
40	Кожен має право на свободу переконань	Громадянські	Кожен має право на свободу переконань.	Особа може мати будь-які переконання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати свободу переконань.	Держава не може примушувати змінювати переконання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 87.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	Кожна людина має право на свободу переконань
41	Право на вільне виявлення переконань	Громадянські	Людина має право на вільне виявлення переконань.	Особа може відкрито демонструвати свої переконання.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише для охорони порядку.	Держава зобов'язана забезпечувати свободу вияву переконань.	Держава не може переслідувати за мирне вираження.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 87.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	Кожна людина має право на ... вільне їх виявлення
42	Свобода совісті	Громадянські	Людина може самостійно обирати віру чи атеїзм, брати участь у релігійних практиках.	Особа повинна поважати релігійні переконання інших.	Обмеження можливі лише для охорони громадського порядку і моралі.	Держава може встановлювати рівність релігій.	Держава зобов'язана гарантувати свободу совісті.	Держава не може примушувати до релігійної належності.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 93.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 1	Вони наділені совістю
43	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від раси	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від раси.	Особа повинна поважати рівність рас.	Обмеження не допускаються.	Держава може приймати антирасистські закони.	Держава зобов'язана гарантувати рівність усіх рас.	Держава не може допускати сегрегацію.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 9 ЄКПЛ	4	Важке	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси

44	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від кольору шкіри	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від кольору шкіри.	Особа повинна поважати гідність людей будь-якого кольору.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати норми рівності.	Держава зобов'язана протидіяти расовій дискримінації.	Держава не може легалізувати поділ за кольором шкіри.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... кольору шкіри
45	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від статі	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від статі.	Особа повинна поважати права осіб будь-якої статі.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може впроваджувати політику гендерної рівності.	Держава зобов'язана гарантувати рівність статей.	Держава не може дискримінувати за статтю.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... статі
46	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від мови	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від мови.	Особа повинна поважати мовні права інших.	Обмеження можливі лише у випадках захисту державної мови.	Держава може встановлювати норми для захисту мов.	Держава зобов'язана гарантувати відсутність дискримінації за мовою.	Держава не може переслідувати за використання мови.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від мови
47	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від релігії	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від релігії.	Особа повинна поважати свободу віросповідання інших.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати рівність усіх релігій.	Держава зобов'язана гарантувати відсутність переслідування за релігію.	Держава не може запроваджувати державну релігію як обов'язкову.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... релігії
48	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від політичних переконань	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від політичних переконань.	Особа повинна поважати політичні переконання інших.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може забезпечувати політичний плюралізм.	Держава зобов'язана не переслідувати за переконання.	Держава не може дискримінувати за політичними мотивами.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... політичних ... переконань
49	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від інших переконань	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від інших переконань.	Особа повинна поважати переконання інших.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може гарантувати свободу світогляду.	Держава зобов'язана не переслідувати за переконання.	Держава не може встановлювати дискримінаційні норми.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... інших ... переконань
50	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від національного походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від національного походження.	Особа повинна поважати рівність націй.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може приймати норми для захисту національних меншин.	Держава зобов'язана забезпечувати рівність усіх націй.	Держава не може допускати дискримінацію за національною ознакою.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... національного походження

51	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від соціального походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від соціального походження.	Особа повинна поважати соціальні права інших.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може ухвалювати закони проти соціальної дискримінації.	Держава зобов'язана гарантувати рівність незалежно від соціального статусу.	Держава не може встановлювати привілеї.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... соціального походження
52	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від майнового походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від майнового стану.	Особа повинна поважати права людей з різним майновим статусом.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може запроваджувати програми захисту вразливих верств.	Держава зобов'язана гарантувати відсутність дискримінації за майновою ознакою.	Держава не може допускати привілеї за майновим статусом.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... майнового походження
53	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від станового походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від станового походження.	Особа повинна поважати рівність у суспільстві.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може скасувати станові привілеї.	Держава зобов'язана забезпечувати рівність усіх станів.	Держава не може легалізувати станові переваги.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... станового походження
54	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від іншого становища	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від іншого становища.	Особа повинна поважати різноманітність у суспільстві.	Жодні обмеження не допускаються.	Держава може гарантувати рівність усіх осіб.	Держава зобов'язана забезпечувати рівність без винятків.	Держава не може вводити дискримінацію за будь-якою підставою.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... іншого становища
55	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від політичного статусу країни походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від політичного статусу країни походження.	Особа повинна поважати рівність інших незалежно від політичних характеристик їхньої держави.	Обмеження не допускаються.	Держава може ухвалювати закони проти дискримінації за політичними ознаками країни.	Держава зобов'язана гарантувати рівність усіх осіб незалежно від політичного статусу країни походження.	Держава не може вводити обмеження прав через політичний статус держави, з якої походить людина.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... політичного статусу країни походження
56	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від політичного статусу території походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від політичного статусу території походження.	Особа повинна визнавати рівність усіх незалежно від територіального статусу.	Обмеження не допускаються.	Держава може гарантувати відсутність дискримінації за територіальним статусом.	Держава зобов'язана забезпечувати рівність усіх осіб незалежно від статусу території походження.	Держава не може дискримінувати за територіальною ознакою.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... політичного статусу території походження

57	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від правового статусу країни походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від правового статусу країни походження.	Особа повинна поважати рівність прав інших.	Обмеження не допускаються.	Держава може закріплювати рівність у законодавстві.	Держава зобов'язана гарантувати відсутність дискримінації через правовий статус держави.	Держава не може запроваджувати обмеження на цій підставі.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... правового статусу країни походження
58	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від правового статусу території	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від правового статусу території походження.	Особа повинна визнавати рівність інших незалежно від територіальних правових характеристик.	Обмеження не допускаються.	Держава може приймати антидискримінаційні норми.	Держава зобов'язана забезпечувати рівність усіх людей незалежно від правового статусу території.	Держава не може дискримінувати через статус території.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... правового статусу території походження
59	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від міжнародного статусу країни походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від міжнародного статусу країни походження.	Особа повинна визнавати рівність усіх людей незалежно від міжнародного становища їхньої держави.	Обмеження не допускаються.	Держава може ухвалювати норми для запобігання дискримінації.	Держава зобов'язана гарантувати рівність незалежно від міжнародного статусу країни походження.	Держава не може обмежувати права за цією ознакою.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... міжнародного статусу країни походження
60	Свобода недискримінованої правосуб'єктності людини незалежно від міжнародного статусу території походження	Громадянські	Людина має правосуб'єктність незалежно від міжнародного статусу території походження.	Особа повинна визнавати рівність усіх осіб незалежно від територіального міжнародного статусу.	Обмеження не допускаються.	Держава може ухвалювати закони проти дискримінації за цією ознакою.	Держава зобов'язана гарантувати відсутність обмежень прав через міжнародний статус території.	Держава не може дискримінувати людей залежно від статусу території.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 88.	ст. 4 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від ... міжнародного статусу території походження
61	Свобода від рабства	Громадянські	Людина має право на свободу від рабства.	Особа повинна не тримати інших у рабстві.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати кримінальну відповідальність.	Держава зобов'язана ліквідувати рабство.	Держава не може дозволяти рабство.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 94.	ст. 4 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 4	Ніхто не повинен бути в рабстві
62	Свобода від підневільного стану	Громадянські	Людина має право на свободу від підневільного стану.	Особа повинна не використовувати працю інших примусово.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати закони про працю.	Держава зобов'язана протидіяти підневільному стану.	Держава не може санкціонувати примусову працю.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 94.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 4	Ніхто не повинен бути в ... підневільному стані
63	Свобода від тортур	Громадянські	Людина має право на свободу від тортур.	Особа повинна не застосовувати тортури.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може створювати превентивні механізми.	Держава зобов'язана захищати від тортур.	Держава не може виправдовувати катування.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати тортур

64	Свобода від жорстокого поводження	Громадянські	Людина має право на свободу від жорстокого поводження.	Особа повинна не поводитися жорстоко з іншими.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати механізми протидії жорстокості.	Держава зобов'язана захищати від жорстокого поводження.	Держава не може застосовувати жорстокі методи.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... жорстокого ... поводження
65	Свобода від жорстокого покарання	Громадянські	Людина має право на свободу від жорстокого покарання.	Особа повинна визнавати, що покарання має бути гуманним.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати кримінальні санкції.	Держава зобов'язана не застосовувати жорстоких покарань.	Держава не може легалізувати тілесні покарання.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... жорстокого ... покарання
66	Свобода від нелюдського поводження	Громадянські	Людина має право на свободу від нелюдського поводження.	Особа повинна не принижувати інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може забезпечувати механізми протидії нелюдському поводженню.	Держава зобов'язана охороняти гідність осіб.	Держава не може застосовувати нелюдське поводження.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... нелюдського ... поводження
67	Свобода від нелюдського покарання	Громадянські	Людина має право на свободу від нелюдського покарання.	Особа повинна визнавати гуманність покарання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати кримінальні норми.	Держава зобов'язана запобігати нелюдському покаранню.	Держава не може застосовувати покарання, що суперечить людській гідності.	Ст. 32 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 92.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... нелюдського ... покарання
68	Свобода від поводження, що принижує гідність	Громадянські	Людина має право на свободу від поводження, що принижує гідність.	Особа повинна не принижувати інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати механізми протидії.	Держава зобов'язана охороняти від принижень.	Держава не може виправдовувати такі дії.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 90.	ст. 3 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... або такого що принижує його гідність ... поводження
69	Свобода від покарання, що принижує гідність	Громадянські	Людина має право на свободу від покарання, що принижує гідність.	Особа повинна визнавати, що покарання має бути людям.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати застосування покарань.	Держава зобов'язана утримуватись від принизливих санкцій.	Держава не може легалізувати такі покарання.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 90.	ст. 5 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 5	Ніхто не повинен зазнавати ... або такого що принижує його гідність ... покарання
70	Свобода від безпідставного арешту	Громадянські	Людина має свободу від безпідставного арешту.	Особа повинна поважати свободу інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може застосовувати арешт лише на підставі закону.	Держава зобов'язана гарантувати захист від свавільного арешту.	Держава не може свавільно позбавляти свободи.	Ст. 42 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 99.	ст. 5 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 9	Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту
71	Свобода від безпідставного затримання	Громадянські	Людина має свободу від безпідставного затримання.	Особа повинна поважати право інших на свободу.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може проводити затримання лише відповідно до закону.	Держава зобов'язана захищати від свавільного затримання.	Держава не може свавільно обмежувати свободу особи.	Ст. 42 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 99.	Протокол №4 ст.3	4	Важливе	Стаття 9	Ніхто не може зазнавати безпідставного ... затримання
72	Свобода від безпідставного вигнання	Громадянські	Людина має свободу від безпідставного вигнання.	Особа повинна не брати участі у незаконному виселенні інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може застосовувати виселення лише на підставі закону.	Держава зобов'язана не допустити свавільних вигнань.	Держава не може депортувати громадян без законних підстав.	Ст. 49 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 129.	ст. 6 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 9	Ніхто не може зазнавати безпідставного ... вигнання

73	можливості захисту (адвокатський захист, самозахист, інші форми юридичного	Громадянські	Людина має свободу на можливості захисту.	Особа повинна добросовісно користуватись цим правом.	Обмеження можливі лише для уникнення зловживань.	Держава може створювати систему безоплатної правової допомоги.	Держава зобов'язана гарантувати доступ до адвоката.	Держава не може позбавляти особу права на захист.	Ст. 72 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 100.	ст. 7 ЄКПЛ	3	Важливе	ч.1. Статті 11	... їй забезпечують усі можливості для захисту
74	Свобода незастосування більш тяжкого покарання заднім числом (закон незастосування зворотної сили кримінального закону)	Громадянські	Людина має свободу від застосування більш тяжкого покарання заднім числом.	Особа повинна визнавати, що покарання має відповідати закону на момент правопорушення.	Обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати принцип незворотності кримінального закону.	Держава зобов'язана гарантувати, що покарання не погіршуватиметься заднім числом.	Держава не може застосовувати більш суворі санкції ретроспективно.	Ст. 71 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП I.	Норма 101.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	ч.2. Статті 11	Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.
75	Свобода конфіденційності особистого життя	Громадянські	Людина має свободу конфіденційності особистого життя.	Особа повинна не втручатися у приватне життя інших.	Обмеження можливі лише в інтересах національної безпеки та моралі.	Держава може встановлювати правила захисту приватності.	Держава зобов'язана захищати приватне життя.	Держава не може свавільно втручатися у приватність.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте ... життя
76	Свобода конфіденційності сімейного життя	Громадянські	Людина має свободу конфіденційності сімейного життя.	Особа повинна поважати сімейні стосунки інших.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може ухвалювати закони на захист сім'ї.	Держава зобов'язана охороняти сімейне життя.	Держава не може свавільно розривати сімейні відносини.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 97.	ст. 8 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його сімейне ... життя
77	Свобода недоторканності житла	Громадянські	Людина має свободу недоторканності житла.	Особа повинна не втручатися у житло інших.	Обмеження можливі лише за рішенням суду.	Держава може регулювати процедури обшуку.	Держава зобов'язана охороняти житло.	Держава не може свавільно проникати у приватне житло.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 97.	ст. 9 ЄКПЛ	3	Важливе	Стаття 12	Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання недоторканність особистого житла
78	Свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань	Громадянські	Свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань.	Особа може зберігати свої переконання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати внутрішню свободу людини.	Держава не може примушувати зрікатися переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 87.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	це право включає свободу безперешкодно дотримуватися
79	Свобода пошуку інформації	Громадянські	Людина має свободу пошуку інформації.	Особа може самостійно здобувати інформацію.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати доступ до секретних даних.	Держава зобов'язана гарантувати свободу пошуку.	Держава не може свавільно забороняти пошук.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свободу шукати ... інформацію ... будь-якими засобами ... незалежно від державних кордонів
80	Свобода одержання інформації	Громадянські	Людина має свободу одержання інформації.	Особа може отримувати дані з будь-яких джерел.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може визначати доступ до службової інформації.	Держава зобов'язана забезпечувати право на доступ.	Держава не може забороняти отримання відкритих даних.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свобода одержувати ... інформацію незалежно від державних кордонів
81	Свобода поширення інформації	Громадянські	Людина має свободу поширення інформації.	Особа може ділитися інформацією з іншими.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише для безпеки.	Держава зобов'язана забезпечувати свободу поширення.	Держава не може цензурувати без підстав.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свобода поширювати ... інформацію ... будь-якими засобами ... незалежно від державних кордонів

82	Свобода шукати ідеї	Громадянські	Людина має свободу шукати ідеї.	Особа може досліджувати нові думки.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише сприяти пошуку.	Держава зобов'язана поважати свободу думки.	Держава не може забороняти шукати ідеї.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свобода шукати ... ідеї ... будь-якими засобами ... незалежно від державних кордонів
83	Свобода одержувати ідеї	Громадянські	Людина має свободу одержувати ідеї.	Особа може вільно сприймати нові погляди.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати свободу одержання ідей.	Держава не може блокувати сприйняття ідей.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 10 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свобода одержувати ... ідеї ... будь-якими засобами ... незалежно від державних кордонів
84	Свобода поширювати ідеї	Громадянські	Людина має свободу поширювати ідеї.	Особа може ділитися власними думками.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати поширення лише в інтересах порядку.	Держава зобов'язана забезпечувати свободу обміну ідеями.	Держава не може свавільно цензурувати ідеї.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	ст. 11 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 19	свобода поширювати ... ідеї ... будь-якими засобами ... незалежно від державних кордонів
85	Свобода від вимушеної участі в асоціаціях	Громадянські	Людина має свободу від вимушеної участі в асоціаціях.	Особа не зобов'язана вступати до організацій.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана не примушувати до членства.	Держава не може змушувати людину бути у асоціації.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 111.	Протокол №1 ст.3	2	Важливе	ч.2 Статті 20	Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації
86	Свобода голосування на виборах	Політичні	Людина має свободу голосування на виборах.	Особа може самостійно визначати свій вибір.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати процедури виборів.	Держава зобов'язана забезпечити свободу волевиявлення.	Держава не може примушувати до голосування певним чином.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Протокол №1 ст.1	1	Особливе	ч.3 Статті 21	свобода голосування
87	Право на приватну власність	Економічні	Людина має право на приватну власність.	Особа може володіти, користуватися і розпоряджатися майном.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати використання майна.	Держава зобов'язана захищати право власності.	Держава не може свавільно відчужувати власність.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 46 ДП I.	Норма 122.	Протокол №1 ст.1	2	Важливе	ч.1 Статті 17	Кожна людина має право володіти майном як одноособово
88	Право на колективну власність	Економічні	Людина має право на колективну власність.	Особа може брати участь у спільному володінні майном.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати корпоративні та колективні форми власності.	Держава зобов'язана охороняти спільну власність.	Держава не може свавільно відчужувати колективне майно.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 46 ДП I.	Норма 122.	Протокол №1 ст.1	2	Важливе	ч.1 Статті 17	Кожна людина має право володіти майном ... так і разом з іншими
89	Право на недоторканність майна від безпідставного відчуження	Економічні	Людина має право на недоторканність майна від безпідставного відчуження.	Особа повинна поважати право власності інших.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може запроваджувати правила експропріації з компенсацією.	Держава зобов'язана захищати від свавільного відчуження.	Держава не може конфіскувати майно без підстав.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 46 ДП I.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	ч. 2 Статті 17	Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна
90	Право на вільний розвиток в економічній галузі	Економічні	Людина має право на вільний розвиток в економічній галузі.	Особа може вільно здійснювати підприємницьку діяльність.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати економіку.	Держава зобов'язана створювати умови для розвитку особи.	Держава не може свавільно обмежувати економічну діяльність.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	... для вільного розвитку її особи прав у економічній ... галузях

91	Право на соціальне забезпечення	Соціальні	Людина має право на соціальне забезпечення.	Особа може отримувати допомогу у випадку хвороби, безробіття чи старості.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати соціальні програми.	Держава зобов'язана гарантувати соціальне забезпечення.	Держава не може позбавляти допомоги без підстав.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 22	... право на соціальне забезпечення
92	Право на відпочинок	Соціальні	Людина має право на відпочинок.	Особа може мати час для відновлення сил.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати час праці.	Держава зобов'язана гарантувати відпочинок.	Держава не може примушувати працювати без відпочинку.	Ст. 52 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 132.	відсутня норма	3	Важливе	Стаття 24	Кожна людина має право на відпочинок
93	Право на дозвілля	Соціальні	Людина має право на дозвілля.	Особа може проводити вільний час.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати культурні заходи.	Держава зобов'язана сприяти дозвіллю.	Держава не може забороняти культурну участь.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 132.	відсутня норма	3	Важливе	Стаття 24	Кожна людина має право на ... дозвілля
94	Право на розумне обмеження робочого дня	Соціальні	Людина має право на розумне обмеження робочого дня.	Особа може працювати у встановлених межах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати тривалість робочого дня.	Держава зобов'язана забезпечити скорочення робочого часу.	Держава не може примушувати до надмірної праці.	Ст. 52 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 132.	відсутня норма	3	Важливе	Стаття 24	Кожна людина має право на на розумне обмеження робочого дня
95	Право на оплачувану відпустку	Соціальні	Людина має право на оплачувану відпустку.	Особа може отримати час відпочинку із збереженням заробітку.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати порядок відпусток.	Держава зобов'язана гарантувати оплачувану відпустку.	Держава не може позбавляти цього права.	Ст. 52 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 132.	відсутня норма	3	Важливе	Стаття 24	Кожна людина має право на ... оплачувану періодичну відпустку
96	Право на рівень життя (стандарт життя), що забезпечує добробут людини і здоров'я для людини	Соціальні	Людина має право на рівень життя, що забезпечує добробут і здоров'я.	Особа може претендувати на належні умови життя.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати соціальні стандарти.	Держава зобов'язана забезпечити рівень життя.	Держава не може допустити злиднів.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на такий життєвий рівень ... кий є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї
97	Право на доступ до їжі (стандарт життя) людини	Соціальні	Людина має право на доступ до їжі.	Особа може отримувати харчі для існування.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати продовольчі програми.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до їжі.	Держава не може допустити голод.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... їжу
98	Право на доступ до одягу (стандарт життя) людини	Соціальні	Людина має право на доступ до одягу.	Особа може забезпечити себе одягом.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати соціальні програми.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до одягу.	Держава не може допустити нестачі одягу.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право ... на одяг
99	Право на доступ до житла (стандарт життя) людини	Соціальні	Людина має право на доступ до житла.	Особа може мати дах над головою.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може розвивати програми житлового будівництва.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до житла.	Держава не може залишати людину без житла.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на .. житло

100	Право на доступ до медичного обслуговування (стандарт життя) людини	Соціальні	Людина має право на доступ до медичного обслуговування.	Особа може звертатися по медичну допомогу.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати систему охорони здоров'я.	Держава зобов'язана забезпечити медичне обслуговування.	Держава не може відмовляти у допомозі без підстав.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... медичний догляд
101	Право на доступ до соціального догляду (стандарт життя) людини	Соціальні	Людина має право на доступ до соціального догляду.	Особа може отримувати соціальні послуги.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати соціальні служби.	Держава зобов'язана гарантувати соціальний догляд.	Держава не може свавільно позбавляти соціального догляду.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на необхідне соціальне обслуговування
102	Право на рівень життя (стандарт життя), що забезпечує добробут людини і здоров'я для сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на рівень життя, що забезпечує добробут і здоров'я її сім'ї.	Особа може претендувати на належні умови життя для сім'ї.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати соціальні стандарти.	Держава зобов'язана забезпечити належний рівень життя.	Держава не може допустити зубожіння сім'ї.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на такий життєвий рівень ... кий є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї
103	Право на доступ до їжі (стандарт життя) сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на доступ до їжі для сім'ї.	Особа може забезпечувати харчування членів сім'ї.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати продовольчі програми.	Держава зобов'язана гарантувати доступ до їжі.	Держава не може допустити голод.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... їжу ... для її сім'ї
104	Право на доступ до одягу (стандарт життя) сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на доступ до одягу для сім'ї.	Особа може забезпечити членів сім'ї одягом.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати соціальні програми.	Держава зобов'язана гарантувати доступ до одягу.	Держава не може допустити нестачі одягу.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... одяг ... для її сім'ї
105	Право на доступ до житла (стандарт життя) сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на доступ до житла для сім'ї.	Особа може претендувати на дах над головою для сім'ї.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати житлові програми.	Держава зобов'язана гарантувати доступ до житла.	Держава не може залишати сім'ю без житла.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 118.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... житло ... для її сім'ї
106	Право на доступ до медичного обслуговування (стандарт життя) сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на доступ до медичного обслуговування для сім'ї.	Особа може забезпечувати лікування членів сім'ї.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може розвивати систему охорони здоров'я.	Держава зобов'язана гарантувати доступ до медицини.	Держава не може позбавляти сім'ю медичної допомоги.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... медичний догляд ... для її сім'ї
107	Право на доступ до соціального догляду (стандарт життя) сім'ї людини	Соціальні	Людина має право на доступ до соціального догляду для сім'ї.	Особа може отримувати соціальні послуги для родини.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати соціальні служби.	Держава зобов'язана гарантувати соціальний догляд.	Держава не може свавільно позбавляти догляду.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	Кожна людина має право на ... необхідне соціальне забезпечення ... для її сім'ї

108	Право на захист від безробіття (дублювання права з ч.1 ст. 23)	Соціальні	Людина має право на захист від безробіття (дублювання).	Особа може претендувати на допомогу у випадку втрати роботи.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати служби зайнятості.	Держава зобов'язана підтримувати безробітних.	Держава не може залишати їх без допомоги.	відсутня норма.	Ст. 69 ДП І.	Норма 138.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі ... безробіття
109	Право на захист від хвороби	Соціальні	Людина має право на захист від хвороби.	Особа може звернутись по медичну допомогу.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати систему охорони здоров'я.	Держава зобов'язана гарантувати лікування.	Держава не може відмовляти без підстав.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП І.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі ... хвороби
110	Право на захист від інвалідності	Соціальні	Людина має право на захист від інвалідності.	Особа може отримувати соціальний захист.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може створювати програми для людей з інвалідністю.	Держава зобов'язана підтримувати таких осіб.	Держава не може дискримінувати за інвалідністю.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП І.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі ... Інвалідності
111	Право на захист від вдовства	Соціальні	Людина має право на захист від вдовства.	Особа може претендувати на соціальну допомогу.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати спеціальні програми.	Держава зобов'язана підтримувати вдов.	Держава не може залишати їх без допомоги.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі ... Вдовства
112	Право на захист від старості	Соціальні	Людина має право на захист від старості.	Особа може претендувати на пенсійне забезпечення.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати пенсійну систему.	Держава зобов'язана гарантувати соціальний захист у старості.	Держава не може залишати літніх людей без допомоги.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП І.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі ... старості
113	Право на захист від обставин втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини	Соціальні	Людина має право на захист від втрати засобів існування через незалежні від неї обставини.	Особа може отримати соціальну допомогу.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати систему страхування.	Держава зобов'язана гарантувати підтримку.	Держава не може позбавляти допомоги без підстав.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП І.	Норма 110.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 25	право на забезпечення в разі чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини
114	Право на особливе піклування під час материнства	Соціальні	Людина має право на особливе піклування під час материнства.	Особа може отримати соціальну та медичну підтримку.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати програми підтримки матерів.	Держава зобов'язана забезпечити допомогу під час материнства.	Держава не може залишати матір без допомоги.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 134.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.2 Статті 25	Материнство ... дають право на особливе піклування
115	Право на допомогу під час материнства	Соціальні	Людина має право на допомогу під час материнства.	Особа може отримувати матеріальну допомогу.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може надавати соціальні виплати.	Держава зобов'язана гарантувати допомогу.	Держава не може позбавляти жінку допомоги.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 134.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.2 Статті 25	Материнство ... дають право на допомогу

116	Право на особливе піклування під час дитинства	Соціальні	Людина має право на особливе піклування під час дитинства.	Дитина може отримувати соціальний захист.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати дитячі програми.	Держава зобов'язана гарантувати піклування.	Держава не може залишати дитину без допомоги.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 135.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.2 Статті 25	Дитинство ... дають право на особливе піклування
117	Право на допомогу під час дитинства	Соціальні	Людина має право на допомогу під час дитинства.	Дитина може отримувати матеріальну і соціальну підтримку.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати соціальні програми.	Держава зобов'язана забезпечувати допомогу.	Держава не може позбавляти дитину підтримки.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 135.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.2 Статті 25	Дитинство ... дають право на допомогу
118	Всі діти мають право на рівний доступ до соціального захисту незважаючи на народження в законному шлюбі або поза ним	Соціальні	Всі діти мають право на рівний доступ до соціального захисту незалежно від народження у шлюбі чи поза ним.	Дитина може користуватись однаковими правами.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може ухвалювати закони про захист дітей.	Держава зобов'язана гарантувати рівність прав дітей.	Держава не може дискримінувати дітей за статусом народження.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 135.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 25	Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні
119	Кожна людина має право на свободу совісті	Культурні	Кожна людина має право на свободу совісті.	Особа може мати будь-які переконання.	Обмеження не допускаються.	Держава може лише гарантувати свободу совісті.	Держава зобов'язана забезпечувати цю свободу.	Держава не може переслідувати за переконання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 109.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 18	Кожна людина має право на свободу ... совісті
120	Кожна має право на свободу релігії	Культурні	Кожна людина має право на свободу релігії.	Особа може сповідувати будь-яку віру.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати діяльність релігійних організацій.	Держава зобов'язана гарантувати свободу релігії.	Держава не може забороняти релігії.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 109.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 18	Кожна людина має право на свободу ... релігії
121	Кожна людина має право на освіту	Культурні	Кожна людина має право на освіту.	Особа може здобувати знання.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може створювати систему освіти.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до освіти.	Держава не може свавільно позбавляти освіти.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Протокол №1 ст.2	4	Важливе	ч.1 Статті 26	Кожна людина має право на освіту
122	Право на доступ до вищої освіти без дискримінації	Культурні	Людина має право на доступ до вищої освіти без дискримінації.	Особа може вступати до ВНЗ.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати систему вищої освіти.	Держава зобов'язана гарантувати доступ.	Держава не може дискримінувати при вступі.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Протокол №1 ст.2	4	Важливе	ч.1 Статті 26	вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного
123	Право на розвиток особистості через доступ до знань в рамках якісної освіти	Культурні	Людина має право на розвиток особистості через доступ до знань у рамках якісної освіти.	Особа може здобувати знання для саморозвитку.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може створювати освітні програми.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до якісної освіти.	Держава не може позбавляти права на розвиток.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи

124	Право на поважливе ставлення до своїх прав через збільшення поваги до прав людини шляхом якісної освіти	Культурні	Людина має право на поважливе ставлення до своїх прав через підвищення поваги до прав людини шляхом якісної освіти.	Особа може вимагати, щоб освітні програми включали права людини.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може розробляти курси правознавства.	Держава зобов'язана виховувати повагу до прав людини.	Держава не може відлучати цей компонент з освіти.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна бути спрямована на ... і збільшення поваги до прав людини
125	Право на поважливе ставлення своїх свобод через збільшення поваги до прав людини шляхом якісної освіти	Культурні	Людина має право на поважливе ставлення до своїх свобод через підвищення поваги до прав людини шляхом якісної освіти.	Особа може вимагати, щоб освіта формувала повагу до свобод.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може включати свободи в освітні стандарти.	Держава зобов'язана забезпечити цей підхід.	Держава не може ігнорувати освітній компонент прав людини.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна бути спрямована на ... і основних свобод
126	Право на загальне зростання взаєморозуміння в соціумі через якісні освітні програми	Культурні	Людина має право на загальне зростання взаєморозуміння в соціумі через якісні освітні програми.	Особа може користуватись освітою для розвитку взаємоповаги.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може розробляти міжкультурні освітні програми.	Держава зобов'язана сприяти взаєморозумінню.	Держава не може поширювати ворожнечу через освіту.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти взаєморозумінню
127	Право на загальне зростання терпимості в соціумі через якісні освітні програми	Культурні	Людина має право на загальне зростання терпимості в соціумі через якісні освітні програми.	Особа може користуватись освітою для розвитку толерантності.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може запроваджувати курси культурної різноманітності.	Держава зобов'язана виховувати толерантність.	Держава не може поширювати дискримінацію.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти ... терпимості ...
128	Право на загальне зростання дружби між народами в соціумі через якісні освітні програми	Культурні	Людина має право на загальне зростання дружби між народами в соціумі через якісні освітні програми.	Особа може розвивати міжнародні контакти через освіту.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може запроваджувати освітні обміни.	Держава зобов'язана сприяти дружбі між народами.	Держава не може поширювати ворожнечу.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти ... дружбі між усіма народами
129	Право на загальне зростання дружби між расовими групами соціумі через якісні освітні програми	Культурні	Людина має право на загальне зростання дружби між расовими групами через якісні освітні програми.	Особа може користуватись освітою для боротьби з расизмом.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може запроваджувати антидискримінаційні курси.	Держава зобов'язана забезпечити рівність рас.	Держава не може поширювати расову ворожнечу.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти ... дружбі між усіма ... расовими... групами
130	Право на загальне зростання дружби між релігійними групами соціумі через якісні освітні програми	Культурні	Людина має право на загальне зростання дружби між релігійними групами через якісні освітні програми.	Особа може користуватись освітою для діалогу релігій.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може включати міжрелігійні програми.	Держава зобов'язана забезпечити міжрелігійний діалог.	Держава не може поширювати релігійну ворожнечу.	відсутня норма.	Ст. 83 ДП І.	Норма 144.	відсутня норма	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти ... дружбі між усіма ... релігійними... групами

131	Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей	Культурні	Батьки мають право пріоритету у виборі освіти для своїх малолітніх дітей.	Батьки можуть самі визначати форму освіти.	Обмеження можливі лише в інтересах дитини.	Держава може встановлювати мінімальні стандарти освіти.	Держава зобов'язана поважати вибір батьків.	Держава не може позбавляти батьків цього права.	відсутня норма.	Ст. 50(3) ДП І.	Норма 134.	відсутня норма	4	Важливе	ч.3 Статті 26	Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей
132	Кожна людина має право брати участь в культурному житті суспільства	Культурні	Людина має право брати участь у культурному житті суспільства.	Особа може відвідувати культурні заходи.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати культурні програми.	Держава зобов'язана гарантувати участь у культурному житті.	Держава не може позбавляти доступу до культури.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 138.	Протокол №1 ст.2	3	Важливе	ч.1 Статті 27	Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства
133	Кожна людина має право втішатися мистецтвом	Культурні	Людина має право втішатися мистецтвом.	Особа може сприймати мистецькі твори.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може сприяти розвитку мистецтва.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до мистецтва.	Держава не може свавільно обмежувати цей доступ.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 138.	відсутня норма	3	Важливе	ч.1 Статті 27	Кожна людина має право вільно ... втішатися мистецтвом
134	Свобода зміни релігії	Культурні	Людина має свободу змінювати релігію.	Особа може змінювати віру без перешкод.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана забезпечити свободу зміни релігії.	Держава не може переслідувати за зміну віри.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 18	Це право включає свободу змінювати свою релігію
135	Свобода зміни переконання	Культурні	Людина має свободу змінювати переконання.	Особа може змінювати світогляд.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана забезпечити свободу переконань.	Держава не може переслідувати за зміну поглядів.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	Це право включає свободу змінювати свою ... або переконання
136	Свобода сповідувати свою релігію одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію одноособово.	Особа може індивідуально здійснювати обряди.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише з міркувань безпеки.	Держава зобов'язана забезпечувати свободу релігійної практики.	Держава не може забороняти індивідуальне сповідання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свою релігію ... одноособово
137	Свобода сповідувати свою релігію колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію колективно.	Особа може об'єднуватися з іншими для релігійних практик.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати діяльність релігійних організацій.	Держава зобов'язана охороняти колективні форми релігії.	Держава не може забороняти релігійні громади.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свою релігію ... так і з іншими
138	Свобода сповідувати свої переконання одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання одноособово.	Особа може індивідуально дотримуватись своїх переконань.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана охороняти індивідуальне право на переконання.	Держава не може переслідувати за індивідуальні переконання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати ... переконання ... одноособово
139	Свобода сповідувати свої переконання колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання колективно.	Особа може об'єднуватися з іншими.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише задля громадського порядку.	Держава зобов'язана охороняти колективне право на переконання.	Держава не може переслідувати за колективне вираження поглядів.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати ... переконання ... так і з іншими

140	Свобода сповідувати свою релігію публічно в ученні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію публічно в ученні одноособово.	Особа може індивідуально навчати інших своїй вірі.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати умови викладання релігії.	Держава зобов'язана гарантувати право на релігійне вчення.	Держава не може забороняти публічне релігійне навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свою релігію в ученні ... прилюдним порядком одноособово
141	Свобода сповідувати свою релігію приватно в ученні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію приватно в ученні одноособово.	Особа може індивідуально досліджувати віру.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати цю свободу.	Держава зобов'язана поважати приватне релігійне вчення.	Держава не може втручатися у приватне релігійне навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свою релігію в ученні ... приватним порядком одноособово
142	Свобода сповідувати свою релігію публічно в ученні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію публічно в ученні колективно.	Особа може разом з іншими поширювати знання про віру.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати колективні навчальні заходи.	Держава зобов'язана гарантувати право на колективне релігійне навчання.	Держава не може забороняти колективне вчення релігії.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свою релігію в ученні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
143	Свобода сповідувати свою релігію приватно в ученні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію приватно в ученні колективно.	Особа може в невеликих групах досліджувати віру.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні релігійні зустрічі.	Держава не може переслідувати за колективне приватне навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію в богослужінні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
144	Свобода сповідувати свою релігію публічно в богослужінні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію публічно в богослужінні одноособово.	Особа може здійснювати обряди на публіці самостійно.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати право на публічне богослужіння.	Держава не може забороняти індивідуальні публічні обряди.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію в богослужінні ... прилюдним порядком ... одноособово
145	Свобода сповідувати свою релігію публічно в богослужінні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію публічно в богослужінні колективно.	Особа може разом з іншими проводити публічні служби.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні заходи.	Держава зобов'язана гарантувати колективне богослужіння.	Держава не може переслідувати за публічні релігійні служби.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію в богослужінні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
146	Свобода сповідувати свою релігію приватно в богослужінні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію приватно в богослужінні одноособово.	Особа може самостійно проводити молитви вдома.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватне богослужіння.	Держава не може забороняти індивідуальні молитви.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... в богослужінні приватним... порядком одноособово
147	Свобода сповідувати свою релігію приватно в богослужінні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свою релігію приватно в богослужінні колективно.	Особа може збиратись у закритих групах для молитви.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати порядок зібрань.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати за колективні служби.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... в богослужінні ... прилюдним ... порядком колективно

148	Свобода сповідувати свою релігію публічно у виконанні релігійних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу виконувати релігійні обряди публічно одноособово.	Особа може індивідуально здійснювати ритуали на публіці.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати право на індивідуальні релігійні обряди.	Держава не може забороняти такі обряди.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію одноособово ... прилюдним порядком ... виконанні релігійних обрядів
149	Свобода сповідувати свою релігію публічно у виконанні релігійних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу виконувати релігійні обряди публічно колективно.	Особа може разом з іншими виконувати ритуали.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні зібрання.	Держава зобов'язана гарантувати право на колективні релігійні обряди.	Держава не може забороняти колективні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... так і з іншими ... прилюдним порядком ... виконанні релігійних обрядів
150	Свобода сповідувати свою релігію приватно у виконанні релігійних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу виконувати релігійні обряди приватно одноособово.	Особа може у власному домі здійснювати ритуали.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні релігійні обряди.	Держава не може забороняти індивідуальні обряди вдома.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію одноособово ... приватним порядком ... виконанні релігійних обрядів
151	Свобода сповідувати свою релігію приватно у виконанні релігійних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу виконувати релігійні обряди приватно колективно.	Особа може збиратись у групах для обрядів.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише задля громадської безпеки.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати за приватні колективні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... так і з іншими... приватним ... порядком ... релігійних обрядах
152	Свобода сповідувати свою релігію публічно у виконанні ритуальних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу виконувати ритуальні обряди публічно одноособово.	Особа може індивідуально здійснювати ритуали на публіці.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти публічні індивідуальні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... так і з іншими ... прилюдним порядком в ... ритуальних обрядах
153	Свобода сповідувати свою релігію приватно у виконанні ритуальних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу виконувати ритуальні обряди приватно одноособово.	Особа може у власному житлі здійснювати ритуали.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні ритуальні практики.	Держава не може втручатися у приватне ритуальне життя.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... одноособово ... приватним порядком в ... ритуальних обрядах

154	Свобода сповідувати свою релігію публічно у виконанні ритуальних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу виконувати ритуальні обряди публічно колективно.	Особа може разом з іншими виконувати публічні ритуали.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні зібрання.	Держава зобов'язана гарантувати право на колективні ритуальні практики.	Держава не може забороняти колективні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... так і з іншими ... прилюдним порядком в ... ритуальних обрядах
155	Свобода сповідувати свою релігію приватно у виконанні обрядів ритуальних колективно	Культурні	Людина має свободу виконувати ритуальні обряди приватно колективно.	Особа може збиратись у групах для ритуалів.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише задля безпеки.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати за приватні колективні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати релігію ... так і з іншими ... приватним порядком в ... ритуальних обрядах
156	Свобода сповідувати свої переконання одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання одноособово.	Особа може індивідуально дотримуватись переконань.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана охороняти індивідуальне право на переконання.	Держава не може переслідувати за індивідуальні переконання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свої переконання в ученні ... приватним порядком одноособово
157	Свобода сповідувати свої переконання колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання колективно.	Особа може об'єднуватися з іншими у групи.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише задля громадського порядку.	Держава зобов'язана охороняти колективне право на переконання.	Держава не може переслідувати колективні форми переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свої переконання в ученні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
158	Свобода сповідувати свої переконання публічно в ученні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно в ученні одноособово.	Особа може поширювати власні погляди.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні лекції.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти публічне індивідуальне навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати своїх переконання в ученні ... прилюдним порядком одноособово
159	Свобода сповідувати свої переконання приватно в ученні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно в ученні одноособово.	Особа може у власному колі досліджувати переконання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватне навчання переконань.	Держава не може переслідувати за приватні індивідуальні навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свої переконання в ученні ... приватним порядком одноособово
160	Свобода сповідувати свої переконання публічно в ученні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно в ученні колективно.	Особа може разом з іншими поширювати погляди.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні колективні навчання.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти публічне колективне навчання переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свої переконання в ученні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
161	Свобода сповідувати свої переконання приватно в ученні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно в ученні колективно.	Особа може у закритих групах досліджувати погляди.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватне навчання переконань у групах.	Держава не може переслідувати за приватні колективні навчання.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	свободу сповідувати свої переконання в ученні ... приватним порядком ... так і з іншими

162	Свобода сповідувати свої переконання публічно в богослужінні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно в богослужінні одноособово.	Особа може індивідуально виконувати публічні ритуали.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати індивідуальні публічні дії переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання в богослужінні ... прилюдним порядком ... одноособово
163	Свобода сповідувати свої переконання публічно в богослужінні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно в богослужінні колективно.	Особа може разом з іншими здійснювати публічні дії.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати зібрання.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти колективні публічні дії переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання в богослужінні ... прилюдним порядком ... так і з іншими
164	Свобода сповідувати свої переконання приватно в богослужінні одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно в богослужінні одноособово.	Особа може у власному житті здійснювати практики.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні практики переконань.	Держава не може переслідувати за індивідуальні приватні дії.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... в богослужінні приватним... порядком одноособово
165	Свобода сповідувати свої переконання приватно в богослужінні колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно в богослужінні колективно.	Особа може збиратись у групах для ритуалів переконань.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише задля громадського порядку.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати за приватні колективні практики переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... в богослужінні ... прилюдним ... порядком колективно
166	Свобода сповідувати свої переконання публічно у виконанні релігійних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно у виконанні релігійних обрядів одноособово.	Особа може здійснювати обряди публічно.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти публічні обряди переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	ст. 9 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання одноособово ... прилюдним порядком ... виконанні релігійних обрядів
167	Свобода сповідувати свої переконання публічно у виконанні релігійних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно у виконанні релігійних обрядів колективно.	Особа може разом з іншими виконувати обряди.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні зібрання.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може забороняти колективні публічні обряди переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	Протокол №1 ст.2	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... так і з іншими ... прилюдним порядком ... виконанні релігійних обрядів
168	Свобода сповідувати свої переконання приватно у виконанні релігійних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно у виконанні релігійних обрядів одноособово.	Особа може у власному житті здійснювати обряди переконань.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні обряди.	Держава не може переслідувати за індивідуальні приватні обряди переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	Протокол №1 ст.2	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання одноособово ... приватним порядком ... виконанні релігійних обрядів

169	Свобода сповідувати свої переконання приватно у виконанні релігійних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно у виконанні релігійних обрядів колективно.	Особа може збиратись у групах для приватних обрядів.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати лише за дльа громадської безпеки.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати за приватні колективні обряди.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 109.	Протокол №1 ст.2	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... так і з іншими... приватним ... порядком ... релігійних обрядах
170	Свобода сповідувати свої переконання публічно у виконанні ритуальних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно у виконанні ритуальних обрядів одноособово.	Особа може здійснювати публічні ритуальні дії на основі переконань.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічний порядок.	Держава зобов'язана гарантувати право на публічні індивідуальні обряди.	Держава не може переслідувати за індивідуальні публічні дії.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 87, 109.	ст. 5 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ...одноособово ... прилюдним порядком в ... ритуальних обрядах
171	Свобода сповідувати свої переконання приватно у виконанні ритуальних обрядів одноособово	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно у виконанні ритуальних обрядів одноособово.	Особа може вдома чи в іншому приватному просторі дотримуватись обрядів.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати це право.	Держава зобов'язана поважати приватні індивідуальні практики.	Держава не може втручатися у приватні ритуали.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 87, 109.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ...одноособово ... приватним порядком в ... ритуальних обрядах
172	Свобода сповідувати свої переконання публічно у виконанні ритуальних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання публічно у виконанні ритуальних обрядів колективно.	Особа може разом з іншими виконувати обряди на публіці.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати публічні зібрання.	Держава зобов'язана гарантувати колективне виконання ритуалів.	Держава не може переслідувати за колективні публічні практики.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 87, 109.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... так і з іншими ... прилюдним порядком в ... ритуальних обрядах
173	Свобода сповідувати свої переконання приватно у виконанні ритуальних обрядів колективно	Культурні	Людина має свободу сповідувати свої переконання приватно у виконанні ритуальних обрядів колективно.	Особа може збиратись у приватних групах для ритуалів.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати за дльа громадської безпеки.	Держава зобов'язана гарантувати це право.	Держава не може переслідувати приватні групи переконань.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 87, 109.	Протокол №1 ст.3	5	Найважливіше	Стаття 18	сповідувати свої переконання ... так і з іншими ... приватним порядком в ... ритуальних обрядах
174	Свобода доступу до безоплатної початкової освіти	Культурні	Людина має свободу доступу до безоплатної початкової освіти.	Особа може здобути початкову освіту.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати початкову школу.	Держава зобов'язана забезпечити безоплатну початкову освіту.	Держава не може позбавляти дитини цього права.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 138.	Протокол №1 ст.3	4	Важливе	ч.1 Статті 26	Освіта повинна бути безоплатною, хоча б початкова
175	Свобода доступу до безоплатної загальної освіти	Культурні	Людина має свободу доступу до безоплатної загальної освіти.	Особа може здобувати загальну освіту.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати загальноосвітні заклади.	Держава зобов'язана гарантувати безоплатну загальну освіту.	Держава не може позбавляти цього права.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП І.	Норма 138.	ст. 11 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 26	Освіта повинна бути безоплатною, хоча б загальна

176	Свобода доступу до технічної та професійної освіти	Культурні	Людина має свободу доступу до технічної та професійної освіти.	Особа може здобути професійну підготовку.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати професійні заклади.	Держава зобов'язана сприяти доступу.	Держава не може позбавляти права на професійну освіту.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	ст. 11 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.1 Статті 26	... професійна освіта повинна бути загальнодоступною
177	Вільність від народження. Право на волю	Громадянські та політичні	Людина може від народження вважатися вільною, самостійно обирати спосіб життя і приймати рішення без примусу.	Особа повинна поважати інших і не обмежувати їхню волю.	Обмеження можливі лише у випадках законного арешту чи надзвичайних ситуацій.	Держава може регулювати обмеження волі відповідно до закону.	Держава зобов'язана гарантувати свободу від рабства і примусу.	Держава не може свавільно позбавляти людину свободи.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 90.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 1	Всі люди народжуються вільними
178	Рівність у своїй гідності від народження. Право на гідність перед іншими людьми.	Громадянські та політичні	Людина може розраховувати на рівне ставлення, що визнає її гідність.	Особа повинна поважати гідність інших.	Жодні обмеження цього права не допускаються.	Держава може ухвалювати норми для охорони гідності.	Держава зобов'язана гарантувати недоторканність гідності.	Держава не може дозволяти приниження чи дегуманізацію.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП I.	Норма 90.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 1	Всі люди народжуються ... рівними у своїй гідності
179	Рівність у своїх правах від народження. Право на рівноправ'я серед інших людей.	Громадянські та політичні	Людина може користуватись усіма правами нарівні з іншими від народження.	Кожна особа повинна поважати права інших.	Обмеження можливі лише для захисту прав інших осіб.	Держава може встановлювати закони про рівність.	Держава зобов'язана забезпечувати рівноправ'я.	Держава не може ухвалювати дискримінаційні норми.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 88.	відсутня норма	5	Найважливіше	Стаття 1	Всі люди народжуються ... рівними у своїй ... та правах.
180	Право на управління країною безпосередньо	Політичні/Громадянські	Людина має право на управління країною безпосередньо.	Особа може брати участь у референдумах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може визначати процедури прямої демократії.	Держава зобов'язана забезпечити умови для участі.	Держава не може позбавляти цього права.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	відсутня норма	2	Важливе	ч.1 Статті 21	Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною
181	Право на управління країною через вільно обраних представників	Політичні/Громадянські	Людина має право на управління країною через вільно обраних представників.	Особа може обирати владу шляхом голосування.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати виборчі процедури.	Держава зобов'язана забезпечувати вільні вибори.	Держава не може фальсифікувати вибори.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	відсутня норма	2	Важливе	ч.1 Статті 21	Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю через обраних представників

182	Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні	Політичні/Громадянські	Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй країні.	Особа може претендувати на державні посади.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати критерії відбору.	Держава зобов'язана гарантувати рівність доступу.	Держава не може дискримінувати при доступі до служби.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	відсутня норма	2	Важливе	ч. 2 Статті 21	Кожна людина має право рівного доступу до державної служби
183	Право на сприяння діяльності в ООН в підтримці миру	Громадянські/Політичні	Людина має право на сприяння діяльності ООН у підтримці миру.	Особа може брати участь у миротворчих ініціативах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може взаємодіяти з ООН.	Держава зобов'язана сприяти мирним ініціативам.	Держава не може блокувати освітні чи культурні мирні проекти.	відсутня норма.	Ст. 1 ДП I.	Норма 144.	ст. 11 ЄКПЛ	4	Важливе	ч.2 Статті 26	Освіта повинна сприяти ... і діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру
184	Право на мирні зібрання	Громадянські/Політичні/Культурні/Економічні	Людина має право на мирні зібрання.	Особа може збиратися з іншими для спільних дій.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати порядок проведення зборів.	Держава зобов'язана гарантувати свободу мирних зібрань.	Держава не може свавільно забороняти зібрання.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 111.	ст. 11 ЄКПЛ	2	Важливе	ч.1 Статті 20	Кожна людина має право на свободу мирних зборів
185	Право на мирні асоціації	Громадянські/Політичні/Культурні/Економічні	Людина має право на мирні асоціації.	Особа може створювати організації.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати діяльність організації.	Держава зобов'язана гарантувати свободу об'єднання.	Держава не може переслідувати за членство.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 111.	відсутня норма	2	Важливе	ч.1 Статті 20	Кожна людина має право на свободу мирних ... і асоціацій
186	Право на публічні національні заходи в державі для реалізації людини в економічній галузі	Економічні/Громадянські/Політичні/Соціальні	Людина має право на публічні національні заходи для реалізації в економічній галузі.	Особа може брати участь у програмах розвитку.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може запроваджувати економічні ініціативи.	Держава зобов'язана організовувати публічні заходи.	Держава не може виключати громадян із цих процесів.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній ... галузях за допомогою національних зусиль
187	Право на публічні національні заходи в державі для реалізації людини в соціальній галузі	Соціальні/Громадянські/Політичні	Людина має право на публічні національні заходи в соціальній галузі.	Особа може брати участь у програмах соціального захисту.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організовувати соціальні ініціативи.	Держава зобов'язана забезпечувати соціальні заходи.	Держава не може відмовляти у доступі без підстав.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у соціальній ... галузях за допомогою національних зусиль

188	Право на публічні національні заходи в державі для реалізації людини в культурній галузі	Політичні/Романієць/Культурні	Людина має право на публічні національні заходи в культурній галузі.	Особа може брати участь у культурному житті.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати культурні події.	Держава зобов'язана сприяти культурному розвитку.	Держава не може забороняти культурну участь.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у культурній ... галузях за допомогою національних зусиль
189	Право на публічні міжнародні заходи для реалізації людини в економічній галузі	Політичні/Романієць/Економічні	Людина має право на публічні міжнародні заходи в економічній галузі.	Особа може брати участь у міжнародних економічних ініціативах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може підписувати міжнародні угоди.	Держава зобов'язана сприяти участі громадян.	Держава не може забороняти таку участь без підстав.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічних ... галузях за допомогою ... міжнародного співробітництва
190	Право на публічні національні заходи в державі для реалізації людини в соціальній галузі	Політичні/Романієць/Соціальні	Людина має право на публічні міжнародні заходи в соціальній галузі.	Особа може брати участь у міжнародних соціальних програмах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може укладати угоди про соціальне співробітництво.	Держава зобов'язана сприяти участі.	Держава не може забороняти без підстав.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у соціальній ... галузях за допомогою ... міжнародного співробітництва
191	Право на публічні міжнародні заходи для реалізації людини в культурній галузі	Політичні/Романієць/Культурні	Людина має право на публічні міжнародні заходи в культурній галузі.	Особа може брати участь у культурному обміні.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може укладати угоди в культурній сфері.	Держава зобов'язана сприяти культурним контактам.	Держава не може забороняти культурну участь.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 122.	відсутня норма	2	Важливе	Стаття 22	право ... на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у культурній ... галузях за допомогою ... міжнародного співробітництва
192	Право на працю	Економічні/Соціальні	Людина має право на працю.	Особа може обирати вид діяльності.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати правила працевлаштування.	Держава зобов'язана забезпечити право на працю.	Держава не може свавільно обмежувати доступ до роботи.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 128.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 23	Кожна людина має право на працю
193	Право на вільний вибір місця праці	Економічні/Соціальні	Людина має право на вільний вибір місця праці.	Особа може працювати де забажас.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати трудову міграцію.	Держава зобов'язана створювати умови для вибору праці.	Держава не може примушувати до праці.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 75 ДП I.	Норма 128.	відсутня норма	3	Важливе	ч.1 Статті 23	кожна людина має право на ... вільний вибір роботи

194	Кожна людина має право на справедливі умови праці	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на справедливі умови праці.	Особа може працювати у безпечних умовах.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати стандарти безпеки.	Держава зобов'язана забезпечити належні умови.	Держава не може дозволяти експлуатацію.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 128.	відсутня норма	3	Важливе	ч.1 Статті 23	Кожна людина має право на ... справедливі умови праці
195	Кожна людина має право на сприятливі умови праці	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на сприятливі умови праці.	Особа може працювати у здоровому середовищі.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може встановлювати норми охорони праці.	Держава зобов'язана підтримувати сприятливі умови.	Держава не може допускати небезпечну працю.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 128.	відсутня норма	3	Важливе	ч.1 Статті 23	Кожна людина має право на ... сприятливі умови праці
196	Кожна людина має право на захист від безробіття	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на захист від безробіття.	Особа може претендувати на допомогу у випадку втрати роботи.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може організувати служби зайнятості.	Держава зобов'язана забезпечувати програми підтримки.	Держава не може залишати без допомоги безробітних.	відсутня норма.	Ст. 69 ДП I.	Норма 128.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.1 Статті 23	Кожна людина має право на ... захист від безробіття
197	Кожна людина має право на оплату праці без будь-якої дискримінації	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на оплату праці без будь-якої дискримінації.	Особа може отримувати рівну винагороду за рівну працю.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати оплату праці.	Держава зобов'язана гарантувати рівність в оплаті.	Держава не може дозволяти дискримінацію.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 131.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.2 Статті 23	Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.
198	Кожен має право на справедливу винагороду для забезпечення гідного існування людини	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на справедливу винагороду для забезпечення гідного існування.	Особа може отримувати достатню оплату.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати мінімальну зарплату.	Держава зобов'язана забезпечити справедливу винагороду.	Держава не може дозволяти заниження оплати.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 131.	відсутня норма	5	Найважливіше	ч.3 Статті 23	Кожен має право на справедливу ... винагороду ... яка забезпечує гідне людини існування, її самої ...
199	Кожен має право на справедливу винагороду для забезпечення гідного існування її сім'ї	Економічні\Соціальні	Кожна людина має право на справедливу винагороду для сім'ї.	Особа може утримувати сім'ю завдяки праці.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати оплату з урахуванням сімейних потреб.	Держава зобов'язана гарантувати справедливу винагороду.	Держава не може позбавляти сім'ю належного утримання.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 131.	ст. 9 ЄКПІ	5	Найважливіше	ч.3 Статті 23	Кожен має право на справедливу ... винагороду ... яка забезпечує гідне людини існування, ... її сім'ї

200	Кожен має право на задовільну винагороду для забезпечення гідного існування людини	Економічні/Соціальні	Кожен має право на задовільну винагороду для забезпечення гідного існування.	Особа може отримувати оплату на рівні мінімальних стандартів.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати стандарти винагороди.	Держава зобов'язана підтримувати рівень винагороди.	Держава не може допустити зниження нижче мінімуму.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 131.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	5	Найважливіше	ч.3 Статті 23	Кожен має право на ... задовільну винагороду ... яка забезпечує гідне існування, ... її самої
201	Кожен має право на задовільну винагороду для забезпечення гідного існування її сім'ї	Економічні/Соціальні	Кожен має право на задовільну винагороду для сім'ї.	Особа може забезпечувати сім'ю базовими потребами.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати мінімальні стандарти.	Держава зобов'язана гарантувати гідне існування сім'ї.	Держава не може допустити злиднів для сім'ї.	Ст. 51 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 131.	ст. 1 ЄКПЛ	5	Найважливіше	ч.3 Статті 23	Кожен має право на ... задовільну винагороду ... яка забезпечує гідне існування, ... її сім'ї
202	Кожен має право на додаткові засоби соціального забезпечення	Економічні/Соціальні	Кожна людина має право на додаткові засоби соціального забезпечення.	Особа може отримувати пільги, допомогу.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може запроваджувати соціальні програми.	Держава зобов'язана забезпечувати соціальне забезпечення.	Держава не може позбавляти допомоги без підстав.	Ст. 81 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 138.	ст. 4 ЄКПЛ	5	Найважливіше	ч.3 Статті 23	і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення
203	Право створювати професійні спілки	Економічні/Соціальні/Громадянські	Людина має право створювати професійні спілки.	Особа може об'єднуватися для захисту прав.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати діяльність профспілок.	Держава зобов'язана гарантувати право на профспілки.	Держава не може переслідувати профспілки.	Ст. 52 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 123.	ст. 4 ЄКПЛ	2	Важливе	ч.4 Статті 24	Кожна людина має право створювати професійні спілки
204	Право ставати учасником профспілок	Економічні/Соціальні/Громадянські	Людина має право ставати учасником профспілок.	Особа може вільно приєднуватися до профспілки.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати умови членства.	Держава зобов'язана гарантувати свободу участі.	Держава не може примушувати до членства.	Ст. 52 ЖК IV.	Ст. 69 ДП I.	Норма 123.	відсутня норма	2	Важливе	ч.4 Статті 24	Кожна людина має право ... входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів
205	Право на наукову діяльність	Культурні/Економічні	Людина має право на наукову діяльність.	Особа може проводити дослідження.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може фінансувати науку.	Держава зобов'язана забезпечити свободу наукової діяльності.	Держава не може цензурувати науку.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	ст. 14 ЄКПЛ; Протокол №12 ст.1	3	Важливе	ч.1 Статті 27	Кожна людина має право вільно ... брати участь в науковому прогресі

206	Право на користування благами наукових доробків	Культурні Соціальні Економічні Політичні Громадянські	Людина має право користуватись благами наукових доробків.	Особа може застосовувати результати науки.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може сприяти науковому прогресу.	Держава зобов'язана забезпечити доступ до благ науки.	Держава не може блокувати наукові здобутки.	Ст. 53 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	ст. 7 ЄКПЛ	3	Важливе	ч.1 Статті 27	Кожна людина має право вільно ... користуватися його благами
207	Право на захист моральних інтересів людини, що є результатом наукових праць	Громадянські Економічні	Людина має право на захист моральних інтересів, що є результатом наукових праць.	Особа може вимагати авторське визнання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати закони про авторське право.	Держава зобов'язана захищати моральні права.	Держава не може заперечувати авторство.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	3	Важливе	ч.2 Статті 27	Кожна людина має право на захист її моральних ... інтересів, що є результатом наукових ... праць, автором яких вона є
208	Право на захист матеріальних інтересів, що є результатом наукових праць	Громадянські Економічні	Людина має право на захист матеріальних інтересів від наукових праць.	Особа може отримувати винагороду за свої праці.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати інтелектуальну власність.	Держава зобов'язана забезпечити авторські права.	Держава не може позбавляти матеріальних прав.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	3	Важливе	ч.2 Статті 27	Кожна людина має право на захист її ... матеріальних інтересів, що є результатом наукових ... праць, автором яких вона є
209	Право на захист моральних інтересів людини, що є результатом літературних праць	Громадянські Культурні	Людина має право на захист моральних інтересів від літературних праць.	Особа може вимагати авторське визнання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати закони про авторське право.	Держава зобов'язана захищати моральні права.	Держава не може заперечувати авторство.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	відсутня норма	3	Важливе	ч.2 Статті 27	Кожна людина має право на захист її моральних ... інтересів, що є результатом ... літературних ... праць, автором яких вона є
210	Право на захист матеріальних інтересів, що є результатом літературних праць	Громадянські Економічні	Людина має право на захист матеріальних інтересів від літературних праць.	Особа може отримувати винагороду.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати авторське право.	Держава зобов'язана гарантувати авторські права.	Держава не може позбавляти матеріальних інтересів.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Протокол №1 ст.3	3	Важливе	ч.2 Статті 27	Кожна людина має право на захист її ... матеріальних інтересів, що є результатом літературних ... праць, автором яких вона є
211	Право на соціальний порядок, який є фундаментом здійсненності прав і свобод людини	Громадянські Політичні	Людина має право на соціальний порядок як основу здійсненності прав і свобод.	Особа може розраховувати на правопорядок.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може ухвалювати закони для стабільності.	Держава зобов'язана забезпечити соціальний порядок.	Держава не може створювати хаос.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Протокол №1 ст.3	5	Найважливіше	ч.2 Статті 27	Кожна людина має право на захист її ... матеріальних інтересів, що є результатом художніх... праць, автором яких вона є
212	Право на міжнародний порядок, який є фундаментом здійсненності прав і свобод людини	Громадянські Політичні	Людина має право на міжнародний порядок як основу здійсненності прав і свобод.	Особа може користуватись міжнародною стабільністю.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може співпрацювати в міжнародних організаціях.	Держава зобов'язана сприяти міжнародному порядку.	Держава не може його підривати.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Протокол №1 ст.3	5	Найважливіше	Стаття 28	Кожна людина має право на соціальний ... порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені

213	Право на обов'язки інших людей	Громадянські політичні	Людина має право вимагати від інших дотримання їхніх обов'язків.	Особа може посылатись на обов'язки інших для захисту своїх прав.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати обов'язки через закон.	Держава зобов'язана забезпечити баланс прав і обов'язків.	Держава не може ігнорувати обов'язки інших.	відсутня норма.	Ст. 70 ДП І.	Норма 138.	Протокол №1 ст.3	5	Найважливіше	ч.1 Статті 29	Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи
214	Свобода розуму	Громадянські та політичні	Людина може мати власні думки, формувати переконання і світогляд.	Кожна особа повинна поважати свободу думки інших.	Обмеження можливі лише у випадках, що загрожують національній безпеці.	Держава може регулювати прояв думки лише законом.	Держава зобов'язана гарантувати свободу розуму.	Держава не може примушувати до зміни думок.	відсутня норма.	Ст. 75 ДП І.	Норма 92.	Протокол №1 ст.3	5	Найважливіше	Стаття 1	Вони наділені розумом
215	Принцип міжнародного права захисту прав людини: принцип недискримінації	Громадянські	Людина може розраховувати на відсутність дискримінації у користуванні правами.	Особа повинна не допускати дискримінаційної поведінки.	Обмеження можливі лише для позитивної дискримінації.	Держава може ухвалювати антидискримінаційні закони.	Держава зобов'язана захищати від дискримінації.	Держава не може створювати дискримінаційних норм.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП І.	Норма 88.	Протокол №1 ст.3	4	Важливе	Стаття 2	інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно
216	Принцип міжнародного права захисту прав людини: принцип універсальності прав і свобод	Громадянські	Людина може розраховувати на захист усіх прав, незалежно від території чи громадянства.	Особа повинна поважати права інших, де б не перебувала.	Обмеження не допускаються.	Держава може приєднуватися до міжнародних угод.	Держава зобов'язана гарантувати універсальність прав.	Держава не може звужувати обсяг прав залежно від території.	відсутня норма.	Ст. 75 ДП І.	Норма 139.	Протокол №1 ст.2	4	Важливе	Стаття 2	Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.
217	Принцип заборони рабства, як принцип міжнародного права прав людини	Громадянські	Принцип заборони рабства закріплює абсолютність свободи від примусу.	Кожна особа повинна визнавати заборону рабства.	Обмежень не передбачено.	Держава може встановлювати кримінальну заборону рабства.	Держава зобов'язана визнавати заборону рабства як норму <i>ius cogens</i> .	Держава не може відступати від цього принципу.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 94.	ст. 17 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 4	рабство ... забороняються в усіх їх видах
218	Принцип заборони работоргівлі, як принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянські	Принцип заборони работоргівлі визнає торгівлю людьми як злочин.	Особа повинна не брати участь у торгівлі людьми.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати кримінальну відповідальність за работоргівлю.	Держава зобов'язана запобігати работоргівлі.	Держава не може толерувати торгівлю людьми.	відсутня норма.	Ст. 75(2) ДП І.	Норма 94.	ст. 17 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 4	... работоргівля забороняються в усіх їх видах

219	Принцип невід'ємної універсальної правосуб'єктності людини, як принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянські	Принцип невід'ємної універсальної правосуб'єктності людини гарантує, що кожна особа є суб'єктом права.	Особа повинна визнавати правосуб'єктність інших.	Обмеження не допускаються.	Держава може приймати норми, що підтверджують універсальність прав.	Держава зобов'язана визнавати правосуб'єктність усіх людей.	Держава не може позбавляти людину правосуб'єктності.	відсутня норма.	Ст. 75(1) ДП І.	Норма 139.	ст. 17 ЄКПЛ	5	Найважливіше	Стаття 6	Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.
220	Принцип рівності людей перед законом, як принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянські	Принцип рівності людей перед законом передбачає однакове застосування права.	Особа повинна дотримуватись законів на рівних засадах.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може встановлювати механізми контролю за рівністю.	Держава зобов'язана забезпечити рівність усіх перед законом.	Держава не може створювати дискримінаційних винятків.	Ст. 27 ЖК IV.	Ст. 75 ДП І.	Норма 88.	ст. 17 ЄКПЛ	4	Важливе	Стаття 7	Всі люди рівні перед законом
221	Принцип не засудження за норму, що не була злочином на дату скоєння правопорушення	Громадянські	Принцип nullum crimen sine lege означає, що неможливо засудити за діяння, яке не було злочином на дату його вчинення.	Особа повинна знати і дотримуватись чинних законів.	Обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати норми кримінального закону лише на майбутнє.	Держава зобов'язана дотримуватись принципу законності.	Держава не може застосовувати кримінальний закон ретроспективно.	Ст. 71 ЖК IV.	Ст. 75(4) ДП І.	Норма 101.	Ст. 7 ЄКПЛ	3	Важливе	ч.2. Статті 11	Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом
222	Принцип заборони зловживання притулком у зв'язку з неполітичними злочинами	Громадянські	Принцип заборони зловживання притулком у зв'язку з неполітичними злочинами гарантує, що право на притулок не поширюється на осіб, які вчинили тяжкі злочини.	Особа повинна не зловживати правом на притулок.	Обмеження полягають у відмові в наданні притулку за неполітичні злочини.	Держава може встановлювати перелік неполітичних злочинів.	Держава зобов'язана відмовити у притулку в таких випадках.	Держава не може надавати притулок особам, що вчинили тяжкі злочини.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 135.	Ст. 14 ЗДПЛ.	2	Важливе	Стаття 14	Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину
223	Принцип заборони зловживання притулком у зв'язку з діяннями, що суперечать цілям ООН	Громадянські	Принцип заборони зловживання притулком у зв'язку з діяннями, що суперечать цілям ООН гарантує, що притулок не може надаватися особам, які діють проти миру і безпеки.	Особа повинна не зловживати правом притулку.	Обмеження полягають у відмові в наданні притулку.	Держава може встановлювати перелік діянь проти цілей ООН.	Держава зобов'язана відмовити у притулку у таких випадках.	Держава не може надавати притулок порушникам міжнародного права.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 135.	Ст. 14 ЗДПЛ.	2	Важливе	Стаття 14	Це право не може бути використане в разі переслідування ... або діяння, що суперечить цілям ... ООН

224	Принцип заборони позбавлення громадянства безпідстави	Громадянські	Принцип заборони позбавлення громадянства безпідставно гарантує стабільність прав людини.	Особа повинна не ухилятися від громадянських обов'язків.	Обмеження не допускаються.	Держава може визначити порядок втрати громадянства лише законом.	Держава зобов'язана не позбавляти громадянства свавільно.	Держава не може створювати апатридів.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 140.	Ст. 15 ЗДПЛ.	2	Важливе	ч.2. Статті 15	Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства
225	Загальний принцип конституційного права. Народ, як джерело влади в державі	Загальний принцип права	Народ є джерелом влади в державі.	Особа реалізує владу через вибори та участь.	Обмеження можливі лише конституцією.	Держава може визначити порядок здійснення влади.	Держава зобов'язана поважати принцип народного суверенітету.	Держава не може узурпувати владу.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	2	Важливе	ч.3 Статті 21	Воля народу повинна бути основою влади уряду
226	Загальний принцип конституційного права. Періодичність виборів	Загальний принцип права	Принцип періодичності виборів гарантує регулярну зміну представницьких органів.	Особа має право обирати владу з певною періодичністю.	Обмеження не допускаються.	Держава може визначити виборчі цикли.	Держава зобов'язана проводити вибори у встановлені строки.	Держава не може відкладати вибори свавільно.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	2	Важливе	ч.3 Статті 21	ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах
227	Загальний принцип конституційного права. Періодичність виборів ця воля повинна виявлятися і нефальсифікованих виборах	Загальний принцип права	Принцип нефальсифікованих виборів гарантує справжнє волевиявлення народу.	Особа має право голосувати чесно.	Обмеження не допускаються.	Держава може встановлювати процедури контролю.	Держава зобов'язана забезпечити чесні вибори.	Держава не може підняти волю виборців.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	2	Важливе	ч.3 Статті 21	ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах
228	Загальний принцип конституційного права. Загальне виборче право	Загальний принцип права	Принцип загального виборчого права гарантує участь усіх громадян.	Особа має право голосу незалежно від ознак.	Обмеження можливі лише законом.	Держава може регулювати виборчі списки.	Держава зобов'язана гарантувати участь усіх.	Держава не може обмежувати виборче право дискримінаційно.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	2	Важливе	ч.3 Статті 21	які повинні провадитись при ... рівному виборчому праві

229	Загальний принцип конституційного права. Загальне рівне право	Загальний принцип права	Принцип загального рівного виборчого права.	Особа має один голос нарівні з іншими.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може регулювати процедури виборів.	Держава зобов'язана забезпечити рівність голосу.	Держава не може допускати привілеї чи обмеження.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	2	Важливе	ч.3 Статті 21	які повинні провадитись при ... рівному виборчорму праві
230	Загальний принцип конституційного права. Тасмне голосування або інші механізми, що забезпечують свободу голосування	Загальний принцип права	Принцип тасмного голосування забезпечує свободу вибору.	Особа може голосувати без страху примусу.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може лише гарантувати цей принцип.	Держава зобов'язана створити умови для тасмного голосування.	Держава не може примушувати розкривати вибір.	відсутня норма.	відсутня норма.	Норма 112.	Ст. 3 Протокол 1 ЄКПЛ.	1	Особливе	ч.3 Статті 21	шляхом тасмного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування
231	Обов'язковість початкової освіти. Галузевий принцип міжнародного права	Культурні	Початкова освіта є обов'язковою (галузевий принцип міжнародного права).	Особа повинна пройти початкове навчання.	Жодних обмежень не допускається.	Держава може організувати обов'язкову освіту.	Держава зобов'язана забезпечити обов'язковість освіти.	Держава не може скасувати обов'язковість.	Ст. 50 ЖК IV.	Ст. 70 ДП I.	Норма 138.	Ст. 2 Протокол 1 ЄКПЛ.	4	Важливе	ч.1 Статті 26	Технічна ... освіта повинна бути загальнодоступною
232	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починаються права і свободи іншої (інших) людей. Галузевий принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянська/Політична/Культурні/Економічні	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починаються права і свободи інших людей.	Особа може вільно реалізувати свої права, але лише до тієї межі, де починається простір реалізації прав іншої людини.	Людина зобов'язана утримуватися від дій, що порушують права і свободи інших.	Право обмежується необхідністю забезпечення рівноваги між суб'єктами.	Держава може ухвалювати закони, що встановлюють баланс між конкуруючими правами.	Держава зобов'язана гарантувати взаємоповагу між особами.	відсутня норма.	Ст. 75 ДП I.	Норма 139.	Ст. 11(2) ЄКПЛ.	4	Важливе	ч.1. ст. 29	При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших ... в демократичному суспільстві

233	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починається забезпечення справедливих вимог моралі. Галузевий принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянська/Політичні/Культурні/Економічні	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починається забезпечення справедливих вимог моралі.	Особа може користуватися своїми правами, але в межах, сумісних із суспільною мораллю.	Людина зобов'язана не вчиняти дій, що суперечать моральним цінностям.	Право обмежується задля дотримання суспільної моралі.	Держава може ухвалювати закони для захисту моралі.	Держава зобов'язана узгоджувати обмеження з принципом пропорційності.	відсутня норма.	Ст. 75 ДП І.	Норма 139.	Ст. 17 ЄКПЛ.	4	Важливе	ч.2 ст. 29	При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення ... загального добробуту в демократичному суспільстві
234	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починається забезпечення громадського порядку. Галузевий принцип міжнародного права захисту прав людини	Громадянська/Політичні/Культурні/Економічні	Межа прав і свобод людини закінчується там, де починається забезпечення громадського порядку.	Особа може користуватися правами лише в спосіб, який не створює загрози для громадського порядку.	Людина зобов'язана утримуватися від дій, що спричиняють безлад.	Право може бути обмежене задля забезпечення спокою і безпеки.	Держава може встановлювати правила громадської безпеки.	Держава зобов'язана підтримувати громадський порядок законними методами.	відсутня норма.	Ст. 75 ДП І.	Норма 139.	Ст. 17 ЄКПЛ.	4	Важливе	ч.3 ст. 29	Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй
235	Недопущення реалізації прав і свобод людини в супереч цілям і принципам ООН. Галузевий принцип міжнародного права захисту людини	Культурні/Соціальні/Економічні/Політичні/Громадянські	Недопущення реалізації прав і свобод людини в супереч цілям і принципам ООН.	Особа може користуватися своїми правами лише в рамках, що не суперечать Статуту ООН.	Людина зобов'язана не діяти проти миру та міжнародної безпеки.	Право може бути обмежене, якщо його використання шкодить цілям ООН.	Держава може ухвалювати закони, що узгоджуються з міжнародними зобов'язаннями.	Держава зобов'язана забезпечити узгодженість внутрішнього права з принципами ООН.	відсутня норма.	Ст. 1 ДП І.	Норма 139.	Норма 139.	4	Важливе	ст. 30	Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

236	<p>Недопущення дій державами, особами в групах або індивідуально дій та заходів направлених на знищення прав і свобод проголошених Декларацією. Галузевий принцип міжнародного права захисту людини</p>	<p>Культурні/Соціальні/Економічні/Політичні/Громадянські</p>	<p>Недопущення дій державами, особами в групах або індивідуально, що спрямовані на знищення прав і свобод, проголошених Декларацією.</p>	<p>Особа може реалізувати права лише з дотриманням принципу їх ненівелювання.</p>	<p>Людина зобов'язана не вчиняти дій, спрямованих на скасування прав інших.</p>	<p>Право обмежується для недопущення зловживання.</p>	<p>Держава може встановлювати заходи протидії антиправовим практикам.</p>	<p>Держава зобов'язана захищати права від підливних дій.</p>	<p>відсутня норма.</p>	<p>Ст. 75 ДП І.</p>	<p>Норма 139.</p>	<p>Норма 139.</p>	<p>4</p>	<p>Важливе</p>	<p>ст. 30</p>	<p>Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.</p>
-----	---	--	--	---	---	---	---	--	------------------------	---------------------	-------------------	-------------------	----------	----------------	---------------	--

Конвенція ***про регулювання та захист прав і свобод людини під час дії режиму окупації***

(Проект)

Преамбула

Високі Договірні Сторони,

визнаючи необхідність збереження міжпоколінної відповідальності за майбутнє людства, сталий розвиток і захист довкілля;

підкреслюючи невід’ємну гідність і природну цінність кожної людини як основу свободи, справедливості та миру у світі;

підтверджуючи положення Загальної декларації прав людини 1948 року, Міжнародних пактів 1966 року, Женевських конвенцій 1949 про захист жертв війни року та Додаткових протоколів №1, №2 та №3 до них, загальні принципи права та норми і приписи звичаєвого міжнародного гуманітарного права;

усвідомлюючи, що в умовах окупації права людини залишаються чинними і становлять ядро міжнародного правопорядку;

беручи до уваги, що людська гідність є первинною і невідчужуваною, і що континуїтет прав і свобод забезпечує їхню дію незалежно від політичних змін чи обставин збройного конфлікту;

враховуючи, що розвиток технологій і цифрова доба створили новий простір реалізації людських прав, який потребує міжнародного визнання і захисту;

прагнучи зміцнити міжнародну систему захисту прав людини під час збройної окупації, забезпечити верховенство міжнародного права, відповідальність держав і невідворотність покарання за порушення прав людини;

домовились про наступне:

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Предмет і мета Конвенції

1. Ця Конвенція встановлює стандарти захисту прав і свобод людини під час дії міжнародно-правового режиму окупації.

2. Метою Конвенції є гарантування непорушності прав людини, забезпечення гуманності та пропорційності дій держав, що здійснюють окупацію, і визначення механізмів міжнародного контролю та відповідальності, поновлення порушених прав і свобод людини під час дії режиму окупації.
3. Конвенція поширює дію на всі ситуації окупації, незалежно від того, чи визнана вона міжнародним співтовариством та незалежно від законності чи незаконності застосування сили між суб'єктами міжнародного права.

Стаття 2. Визначення термінів

Для цілей цієї Конвенції:

1. **Окупація**, без шкоди для абзацу 2 статті 2 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року - означає фактичне встановлення контролю збройними силами однієї держави над частиною території або над усією територією іншої держави незалежно від наявності чи відсутності санкції на застосування сили компетентними органами публічної влади або міжнародних організацій.
2. **Держава, що здійснює окупацію** — держава, яка встановила фактичний контроль над територією іншої держави.
3. **Держава, що страждає від окупації** — держава, частина території або уся територія якої тимчасово перебуває під ефективним контролем іншої держави.
4. **Цивільне населення** означає всіх людей, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території згідно з визначенням статті 47 Женевською Конвенцією 1949 року про захист цивільного населення.
5. **Континуїтет прав і свобод людини** – масив прав і свобод кожної людини, що виникає, впроваджується, змінюється та припиняється в залежності від фактичних життєвих обставин, планів та інтересів такої людини або дитини через її законних представників.
6. **Захист континуїтету прав і свобод людини** – є набором юридичних механізмів, котрими людини може безперешкодно користуватись незалежно від статусу території на котрій така людина проживає. Захист континуїтету прав і свобод людини може захищатись в рамках діючої міжнародно-правової юрисдикції, юрисдикції держави, що постраждала від окупації та юрисдикції держави, що здійснює окупацію.
7. **Органи окупаційної влади** – є тимчасово створеними органами влади держави, що здійснює окупацію на окупованих територіях. Органи окупаційної влади формуються та утримуються виключно за кошти держави, що здійснює окупацію та ні в якому разі не можуть бути частиною національної системи органів, що працюють в рамках внутрішньодержавної юрисдикції держави, що здійснює окупацію.

8. **Гуманітарний доступ** – це безперешкодна можливість будь-якій урядовій, міжурядовій, громадській, благодійній структурі без обмежень стосовно місця та юрисдикції реєстрації користуватись свободою гуманітарного доступу до цивільного населення, що проживає на окупованих територіях.
9. **Цифрові права та свободи людини** – це права і свободи людини, що складають невід’ємну частину континуїтету прав і свобод людини, їхнє порушення є недопустимим, їхній захист та поновлення прирівнюється юридично до інших видів прав і свобод людини.
10. **Цифровий аватар людини** – проекція людини в кіберпросторі, що виражається у формі її добровільної самоідентифікації, що дає можливість імплементувати свій континуїтет прав і свобод людини у кіберпросторі.
11. **Цифрова окупація** – дії держави, що здійснює окупацію направлену на узурпацію та порушення кіберпростору держави, що страждає від окупації.

Стаття 3. Сфера застосування Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується під час усіх форм окупації — незалежно від тривалості чи географічного розташування чи простору здійснення окупації.
2. Дія цієї Конвенції не може бути призупинена або обмежена з міркувань державної безпеки чи надзвичайної ситуації.
3. Положення цієї Конвенції застосовуються поряд із нормами міжнародного гуманітарного права, міжнародно права захисту людини, а у випадку колізії — застосовується норма, що забезпечує більший захист континуїтету прав і свобод людини під час дії режиму окупації та\або під час застосування юридичних механізмів направлених на поновлення порушених прав і свобод людини незалежно від юрисдикції застосування таких механізмів.

Стаття 4. Принципи режиму окупації:

1. Високі Договірні Сторони визнають принципи:
  - 1.1. людської гідності,
  - 1.2. континуїтету прав і свобод людини,
  - 1.3. гуманності,
  - 1.4. пропорційності,
  - 1.5. невідчужуваності прав і свобод людини,
  - 1.6. недискримінації,
  - 1.7. верховенства міжнародного права.
2. Жодне положення цієї Конвенції не може тлумачитися як таке, що дозволяє державам, що здійснюють окупацію обмежувати без належних

визнаних діючим міжнародним правом підстав або скасовувати права і свободи людини.

3. Високі Договірні Сторони визнають, що реалізація прав людини під час дії режиму окупації є обов'язком не лише держав, а й міжнародного співтовариства.

Стаття 5. Континуїтет прав і свобод людини

1. Права і свободи людини є неподільними, взаємопов'язаними та діють у континуїтеті незалежно від настання окупації чи інших форм збройного конфлікту.
2. Обмеження одного права чи свободи тягне обов'язок держави оцінити наслідки для всієї системи захисту прав і свобод людини. Оцінка наслідків для всієї системи захисту прав і свобод людини у формі звіту подається до Генерального Секретаря ООН державою, що здійснює окупацію не пізніше 60 (шістдесяти) днів після початку окупації частини території або всієї території держави, що страждає від окупації.
3. Високі Договірні Сторони визнають, що континуїтет прав і свобод є основою міжнародного правопорядку та мірилом легітимності будь-якої державної діяльності.
4. Порушення континуїтету прав і свобод людини є міжнародно-протиправним діянням держави, а за наявності достатніх та повних доказів міжнародним злочином відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду.

Розділ II. Основні права і свободи людини під час дії режиму окупації

Стаття 6. Право на життя

1. Кожна людина має невід'ємне право на життя, у тому числі під час дії режиму воєнної окупації.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана поважати і захищати право на життя шляхом прийняття публічних рішень, спрямованих на забезпечення недоторканності людського життя.
3. До таких публічних рішень належать, зокрема:
  - 3.1. розміщення військових підрозділів поза межами населених пунктів (крім підрозділів поліцейного призначення — не більше 50 військовослужбовців на 1000 жителів);
  - 3.2. підтримання громадського порядку;
  - 3.3. забезпечення безперебійного постачання харчових продуктів, води, медикаментів і медичного обладнання;

3.4. безумовний доступ співробітників Управління Верховного комісара ООН з прав людини та гуманітарних організацій до окупованих територій.

4. Відмова у доступі міжнародних гуманітарних місій допускається лише у разі активних бойових дій.
5. Держава-окупант несе повну відповідальність за безпеку таких місій.
6. Використання гуманітарних конвоїв для перевезення зброї чи боєприпасів є забороненим і визнається воєнним злочином.
7. Будь-які рішення держави-окупанта мають враховувати неприпустимість смертної кари або будь-яких форм насильницьких смертей цивільних осіб.

Стаття 7. Право на вільне пересування

1. Кожна людина має право на вільне пересування під час дії режиму окупації.
2. Будь-які обмеження цього права можливі лише:
  - 2.1. у разі введення комендантської години — не більше п'яти годин на добу;
  - 2.2. під час безпосередніх бойових дій;
  - 2.3. або за рішенням суду, що діє відповідно до законодавства держави, що страждає від окупації та яке набрало законної сили.

Стаття 8. Право на доступ до культурних цінностей

1. Кожна людина має право на безперешкодний доступ до культурних цінностей під час окупації.
2. До культурних цінностей належать, зокрема: музеї, архіви, театри, бібліотеки, філармонії, картинні галереї, пам'ятники, нематеріальні культурні надбання.
3. У разі сумніву, чи належить об'єкт до культурних цінностей, він вважається таким.
4. Держава-окупант не має права змінювати власність, регулювати доступ або проводити інвентаризацію культурних цінностей.
5. Вона зобов'язана розслідувати випадки вандалізму чи воєнних злочинів щодо культурної спадщини.

Стаття 9. Право на цифровий нейтралітет

1. Кожна людина має право на рівний і недискримінаційний доступ до Інтернету та цифрових технологій.
2. Забороняється блокування, фільтрація чи дискримінація цифрового контенту, крім випадків реальної загрози життю або безпеці населення.

3. Держава-окупант зобов'язана підтримувати функціонування цифрової інфраструктури на окупованих територіях.

Стаття 10. Право на доступ до технологій штучного інтелекту

1. Кожна людина має право на рівний доступ до технологій штучного інтелекту.
2. Заборонено використовувати штучний інтелект для масового стеження, дискримінації або маніпуляцій.
3. Використання штучного інтелекту з гуманітарною, освітньою чи медичною метою підтримується і контролюється Організацією Об'єднаних Націй та її структурними підрозділами.

Стаття 11. Право на гідність і фізичну недоторканність

1. Гідність людини є абсолютною і невідчужуваною.
2. Забороняються катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, а також будь-яке медичне чи наукове експериментування без добровільної згоди.
3. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана створити механізми попередження приниження гідності та жорстокого поводження.
4. Порушення цього права визнається злочином проти людяності.

Стаття 12. Право на правду

1. Кожна людина має право знати правду щодо фактів урядування на окупованих територіях їхньої держави, фактів порушень міжнародного гуманітарного та прав людини, учинених під час дії режиму окупації.
2. Це право включає обов'язок держави забезпечити розслідування, оприлюднення та офіційне визнання фактів таких порушень.
3. Приховування або фальсифікація фактів порушень розглядається як продовження міжнародно-протиправного діяння.
4. Міжнародні організації мають право вимагати звіти держави, що здійснюють окупацію про розслідування таких злочинів.
5. Право на правду не обмежується суб'єктами отримання такої інформації.

Стаття 13. Право на працю та соціальний захист

1. Кожна людина має право на працю у безпечних умовах, справедливу винагороду і соціальний захист.
2. Примусова праця цивільних осіб на окупованих територіях заборонена.

3. Держава, що здійснює окупацію зобов'язана забезпечити соціальні стандарти, мінімальні гарантії праці, медичну і пенсійну допомогу.
4. Порухення цього права тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію.

Стаття 14. Право на освіту

1. Кожна людина має право на безперервну освіту під час окупації.
2. Освіта має залишатися вільною від політичного тиску, ідеологічної індоктринації чи насильницької зміни мови навчання.
3. Держава-окупант зобов'язана забезпечити функціонування шкіл, університетів і дистанційних форм навчання.
4. Міжнародні гуманітарні організації мають право здійснювати моніторинг навчального процесу на окупованих територіях.

Стаття 15. Право на охорону здоров'я

1. Кожна людина має право на охорону фізичного і психічного здоров'я.
2. Медичні установи, персонал і гуманітарні організації користуються міжнародним захистом.
3. Відмова держави-окупанта надавати медичну допомогу цивільним визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права.
4. Забороняється дискримінаційний розподіл медикаментів або лікування за політичними чи етнічними ознаками.

Стаття 16. Право на житло і власність

1. Право на житло і мирне володіння власністю є невід'ємним.
2. Примусове виселення, руйнування або експропріація цивільного майна забороняються.
3. Держава-окупант несе обов'язок зберігати реєстри власності і забезпечити компенсацію за втрати після деокупації.

Стаття 17. Право на культурну ідентичність

1. Кожна людина має право зберігати і розвивати свою культурну, мовну, релігійну та національну ідентичність.
2. Держава-окупант не має права змінювати культурне середовище або насаджувати власну ідентичність населенню окупованих територій.
3. Примусова асиміляція визнається злочином проти людяності.

Стаття 18. Право на чисте довкілля

1. Кожна людина має право жити у безпечному, чистому та сталому довкіллі.

2. Забороняється використання екологічно небезпечних технологій чи засобів ведення війни.
3. Держава-окупант зобов'язана здійснити відновлення екологічної рівноваги після завершення окупації.
4. Високі Договірні Сторони визнають, що шкода довкіллю в умовах війни є злочином проти миру.

Стаття 19. Право на самоврядування

1. Місцеве самоврядування є формою реалізації народного суверенітету.
2. Органи місцевої влади, створені відповідно до законодавства держави, що страждає від окупації, зберігають легітимність.
3. Окупаційна адміністрація не має повноважень скасовувати або замінювати органи місцевого самоврядування.
4. Проведення виборів під час окупації допускається лише під міжнародним наглядом.

Стаття 20. Цифрові права та свободи людини

1. Цифрові права та свободи є невід'ємною складовою континуїтету прав і свобод людини.
2. Порушення цифрових прав і свобод прирівнюється за своїми юридичними наслідками до порушення будь-яких інших основоположних прав людини.
3. Держава-окупант зобов'язана утримуватися від будь-якого втручання у реалізацію цифрових прав людини.

Стаття 21. Право на цифровий аватар

1. Кожна людина має невід'ємне право на створення, володіння, управління та користування персональним цифровим аватаром у кіберпросторі.
2. Це право гарантує свободу самовираження, цифрової ідентичності та доступ до технологічних можливостей.
3. Позбавлення особи цього права без судового рішення є злочином проти людяності.
4. Державі, що здійснює окупацію забороняється блокування, видалення чи примусова передача цифрових аватарів, використання цифрових аватарів цивільного населення на окупованих територіях.

Стаття 22. Свобода від дискримінації

1. Свобода від дискримінації є фундаментальною умовою реалізації прав людини під час окупації.

2. Забороняється будь-яка дискримінація за ознаками раси, національності, мови, політичних поглядів, статі, релігії, соціального статусу або походження.
3. Відсутність публічних рішень держави-окупанта щодо забезпечення недискримінації визнається злочином проти людяності.
4. Держава-окупант зобов'язана щоквартально звітувати до Управління Верховного комісара ООН з прав людини про стан дотримання цього принципу.

Стаття 23. Свобода від катування (тортур)

1. Без шкоди для положень Женевських конвенцій 1949 року, заборона тортур має абсолютний характер.
2. Забороняються будь-які дії, що принижують людську гідність, незалежно від обставин.
3. Держава-окупант зобов'язана:
  - 3.1. розслідувати всі факти катувань і жорстокого поводження;
  - 3.2. проводити навчання своїх військових і посадових осіб щодо абсолютної заборони тортур;
  - 3.3. звітувати Управлінню Верховного комісара ООН про заходи із запобігання катуванням.

Стаття 24. Свобода від цифрового катування (цифрових тортур)

1. Забороняється будь-яке використання цифрових технологій для психологічного тиску, маніпуляцій чи контролю над цивільним населенням.
2. Алгоритмічні системи повинні бути відкритими для міжнародного моніторингу.

Незаконне застосування алгоритмічних систем для репресій визнається злочином проти людяності.

Стаття 25. Свобода вираження думки у кіберпросторі

1. Кожна людина має право отримувати, створювати та поширювати інформацію у цифровому середовищі.
2. Забороняються:
  - 2.1. цензура, блокування комунікацій без рішення суду;
  - 2.2. криміналізація висловлювань на політичних, культурних або мовних підставах;
  - 2.3. використання цифрових технологій для дезінформації чи примусу.

3. Обмеження цього права можливе лише за рішенням незалежного судового органу відповідно до міжнародних стандартів.

Стаття 26. Цифрова свобода та захист від дезінформації

1. Кожна людина має право на вільний доступ до правдивої інформації.
2. Державі-окупанту забороняється поширення пропаганди війни, насильства, ненависті або дезінформації.
3. Поширення шкідливої чи маніпулятивної інформації розглядається як порушення міжнародного гуманітарного права.

Стаття 27. Цифрова окупація

1. Цифрова окупація означає дії держави, що здійснює окупацію, спрямовані на узурпацію, підпорядкування або порушення кіберпростору держави, що страждає від окупації.
2. Цифрова окупація прирівнюється до інших форм незаконної окупації та тягне повну міжнародно-правову відповідальність держави-окупанта.

Стаття 28. Обмеження застосування алгоритмів штучного інтелекту з метою захисту континуїтету прав і свобод людини

1. Застосування алгоритмічних систем та технологій штучного інтелекту під час дії режиму окупації допускається виключно за умови поваги до континуїтету прав і свобод людини та не може мати за мету або за наслідок їх порушення.
2. Державі, що здійснює окупацію, забороняється використовувати алгоритми штучного інтелекту для:
  - 2.1. масового або індивідуалізованого стеження за цивільним населенням;
  - 2.2. автоматизованого прийняття рішень, що обмежують або скасовують права і свободи людини;
  - 2.3. формування репресивних, дискримінаційних або сегрегаційних практик;
  - 2.4. психологічного тиску, маніпуляції свідомістю або волевиявленням людини;
  - 2.5. збору, обробки або використання персональних, біометричних та

Додаток №2 до Дисертації

«Сучасні проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації»,
автор - М.А. Айрапетов, науковий керівник – О.В. Буткевич

поведінкових даних без добровільної, усвідомленої та відкличної згоди особи.

3. Будь-яка алгоритмічна система, що застосовується на окупованих територіях, повинна відповідати принципам: законності, пропорційності, прозорості, підзвітності, недискримінації та пріоритету людської гідності.
4. Людина має право на отримання зрозумілого пояснення щодо логіки функціонування алгоритмічних систем, які впливають на реалізацію її прав і свобод.
5. Міжнародні організації з прав людини та гуманітарні місії мають право здійснювати незалежний моніторинг алгоритмічних систем, що застосовуються на окупованих територіях.
6. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини і тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію.

Розділ III. Гуманітарні та спеціальні гарантії цивільного населення під час дії режиму окупації

Стаття 29. Гуманітарний доступ

1. Гуманітарний доступ означає безперешкодну можливість урядових, міжурядових, міжнародних, громадських та благодійних організацій незалежно від місця їх реєстрації та юрисдикції здійснювати гуманітарну діяльність серед цивільного населення на окупованих територіях.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана гарантувати повну свободу гуманітарного доступу, включаючи:
  - 2.1. безпечний і безперешкодний в'їзд гуманітарного персоналу;
  - 2.2. свободу пересування на окупованих територіях;
  - 2.3. доставку продовольства, медикаментів, гуманітарної допомоги та медичного обладнання;
  - 2.4. прямий доступ до цивільного населення без посередництва органів окупаційної влади.

3. Забороняється встановлення будь-яких обмежень гуманітарного доступу з політичних, військових, адміністративних або ідеологічних мотивів.
4. Тимчасове обмеження гуманітарного доступу допускається виключно у разі безпосередніх активних бойових дій і лише в обсязі, об'єктивно необхідному для забезпечення безпеки цивільного населення та гуманітарного персоналу.
5. Держава, що здійснює окупацію, несе повну відповідальність за безпеку гуманітарного персоналу та гуманітарних конвоїв.
6. Використання гуманітарної допомоги, гуманітарних коридорів або конвоїв у військових цілях забороняється і визнається воєнним злочином.
7. Перешкоджання гуманітарному доступу, створення штучних перешкод або умисне блокування гуманітарної діяльності визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та тягне міжнародно-правову відповідальність.

Стаття 30. Захист континуїтету прав і свобод людини

1. Захист континуїтету прав і свобод людини є сукупністю міжнародно-правових, національних та інституційних механізмів, якими особа має право користуватися незалежно від статусу території, на якій вона перебуває.
2. Такий захист забезпечується одночасно в межах:
  - а) міжнародної юрисдикції;
  - б) юрисдикції держави, що страждає від окупації;
  - с) юрисдикції держави, що здійснює окупацію.
3. Жодна держава не має права відмовляти особі у доступі до юридичного захисту з підстав окупації або бойових дій чи факту збройного конфлікту
4. Відмова у забезпеченні захисту континуїтету прав і свобод людини визнається самостійним міжнародно-протиправним діянням держави.

Стаття 31. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення на окупованих територіях перебуває під особливим захистом міжнародного гуманітарного права та цієї Конвенції.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана за будь-яких обставин забезпечувати захист життя, здоров'я, гідності, безпеки та добробуту цивільного населення.
3. Забороняються:
  - 3.1. напади на цивільних осіб;
  - 3.2. терор, залякування та акти колективного покарання;
  - 3.3. використання цивільного населення як «живого щита»;

- 3.4. взяття заручників;
- 3.5. примусове вербування цивільних осіб.
4. Будь-які заходи безпеки на окупованих територіях повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та пріоритету захисту цивільного населення.
5. Держава, що здійснює окупацію зобов'язана утримуватися від розміщення військових об'єктів у безпосередній близькості до житлових районів, об'єктів цивільної інфраструктури, шкіл, лікарень та об'єктів культурної спадщини.
6. Порушення положень цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права і тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію

Стаття 32. Захист дітей

1. Діти на окупованих територіях користуються особливим і посиленим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана забезпечити дітям:
  - 2.1. захист життя, здоров'я та фізичної і психічної недоторканності;
  - 2.2. безперервний доступ до освіти, включаючи дистанційні та альтернативні форми навчання;
  - 2.3. захист від будь-яких форм насильства, експлуатації, жорстокого поводження або нехтування;
  - 2.4. збереження сімейних зв'язків та захист від незаконного розлучення з батьками або законними представниками.
3. Забороняються:
  - 3.1. вербування або використання дітей у воєнних діях у будь-якій формі;
  - 3.2. примусова депортація, переміщення або зміна громадянства дітей;
  - 3.3. ідеологічна індоктринація дітей та нав'язування освітніх програм, спрямованих на зміну національної, культурної або мовної ідентичності.
4. Держава-окупант зобов'язана створювати спеціальні механізми для ідентифікації, захисту та реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок окупації.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та злочином проти людяності.

Стаття 33. Захист жінок

1. Жінки на окупованих територіях користуються особливим та посиленим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана забезпечити жінкам:
  - 2.1. захист життя, здоров'я, гідності та фізичної і психічної

- недоторканності;
- 2.2. захист від усіх форм насильства, зокрема сексуального насильства, експлуатації, торгівлі людьми та примусових шлюбів;
- 2.3. доступ до медичної, психологічної та соціальної допомоги, включаючи допомогу жертвам сексуального та гендерно зумовленого насильства;
- 2.4. рівний доступ до освіти, праці та участі в громадському житті.
3. Забороняється використання насильства або погроз насильством щодо жінок як засобу тиску, залякування чи примусу цивільного населення.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана розслідувати всі випадки порушення прав і свобод жінок та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, воєнним злочином або злочином проти людяності.

Стаття 34. Захист осіб з інвалідністю

1. Особи з інвалідністю на окупованих територіях користуються особливим та посиленним захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана забезпечити особам з інвалідністю:
- 2.1. захист життя, здоров'я, гідності та фізичної і психічної недоторканності;
- 2.2. безперешкодний доступ до медичної, реабілітаційної, соціальної та психологічної допомоги;
- 2.3. умови для збереження автономії, самостійності та повноцінної участі у суспільному житті;
- 2.4. захист від дискримінації, експлуатації, жорстокого поводження та зловживань.
3. Забороняється будь-яке переміщення, ізоляція або обмеження свободи осіб з інвалідністю з підстав, пов'язаних з їхнім станом здоров'я або фізичними чи психічними особливостями.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана враховувати особливі потреби осіб з інвалідністю під час планування та реалізації всіх заходів, пов'язаних з управлінням окупованими територіями та гуманітарною допомогою.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та злочином проти людяності.

Стаття 35. Захист журналістів та працівників медіа

1. Журналісти та працівники медіа на окупованих територіях користуються особливим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана гарантувати журналістам та працівникам медіа:
  - 2.1. безпеку, недоторканність та захист від переслідування;
  - 2.2. свободу збору, отримання, обробки та поширення інформації;
  - 2.3. доступ до місць подій, об'єктів та джерел інформації, за винятком випадків безпосередньої воєнної необхідності;
  - 2.4. захист професійної таємниці та джерел інформації.
3. Забороняються:
  - 3.1. затримання, залякування, примус, насильство або будь-які форми переслідування журналістів і працівників медіа;
  - 3.2. цензура, блокування діяльності засобів масової інформації або примусове припинення їхньої діяльності;
  - 3.3. використання журналістів у пропагандистських, військових або розвідувальних цілях.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана забезпечити ефективне розслідування всіх злочинів, учинених проти журналістів та працівників медіа.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та злочином проти людяності.

Стаття 36. Захист медичного персоналу

1. Медичний персонал на окупованих територіях користується особливим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана забезпечити медичному персоналу:
  - 2.1. недоторканність, безпеку та свободу виконання професійних обов'язків;
  - 2.2. захист від переслідування, тиску, примусу або покарання за надання медичної допомоги цивільному населенню або пораненим;
  - 2.3. доступ до медикаментів, медичного обладнання та необхідних ресурсів;
  - 2.4. повагу до принципів медичної етики та професійної незалежності.
3. Забороняються:
  - 3.1. напади на медичний персонал, заклади охорони здоров'я та медичні транспортні засоби;
  - 3.2. використання медичних установ або медичного персоналу у військових цілях;

- 3.3. втручання у надання медичної допомоги або примушування до дій, що суперечать медичній етиці.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана здійснювати ефективне розслідування всіх порушень прав медичного персоналу та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності.
  5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та злочином проти людяності.

Стаття 37. Заборона депортації, примусового переселення та демографічних змін на окупованих територіях

1. Забороняються будь-які форми депортації, примусового переселення або переміщення цивільного населення з окупованих територій, незалежно від мотивів чи цілей таких дій.
2. Держава, що здійснює окупацію, не має права:
  - 2.1. здійснювати масові або індивідуальні депортації чи переміщення цивільних осіб;
  - 2.2. змінювати демографічний склад окупованої території шляхом переміщення власного цивільного населення на окуповану територію або витіснення місцевого населення;
  - 2.3. застосовувати будь-які заходи, спрямовані на примусову зміну етнічної, мовної, релігійної чи культурної структури населення.
3. Особи, які були незаконно переміщені або депортовані, мають право на негайне повернення до місць постійного проживання, відновлення своїх прав та отримання повної компенсації за завдану шкоду.
4. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та є елементом злочину геноциду.

Стаття 38. Заборона колективних покарань на окупованих територіях

1. Колективні покарання щодо цивільного населення на окупованих територіях є забороненими за будь-яких обставин.
2. Держава, що здійснює окупацію, не має права застосовувати покарання, санкції, обмеження прав або інші репресивні заходи до цивільного населення за дії, вчинені окремими особами або групами осіб.
3. Забороняються, зокрема:
  - 3.1. фінансові стягнення, штрафи або економічні обмеження, накладені на громади чи групи осіб;
  - 3.2. обмеження доступу до продовольства, води, електроенергії, медичної допомоги чи інших життєво необхідних ресурсів як форма покарання;
  - 3.3. знищення або конфіскація майна цивільних осіб як каральний захід;

- 3.4. запровадження режимів колективної відповідальності або залякування населення.
4. Будь-які форми колективного покарання визнаються серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та злочином проти людяності.

Стаття 39. Захист культурної та релігійної спадщини

1. Культурна та релігійна спадщина на окупованих територіях користується особливим і посиленим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана поважати та забезпечувати збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, релігійних об'єктів, місць поклоніння, історичних пам'яток, архівів, музеїв, бібліотек та інших об'єктів культурної цінності.
3. Забороняються:
  - 3.1. знищення, пошкодження або осквернення об'єктів культурної та релігійної спадщини;
  - 3.2. незаконне вилучення, вивезення або привласнення культурних цінностей;
  - 3.3. використання об'єктів культурної та релігійної спадщини у військових цілях;
  - 3.4. будь-які дії, спрямовані на стирання, спотворення або знищення культурної, історичної чи релігійної ідентичності населення окупованих територій.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана розслідувати всі порушення у сфері захисту культурної та релігійної спадщини та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, воєнним злочином та злочином проти людяності.

Стаття 40. Захист гуманітарних місій

1. Гуманітарні місії, персонал гуманітарних організацій та інші суб'єкти, які здійснюють гуманітарну діяльність на окупованих територіях, користуються особливим і посиленим захистом відповідно до цієї Конвенції, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини.
2. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана гарантувати:
  - 2.1. безпеку та недоторканність гуманітарного персоналу;
  - 2.2. свободу виконання гуманітарної місії без перешкод, втручання або тиску;
  - 2.3. захист приміщень, транспортних засобів, складів та обладнання

- гуманітарних організацій;
- 2.4. безперешкодний доступ до цивільного населення відповідно до Статті 32 цієї Конвенції.
3. Забороняються:
- 3.1. напади, залякування, затримання або переслідування гуманітарного персоналу;
- 3.2. використання гуманітарних місій, емблем, транспортних засобів або гуманітарної допомоги у військових цілях;
- 3.3. створення штучних перешкод або блокування гуманітарної діяльності.
4. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана здійснювати ефективно розслідування всіх злочинів і порушень, учинених щодо гуманітарних місій, та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та воєнним злочином.

Стаття 41. Заборона експлуатації природних ресурсів на окупованих територіях

1. Природні ресурси окупованих територій є невід'ємною частиною суверенітету держави, що страждає від окупації, і належать її народу.
2. Держава, що здійснює окупацію, не має права здійснювати видобуток, використання, привласнення або іншу форму експлуатації природних ресурсів окупованих територій, за винятком випадків, коли таке використання є виключно необхідним для задоволення нагальних гуманітарних потреб цивільного населення та здійснюється за умови збереження цих ресурсів.
3. Забороняються будь-які дії, спрямовані на:
- 3.1. вивезення природних ресурсів з окупованих територій;
- 3.2. укладення договорів або надання концесій щодо використання природних ресурсів окупованих територій без згоди законної влади держави, що страждає від окупації;
- 3.3. завдання шкоди довкіллю внаслідок неконтрольованого або хижацького використання ресурсів.
4. Особи та суб'єкти господарювання, які беруть участь у незаконній експлуатації природних ресурсів на окупованих територіях, несуть міжнародно-правову відповідальність.
5. Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та воєнним злочином.

Стаття 42. Заборона анексії та легітимації анексії

1. Анексія окупованої території, у будь-якій формі та під будь-яким приводом, є забороненою та не визнається жодною Високою Договірною Стороною як така, що має юридичні наслідки.
2. Держава, що здійснює окупацію, не має права:
  - 2.1. проголошувати або встановлювати суверенітет над окупованою територією;
  - 2.2. змінювати її міжнародно-правовий статус;
  - 2.3. нав'язувати будь-які форми правового, політичного або конституційного приєднання;
  - 2.4. здійснювати дії, спрямовані на створення видимості законності окупації або анексії.
3. Будь-які нормативні акти, угоди, референдуми, вибори чи інші заходи, спрямовані на легітимацію окупації або анексії, є юридично нікчемними та не породжують правових наслідків у міжнародному праві для жодного суб'єкта.
4. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не визнавати та не надавати допомоги у підтриманні будь-яких наслідків анексії.
5. Порухення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного права та тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію.

Стаття 43. Заборона експлуатації та узурпації державних інституцій окупованої території

1. Держава, що здійснює окупацію, не має права узурпувати, підпорядковувати або використовувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші публічні інституції окупованої території у власних інтересах.
2. Забороняється:
  - 2.1. примусове включення органів влади окупованої території до адміністративної системи держави, що здійснює окупацію;
  - 2.2. нав'язування окупованій території власної правової, судової або адміністративної системи;
  - 2.3. примушування посадових осіб до співпраці з органами окупаційної влади;
  - 2.4. використання державних інституцій для репресивних, пропагандистських або дискримінаційних цілей.
3. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана зберігати безперервність функціонування законних інституцій держави, що страждає від окупації, у максимально можливому обсязі.

Порушення цієї статті визнається серйозним порушенням міжнародного права та тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію.

Стаття 44. Правовий статус органів окупаційної влади

1. Органи окупаційної влади є тимчасово створеними органами публічної влади держави, що здійснює окупацію, призначеними виключно для адміністративного управління окупованими територіями в межах, дозволених міжнародним гуманітарним правом та цією Конвенцією.
2. Органи окупаційної влади:
  - 2.1. формуються, фінансуються та утримуються виключно за рахунок держави, що здійснює окупацію;
  - 2.2. не можуть бути частиною національної системи органів публічної влади держави, що здійснює окупацію;
  - 2.3. не набувають жодних елементів суверенітету щодо окупованих територій;
  - 2.4. зобов'язані діяти виключно в інтересах цивільного населення та з повагою до континуїтету прав і свобод людини.
3. Будь-які акти органів окупаційної влади, що виходять за межі тимчасового управління, змінюють правовий статус території або порушують континуїтет прав і свобод людини, є юридично нікчемними та не створюють жодних правових наслідків.
4. Спроби легітимації органів окупаційної влади як постійних органів управління визнаються міжнародно-протиправними діями.
5. Порушення цієї статті тягне міжнародно-правову відповідальність держави, що здійснює окупацію.

Стаття 45. Обов'язки держав, що здійснюють окупацію

1. Держави, що здійснюють окупацію, несуть повну міжнародно-правову відповідальність за дотримання положень цієї Конвенції та інших джерел міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту людини.
2. Вони зобов'язані забезпечувати захист цивільного населення, утримуватися від будь-яких актів насильства, примусу чи зміни демографічного складу території або вчинення порушень, що регламентовані іншими джерелами міжнародного права.
3. Будь-які порушення зобов'язань підлягають розслідуванню відповідними міжнародними органами.

Стаття 46. Обов'язок деокупації та відновлення

1. Держава, що здійснює окупацію, несе безумовний обов'язок припинити окупацію та вжити всіх необхідних заходів для відновлення повного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного порядку держави, що страждає від окупації.
2. Деокупація повинна здійснюватися:
  - 2.1. негайно після припинення обставин, що зумовили окупацію, але не пізніше шести місяців з дня початку окупації території;
  - 2.2. у спосіб, який гарантує безпеку цивільного населення;
  - 2.3. із забезпеченням безперервності правового та адміністративного порядку держави, що страждає від окупації.
3. Держава, що здійснює окупацію, зобов'язана здійснити відновлення зруйнованої цивільної, соціальної, економічної, культурної та екологічної інфраструктури окупованих територій.
4. Відновлення повинно включати:
  - 4.1. повернення незаконно переміщених осіб;
  - 4.2. компенсацію завданої шкоди;
  - 4.3. реінтеграцію постраждалого населення;
  - 4.4. відновлення правового та судового захисту.
5. Ухилення від виконання обов'язку деокупації визнається триваючим міжнародно-протиправним діянням та є підставою для міжнародно-правової відповідальності держави.

Розділ IV. Міжнародний інституційний механізм захисту прав і свобод людини та відповідальність

Стаття 47. Механізм міжнародного моніторингу

1. Для контролю за виконанням цієї Конвенції створюється Міжнародна комісія з моніторингу окупаційних режимів при ООН, що підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН та координується Генеральним Секретарем ООН.
2. Комісія має право:
  - 2.1. здійснювати інспекції окупованих територій;
  - 2.2. вимагати інформацію від держав-учасниць;
  - 2.3. направляти рекомендації Раді Безпеки ООН та Міжнародному Суду ООН.
  - 2.4. здійснювати інші дії, що можуть знадобитись для реалізації моніторингової місії на окупованих територіях.
3. Звіти Комісії публікуються та мають обов'язковий характер для всіх Високих Договірних Сторін.

Стаття 48. Справедливий розгляд і ефективний засіб юридичного захисту

1. Кожна особа, яка постраждала від дій держави, що здійснює окупацію має право на справедливий і незалежний судовий розгляд.
2. Високі Договірні Сторони зобов'язуються забезпечити ефективні внутрішні й міжнародні механізми правового захисту.
3. Відмова у доступі до правосуддя визнається порушенням міжнародного гуманітарного права.

РОЗДІЛ V. Міжнародна комісія з розгляду індивідуальних скарг осіб з окупованих територій

Стаття 49. Процедура створення Міжнародної комісії з розгляду скарг індивідуальних скарг з окупованих територій

1. Для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації створюється **Міжнародна комісія з розгляду індивідуальних скарг осіб з окупованих територій** (далі — Комісія).
2. Комісія діє у складі системи Організації Об'єднаних Націй та функціонує при Міжнародному Суді ООН.
3. Комісія є незалежним міжнародним органом, уповноваженим розглядати індивідуальні скарги щодо порушення прав і свобод людини, передбачених цією Конвенцією.
4. Комісія здійснює свою діяльність відповідно до принципів незалежності, неупередженості, гуманності та верховенства міжнародного права.

Стаття 50. Склад Комісії

1. Комісія складається з п'ятнадцяти незалежних членів.
2. Члени Комісії повинні бути особами високих моральних якостей та визнаними фахівцями у сфері міжнародного права, міжнародного гуманітарного права або міжнародного права захисту прав людини.
3. Члени Комісії обираються Генеральною Асамблеєю ООН строком на шість років.
4. Повноваження членів Комісії можуть бути поновлені один раз.
5. Члени Комісії здійснюють свої повноваження у власній якості та не представляють інтереси жодної держави.
6. Під час виконання своїх обов'язків члени Комісії не можуть отримувати інструкції від урядів або міжнародних організацій.
7. Члени Комісії користуються привілеями та імунітетами, необхідними для незалежного виконання своїх функцій./

Стаття 51. Юрисдикція Комісії

1. Комісія має юрисдикцію щодо розгляду скарг про порушення прав і свобод людини, передбачених цією Конвенцією.
2. Юрисдикція Комісії поширюється на всі території, що перебувають під режимом окупації.
3. Комісія може розглядати скарги щодо дій або бездіяльності держави, що здійснює окупацію.

Стаття 52. Право на подання в Комісію індивідуальних скарг

1. Кожна фізична особа, яка перебуває на окупованій території або постраждала від окупації, має право подати індивідуальну скаргу до Комісії.
2. Скарги можуть подаватися також:
  - а) групами осіб;
  - б) законними представниками потерпілих;
  - в) неурядовими організаціями, що діють в інтересах постраждалих осіб.
3. Подання скарги не потребує попереднього вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, якщо такі засоби є недоступними або неефективними.

Стаття 53. Форма та зміст скарг

1. Скарга подається у письмовій або електронній формі.
2. Скарга повинна містити:
  - а) дані заявника;
  - б) опис обставин порушення;
  - в) зазначення прав або свобод, що були порушені;
  - г) наявні докази або відомості про них.
3. Комісія забезпечує доступні та безпечні засоби подання скарг.

Стаття 54. Реєстрація скарг

1. Скарги реєструються Секретаріатом Комісії.
2. Після реєстрації заявнику надається підтвердження отримання скарги.
3. Комісія може об'єднувати скарги, що стосуються однакових обставин або порушень.

Стаття 55. Прийнятність скарг

1. Комісія визнає скаргу прийнятною, якщо:
  - а) вона стосується прав і свобод, передбачених цією Конвенцією;
  - б) містить достатній опис фактів порушення;

- с) не є явно необґрунтованою або зловживанням правом на індивідуальну скаргу.
2. Комісія може відхилити скаргу як неприйнятну, якщо вона не відповідає зазначеним вимогам.

Стаття 56. Тимчасові заходи

1. У випадках, коли існує ризик завдання непоправної шкоди заявнику, Комісія може застосувати тимчасові заходи.
2. Такі заходи можуть включати вимогу до держави, що здійснює окупацію, утриматися від певних дій або забезпечити захист заявника.

Стаття 57. Процедура розгляду

1. Після визнання скарги прийнятною Комісія проводить її розгляд по суті.
2. Комісія може запитувати пояснення від держави, що здійснює окупацію.
3. Сторони можуть подавати письмові пояснення та докази.

Стаття 58. Розслідування

1. Комісія має право проводити розслідування фактів, викладених у скарзі.
2. Для цього Комісія може:
  - а) викликати свідків;
  - б) запитувати документи;
  - с) проводити експертні дослідження;
  - д) здійснювати польові місії.

Стаття 59. Слухання

1. Комісія може проводити відкриті або закриті слухання.
2. Заявник або його представник має право брати участь у слуханні.

Стаття 60. Рішення Комісії

1. За результатами розгляду скарги Комісія приймає мотивоване рішення.
2. Рішення може містити:
  - а) встановлення факту порушення;
  - б) рекомендації щодо усунення порушення;
  - с) рекомендації щодо відшкодування шкоди.

Стаття 61. Передача справ до Міжнародного Суду ООН

1. У випадку систематичних або особливо тяжких порушень Комісія може передати справу до Міжнародного Суду ООН.

2. Передача справи здійснюється разом із зібраними доказами та висновками Комісії.

Стаття 62. Захист заявників і свідків

1. Комісія забезпечує захист заявників, свідків та інших осіб, що співпрацюють із Комісією.
2. У разі необхідності Комісія може дозволити анонімність заявника.

Стаття 63. Конфіденційність

1. Комісія забезпечує конфіденційність інформації, отриманої під час розгляду справ.
2. Дані заявників не можуть бути розголошені без їхньої згоди.

Стаття 64. Звіти Комісії

1. Комісія щорічно подає звіт Генеральній Асамблеї ООН.
2. Звіти Комісії є відкритими для міжнародного співтовариства.

Стаття 65. Контроль виконання рішень

1. Комісія здійснює контроль за виконанням своїх рішень.
2. У разі невиконання рішень Комісії питання може бути передане на розгляд Генеральної Асамблеї ООН або Міжнародного Суду ООН.

Стаття 66. Співпраця з міжнародними організаціями

1. Комісія співпрацює з органами Організації Об'єднаних Націй, міжнародними судами, гуманітарними організаціями та неурядовими організаціями.

Стаття 67. Фінансування

1. Фінансування діяльності Комісії здійснюється за рахунок бюджету Організації Об'єднаних Націй та добровільних внесків держав.

Стаття 68. Регламент Комісії

1. Комісія ухвалює власний Регламент, який визначає порядок подання та розгляду скарг.

Стаття 69. Набрання чинності процедури індивідуальних скарг

1. Положення цього розділу застосовуються до всіх держав — учасниць цієї Конвенції з моменту набрання нею чинності.

Розділ VI. Заключні положення.

Стаття 70. Згода на юрисдикцію Міжнародного Суду ООН

1. Міжнародний Суд ООН має універсальну юрисдикцію щодо спорів, що виникають із тлумачення або застосування цієї Конвенції.
2. Високі Договірні Сторони визнають обов'язкову юрисдикцію Суду без застережень з питань миру та безпеки, захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації, геноциду, захисту навколишнього середовища в умовах ведення бойових дій та здійснення окупації.

Стаття 71. Міжнародно-правові наслідки порушення Конвенції

1. Високі Договірні Сторони домовилися, що міжнародне протиправне діяння, учинене однією з них, надає іншим право запроваджувати санкції та контрзаходи проти держави-порушника.
2. Такі заходи можуть включати реторсії, репресалії та інші санкції та контрзаходи, передбачені міжнародним правом.
3. Санкції і контрзаходи діють до моменту повного припинення протиправного діяння, мають бути пропорційними та містити обмежувальні, пошукові й компенсаторні елементи.
4. Координацію таких заходів здійснюють Міжнародний Суд ООН і його регіональні палати.
5. Повноваження стосовно введення міжнародних санкцій та контрзаходів по відношенню до держави, що здійснює окупацію переходить до Міжнародного Суду ООН.

Стаття 72. Міжнародно-правові санкції та контрзаходи, що вводяться Державами-членами ООН.

1. Високі Договірні Сторони домовились, що міжнародне протиправне діяння, що скоєне однією з Високих Договірних Сторін приводять до права інших Високих Договірних Сторін ввести санкції та контрзаходи проти держави-порушника, що в тому числі, але не обмежуючись, реторсії, репресалії та інші передбачені міжнародним правом санкції та контрзаходи.

2. Санкції та контрзаходи вводяться на такий строк, що пропорційно відповідає завершенню міжнародного протиправного діяння та у своєму об'ємі міститиме обмежувальні, обтяжуючі, пошукові та компенсаторні заходи по відношенню до держави порушника.

Стаття 73. Ратифікація та набрання чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами — членами ООН.
2. Вона набирає чинності через тридцять днів після здачі на зберігання депозитарію десятого документа про ратифікацію або приєднання.

Стаття 74. Застереження

1. Жодні застереження до цієї Конвенції, не допускаються.

Стаття 75. Депозитарій

1. Депозитарієм цієї Конвенції є Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.
2. Оригінал Конвенції зберігається в архіві Секретаріату ООН.

Стаття 76. Автентичність текстів

1. Тексти українською, англійською, французькою, арабською, іспанською та китайською мовами є автентичними і мають однакову юридичну силу.
2. У випадку розбіжностей перевага надається тлумаченню англійською мовою, яке найбільшою мірою відповідає цілям і принципам Конвенції.

ДОДАТОК №1 ДО Конвенції про регулювання та захист прав і свобод людини під час дії режиму окупації

1. ДЕРЖАВИ-УЧАСНИЦІ КОНВЕНЦІЇ ДОМОВИЛИСЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬ ГЕНЕРАЛЬНІЙ АСАМБЛЕЇ ООН НАСТУПНІ ПРОПОЗИЦІЇ ДО РЕФОРМУВАННЯ ООН. Ці пропозиції є юридично обов'язковими для Держав-Учасниць Конвенцій й вони висловлюють свою безвідкличну згоду на впровадження наступних реформ у системі ООН:

2. Регіональні палати Міжнародного Суду ООН

1. Для забезпечення оперативності правосуддя створюються **регіональні палати Міжнародного Суду ООН**:
  - Європейська,
  - Африканська,
  - Азійсько-Тихоокеанська,
  - Американська.
2. Такі палати діють від імені Суду, мають юрисдикцію щодо окупацій у своєму регіоні і приймають рішення, обов'язкові для держав-учасниць ООН.
3. Статут Регіональних палат Міжнародного Суду ООН ухвалюється Генеральною Асамблеєю ООН шляхом прийняття відповідної резолюції. У випадку прийняття резолюції про затвердження Статутів Регіональних палат Міжнародного Суду ООН кваліфікованою більшістю Держав-Членів ООН, цього достатньо для початку дії Регіональних палат Міжнародного Суду ООН. Фінансування Регіональних палат Міжнародного Суду ООН здійснюється за рахунок бюджету ООН.

3. Реформування Ради Безпеки ООН

1. Високі Договірні Сторони визнають необхідність реформування Ради Безпеки ООН як гаранта міжнародного миру.
2. Реформа має передбачати:
  - 2.1. розширення складу Ради з урахуванням географічного балансу;
  - 2.2. скасування права вето у справах, що стосуються геноциду, агресії та окупації;
  - 2.3. запровадження механізму автоматичного розгляду звітів Міжнародного Суду ООН та МКС.
3. Відмова держави підтримати реформу Ради Безпеки у частині забезпечення юрисдикції Судів розглядається як недобросовісне

Додаток №2 до Дисертації

«Сучасні проблеми захисту прав і свобод людини під час дії режиму окупації»,
автор - М.А. Айрапетов, науковий керівник – О.В. Буткевич

виконання зобов'язань за цією Конвенцією та веде за собою міжнародну відповідальність.

4. Інтеграція Міжнародного кримінального суду до системи ООН

1. Міжнародний кримінальний суд є структурним елементом системи Організації Об'єднаних Націй.
2. Юрисдикція МКС поширюється на територію всіх держав — членів ООН, незалежно від ратифікації Римського статуту.
3. Держави, що здійснюють окупацію, зобов'язані співпрацювати з МКС у розслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності агресії, воєнних злочинів, злочинів агресії.
4. Рішення МКС є обов'язковими для виконання всіма членами ООН та не потребує додаткових підтверджень. За невиконання рішень Міжнародного Суду ООН, Міжнародний Суд ООН має право застосовувати санкції та контрзаходи по відношенню до держав, що не виконують рішення Міжнародного Суду ООН. Такі санкції та контрзаходи можуть запроваджуватись на наступний день, що слідує за строком добровільного виконання рішення Міжнародного Суду ООН. Такий добровільний строк виконання рішення Міжнародного Суду ООН встановлюється Судом у резолютивній частині, не може бути менше 30 (тридцяти) днів та не може перевищувати 60 (шістдесят) днів.